

Великий день інків

Юрій Бедзик

ПРОЛОГ

Хистка, примарна тінь перебігає через галявину і піднімається сходами на терасу дому. Ще дві тіні відділилися від похмурої стіни лісу й нагинці поспішають за нею.

— Юкате, постав антену! — наказує притишеним, тривожним голосом той, що перший убіг на терасу.

Зміїсто-гнучке тіло індіанця, виблискуючи у місячному сяйві, хутко злітає по стовбуру пальми на гасієнду. Шелестить бананове листя.

Тонка жердина звелась над дахом.

— Готово, сеньйоре!

Шурхітлива тінь птахом осідає на землю, чути її легкі кроки, рипіння сходів.

Тим часом високий чоловік у крислатому капелюсі-сомбреро, переступивши поріг дому, дістає з кишені ліхтар і починає швидко, гарячково обмацувати світлом підлогу. Тремтливе кружальце стрибає в куток, зламуються химерно і враз вихоплює з пільми замотаний у брезент довгастих ящик.

— Апарат цілий! — радо вигукує чоловік у сомбреро. — Ану, хлопче, допоможи мені поставити цю річ на стіл. Ми повинні встигнути... Ми ще маємо час...

Важко дихають груди, дві пари рук обережно ставлять апарат на стіл. Чоловік у сомбреро приєднує батареї. Колії б встигнути!.. Треба будь-що кинути в далекий світ кілька страшних, неймовірних слів... Пальці невміло намагаються ручку, такі довгі, мовби аж прозорі пальці з сухою шкірою. Повертають її, крутять, підладнують щось, настроюють. Тільки ці пальці зараз і видно в кімнаті, тільки вони й живуть у цьому темному світі, в цій наповненій тишею пустці.

Миготять індикатори, жевріє шкала.

— Юкате, що там надворі? — повертає до індіанця голову чоловік у сомбреро.

— Флоріс на чатах, сеньйоре.

— Гаразд. Зачини двері. — Чоловік схиляється над апаратом. — Слухайте, люди честі й доброї волі. До вашого серця звертається доктор Ван-Саунгейнлер...

Крізь прочинені двері просовується голова. Це — Флоріс, той, що вартував біля гасієнди. Матово поблискують голі плечі і довге чорне волосся. Бронзова шия напружена.

— Що там, Флорісе? — питає Ван-Саунгейнлер. — Що сталося? Чому брат Флоріс залишив свій пост?

— Я чую кроки... Багато людей... І коні... Вони вже в долині...

Ван-Саунгейнлер нервово відмахується. Брат Флоріс повинен негайно йти надвір.

Але індіанець стоїть у дверях.

— Вони вже близько, сеньйоре!..

Чоловік у сомбреро міцно тримається за настроювачі. Голос його підноситься до гнівних нот:

— Я, доктор Ван-Саунгейнлер, звертаюся до совісті й серця всіх чесних людей світу. Трагічну таємницю сельви розкрито. Біля гори Комо на останній стежці інків учинено злочин. Знищено людей... Світ повинен знати...

На підвір'ї чути важкі кроки. Тріщить повалений пліт.

— Вони оточують гасієнду! — кричить Флоріс нажахано, ускочивши в хатину і щосили навалившись на двері. — Скоріше, сеньйоре!

— А як же апарат?

— Вони схоплять вас. Рятуйтеся, сеньйоре!

Індіанці зривають з вікна жалюзі. Місячне сяйво хлюпає їм у лице, заливає груди, плечі. Юкате вистрибнув перший. За ним — Ван-Саунгейнлер. Останній — Флоріс.

Червоні вічка-індикатори злякано тремтять у пільмі.

Удари прикладів струшують дім. Розчахнулись двері. Світло ліхтаря пронизує кімнату.

— Кирамба! — вигукує темна постать. — Пташка вилетіла з гнізда. Знову ми запізнались, капрале. Цим дияволам допомагає сама сельва.

Покинутий апарат байдужно кліпає вічками. За вікном у блакитному місячному сяйві грізно шумить безмежний океан ночі.

ЧАСТИНА ПЕРША

ЗУСТРІЧ У ПОРТУ

Над містом — безбарвне, випалене небо. Сонце тремтить, мліє, немов згусток вогняної лави.

Біля кінної статуї Болівара^[1] непорушно стоїть поліцейський. Чорні металеві очі коня втупилися в безлюдний майдан. Здається, ось-ось чавунний скакун скине свого гордого вершника і, здивившись люто, полетить у далекі гори, де, оповиті туманом, дрімають чорні ліси, де влрюють водоспади і хижа пума чатує на свою жертву.

Професор Крутояр іде повільною, втомленою ходою, очі опущені додолу, чоло покраяне зморшками задуми. Надто багато сліпучого світла на цій вулиці, краще дивитися собі під ноги.

Біля статуї Болівара він зупиняється. Йому здається, ніби хтось, крадучись, іде за ними назирці.

Професор повільно виймає з кишені свій старенький, обшмуганий годинник, пильно і довго дивиться на циферблат, потім так само пильно й так само довго розглядає небо і нарешті, ніби ненароком, озирається. Хто там?

Нікого?

А може?..

В пам'яті його спливає нещодавня подорож, довгі дні виснажливого блукання по

льяносах і тропічних нетрях. Там, у найглухіших закутках Ріо-Оскурської долини, його теж не кидало почуття, що за ними стежать, що чийсь невидимі очі фіксують кожен їхній вчинок. Та й лікар Бунч, опасистий, буркотливий, їхній ескулап і рятівник, ділився з професором своїми підозрами, бо і йому здається, що за ними хтось невідступно назирає.

Звісна річ, після військового перевороту, вчиненого кілька років тому генеральською хунтою, тут можна сподіватися усякого. Людей досі мордують по казематах, військові трибунали не розпущені, тільки їх дещо замаскували під личиною так званих "військово-юридичних комісій", хоча суть їхня лишилася все та ж: смерть, смерть і смерть! Правда, генерали тепер стали мудріші, вже їм, бач, набридло самим урядувати, не зуміли вони подолати економічних труднощів, і народ зненавидів їх до такої міри, що годі далі й терпіти. З минулої осені володарює в країні "цивільний" президент, треба ж дурити світову громадськість, щоб припинилися оті протести, оті резолюції, всілякі міжнародні конгреси, де добряче діставалося хвацьким воякам. Ну, а раз "по-новому" почалося урядування пана президента, довелося й дещо прочинити двері для іноземних гостей, надто для науковців. Хай вважають, що в країні відроджено всі свободи Сімона Болівара. Період "національної революції" (так генерали називали свій путч!) скінчився, порядок встановлено й годі. Отак воно й сталося, що були видані візи навіть для радянських мандрівників, для експедиції професора Крутояра. Про ці справи професор знає добре, тож тривога не полишає його ні на мить, похмура й незбагненна тривога, яку він носить у собі, як рану від мачете. Носить таємно, нікому не виказуючи її. Нащо бентежити друзів? Хай молодий запальний їхній географ Ілько Самсонов втішається своїми картами.

Та й Крутояровому синові Олесеві теж, либонь, зайве знати сумну правду. Ось минеться все, вони виконають свою місію, і тоді, будь ласка, послухайте, молоді друзі, над якою прірвою нам довелося пройти.

Крутояр витер хусткою чоло. Від сірих, припорошених плит тротуару пашило жаром. Білі будиночки з плескатими дахами ховалися в припилюжених, вигорілих купинах акацій.

Десятиденна подорож по Ріо-Оскуро принесла очоленій Крутояром експедиції багато цікавих несподіванок. Експедиція надібалала на людей з напіввимерлого індіанського племені каража, знайшла чудову колекцію старовинних речей народу тупі, зібрала чимало рідкісних зразків місцевої фауни й флори, дослідила рельєф Ріо-Оскурського нагір'я. І все-таки Крутояр добре знав, що їхні відкриття були тільки краплиною в морі того багатства, яке ховала від людини земля Ріо-Оскурського басейну. Він передчував, що десь тут має бути ключ найголовнішої таємниці — історії виникнення й загибелі великої країни інків. Те, що вона існувала, мала за собою столітні шляхи розвитку, не викликало ні в кого анінайменшого сумніву. Давно з'ясовано, що інкське царство народилося в гірській частині Перу, що тут жили мужні племена кечуа й одне з тих племен — плем'я інків — зуміло підкорити собі всі інші народності кечуанської групи. Відома й сумна, а скорше — трагічна історія нападу й

розгрому інкської держави іспанськими конкістадорами на чолі з авантюристом Пісарро. Але чому це сталося? Як міг загін конкістадорів, навіть великий, підкорити собі багатомільйонну державу? І що з нею було потім? Як доіснувала славна інкська народність до нашого часу? Тут лишалися суцільні загадки. І відкрити їх, бодай частково, й прагнув радянський професор Крутояр...

Ось і порт.

Біля дерев'яного почорнілого причалу погойднується незграбний, старовинної будови корабель з високою трубою, яким вони прибули сюди з Сан-Феліче. Капітан, добрий, старенький дідусь у поношеному кітелі і обвислому сірому капелюсі, ставився до них з повагою.

Його щось не видно на палубі, мабуть, сидить десь у барі і за склянкою дешевого мартіні шеретує свої невеселі думки.

В порту не так відчутно задуху. Ріка ледь помітно парує. Пливають на хвилях бензинові плями, дітлашня бовтається при березі, біля гранітного пірса. Млосна тиша, спокій, сонячна прозорість.

Крутояр схилюся на дерев'яні поручні, очі його зупинились на вуличках містечка, на цинкових дахах, на гострих шпильях кам'яних церковець, на стрункій телевізійній антені.

Староліття й сучасність. Усе тут разом, усе сплелось, змішалось.

— Дай мені спокій! Набридло твоє базікання! — вигукує хтось поруч.

Крутояр обертається на ті слова. Двоє чоловіків в потертих костюмах стоять зовсім близько і з закам'янілим, отупілим виразом на обличчях дивляться в каламутну воду.

— Ти даремно, хлопче, комизишся, — мляво розімкнув вуста один з них, що здавався старшим. — Їдемо на мідні копальні. Ти хіба не чув, що там підвищили платню? Американці дають долар у день! А буває, й півтора.

— Мене побрехеньками не купиш! — з незворушною міною на обличчі відповідає другий, молодший. — Краще піду на службу в національний корпус безпеки.

— Скоро тих головорізів вішатимуть, як собак. Їдьмо на мідні копальні. Я маю добре чуття...

Тут молодик штовхнув ліктем старшого і, кивнувши в бік Крутояра, щось прошепотів. Обоє раптом спохмурніли і квапливо пішли геть.

Крутояр мимоволі здригнувся. Невесела правда життя нагадала, що й він має тут остерігатись всього, що є люди, яким він ненависний, люди можновладні й жорстокі.

Він знову дивиться на місто, знаходить поглядом гостроверхий будинок мерії, над яким затрималася попеляста хмарина, суха й легка, як крильця метелика. Здається, гострий шпиль телевізійної вежі зачепився за її пінясте мереживо і не пускає в далеч, не хоче розлучитися з нею.

— Сеньйоре Крутояр! — раптом лунає чийсь радісний голос.

До Крутояра здалека всміхаються вузькі очі. Високий, трохи зсутулений дідусь у світлому костюмі, з довгою тростиною в руці чимчикує до нього через дорогу. Дуже знайоме обличчя. І голос нагадує про давнє, напівзабуте. Швед Сундстрем! Невже це

він, вічний мандрівник і шукач своєї загубленої мрії?

— Моє шанування, пане Сундстрем! — поспішає йому навстріч професор.

— Я радий бачити вас! — басовито гуде швед. — Воістину земля — тісний притулок для людей. Звідки? Яким добрим вітром, професоре? Ми не бачилися п'ять років!

— Ваша правда, пане Сундстрем: п'ять років! Етнографічний з'їзд в Сан-Франціско... Ціла вічність!.. Ви все подорожуєте, все вам мало!..

— Хочу щось встигнути під старість, пане Крутояр.

— "Щось" — це занадто скромно. Мені відомі ваші діла і ваші плани.

— Планів не бракує, колего, — з сумним усміхом озивається швед, і в голосі його раптом прохоплюється втома змученої нелегким життям людини. — На жаль, не всім їм судилося збутися.

Усе своє життя Сундстрем мандрує, перетинає континенти, вперто шукає якихось великих таємниць. Крутояр знає, що в цього впертого вченого немає ні власного дому, ні родини, ні спокою в серці. Так і скінчаться його дні десь під Південним хрестом або на славетних руїнах древніх ацтеків.

Сундстрем раптом спохмурнів. Закашлявся. Піт виступив йому на високому поораному темними борознами чолі.

— Ви нічого нового не знаєте про сміливого голландця? — питає він з гіркою надією в погляді.

— Голландця? Ван-Саунгейнлера? — подив з'являється на обличчі Крутояра.

— Так, про голландського мандрівника Ван-Саунгейнлера.

— Він же загинув! .

— Ні він не загинув. Ван-Саунгейнлер знайшов те, що прагнув знайти. Кілька днів тому він дав про себе знати. Весь світ облетіла його радіограма з сельви. Загадкова, незрозуміла радіограма...

Крутоярові очі все більше й більше повняються подивом, йому якось випала з голови пригода, що сталася із сміливим голландцем. Здається, було те минулого року. Ван-Саунгейнлер купив літак і разом із своїм сином вилетів у верхів'я Ріо-Оскуро. Над безлюдними ущелинами Ріо-Падамо літак зазнав аварії, сміливці впали в сельву, і відтоді ніхто нічого не знав про них. І ось виявляється, вони таки вціліли, вони живі, блукають десь глухими лісами і навіть звертаються до людства з радіовідозовами.

— Пробачте, пане Сундстрем, — сказав професор, — останніми днями ми майже не бачили газет. Будемо сподіватися, що скоро все з'ясується.

Швед журливо похитав сивою головою. Сельва не так легко відпускає своїх бранців. Сельва жорстока і має свої закони.

Професор розвів руками.

— Чому вас так турбує доля голландця, пане Сундстрем?

На обличчі старого шведа відбилася туга. Здавалося, байдужість радянського мандрівника прикро вразила його.

— Ван-Саунгейнлер воював разом з моїм сином у Нормандії проти нацистів, — озвався він. — Під час висадки шостої армії Тедді загинув. Але Ван-Саунгейнлер став

моїм другом, моїм молодшим колегою. Ми багато мандрували, надто нас приваблювали країни Західної півкулі, історія інків, ацтеків, патагонців. У якихось історичних анналах Ван-Саунгейнлер натрапив на згадку про останні роки існування імперії Атауальпи, про завоювання цієї стародавньої держави купкою іспанських авантюристів на чолі з Пісарро і про трагічну долю останніх інкських загонів, які, не скорившись загарбникам, розсіялися по тропічних лісах материка. Там їх і спіткала смерть.

— Історію інків я добре знаю, — зауважує Крутояр. — Ви гадаєте, що в цьому районі...

— Не я гадаю, професоре! Сміливий голландець перший висунув гіпотезу, за якою останні загони інків, розбиті, але не скорені ворогом, відійшли з межиріччя Ріо-Анчо й Ріо-Оскуро. Найвірогідніше — у верхів'я Ріо-Оскуро. Голландець полетів із своїм сином саме в ті місця, які, на його думку, могли відкрити сумну таємницю...

Старий швед говорив кволим, охриплим голосом, краплі поту стікали по його зморшкуватому обличчі.

— Може, заїдемо до нас у готель, пане Сундстрем? — чемно урвав його мову Крутояр.

— Щиро вдячний вам, професоре, — сказав швед і глянув на річку. — Для цього я вже не маю часу. За чверть години я вирушаю в море.

Він показав рукою на невелику дизельну ланчію, що погойдувалася на хвилях біля найближчого причалу. Це був швидкохідний однопалубний кораблик, не вельми комфортабельний, але цілком надійний для плавання по бурхливих ріках тропічної Америки. Суденце не боялося чорторіїв, швидких течій і підступно-небезпечних берегових урвищ.

Шведський учений квапився. Він мусив виїжджати звідси якнайскоріше, кинути всі свої діла, забути про сміливого голландця і рятуватися. Дальше перебування в тропіках кожної хвилини могло обірвати його життя.

— Я прилетів сюди для того, щоб знайти Ван-Саунгейнлера. Почав збирати рятувальний загін, спорядження. Намітив маршрут, я все добре продумав. І раптом... страшний серцевий приступ. Лікарі ледве виходили мене. Тепер треба кидати все. Можливо, назавжди... І ніхто не знатиме правди, ніхто не врятує мого друга!

Його голос затремтів від горя. Витерши спітніле чоло, Сундстрем заплющив на мить очі.

Чогось він не доказує. Велике відкриття. Таємнича радіограма. Загадкова доля інків. Ні, цей дивак просто перебільшує все. Подумати тільки: прилетів з Європи, довідавшись про радіограму з сельви. Почав збирати людей. Загнав себе мало не до смерті, і ось тепер стоїть у розпачі, немов справді вирішується доля людства.

А може, в тій радіограмі криється якийсь незвичайний, загрозливий зміст? Професор Крутояр попросив показати йому радіограму. Її було надруковано в столичній французькій газеті дрібно, петитом, на останній сторінці серед незначних, другорядних повідомлень. Людство явно не надавало значення історії сміливого голландця: "Я, доктор Ван-Саунгейнлер, звертаюся до совісті й серця всіх чесних

людей світу. Трагічну таємницю сельви розкрито. Біля гори Комо на останній стежці інків вчинено злочин. Знищено людей. Світ повинен знати..."

На цьому радіограма обривалася. Далі йшли напівжартівливі коментарі дотепного французького журналіста, що потішався над закликм сміливого голландця. Ще далі стояло крикливе рекламне оголошення якоїсь фірми по виробництву зубних щіток.

Щітки були над усе!

Сундстрем глянув на годинника. Взяв газету, склав и обережно вчетверо, засунув у кишеню.

— Пане Сундстрем... — рука професора Крутояра потяглася до газети. — Пробачте, там говориться про якусь дивну гору... Комо! Ніколи не чув...

— Ви й не могли про неї почути, професоре, Це стара індіанська назва.

— І ви гадаєте, що наукове відкриття Ван-Саунгейнлера під загрозою?

— Боюся, що воно більш політичне, ніж наукове. Зрештою, під загрозою життя мого друга.

— Але ж історія інків сягає в середньовіччя?

— На цьому континенті, пане професор, є ще місця, де й досі панує дух інквізиції, найчорніший дух середньовічного варварства.

Раптом на ланчії затуркотів мотор. Було видно, як по трапу сходять на борт пасажири. Ріка мінилася сонячними блискітками, переливалася.

— Пане професор... — Сундстрем явно вагався. Він хотів сказати останнє неймовірно важке слово і не наважувався. — Пробачте, пане професор! Мое серце сповнене тяжкої тривоги. Що сталося з Ван-Саунгейнлером? До чого він закликає всіх чесних людей? Який злочин вчинено біля гори Комо? Тільки ви... ви, пане професор, могли б знайти відповідь на ці запитання. Цими днями Голландська академія наук звернулася до всіх дослідницьких експедицій і приватних осіб, які перебувають у верхів'ї Ріо-Оскуро, з проханням допомогти розшукати Ван-Саунгейнлера. Читав, що ви скінчили свою роботу на Ріо-Оскуро, вам час вирушати далі на південь. Але я знаю, професоре, що ви належите до тих людей, які не відривають науку од справедливості І для яких зміна маршруту... — він раптом змовк, його очі зустрілися з напруженим, уважним поглядом Крутояра. Жовта, суха, як пергамент, рука потягнулася до кишені. Вийнявши газету, швед якимось нервово, похапцем сунув її радянському професорові. — Візьміть, може, вона пригодиться вам. Гора Комо — на півдні, в далекій глушині сельви. Вона давно чекає мужнього серця.

З річки тягне свіжим вітром, над обрієм чорно громадаються хмари. Шумлять, тривожно розгойдуються пальми. Уздовж дороги, в порту зривається крик пароплава. Крутояр дивиться услід старому шведському вченому, що неквапно, широкою ходою підіймається на палубу ланчії. Спалахи блискавки падають на далекі ліси, ріка синьо горить холодним вогнем.

"Там — гора Комо, — б'ється в професоровій голові бентежна думка. — Там загадкова таємниця і дух інквізиції. Вічне прокляття континенту".

"ГОЛІАФ"

ІДЕ ПО РІО-ОСКУРО

Маленьке суденце "Голіаф", долаючи течію, вперто просувалося до верхів'я Ріо-Оскуро. Його дерев'яний корпус дрижав, скрипів, розгойдувався. Іноді здавалося, що суденце не витримає натиску хвиль і розсиплеться, мов іграшковий кораблик, змайстрований невправною дитячою рукою.

Зрідка "Голіафові" траплялись назустріч поодинокі моторні барки, маленькі пароплавчики, меткі індіанські піроги.

Сонце швидко котилося до обрію, поринаючи в імлу. Річка текла велично, спокійно. Проте її спокій був оманливий.

Останніми днями син Крутояра Олесь, худенький п'ятнадцятирічний хлопець у коротких штанцях і крислатому капелюсі, помічав, що течія ріки ставала все нестримнішою, навальнішою, а нуртовиння — бурхливішим, загрозливим.

Капітан Пабло розповідав хлопцеві, як кілька років тому в страхітливу глибіню затягнуло маленьке суденце: катастрофа сталася зовсім раптово, із екіпажу не врятувалась жодна жива душа.

Ріка важко дихала, мов невдоволений велетень, якого казкові сили втиснули в тісне річище поміж замуленими берегами, вкритими непролазними хащами.

Олесь міцніше вчепився в металеві поручні. Гіпнотична сила води прикувала його погляд.

І раптом серед урочистої тиші залунало бадьоре й безтурботне:

Капітан, капітан, усміхніться,

Адже усмішка — це прапор корабля...

Олесь ніби прокинувся від забуття. Це невгамовний географ Самсонов гуляє по палубі й наспівує своїх улюблених пісень. Відчайдушно сміливий, Ілько до всіх підходить з однією міркою: хоробра ти людина чи ні? Якщо не хоробра, то в його серці не знайдеш ні найменшої прихильності.

— Чого засмутився, капітане далекого плавання? — гукнув молодий географ Олесеві, підходячи до хлопця.

Побачивши, що на його голос зацікавлено висунувся з рубки капітан Пабло, Ілько, хвацько підскачівши, сів на поручні.

— Сеньйоре! — переполошився капітан. — Упадете в річку! Борони вас свята мадонна від такого нещастя!

Самсонов повернув до капітана засмагле обличчя і, мружачись під лагідним промінням вечірнього сонця, кинув йому задерикуватий приспів:

Капітан, капітан, підтягніться,

Лиш сміливим підкоряються моря!

Капітан Пабло махнув рукою. Що йому скажеш, цьому дивакуватому сеньйорові, коли він не розуміє жодного іспанського слова. Капітан Пабло в душі поважав Самсонова, хоч, власне, й до інших членів експедиції ставився з шанобливою прихильністю. Але Ілько Самсонов пробуджував у серці старого особливу симпатію. Веселий хлопець, який уміє так безтурботно виспівувати пісень і смішити всіх, —

неабиякий учений. Професор Крутояр якось сказав капітанові Пабло, що Самсонов — вельми поважаний у себе на батьківщині географ. Він знає дуже багато і про їхню маленьку республіку: "Що росіян тут цікавить? — дивувався капітан. — І нащо їм було забиратись у ці глухі нетрі? Лише для того, щоб пересвідчитись. Ще раз, що бурхлива Касік'яре витікає з Ріо-Оскуро, а горда й нескорена Кароні, вся перетята порогами й скелями, навпаки, впадає в Ріо-Оскуро? Чи, може, вони прибули сюди, щоб збирати комах і замальовувати до своїх альбомів гордовиті пальми асаї?"

Пабло тугіше затягнув на шиї червону шкіперську хустину і поклав на штурвал зморшкуваті жилаві руки. Добре, коли тобі доля підкине отаких пасажирів. Ще й заплатили неабияк! Диваки! Зафрахтували судно й не дозволили пускати на нього жодного пасажиря. Хазяїн капітана Пабло, звичайно, зрадив. Загнув добрячу ціну, та вони й не сперечалися. Дуже квапились. А куди пливуть — не кажуть. "До верхів'я Ріо-Оскуро, капітане Пабло".

Диваки, та й годі!

Тим часом між Самсоновим і Олесем точилася жвава розмова.

— А хороше отак мандрувати, — говорив замріяно Олесь. — Пригоди щоб були, небезпека. — Він раптом схопив Самсонова за лікоть. — Скажіть, Ілля Григорович, чому ми змінили маршрут? Ми ж збиралися летіти на Ріо-Анчо.

— Хочеш знати?

— Ще б пак! Розкажіть! Якщо це таємниця, я нікому ні слова!

Самсонов поклав хлопцеві на плече руку, зазирнув йому в очі.

— Ніякої таємниці немає, Олесику-Телесику, — сказав по хвилі. — Раніше ми були тільки науково-дослідною групою, а тепер взяли на себе ще й функції рятувальників.

— Кого ж ми будемо рятувати? — насторожився Олесь. — Чого ж ви мовчите? Боїтеся звірити таємницю? А казали, що ми справжні друзі!

— Так, ми з тобою друзі, — всміхнувся до нього Самсонов. — Я не хотів тебе даремно хвилювати, але якщо ти наполягаєш — слухай. Твій батько зустрів одного давнього знайомого... шведського вченого і мандрівника. Той розповів йому про сміливого голландця Ван-Саунгейнлера, передав газету з радіограмою, одержаною від нього. От ми порадилися й вирішили трохи змінити маршрут.

— Від якого це сміливого голландця? Від того, що про його експедицію стільки писалось? То він живий?

— Не тільки живий, — вигукнув з юнацьким запалом географ. — Він зробив якесь надзвичайно важливе відкриття з історії інків. Якщо ми не врятуємо Ван-Саунгейнлера, це відкриття назавжди загине. І Ван-Саунгейнлер загине. І взагалі справа дуже серйозна...

Олесь зачудовано дивився на рожеві хвилі. Щось йому було неясно, щось не вкладалося в його хлопчачу свідомість. Він багато читав про сміливого голландця, в школі вони навіть малювали його маршрут, хтось приносив Вірізки з іноземних журналів, дивовижні фотографії: літак з вузькими крилами, далекі гірські масиви... Значить, то була правда, не вигадка фантаста-письменника....

— Послухайте, Ілля Григорович, — сказав після коротких роздумів Олесь, і його обличчя з кирпатим носом стало не по-дитячому серйозне. — А чому ж той Ван-Саунгейнлер досі сам не вийшов з лісу? Послав радіограму, живий і здоровий, а врятуватися не може.

— Дивлячись від чого врятуватися, — промовив Самсонов, збентежений простим Олесеvim запитанням. — Сельва має свої закони. Закони боротьби й загину, щастя й горя. Ти чув таке?

— Чув.

— Василь Іванович каже, що сміливий голландець, мабуть, переховувався в глушині тропіків, цілий рік жив десь серед індіанців. Потім дав радіограму і знову зник... Та й радіограма обірвана, коротка, з неясним підтекстом.

— Ти гадаєш, що його схопили?

— Міг розладнатися передатчик.

— Звичайно, міг. — Олесь наморщив чоло. — Ніколи не думав, що побачу сміливого голландця. Ніколи!

— Я теж не думав, — мовив Самсонов, дивлячись на темну смугу лісу, що пропливала перед ними. — Не думав, що в наш час можуть траплятися пригоди з часів Жюльє Верна.

Вони постояли ще кілька хвилин. Самсонов обняв хлопця за худенькі плечі. Їм було сумно й добре. Їхні серця стискалися від неясного передчуття тривоги.

— Може, ходімо під тент? — сказав Самсонов,

— Давайте постоїмо. Набридли гамаки.

— Давай постоїмо,

Олесеві очі тягнулися понад лісом, до рожевих хмар.

— Значить, ми підемо через найглухіші нетрі Ріо-Оскуро? — спитав він тихо.

— Так, Телесику, ми висадимося трохи на північ від Касік'яре і помандруємо сельвою. Можливо, досягнемо гірських хребтів біля Ріо-Падамо. Десь у тому районі впав літак Ван-Саунгейнлера. Ми розпитаємо про нього в індіанських селищах, в поселеннях каучеро, на річкових причалах. Певен, що ми знайдемо цю мужню людину. У твого батька є телеграма, яку він одержав з Москви. Радянський уряд звернувся до уряду цієї країни з пропозицією почати розшуки літака та його людей. І ось послано нам наказ при змозі обстежити всі можливі шляхи Ван-Саунгейнлера.

Олесь тільки глибоко зітхнув. Розшуки вченого... Гірські хребти біля Ріо-Падамо... Глухі нетрі верхів'я Ріо-Оскуро... Все було як міраж, що бентежив уяву, але не вкладався в реальні обриси, не викликав у свідомості хлопця реальних, зримих картин. Який він, той голландський блукач? Хлопчиків хотілося бачити людину з вольовим обличчям, в корковому тропічному шоломі, з біноклем на грудях. Ні, скорше з довгою підзорною трубою. І з важким пістолетом при боці, що так солідно обтяжує пояс.

А в них буде зброя? Хто їм допоможе? Скільки часу вони пробудуть у сельві? Чому Бунч такий стривожений? Запитав про це у географа.

— Любий мій, — одразу спохмурнів Ілько. — Тут є чого тривожитися. Коли

генерали вчинили заколот, то влаштували в столиці справжнє побоїще. Ти був тоді ще маленький... Авіація заколотників з повітря обстрілювала президентський палац ракетами, в бій вступили танки, важка артилерія. За кілька днів було по-звірячому вбито дві тисячі тих, хто не скорився хунті.

— Кому?

— Військовим заколотникам, значить, — пояснив Самсонов. — У тій зграї зібралися найреакційніші офіцери, майже всі випускники американських військових академій. Отже, Ван-Саунгейнлер має кого остерігатися. Тому, я гадаю, він і затаївся в селві.

Олесикові все те було як пригоди з дивацької книжки. Не відчував страху, не міг уявити, що воно за такі генерали і чого б це їм воювати проти іноземного мандрівника. Напевне, щось перебільшує Ілля. Та й знову ж, якщо генерали й президент мають щось проти голландця, то чому ж вони дали дозвіл їхній експедиції? Ну, справді, чому вони дали дозвіл?

— Я тобі сказав, Олесику, — трохи дразливим голосом мовив Самсонов, — що наш уряд звернувся до місцевого уряду і попросив дозволу. І місцевий уряд такий дозвіл змушений був нам дати.

— А ти кажеш: уряд проти голландця! — безтурботно вигукнув хлопчик. — У нас є дозвіл, і ми будемо шукати.

— Дозвіл уряду — то ще не все... — якимсь непевно мовив Самсонов. — То ще півбіди.

— Знову ти щось приховуєш від мене, Ілько.

— Та ні, — спробував відмогтися від хлопчачої настирливості географ, і вмить відчув себе наче винним перед хлоп'ям. Дурять його всі разом, заспокоюють, а може ж статися щось непередбачене, й тоді як ти йому поясниш? Він вирішив відкрити Олесикові всю правду: — Я не все знаю. Але навіть якби сталося найгірше, боятися нема чого... Не про уряд, зрештою, йдеться. Йдеться про тих, хто стоїть за спиною в генералів.

— А хто стоїть у них за спиною?

— Темні людці. Місцева земельна аристократія. — Самсонов зітхнув і вирішив говорити все до кінця. — Це страшний народ, Олесику. Так звані асієндадо, власники ранчо, великих маєтків, дехто з них заволодів акціями нафтових компаній, мідних копалень. І для них як ніжу серце народний рух за свободу, вони ненавидять борців за демократію, ненавидять кубинську революцію, ненавидять Фіделя Кастро, ненавидять Ортегу, і найбільше вони ненавидять свій народ. А щоб тримати його в покорі, вони ладні на все. У них гроші, у них політична влада, вони створюють свої каральні загони, вони тримають в кожному окрузі так звані "ескадрони смерті". А що це за загони, що за ескадрони, ти, може, чув. Такі не спиняються ні перед чим: вирізують цілі поселення збирачів каучуку, спалюють хижі бідняків, викрадають політичних діячів.

— І ви гадаєте, що вони будуть шкодити й нам? — раптово пройнявся серйозністю ситуації хлопець.

— Цілком можливо, Олесику. Перед самим виходом у готелі до нас підійшов якийсь дуже дивний чоловік у сутані. Твій тато вирішив, що то котрийсь з місцевих місіонерів

або реакційний католицький прелат, що хоче підкинути нам фальшивку чи вдатися до погрози. Аж воно виявилось, що це чесна, мужня людина. Священик по імені Гонсалес з оточення самого їхнього архієпископа, а тільки затятий ворог генеральського режиму. Він навіть сказав ніби жартома: "Вважайте мене марксистським попом". — І чого ж він хотів від батька? — насторожився Олесь.

— Він попросив батька уникати в дорозі будь-яких сутичок з тамтешньою поліцією, — пояснив Самсонов.[™] Поліція тільки шукає приводу для того, щоб затримати просування нашої експедиції до верхів'я Ріо-Падамо.

— Сміливий священик!" — здивувався Олесь.

— Тут є ще й не такі герої, Олесю. Є навіть священики-партизани, є католицькі прелати, які відкрито оголосили війну хунті. Тх заарештовують, катують, убивають, але вони стоять за свій народ.

— А хіба релігія може стояти за народ? — не йняв віри хлопчик.

— А чому б і ні? — Самсонов відчув потребу говорити з малим серйозно. Далі розводиться про "релігію, як опіум", про те, що "віра — чужа нам", і так далі, Самсонов вважав негідним. — У всіх країнах є віруючі люди, Олесю. У кожного своє уявлення про світ. Один вірить в бога, другий — в чорта, третій — у "літаючі тарілки". То й хай собі вірять. Нині більшість віруючих, та й більшість священнослужителів, стоять за добрі діла, не хочуть братовбивчих війн. Тут, у Латинській Америці, як мені здається, церква все більше відвертається від генеральських режимів. Хоч, звісно, є й серед святих отців негідники.

Олесеви полестила така відверта розмова, йому закортіло навіть підкинути якесь і своє "мудре" слово.

— Я бачив у батька один журнал, там описуються тибетські ченці, що вміють перемовлятися між собою на відстані, знають давню медицину і взагалі не дурніші за деяких сучасних вчених.

— Аз розумними нам завжди по дорозі. Правда? — щиро всміхнувся Самсонов.

— Я — за, — підняв руку Олесь. — Тільки я тебе дуже прошу, Ілюшо, коли нам трапиться добрий піп, ти мені скажи, щоб я не хапався одразу за гудзик на сорочці. Є в мене така прикмета.

— Так от чому у тебе завжди бракує горішнього гудзика на сорочках, — весело засміявся Самсонов і рушив під тент.

Небо на заході швидко червоніло. Сонце розтоплювалося у кривавій імлі і, втративши свої обриси, перетворювалося на дивовижну багрянчу брилу.

В повітрі посвіжішало. Наставав тропічний вечір.

Олесь повернувся спиною до річки, сперся ліктями на борт і очима окинув кораблик. Під брезентовим тентом у гамаку сидів Бунч. Біля нього в плетеному кріслі батько гортав газети і щось швидко записував у блокнот. Ці газети йому пощастило роздобути уранці в одному селищі у місцевого священика, і вони одразу насторожили й стурбували його. Він показував їх Бунчу, щось говорив йому, потім знову й знову перечитував.

Олесь перевів погляд на капітанську рубку. Білі стіни палубних надбудов рожевіли в сонячних променях. Сухорлява постать Пабло чітко вирізнялася на тлі неба. Капітан вів корабель на захід, за сонцем.

Раптом різкий гудок розітнув річкову тишу. Недалеко від "Голіафа" Олесь побачив пасажирське судно, біле, охайне з різко окресленою ватерлінією.

"Мабуть, рейсовий корабель розвозить робітників каучукових плантацій", — подумав він.

Капітан Пабло дав довгі сирени й застопорив машину. Під кормою завирувала вода, важка хвиля вдарила з лівого борту, й "Голіаф" якось боком, ніби налякане звірятко, став наближатись до гордовитого красеня.

Корабель спинився. Це був двох'ярусний пароплав із просторою палубою, геть забитою пасажирами, клунками та громіздкими тюками. Корабель віз велику партію робітників каучукових плантацій — каучеро. З сім'ями й мізерним скарбом збирачі каучуку переїжджали на нові місця. Обличчя їхні були виснажені, темні, вилицюваті. На палубі повзали малюки, череваті, галасливі, неначе сліпі кошенята. Олесь мимоволі звернув погляд на одного хлопчика, який з натужним криком сіпав матір за спідницю. Діставши добрячого ляпаса, дитина підвелась на криві ніжки, підійшла до клітки з курми, що висіла тут же на стіні, й почала завзято штрикати в щілину паличкою.

Трохи оддалік стояла молода пара — мулат і мулатка. Молодий робітник у крилатому сомбреро награвав на гітарі, дівчина співала щось надто вже тужливе й монотонне.

— Картина горя й злиднів, — похмуро констатував Самсонов, підходячи до Олесь. Географа глибоко вразила велична, гордовита краса корабля, який так раптом з'явився посеред річки, і вся убогість отого галасливого людського мурашника на палубі.

Пабло щось кричав капітанові, висунувшись із маленького віконця. Капітан зустрічного корабля, жваво жестикулюючи, відповідав йому. Показував рукою на корму і повторював дивне коротке слово:

— Апіака! Апіака!

— Про що вони там перемовляються? — насторожився Самсонов.

— Давайте послухаємо...

Олесь потягнув його за рукав до капітанського містка.

— Ходімо ближче, — сказав занепокоєно. — Ходімо, вони говорять щось недобре.

Спинившись біля містка, Олесь, нарешті, вловив кілька слів із того, що вигукував незнайомий капітан, і швидко став переказувати їх зміст Самсонову:

— Він каже, що вище по річці з'явилися люди апіака. Це, мабуть, дикунське плем'я. Багато поліції і солдат. Обшукували корабель. Забрали двох пасажирів...

Самсонов роззявив рота, хотів про щось запитати хлопця, але той нетерпляче махнув рукою.

— Тс-с! Ось він говорить знову. Так, так... З'явилися загони доктора... Розумієте, з'явилися якісь загони. Поліція когось пильно шукає.

Над пароплавом здійснюлася біла хмаринка, гучний верескливий звук різонув

надвечірню тишу. Ожили лопаті. Заграли піняві буруни. Біле громаддя пропливло перед Олесевими очима.

— А хай йому! — пожвавішав раптом Самсонов. — Чого це ми з тобою, хлопче, похнюпили носи? У капітанів свої клопоти, у нас свої.

Він жестом натренованого спортсмена розкинув широко руки, потім підняв їх угору і на мить задивився на небо.

— Ех, чуже небо, Олесику-Телесику, чужа земля!

— Матеріальний світ скрізь однаковий, — відповів тоном дорослої людини Олесь і цим несподіваним висновком так розсмішив Самсонова, що той аж за боки взявся.

— Слухай, вчений муже, — схопив він хлопця за плечі. — Розкрий мені таємницю: де ти набрався такої мудрості? Може, вчився у древнього Авіценни? Чи твоїм учителем був наш славнозвісний Михайло Ломоносов? Ні, ні, ти не крийся. "Матеріальний світ скрізь однаковий", — з перебільшеною урочистістю повторив він Олесеву фразу і знову голосно засміявся.

— Де я вчився, Ілля Григорович, немає значення. Зате я не такий хвалько, як ви. І не такий боягуз. Так, так, боягуз. Ви тільки вмієте глузувати з мене.

Самсонов ухопив хлопця за плечі й рвучко обкрутив навколо себе.

— Великий і премудрий Арістотелю, не гнівайся на свого вірного раба, — зареготав він. — Дивися, провидцю, дивися краще. Ти вже перестав бути людиною. Ти став сонцем мудрості, навколо якого обертається нікчемна планета темноти й забобонів. Не відштовхуй її від себе; о премудрий Архімеде! Не позбавляй її свого життєдайного світла! Будь щедрим і великодушним.

Хитрувато-скорботне обличчя Самсонова, швидке бубоніння, ритуальні жести так розсмішили Олесь, що він не втримався й голосно зареготав.

— От і все, сонце мого життя, Олесику-Телесику, — заговорив спокійніше, але все ще з нотками прихованого гумору Самсонов. — Я повідомляю професора, що науково-інтелектуальний потенціал експедиції збільшився па одну розумну голову. Згода?

— Згода, Ілля Григорович! — примирливо сказав Олесь.

Цієї миті капітан Пабло, висунувшись із своєї рубки, гукнув до Самсонова й Олесь:

— Сеньйори! Ходіть-но сюди!

Вони піднялися по крутому трапу, і капітан, не знімаючи руки із стерна, сказав притишеним таємничим голосом:

— Даруйте, сеньйори, але я б не радив вам зчиняти галас перед заходом сонця. Не думайте, що старий Пабло забобонний дурень. Але краще бути обережним...

— Ми можемо нашкодити комусь своїм сміхом? — здивувався Олесь.

— Не треба спокушати долю, сеньйори, — промовив Пабло, ніби соромлячись свого застереження. — В сел'ві не заведено сміятись перед смерком. Індіанці кажуть, що сміх дратує злого духа Курукіру. Чого тільки не буває в сел'ві! Краще пливти тихо, без гомону, сеньйори!

Він заклопотано втупився в далечінь річки. Самсонов поклав Олесеві на плече руку і задумливо сказав:

— Ходімо, Телесику! Сеньйор Пабло має рацію. Не будемо спокушати долю. — І коли вони спустились на палубу, додав тихо: — І не будемо дратувати капітана. Зрештою, він непоганий чолов'яга.

"ДО СЕНЬЙОРА ПРЕЗИДЕНТА
РЕСПУБЛІКИ..."

З самого ранку на кораблі панує тиша і тривога. Чути тільки, як глухо туркоче в трюмі мотор та час від часу з капітанської рубки долинає покашлювання капітана Пабло. Старий безперервно смалить люльку і втомленим, байдужим поглядом тягнеться в далечінь. Хто б міг подумати, що в цьому засушеному, видубленому на сонці тілі стільки рішучості й упертості!

О, вранці він показав себе! Вранці "Голіаф" пришвартувався до маленького причалу, і почалося завантаження його трюмів паливом і провізією. З'явилося двоє поліцейських з містечка, що сіріло сонними будиночками поміж кущами агави. Згодом придибав високий, сутулуватий, з непокритою головою падре в чорній сутані. Опецькуватий, із запухлими від сну очима поліцай сказав, що він комісар селища і просить показати йому "седулу". Яку "седулу"? Хіба сеньйори не знають законів республіки? Він змушений затримати їх і під конвоєм відправити в столицю. При цих словах товстун переможно глянув на падре і для солідності засунув свої руки під туго затягнутий на череві пояс. "Седула" — це особисте посвідчення для кожного, хто перебуває на території республіки, це — закон життя і порядку. Без "седули" людина не може жити, як без повітря. Поліцай широко розправив плечі і гучно втягнув у легені прохолодне, приємне повітря, ніби бажаючи показати, як добре, коли людина може дихати, і як прикро буває, коли їй не дають на те права. А от чи мають таке право мандрівники?..

Крутояр вийняв в'їзну візу з великим штемпелем канцелярії президента і подав її набундюченому комісарові. Штемпель трохи охолодив запальність поліцай, але все ж не забрав у нього наміру чимось зашкодити радянським людям.

— Віза не дає права на подорож, — сказав він грубо.

— Помиляєтесь, комісаре, — сухо посміхнувся професор, — віза є дозволом на проведення всіх наукових дослідів на території республіки.

— Наукових? Гм. — М'ясисте тіло комісара сіпнулося, очі його стали злі й недовірливі. — Ви перебуваєте в районі антидержавних заворушень. В сельві діють бандити.

— Політичні проблеми нас не стосуються. Окрім того, ми розшукуємо голландського вченого Ван-Саунгейнлера, — тихо й трохи урочисто промовив Крутояр. — Якщо ви забули, комісаре, я можу нагадати вам: пан президент минулого року пообіцяв світові докласти всіх зусиль, щоб урятувати мужнього мандрівника.

— Життя Ван-Саунгейнлера під надійним захистом закону.

— Ні, життя Ван-Саунгейнлера під загрозою, комісаре. Весь світ стежить за нашою експедицією, за нашим просуванням, і, якщо ви чинитимете нам перешкоди, це тільки кине тінь на честь президента.

Комісарові довелося відступити. Вернувши документи, він насупився, зиркнув темними очима на кораблик, потім перевів погляд на падре. Очевидно, він ще покладав надію на провісника волі божої.

Падре звів очі, мить подумав і раптом швидко, метляючи полами чорної сутани, попрямував до "Голіафа". Ше мить, і він зник у трюмі.

Олесь, який спостерігав за тим, що діялося, зробив непомітний знак рукою Самсонову, мовляв, який це піп — "наш" чи не "наш"? Видно, уже здогадався що падре в сутані був не з кращих людей республіки. І Олесика тішило те, що він зумів це одразу втямити. Самсонов у відповідь на його погляд тільки здвигнув плечима і сумно звів брови: розумій, як знаєш!

Тим часом комісар вдоволено оглядав кораблик. Він знав, кого нацькувати на "руських" і хто може взяти на себе відповідальність перед самим паном президентом. А чому б і ні?

Падре вмів робити таке, про що навіть богові не снилося. Ось чути його голос, гнівний, владний, вимогливий. Святий отець лютує! Сипле прокльони на чийсь голову. Різкі окрики мішаються з улесливими, майже ніжними словами... Комісар, презирнувшись із своїми поліцаями, нетерпляче потирає руки... Зараз, зараз свята воля проб'є стіну непокори, зламає опір цих зарозумілих правдолюбців.

І раптом падре вилітає на палубу. Збіг на берег. Задиханий, червоний, погрозив кулаком "Голіафові". Комісар невдоволено сопе. Другий поліцай, тамуючи іронічну посмішку, втуплює очі в землю. Мандрівники, нічого не тямлячи, дивляться на священика. А той шепоче щось злісно комісарові, ще раз обпалює кораблик ядучим поглядом, потім плює собі під ноги і цибаче в гушавину лісу, до сірих будиночків...

Можна відчальювати. "Голіаф", погойдуючись на легких хвилях, бурунить каламутну воду і, не кваплячись, виходить на середину ріки.

— Сеньйоре Пабло, що тут трапилось? — питає Крутояр у капітана, який, втупившись злими очима в гладінь ріки, щосили шарпає штурвальне колесо.

Капітанові Пабло дуже кортить розповісти, як він "поговорив" з святим отцем, але він стримує себе і тільки бурчить щось собі під ніс. Крутояр виймає цигарки, пригощає капітана і ніби мимохіть кидає, що ніколи не бачив таких розлючених священиків, як оце тільки-но на пристані. Святий отець мало сутани не загубив, стрибаючи по трапу. Дивний слуга божий!

— Слуга диявола! — озивається Пабло.

— І то правда, синьйоре Пабло. Зустріти в сельві таку невеселу особу, мабуть, мало радості.

— Одне горе від них, сеньйоре, — наливається гнівом Пабло, рука його ще міцніше стискає штурвал, і вся постать аж тремтить від напруження. — Гірше шакалів!

Тепер капітана наче прорвало. Він викладає все, без прикрас і похвальби. Мало він дав перцю тому паскудному попові. Якби не було поліцаїв на березі — скинув би його в річку. За що? О, в них давні рахунки! Ще як генерал Матаразо боровся з хунтою, цей падре служив усякій нечисті. Тоді він був молодий карабінер, гнила смоковниця,

нікчемний виродок, що продав у дні путчу свого капітана, відрубав його праву руку і відніс у квестуру на знак своєї відданості хунті. Тепер, бачите, прийшов з погрозами: "Ти не смієш везти далі цих чужинців! Свята церква й свята діва Гвадалупська відступляться від тебе, якщо ти допоможеш безбожникам!"

— І ви не злякалися, кабальєро?

— Я йому сказав, що свята церква відступить від хунти. Та вона вже відступилася від неї. Наче люди не знають, що недавно на "острові смерті" було розстріляно двадцять священиків, а нашому столичному архієпископові підклали бомбу, і він загинув разом із своїми прихожанами.

Олесик увесь напружився, слухаючи розповідь старого капітана. Ось вона, правда, ось як тут живуть "наші" й "чужі" попи, про яких говорив йому Ілля Самсонов. Цей, у чорній сутані, звісно, ненавидить свій народ. Олесь бачив, які в нього маленькі, мов у пацюка, очиці і як він презиркувався з поліцейським комісаром. Було б добре, якби капітан Пабло викинув його в річку в пащі кайманів!

А капітан уже провадив далі. Дивовижні речі розповідав він. Тут слухай хоч цілісіньку ніч — не наслухаєшся. Згадав свого улюбленого повстанського генерала Матаразо, й очі його засяяли гордістю. То був славний генерал. За ним ішли люди до війська з усіх поселень, з усіх каучукових плантацій. Генерал Матаразо дуже шанував пана бога і святу діву Аточську. А всяких перевертнів, як оцей піп у чорному, він просто терпіти не міг. Одного разу сталася дивна пригода. Вони тоді всім повстанським загonom готувалися вирушати на столицю і зупинилися на кілька днів у селищі каучеро, щоб поповнити загін та набрати провіанту. Генерал дозволив своїм воякам розташуватися по хижах, хай кожен відсипається, скільки хоче. Та щоб добряче перевірили свою зброю, перелічили набої, аби кожен знав, з чим він піде в бій за свободу. Бо війна — не жарт. Генерал застерігав кожного: сьогодні ми мирні люди, а завтра — солдати вітчизни. Отак і розкошували в селіві. Хто пив, хто співав, хто й справді намагався відіспатися за всі дні наперед. Потім і геть весело стало. Приїхали до табору перекупки з міста, привезли з собою всякий крам і, звісна річ, привезли чимало й горілки. Генерал Матаразо того не любляв, але вирішив дати людям свободу: хай перед тяжким боєм трохи потішаються! А втім, невдовзі щось його насторожило. Те що його вояки розслабилися, — було не вельми великим лихом. Зате генерала здивувала одна кумедна річ — спершу було наче гамірно, всі почувалися бадьоро, розкуто, але далі людей потягло на сон. Сонькуватість ця вразила генерала Матаразо. Здавалося б, після випитого почнуться співи, веселі балачки, танці, аж ні: у гамаках, на верандах, просто під парканами на землі вкладалися молоді вакеро й одразу ж, наче їх дурманом споєно, провалювалися в тяжкий сон. Виникла підозра: горілка була незвичайна. Її привезено сюди зі злим умислом. Перевірити! Перетрусити! Генерал сам провадив ревізію. Хто продає? Де ті мулатки й індіанки, що принесли з собою гірке питво? Стояли собі скромненько під старим деревом агави і, туркочучи між собою, вихваляли свої пляшечки. Обшукувати їх було не з руки — жіноцтво ж! Зчинять гвалт, влаштують скандал, осоромлять генерала. Ну, як ти докопаєшся до правди? Генерал ходив із

своїми помічниками між рядами торгівок, брав пляшки, приносив, придивлявся, насуплено оглядав кожну з перекупок. І враз... вступився оком у дебелу жінку, могутню, як дерево маканілья. Щось здалося генералові підозрілим. Він гукнув свого ад'ютанта і, кивнувши на жінку, скомандував владно: "Стягнути з неї одіжі". Та — в плач, залемментувала: "Санта Марія, як ви смієте, сеньйоре!.. Вас покарає бог!..". Але Матаразо стояв на своєму: "Стягнути одіж!". Ад'ютант підступився до жінки, схопив її і враз... у руці в нього опинилася руда перука. І стало всім видно, що зовсім то й не жінка, а справжній дядило, та й не просто дядило, а якийсь святильник, підступний агент. За пазухою у нього була захована торбина з отруйним порошком. Отож, той порошок і всипався непомітно кожному солдатів в пляшку перед продажем, а вже коли отак підперчена горілка випивалася, ну... тут і ставалася біда. Священик у спідниці виявився найсправжнісіньким шпигуном з урядового табору. Його виставили перед лавою вояків, зачитали йому вирок і, одвівши й куші, розстріляли. Через оту трикляту отруєну горілку наступ на позиції урядових військ довелося перенести на кілька днів, доки весь загін генерала Матаразо не оклигав повністю.

Пабло згадував давні пригоди з явним задоволенням. Аж наче молодів серцем. Та й приємно йому було відкрити душу порядним людям, яких він віз на борту свого кораблика.

— А ви не боїтеся, сеньйоре капітан, що урядові агенти можуть почути ваші слова і заарештувати вас, як ворога режиму? — обережно, щоб не образити старого, нагадав сеньйорові Пабло професор Крутояр. — Не забувайте про концтабір на острові смерті.

— Тепер нас не так просто взяти в руки, — погордливо вигукнув старий капітан. — Наші люди є скрізь, і вони попередять мене. — Старий трохи притишив голос: — Навіть там, біля їхнього президента...

Від тієї сутички минуло дві години. Час немалий, щоб вгамувалися пристрасті в капітановому серці. Судно проминуло чимало річкових закрутів, туркотіло тепер по сліпучій розлитості хвиль між затопленими хижками, поодинокими деревами, що сумовито й безнадійно чатували уздовж берегів, завидькувато дивилися на тих, кому прослалися далекі дороги.

Сонце вибралося на самісіньку середину неба і, розморене, лило на землю потоки нестерпної жароти, спрагло припадало промінням до каламутного річкового плеса.

Річка парувала. Тут, у цих широтах, ніщо й ніде не сховається від безжального сонця, як не може ніщо сховатися й від всюдисущого ока пана президента, від його сторожких поліцаїв. В Крутояровому серці — тоскна тривога. Як скінчиться ця нелегка подорож? Перед професором раптом постало обличчя старого шведа: хрящуватий дзьобатий ніс, очі в глибоких западинах, безкровні губи. Ті губи витискають глухі, пройняті жагучою надією слова: "Ви належите до людей, які не відривають науку од справедливості". Він був певен, той дивний, впертий чоловік, що професор Крутояр не відмахнеться од його закликів, Так воно й сталося. Так воно й мусило статися.

Крутояр пам'ятає, як вони того дня втрюх — Олеся навмисне послали кудись на вулицю — зібралися на коротку нараду. Важкий, вайлуватий Бунч, мнучи змокрілу від

поту хусточку, довго супив брови, сопів, жував товстими губами, роздивлявся кінчики своїх черевиків, аж доки видавив хрипким, невдоволеним голосом: "Я не люблю романтичних історій, але ви можете розраховує на мене". Гарячий, відчайдушно сміливий Самсонов, схопившись на ноги, замахав руками Він не припускав навіть думки про відмову. Негайно збиратися в дорогу, негайно міняти маршрут Він говорив із таким завзяттям наче хтось думав інакше. Професор засміявся, поплескавши Самсонова по плечу.

— Якщо спільна думка на користь Ван-Саунгейнлера, ми повинні сьогодні ж взятися за підготовку до подорожі. Про Ріо-Анчо ми зараз повинні забути. Шлях наш проляже у верхів'я Ріо-Оскуро. Подзвонимо в голландське посольство і з'ясуємо все, що треба. І обов'язково лишимо лист із застереженням, на випадок якихось ускладнень. Хай посольство офіційно повідомить уряд пана президента про нашу експедицію і попросить сприяти нам. Де вже тут вдаватися до провокацій, коли сам президент візьме на себе місію захисту експедиції?.. Хоча, кажучи відверто, нас може спіткати чимало прикрих несподіванок...

І ось тепер оця сутичка з поліцією...

Думка про таємничу радіограму Ван-Саунгейнлера не давала Крутоярові спокою. І чим більше думав він про неї, чим глибше аналізував деталі політичної ситуації навколо голландця, тим болісніше ставало йому на серці.

Ланчія розмірено туркотить, долаючи водяний простір.

— Кириле Трохимовичу, — звертається професор до Бунча, що дримає в шезлонгу, — вам не здається, що особа голландця чимось дратує місцеві власті?

Бунч сонно щось бурмоче, ніяк не волюючи прокидатися. Та врешті розплющує очі й озивається ватяним, хрипкуватим голосом. На його думку, особа голландця дратує не лише місцеві власті, а й самого президента, того самого пана президента, який ще минулого року оголосив на весь світ про настання в його республіці "тисячолітньої ери процвітання", який повернув поміщикам-латифундистам всі націоналізовані землі. Уряд пана президента не любить надто цікавих пронозливих іноземців, яким кортить докопатися до чогось сумнівного і таким чином похитнути владу економічних босів і військової еліти. І тому Бунч вважає, що їм треба бути особливо обережними.

— Ми йдемо на пошуки видатного вченого й мандрівника, — каже професор Крутояр, трохи роздратований надмірною Бунчевою обережністю. — Зрештою, ми виконуємо вказівку нашого уряду. Це ніскільки не політична акція, а міжнародна, культурна, гуманістична місія.

— Цілком згоден з вами, професоре, — мляво ворухить губами Бунч.

— Ми не торкаємося їхніх справ, їхньої політики, — гуде басовито Крутояр. — Може, голландець щось там і з'ясував, виявив, може, він навіть має якісь обвинувачення проти пана президента, але це нас не стосується. Ми — науковці, ми — дослідники.

— Із цим я згоден, — бурчить задишкувато лікар.

— То чому ж ці йолопи в поліцейських мундирах намагалися перешкодити нашому

просуванню у верхів'я Ріо-Оскуро? Чому піп залякує капітана Пабло? Ви пам'ятаєте, Кириле Трохимовичу, як було досі? Наш кораблик зустріли в порту мало не з тріумфальними почестями. А скільки теплих слів почули ми там! Нас водили по всьому місту, нас ушановували подарунками. Ось, мовляв, як люблять і поважають тут радянських людей. І раптом — поліцейські погрози!

— Ні, зовсім не "раптом", дорогий професоре, — посміхнувся втомлено Бунч. — Коли мер дізнався, що ми збираємося розшукувати Ван-Саунгейнлера, то одразу ж змінив своє ставлення до нас. Не в його владі заборонити цю подорож, але я бачив, що він ладен був з'їсти нас разом з тельбухами.

Так, це була правда. Історія Ван-Саунгейнлера крила в собі щось незвичайне, суперечливе. Крутоярові згадалися повідомлення, які він читав раніше в газетах про банкет, влаштований Батісом у палаці Мірафлорес на честь "мужньої людини й друга", про нагородження голландця вищим орденом республіки. Здається, президент Батіс і голландець були давніми знайомими, їх єднали якісь особливі зв'язки ще з часів минулої війни. Генерал Батіс навіть пишався тим, що йому довелося зустрітися в Лондоні з Саунгейнлером, і тепер охоче запрошував його до свого рідного дому. Але те, що було колись, ніяк не в'язалося з сьогоднішнім днем...

Під тент зайшли Самсонов і Олесь.

— Шановне товариство, — сказав, як завжди, жартома молодий географ, — бачу, ви зайняті розв'язанням великих світових проблем. Не забувайте, що світ, як це стверджує один милий, кирпатий філософ, — Самсонов хитро усміхається Олесеві, — матеріальний у всіх його проявах. Отож, для підтримки його матеріального існування чи не поповнити нам свої шлунки найматеріальнішими предметами харчу? Хто за це, прошу голосувати!

— Я обома руками й ногами за! — враз повеселішав Бунч і встав з крісла. — Шановний професоре, прошу до столу. Мені здається, що за обідом ми позбудемося всіх наших сумнівів...

ТАЄМНИЦЯ ГОРИ КОМО

Темна тропічна ніч впала над рікою. "Голіаф" ішов з притишеною швидкістю. Дрібно тремтіла палуба. Мотор глухо бубонів у трюмі. За бортом плюскотіли хвилі. Навколо ліхтаря, що висів під тентом, водила танок мошкара.

Великі жуки, неначе ластівки, виринали з пітьми і бились об гаряче скло.

Олесь піднявся в капітанську рубку.

— Дозвольте спитати вас, кабальєро? — звернувся він до капітана Пабло, чітко вимовляючи іспанські слова.

— Я слухаю, сеньйоре, — озвався капітан, скосивши на Олесь погляд.

Хлопцеві хотілося запитати про все, що чув від батька й Бунча, а також від матросів на пристанях. Але, стоячи біля великого стерна, він чомусь розгубив свої думки. Підлога під ним ритмічно порипувала, злегка бряжчало скло.

— Скажіть, кабальєро, що таке "баранко"? — випалив нарешті хлопець перше запитання, яке спало на думку. — Місцеві жителі так часто говорять про страхітливих

баранко. Що воно означає?

Добродушний капітан Пабло, притримуючи лівою рукою стерно, дістає коротеньку люльку, запалює її і починає розповідати. Баранко добре запам'ятався капітанові Пабло. Ще коли він їздив по Ріо-Негро й возив зброю для генерала Матаразо... Ех, генерал Матаразо! Краще не згадувати тих часів. Тоді Пабло мав свій корабель і міг послугувати добрим сеньйорам, які не схиляли голови перед зарозумілими іноземцями. У своєму трюмі Пабло возив для генерала такі речі, на згадку про які ще й тепер у нього мороз поза шкірою ходить. Звичайно, сеньйор Олесь не патякатиме про те, що почув, бо за це не гладять по голові. Так от, про баранко. Цим словом індіанці називають жорстокий двобій між річкою і берегом, між водою і землею. Коли розлючена земля, не маючи сил стримати гніву, який виповнює її груди, падає на воду, і коли гуркіт котиться по річці такий, що, здається, настав кінець світу, це і є баранко. У такі години індіанці фанатично моляться, бо вода може розгніватись і піти на їхні селища й хижі. Дурні індіанці! Капітан Пабло знає, що воно за штука — баранко! Просто річка підмиває берег, і ґрунт обвалюється у воду. Які тоді хвилі здіймаються навколо! Лихо кораблеві, що попаде в баранко... Капітан важкою рукою круто повернув стерно. Корабель різко хитнуло вбік. Темна смуга лісу загойдалась перед вікном рубки.

— Вибачте, сеньйоре, — промовив Пабло, — на цій річці треба добре пильнувати. Мало не вскочили в нуртовиння...

На берегах інколи спалахували поодинокі вогники. В темних лісових хащах, що, здавалося, виростили просто з води, іноді чувся істеричний крик. Той крик у вечірніх сутінках був жахливий — немов ненажерливий хижак шматував нещасну жертву, і вона, конаючи, сповнювала повітря передсмертним ревінням.

— Не лякайтесь, сеньйоре, — заспокоїв Олесь Пабло. — Це мавпа-місяць. Звичайна мавпа, але диявольськи погана тварина. Хай захистить од неї мандрівників свята мадонна. Коли почуєш серед ночі мавпу-місяць, то ладен тікати світ за очі. Нема нічого страшнішого, ніж опинитись в цьому триклятому тропічному лісі. Бог створив сельву для того, щоб покарати людину. Хороші люди тут швидко вмирають, бо сельва не приймає їх до себе. — В голосі капітана тепер уже звучала похмура урочистість, немов він говорив про щось пережите ним самим.

Капітан Пабло, тихий, суворий, розповідав про те, як жорстоко мститься сельва тим, хто зважується посягнути на її одвічні таємниці, скільки крові й поту коштує кожен відвойований у неї клапоть землі. Він згадував про бідні селища добувачів каучуку, про дикі індіанські племена, про страшних людей-мачо, людей-богів, людей-убивць, перед якими в панічному страхові схилялася навіть жорстока сельва, бо люди-мачо не знали ні бога, ні совісті, ні жалю. Це злочинці, що втекли з каторжних тюрем, убивці, засуджені до страти, яким пощастило вирватися на волю, авантюристи й п'яниці. Вони тікали в сельву і сіяли там страх і смерть. Навіть уряд боявся мачо. Поліцаї воліли пити з бандитами віскі, а не боронити від них закони республіки.

— Наші поліцаї самі чинять злочини, як найгірші бандити, — зажурено зітхнув Пабло. — Ви ще почувете ім'я Чорного Себастьяна. В мене на голові менше сивого

волосся аніж на його совісті забитих людей. І що ж? Він вельмишановний поліцейський комісар округи гроза і сила. Власники гасієнд приютюють із ним. Для них він — своя рука. Себастьян тримає в покорі бідних пеонів не дає підвести голови нещасним каучеро, нацьковує одні індіанські племена на інші і, запевняю вас, має на цьому добрий зиск. Індіанці кажуть, що він водиться із злим духом Курукіра. О, не дай боже стати йому на

Розповідь Пабло пригнітила Олеся. Слова його ніби розширили перед хлопчаком береги похмурої річки. І він побачив далекі горизонти, побачив те, що чув раніше, і те, що малювала його уява.

— Нічого. Чорний Себастьян недовго лютуватиме на цих землях.

Капітан замовк, вперто вдивляючись у морок, серед якого ледь зримо проступали стрімкі береги.

Зітхнув. Помовчав якусь хвилину. Крутнув колесо ліворуч, потім перехопив його на правий бік.

— У індіанців є легенда про доброго духа Кахунью, захисника бідних та скривджених, який живе на горі Комо! — заговорив стримано капітан Пабло. — Якось один індіанець із верхів'я Ріо-Оскуро розповідав мені, що його предки щороку запалювали на горі Комо священний вогонь свободи. Але згодом в їхню країну прийшли білі люди, тобто ми прийшли до них, і відтоді вогонь на горі Комо згас. Індіанець казав мені, що, доки житиме на землі Чорний Себастьян і такі, як він, гора Комо стоятиме в пітьмі. Індіанці бажають Себастьянові смерті. Його ненавидять усі трударі на Ріо-Оскуро.

В ІМ'Я ВСЕВИШНЬОГО

Тропічна ніч тепла, чарівно м'яка, немов чорний пухкий килим. Під її покривом важко дихати і ще важче заснути.

Крутояр лежить, розплющивши в пітьмі очі. Думки напливають одна за одною. Треба все добре зважити, до найменших дрібниць обмірковувати. За цю небезпечну подорож цілком відповідає він.

Професор згадує розмову, що він її мав із шведським вченим Сундстремом, згадує таємні слова радіограми Ван-Саунгейнлера: "Трагічну таємницю інків розкрито... Розкрито на шляхах історії... Біля гори Комо вчинено злочин..."

І вже мозок шукає відповіді в минулому. Розкрито на шляхах історії... Он воно де, он аж куди сягнув своїм загадковим словом голландський професор.

На шляхах історії!

Але ж якої історії? Що мав на думці голландець? Минувшина, вона непростя. Сплелися в кривавий клубок історія народів і історія завойовників. Одні наступали з мечем "хрестовим", інші відбивалися, боронячи свою волю. Отака була історія, іншої не існувало.

Знали Колумба, великого, славнозвісного першовідкривача Американського континенту. Потому прийшли перші каравели з іспанськими й португальськими завойовниками: закуті в панцир конкістадори, жадібні кабальєро, велемовні духовні

наставники. І почалися походи, походи, походи...

В ім'я Хреста господнього. В ім'я віри й короля. Усе під прапором найсвятішого престолу.

У Мексичі холодний меч Кортеса впав на голови ацтеків, і підступно взятий в полон ацтекський імператор віддав країну до рук зухвалих шукачів пригод. Смертю останнього імператора Куатемока закінчилося існування ацтекської держави.

На півдні перед колісницею конкістадорів схилилися покірливі інки. Схилилися, але не відразу. Крутояр перенісся думкою в минуле, аж до тих часів, коли Південна Америка ще не знала пришельців. За сотні, та де — за тисячі літ до їхньої появи тут людська рука й людський розум орудували на благодатних землях, приручали тварин, плавили руду, творили свої держави. Діти Сонця, як називали себе інки, мали славних предків: численні племена арауканів, чибча, тіаунаку, аймара, мочика. А потому утвердили себе й могутні кечуа. І серед кечуа найсильніше, найвідважніше плем'я — плем'я інків.

Професор Крутояр замислюється. З численних історичних праць і досліджень він так яскраво уявляє отой, далекий народ, що жив на гірських плато і в долинах Анд. Може, були дикунами? Ходили голими, в строкатому пір'ї і золотих оздобах? Жили в печерах і користувалися луками, як первісні печерні люди? Аж ніскільки.

Професору Крутояру достеменно відомо: інки були народом по-своєму високо цивілізованим. Правителі їхні навчали своїх підданих найдосконаліших методів землеробства, мали могутні збройні сили, будували міста, прокладали першокласні дороги в горах і на рівнинах. Ті, що були за володарів над племенем, над державою, з часом стали називатися благородним ім'ям — *інка*. Інка — значить імператор, інка — значить правитель, наймудріший, найвищий, найсвятіший.

А були вони й справді і мудрими, і могутніми, ті інки. Подумати лишень: наприкінці XV століття (саме перед завоюванням Америки Колумбом) невелика гірська держава інків розпросторилася на широченні території від земель нинішньої Колумбії до земель нинішнього Чілі. І в цій державі було об'єднано чотири племенні країни. Туземці найменували її Тауантінсійю, іспанці переінакшили назву і стали називати коротким і звучним словом — Перу, Ось проти цієї держави й підняв свій кривавий меч іспанський завойовник Франсіско Пісарро, Підняв і підлістю, підступністю, безжальним ударом завоював її...

Крутояр невесело зітхає. Інки! Мужні діти первозданної матері-природи. Професор пригадує, як усе почалося, викликає в пам'яті подробиці тієї великої трагедії, що залляла землі Нового Світу.

Думки снують в його голові, сон тікає ще далі, втома від денної спеки змушує професора втішатися згадками минулого.

— Василеві Івановичу не спиться? — це голос Самсонова.

— Хіба не чуєте, — бурчить Бунч. — Начальник експедиції вирішує нашу долю, Ілля Григорович...

Крутояр, пихкаючи цигаркою, простягає руку до ліхтаря, що висить над головою,

натискає на вмикач. Хай краще буде світло. Може, тоді легше дихатиметься.

— Справді, вирішую і нічого не можу вирішити, — кидає професор між двома глибокими затяжками. — Все згадую тих інків. Славний древній народі

— Доводиться вірити вам на слово, Василю Івановичу, — з легкою образою в голосі озивається Самсонов. — Може, й справді славний, але для мене це пустий звук.

— Ага! Он ви про що! — згадує Крутояр. — Я ж обіцяв розповісти вам історію падіння їхньої держави. Про це, власне, і думаю зараз.

— Чудово! Думайте вголос!

— Ну, тоді готуйтеся до довгої лекції. — Крутояр, начебто й справді збираючись мучити своїх друзів усю ніч, востаннє солодко затягується цигаркою і, втопивши очі в брезентову стелю, починає розповідь: — Інки, їхня історія, їхнє горе завжди тривожили мене. Не раз я питав себе: чому доля буває часом такою несправедливою до миролюбних народів і виявляє стільки прихильності до поневолювачів?

Бунч натужно зітхає у своєму гамаку.

— Хіба не ясно чому? Для старої грішниці все одно, кому стелити стежку: мирним чи войовничим народам. Хто дужчий, той і бере гору.

— Я згоден з вами, Кириле Трохимовичу, — зауважує Крутояр. — Скажемо тільки точніше: хто досягнув вищого щабля в розвитку продуктивних сил, хто стоїть на міцнішій, надійнішій матеріальній основі, тому й доля усміхається привітніше. Уявіть собі ситуацію. Загін в сто п'ятдесят чоловік на чолі з авантюристом Франсіско Пісарро завоював цілу державу. Грім аркебузів і мушкетів, блиск сталевих панцирів викликав розгубленість у воїнів багатотисячної армії верховного інки Атауальпи. І не думайте, що це була якась собі примітивна напівпервісна монархія. Сила, велика культурна сила, чудові, благородні традиції, добре злагоджений державний апарат, військо, чиновництво... Така країна могла б позмагатися з нашою феодально-мракобісною Європою. Могла б навчити її елементарним нормам співжиття. В той час, коли католицькі бузувіри спалювали на вогнищах невірних "єретиків", коли на майданах Рима й Болоньї божки в чорних сутанах проголошували анафему сміливим провіщанням перших магелланів розуму, коли за одне слово проти освячених церквою птоломеевських догм людину кидали у в'язницю, а то й посилали на плаху, держава інків, наївно сповідуючи примітивну релігію поклоніння сонцю, давала своїм громадянам широкий простір для духовного розвою. Звичайно, це було класове, експлуататорське суспільство, але в ньому ще жили сильні традиції первісно-комуністичного устрою. Чверть усієї землі в державі належала сиротам і вдовам. Худоба й сінокоси були власністю общини. І хоч верховний вождь, чи, як його називали, "сапа інка", чималу долю готового продукту забирав на утримання свого двору й війська, на пишні банкети, виїзди, йому все ж доводилося шанувати древні звичаї свого народу.

Досі історики дивує: звідки у верховного інки було стільки державної мудрості, щоб тримати в покорі й послуху мільйони людей. До того ж без особливого насильства, без кривавих розправ і диктаторських жорстокостей. Син Сонця — таким його шанували

жителі імперії. А сонце ж у їхньому серці було й божеством, і вищою святістю, і вірою в безсмертя. То як же не покоритися сонцесяйному? Кажуть, Що верховний інка мав владу просто абсолютистську. Що там римські імператори чи європейські монархи! Інка був просто ідолом, таким собі живим божеством. Піддані імперії до такої міри підкорялися волі свого государя, що найменший його наказ, найменша його примха виконувалася негайно і незаперечно, ще й з радістю. Накажи він плигнути в прірву — і людина плигала. Звели накласти на себе руки якимось іншим способом (спаленням, отруєнням, самовбивством) — і вже людини немає. Бог звелів, підданий підкорився.

Інки добували золото й срібло. Вони не вміли виплавляти заліза. Коли Пісарро вдерся з своїми головорізами в їхню країну, інкські воїни вийшли йому назустріч з кам'яними стрілами й бронзовими мечами.

Інки високо шанували науку. Вони вивчали в школах астрономію, математику, воєнне мистецтво, юриспруденцію. Шлюб був обов'язковий, іспанці побачили на території інків хороші дороги, мости, дамби, у містах — склади для продовольства й одєжі, готелі для царських гінців, казарми для воїнів. Інки вміли будувати фортеці й храми, які своєю красою й пишністю не поступалися перед найкращими взірцями Стародавнього Риму чи Еллади.

— І як же вони віддали свою країну на поталу отому пройдисвітові Пісарро? — з гірким докором у голосі вигукує непримиренний до кривди Ілля Григорович.

— Ви правду кажете — пройдисвіт! — веде далі Крутояр. — До всього ще додайте: негідник з тонким єзуїтським розумом, з жорстокою, облудною душею. Він просто-напросто скористався з добросердечності наївних туземців.

Історики розповідають, що Франсіско Пісарро був людиною "темного походження". Особа його була настільки непривабливою, що навіть іспанські гранди й дрібні дворяни ідальго намагалися відхреститися од нього. "Прокляття! — обурювалися рицарі, що служили при дворі панамського губернатора. — Краще прив'язати свою зброю до хвоста віслиюка, аніж служити під командою свинопаса..." Франсіско Пісарро справді у молоді роки був свинопасом. Він поволі, правдами й неправдами, вибився в люди, став офіцером. Втершись у довір'я до короля Карла I, одержав від нього патент на завоювання Перу і разом із своїми братами вирушив за океан. І ось на чолі загону професіональних вояків, маючи при собі не більше двадцяти трьох аркебузів і мушкетів, цей авантюрист, відчайдушний, розумний і хитрий зайдиголова, кинувся в саме серце імперії червоношкірих. Він знав, що в царстві інків тільки-но закінчилася міжусобна боротьба за владу між верховним правителем Уаскаром та його братом Атауальпою. Переможцем вийшов Атауальпа. П'ятитисячна армія Атауальпи, сповіщена про наближення іспанців, розташувалася за Андами навколо невеличкого містечка Кахамарки. Верховний вождь інків навмисне дав можливість Пісарро просунутися за Анди, перейти урвища і тяжкі перевали й заглибитися на територію імперії, де маленький загін завойовників фактично втратив усяку боездатність. Збагнувши безвихідність свого становища, Франсіско Пісарро разом з священником Вісенте Вальверде склав підступний план дій. Іспанці послали в табір верховного інки офіцера

із запрошенням прибути до них на святкову вечерю. Іспанці покірно схиляли голову перед верховним інкою і пообіцяли йому рівноправний союз і братню дружбу. Але обіцянка їхня була тільки намаганням виграти час. Становище Пісарро було майже критичним. Уявіть собі: якихось триста вершників опинилися фактично в оточенні багатотисячної армії інкського імператора. Вночі, розташувавшись в Кахамарці, люди Пісарро з моторошним відчуттям дивилися на міради вогнів, що оточували їх по небосхилу, — то палахкотіли багаття інкського війська, що розкинулося по схилу навколишніх гір. Однієї атаки було досить для того, щоб загін Пісарро перестав існувати. Що робити? Як діяти? І тут Пісарро згадав напучування Кортеса, завойовника Мексики. Перед відплиттям з Іспанії Кортес всіляко підтримував і збадьорював Франсіско Пісарро, кажучи йому: "Пам'ятайте, Франсіско, одне: якщо вам вдасться захопити в полон священну особу короля Перу, то доля його країни буде вирішена. Я стверджую це, спираючись на власний досвід".

— І Пісарро зважився на таке зухвальство? — вражено вигукнув Ілля Григорович. — Триста вояків проти сотні тисяч інків?

— А що було їм робити? — сказав Крутояр і повів мову далі. — В іспанців просто не лишалося іншого виходу. Якщо вони зважаться на відкриту битву, Атауальпа знищить їх за кілька хвилин. Але й відступати назад через Анди до моря вже не було змоги. Скелястими стежками, крутими перевалами вони не перейдуть. Там на кожному кроці їх чекатимуть воїни імператора Атауальпи. Це була пастка, в яку іспанці вскочили з власної волі. Чекання ставало дедалі загрозливішим. Слабкість і страх могли б стати для інків сигналом до негайного нападу. І тоді Пісарро зважився на єдиний рятівний і єдино можливий крок — підступністю й віроломством захопити верховного правителя. Він дав наказ: поділити загін на три групи, засісти за стінами Кахамарки і приготуватися до бою.

Атауальпа, простодушню повіривши миролюбним запевненням білого командира, прибув у Кахамарку з величезним почтом. Він сидів на золотих ношах, сяючи золотими і срібними оздобами. За ним ішли знатні люди його двору, теж у багатому вбранні, у супроводі численних слуг і охоронців. На площу міста вступило близько трьох тисяч інків — уся верхівка імперії. Це був мирний, беззбройний кортеж, спокійна, урочиста демонстрація пошани й вітання. "Де ж іноземці?" — спитав верховний інка, озираючи безлюдну площу, залиту променями вечірнього сонця. Цієї миті з-за будинку вийшов священик Вальверде. Наблизившись до сяючого золотом імператора, він схилив перед ним голову, сказав кілька слів привітання, потім вийняв королівське послання і почав його голосно й урочисто читати. Це послання, так зване "рекерімента", надзвичайно цікава річ, дуже характерна для політичних звичаїв того часу.

Крутояр вихилився з гамака і витягнув з чемодана стареньку, в шкіряній оправі книжку, розгорнув її.

— Унікальний екземпляр, який я дістав в одного тутешнього букініста. Послухайте дослівний зміст цього послання:

"Від імені найвищого і всемогутнього і всекатолицького захисника і завжди

перемагаючого і ніколи й ніким не переможеного великого короля Карла Першого, повелителя Іспанії, обох Сіцілій, Єрусалима та островів і материків моря-океану, приборкувача варварів, і від імені найвищої і всемогутньої пані королеви доньї Хуани, дорогої і улюбленої доньки королевої, — я, Франсіско Пісарро, їхній слуга, їхній вісник, їхній капітан, вимагаю, щоб ви добре засвоїли, що бог наш, володар єдиний і вічний, сотворив небо, і землю, і чоловіка, і жінку, від яких походимо і ми, і ви, і всі сутні в світі цьому, і ті люди, що будуть дітьми й потомками. З дня створення світу народилася така велика кількість поколінь людських, що треба було розділити всіх тих, що живуть на землі, і виникло багато королівств і провінцій, бо, якби залишилося все людство на одному місці, не змогло б воно прогодувати себе..."

— Хитра преамбула! — вигукнув Самсонов. — Знає кіт, де сало лежить.

— Правда ваша, Ілля Григорович, — підтримує його Крутояр. — Єзуїтська казуїстика. Все, як бачите, від бога, що милостиво передає землю королям іспанським і робить їх володарями островів та материків. "Майже всі, хто живе на цих островах та материках, визнали, що їх височества є справді королями й володарями тутешніх земель, — читає далі професор, — і почали служити їх височествам і служать понині покійно й без опору. Отже, треба, щоб і ви, без зволікання, по своїй добрій волі, без заперечень і впертості стали християнами, щоб їх височества могли прийняти вас радісно і прихильно під своє покровительство і щоб могли вони вас та інших своїх підданих обкласти податками..."

...Коли ж не зробите того, що від вас вимагають, і хитрощами затягуватимете рішення своє, то з допомогою бога я піду у всеозброєнні на вас і проголошу вам війну і буду вести її повсюдно і всілякими засобами, які тільки можливі, і вас підкорю десниці їх височества і церкви. І вас, і ваших жінок, і дітей звелю схопити і перетворити на рабів... А вам заподію найможливіше зло і прикрість, як то й належить робити з васалами, які не бажають визнати свого сеньйора і чинять йому всілякий опір. Застерігаю вас, що смертоносні нещастя, які внаслідок цього стануться, ляжуть на вашу совість, і ви будете за них винними, а не їх високості, і не я, і не рицарі, що прийшли зі мною".

— Підлість! Яка безмірна підлість! — обурюється благородний і запальний Самсонов. — І яке неймовірне блюзнірство! Прийти з мечем і тут же видавати себе за благородного "друга" й покровителя. Невже Атауальпа не втямив того, що його дурять, що він просто втрапив у пастку?

— Я не думаю, що інка щось втямив з тієї балаканини каноніка Вальверде, — заговорив знову Крутояр. — За тлумача в ту мить був якийсь Феліпільйо, із місцевих індіанців, що до того вже встиг побувати в Іспанії. Однак християнська релігія, звісно, лишалася для нього таємницею за сімома замками. Тому й перекладав він дуже приблизно, сам не розуміючи нічого з мовленого хитрим ченцем. Правда, сам імператор Атауальпа втямив одне: його хочуть підкорити волі якогось заморського володаря і до того ж ставлять образливу й брутальну вимогу, власне, — ультиматум. Він, великий і всемогутній інка, має зректися віри своїх предків і прийняти якесь

незрозуміле й чуже йому християнське вчення.

Ні цього не буде, вирішив Атауальпа. Його лице пополотніло від гніву. Він висунув з-під паланкіна руку і голосно промовив до Вальверде: "Я нікому не бажаю підкорятися і платити податки! Ці землі зі всіма їхніми багатствами споконвіку належали інкам. Я могутніший за будь-якого іншого правителя на світі. Ваш король, мабуть, великий государ; я не сумніваюся в цьому, бачачи, що він послав своїх підданих так далеко за море, і я ладен вважати його своїм братом, а не володарем. Що ж до папи, то він, певне, недоумкуватий, якщо роздає землі, які йому не належать! Ні папа, ні апостоли не мають права дарувати комусь чужі землі. А свої віри я не зречуся. Вашого бога, як ви кажете, вбили ті ж люди, яких він створив. Мій бог, — і Атауальпа показав на сонце, що сідало за гори, — все ще живе на небі й дивиться вниз на своїх дітей, даруючи їм свою ласку. Чого ж я буду міняти живого бога на мертвого?"

— Цей інкський імператор ще був досить терплячою людиною, — обурився Самсонов. — Невже він не здогадувався, що його просто провокують на відкриту бійку? І що в нього немає зброї? Треба було рятуватися якимось чином...

— Про порятунок уже не могло бути й мови, — сказав невесело Крутойр. — Та інкам у ці хвилини й на думку не спадало, що їхнє гостювання ось-ось має закінчитися кривавим банкетом. Вони й уявити собі не могли, яку безсоромність і дикість принесли з собою християни-колонізатори. Ну, велися перетрактації, ну, ішла якась релігійна суперечка, хтось когось переконував у своїй правоті, інка гарячкував, обурювався, навіть вигукував: "Передайте вашим супутникам, що їм доведеться відповісти за все, що вони накоїли в моїй країні, за образи, заподіяні моїм касикам, за пограбовані житла моїх людей. Я не піду звідси, доки вони не одержать сповна за всі скоєні кривди!"

Звичайно, для Пісарро цього було досить. Усе людське в ньому згасло — якщо воно взагалі колись у ньому й було. Напевне, він найбільше боявся покірливості інкського короля. Що тоді робити з його тронем, з його армією, з його могутньою державою? Малося не випустити нікого звідси живим, загнати меч у тіло вищої влади, зруйнувати одним ударом всю інкську імперію. Яке Щастя, що інка виявився гордим і непіддатливим! Та й облудний чернець Вільверде втямив, що настала критична мить. Тож, вдаючи з себе смертельно ображеного, він схопив із землі молитовник (який вибив у нього з рук інка) і чимдуж побіг за стіни будинків, де у всеозброєнні стояло військо Франсіска Пісарро. Розпалюючи себе і свого командира, він люто закричав йому, ніби даючи своє благословення: "Святий Сант-Яго! Глядіть, що діється! Індіанці підтягують полями свої війська. Ми сперечаємося з цим пихатим псом, а вони скоро оточать нас і знищать. Тож не вагайтесь, сеньйори! Бийте їх! Я відпускаю всі ваші гріхи!"

Тоді Франсіско Пісарро, піднявши вгору білий шарф, дав команду своїм воякам до наступу. З фортеці вдарили гармати, затріщали аркебузи, загули барабани. Іспанці з криками: "Сант-Яго з нами!", "Бий їх!" кинулися на імператора і його почт.

Починається страхітлива різанина. Сп'янілі від крові, іспанці ріжуть і колють нещасних людей, топчуть їх кінями, розстрілюють з мушкетів. Лунають прокльони,

жахливі зойки, стогін конаючих і поранених. За кілька хвилин уся площа Кахамарки вкривається розчавленими, спотвореними трупами. Кілька найвідчайдушніших Індіанців пробують голіруч захистити свого вождя. Вони підставляють груди під списи напасників, хапають за вуздечки коней, виривають у ворогів мечі. Трон Атауальпи хитається, як човен у морі. Гордий вождь безтямними очима дивиться на загибель своєї гвардії і свого почту. Нарешті іспанці пробиваються через гори трупів до імператора. Тоді Франсіско Пісарро вирішує припинити різанину. Він стає на дорозі своїх вояків і владно вигукує: "Кому дороге життя, той не зачепить інка!" Хтось пробує, всупереч наказові командира, вдарити інка мечем, хтось ранить навіть самого Пісарро. Але поволі побоїще стихає. Імператора взято в полон і кинуто в один з будинків Кахамарки. Держава обезглавлена. Армія лишилася без полководця. Що далі? Звістка про криваве побоїще й полонення Атауальпи, мов блискавка, вдарила в інкський військовий табір. Почалася паніка, солдати кинулися в гори, тисячі озброєних людей враз перетворилися на здичавіле, охоплене жахом стадо. Сина Сонця захопили якісь білі дияволи, якісь неземні створіння на конях. Це вже кінець, і тут ніщо не допоможе!

Вождь інків запропонував за себе викуп. Силу-силенну золота... Це було заманливо: багатство саме йшло до рук Пісарро. В кімнаті, де тримали ув'язненого інка, іспанський командир провів на стіні на висоті витягнутої вгору руки червону лінію. Ось стільки золота! І інка погодився: золото буде. З імперії стали надходити каравани з коштовностями і золотими злитками. Пісарро чекав і не міг дочекатися того моменту, коли він нарешті стане володарем цього казкового багатства.

Але ще більше його непокоїла думка: що буде з Атауальпою? Чи країна не підніметься на війну за його визволення? І Пісарро вирішив раз и назавжди покінчити з імператором. Він влаштував над Атауальпою суд. Звинувативши червоношкірого імператора в багатожонстві, братовбивстві і зраді іспанській короні, суд під головуванням самого Пісарро визначив йому найвищу міру покарання — спалення на вогнищі. Правда, за годину до страти лицемірні вбивці виявили "благородство" і "гуманність". Імператора приймають в лоно католицької церкви, нарікають іспанським ім'ям Хуана де Атауальпа і... позбавляють життя, задушивши його.

Так скінчила своє існування держава древнього народу, розтоптана лицемірством, жадобою і зненавистю брутальної, найвірнопідданішої солдатні його величності іспанського короля Карла Першого.

Протягом кількох років іспанські завоювальники захопили безмежні простори, що нині становлять територію Еквадору, Перу, Чілі, Колумбії. Португальці прибрали до своїх рук землі сучасної Бразилії. Південна Америка стала велетенською колонією католицьких монархів Європи. Меч і хрест принесли рабство мільйонам туземців. І сьогодні ми бачимо сліди цього рабства, і сьогодні наша совість обурюється проти новітніх Пісарро, проти жорстокості й злиднів, з якими не може змиритися жодна чесна людина.

Ось як було, друзі, з історією завоювання Південної Америки...

Вода вкрадливо шурхотіла за бортом, ніби нашіптувала про оманливість нічного

спокою і про тисячі небезпек, прихованих чорним шатром ночі.

Іноді серед одноманітного буркотіння мотора чувся різкий скрегіт, тріск... Це "Голіаф" зачіпався бортом за гілля дерев, повалених бурею у воду.

Мандрівники лежали в гамаках, сховавшись під густими сітками, які рятували їх від ненажерливих комах. Не спали. Крутояр перекидався з боку на бік.

Діставши цигарку, Крутояр чиркає сірником, обличчя його на мить рожевіє, вогник вихоплює з пільми кінчик вуса і міцну, жилаву шию.

— Страшна історія, — чути тихий голос Бунча.

— Історія і дійсність, — докидає Самсонов. — До річч, Василю Івановичу, яку саме таємницю розгадав голландець? Була імперія і немає. Усе в минулому.

Імперія... Минуле... Крутояр поринає в думи, сон долає його. Він затягується цигаркою і, звівшись на лікті, каже в пільму:

— Імперія інків зникла, розпалася, але боротьба народу не припинилася. Через три роки після страти Атауальпи його близькому родичеві Манко пощастило втекти з в'язниці і зібрати п'ятдесятитисячне військо, з яким він розпочав справжню визвольну війну проти завойовників. Воїни Манко вже володіли вогнепальною зброєю, в їхніх загонах були бойові коні. Сам Манко носив європейські лати, їздив верхи і в бою блискуче орудував списом. Його син, відважний і розумний воїн Тупак-Амару, після загибелі батька ще тридцять років чинив опір напасникам. Ім'я Тупак-Амару стало священним для народів Південної Америки. Це ім'я не раз прибирали собі й інші ватажки повстанців. Ван-Саунгейнлер, мабуть, знайшов якісь сліди інкських армій, їхню зброю, могили. У його радіограмі говориться про "останню стежку інків". Остання стежка? Де вона? Де зник сміливий голландець? Як нам шукати легендарну гору Комо, про яку не знає жоден мешканець Ріо-Оскуро? Чи вистачить у нас сил і вміння розгадати ці загадки?

Бунч і Самсонов мовчать. Справді, чи стане їм сил розгадати таємницю суворой сільви?

За бортом буруниться вода, важкі хвилі б'ють у суденце, в хащах пронизливо і тоскно кричить "мати-місяць".

Професор гасить світло, ще раз затягується цигаркою і заплющує очі. Перед ним у голубій імлі спалахують постріли, майорять прапори, ідуть шеренги вояків, незліченні, горді, могутні, як ріки тропіків. Ідуть інки, ідуть воїни свободи, простують гірськими стежками до далекого сонця, що піднімається над блакитним морем. І сонце, розтоплюючи срібло хвиль і голубінь неба, весело й переможно виблискує на їхніх мечах...

Крутояр поринає в сон. Сонце враз гасне, гаснуть мерехтливі спалахи. Пільма сповиває останню стежку інків.

СЕЛЬВА МАЄ СВОЇ ЗАКОНИ

Корабель не спиняючись, ішов темною рікою. Крутояр прокинувся з важкого, примарного сну. Слова радіограми Саунгейнлера не йшли з голови: "Біля гори Комо на останній стежці інків вчинено злочин. На останній стежці інків! Добрі координати!

Перу, Еквадор, верхів'я Ріо Оскуро Куди пішли охоплені відчаєм люди Тупак-Амару? Де могили останніх воїнів його армії? Нові сили опору піднімаються на землях республіки, знову лунає в селіві клич непокірних, клич волелюбних. На причалах у маленьких містечках Крутояр чув від трудового люду про заворушення серед місцевих індіанців і каучеро. Солдати Батіса були безсилі покласти край антиурядовим виступам. У непролазних хащах діяли розрізнені партизанські загони. Підпільні групи в містах ладналися до вирішального удару. Здавалось, уся країна завмерла в чеканні, в напруженому, нервовому збудженні, немов окутий велетень, в очах якого палають люті і жадоба волі.

Крутояр дивився невидючими очима в п'ятьму. Раптом спинився мотор. Стало нестерпно тихо. Здавалось, навіть у лісових хащах завмерли таємничі звуки. Крутояр відчув, як тиша давить його, паралізує нерви.

Що сталося? Чути голоси? Здається, капітан Пабло. І ще якісь люди. Їх багато, тупотять ногами, говорять голосно, з викликом і гнівом. Треба негайно все з'ясувати...

Професор підвівся.

Кроки наближались. Тепер Крутояр виразно чув, що йдуть чужинці. Брязкає зброя. Незнайомці щось вимагають від капітана Пабло. Ось вони вже зовсім близько. Світять кишеньковими ліхтариками, обмацують стіни.

Яскравий промінь нахабно шаснув під тент. Кілька постатей у військовій формі заповнили вузький прохід уздовж лівого борту.

— Ваші документи? Приготувати до ревізії багаж!

Бунч майже випав із гамака. Самсонов підвівся повагом, нахмурений, ладен силою своїх кулаків боронити себе і своїх друзів.

Документи переглянули швидко, похапцем.

— Ми протестуємо, — промовив з гідністю професор Крутояр, — ми вимагаємо пояснення. Хто дозволив вам робити обшук на цивільному судні? Ми користуємось...

— Сеньйоре, нам добре відомо, що ви користуєтесь... — обірвав його хвацький офіцер і підкинув руку до високого кашкета з масивною кокардою. — В районі, до якого ви просуваєтесь, оголошено стан облоги. Прошу не чинити опору й показати ваші речі.

Огляд не зайняв багато часу. Жовті кружала від кишенькових ліхтариків швидко обмацали стіни, чемодани. Професор Крутояр, стежачи за квапливими рухами солдатів, збагнув, що в ці хвилини на маленькому кораблику почався перший акт тяжкої боротьби між ними й паном президентом Батісом. Рука диктатора намагалася спинити їх на підступах до верхів'я Ріо-Оскуро.

— Завважте собі, сеньйоре, — тихо, але твердо промовив професор Крутояр, — що за нашою експедицією, за нашим просуванням стежить радянське посольство, а також посольство Нідерландів. Ми розшукуємо голландського громадянина Ван-Саунгейнлера та його сина. Найменший акт насильства з вашого боку негайно стане відомий світовій громадськості.

— Не стане, сеньйоре Крутояр, — сказав офіцер, закриваючи чемодан, — бо ми не збираємось чинити вам ніякої кривди. Подорожуйте далі і розшукуйте, кого вам треба.

Тільки не забувайте, що сельва жорстока і має свої невблаганні закони. Пам'ятайте про це, сеньйоре професор.

Після відвідин річкового патруля нікому вже не спалось. Крутояр запалив цигарку і вийшов на палубу.

Вогка, солодкувато-млосна темрява стояла стіною перед його очима. Позаду почулися мляві, старечі кроки капітана Пабло. Передавши кермо своєму помічникові Сильвестру, капітан теж вийшов ковтнути повітря.

— Страшні місця, сеньйоре Крутояр, — кинув він.

— Ніч завжди здається страшною, — озвався професор. — Надто ж коли за нею ховається невідомість.

— Наша ніч злигалася із злими духами. У неї свій погляд і свої манери, — бурчав своєї капітан Пабло. — Я ніколи не можу призвичаїтися до тутешньої темряви.

— Хіба ви не звідси родом?

Ні, капітан Пабло не з цих місць. Він — з Колумбії. У них теж спекота і багато сонця. І поліція така ж прискіплива, як тут. Однак у них вночі по-іншому світять зорі, і небо голубіше, і в сельві завжди чути людські голоси.

Рідна Колумбія погнала капітана Пабло шукати щастя, Але він усе прощав землі своїх батьків. Йому так добре стає на серці, коли в пам'яті оживають давноминулі дні. Як він потрапив сюди? Небагато треба, щоб доля закинула людину на чужину. Коли він був хлопчиком, батько віддав його на службу до багатого скотаря в льяносах за мізерний харч і ще мізернішу одіж. Три тисячі голів худоби. Ціле коричневе море, море реву, люті, шаленства, нестримної стихії. Молодим пастухам — вакеро — доводилося таврувати, доїти, ловити з допомогою ласо здичавілих биків, а згодом переганяти їх на різницю в Боготу. В дощові місяці пастухи жили в наметах на пасовищах, в сухі — на гасієндах.

— Я працював за молодшого вакеро. Щовечора разом з товаришами заганяв биків у спеціальні обори для худоби — коралі. Отоді я й зазнав лиха. Одного разу на нас напали індіанці. Голодне, нещасне плем'я, яке блукало в навколишніх лісах, вирішило пограбувати хазяїна. Їх було двісті чоловік, нас — тридцять.

Капітан Пабло вибив люльку і сховав у нагрудній кишені сорочки. В темряві професор бачив тільки його крилатий капелюх, а в уяві його постав зовсім зримий образ Пабло-юнака. Той летів на розпаленому коні, припавши до кінської гриви. Десь збоку індіанці — хмара стріл сипалась на стадо. Бики почали падати. Кілька стріл влучило у вожака, і він, весь закривавлений, з передсмертним диким ревом помчав у льяноси. Стадо кинулося за ним, наначе його погнала лісова пожежа.

— Дарма ми намагалися повернути очманілих тварин, дарма летіли під зливою стріл за вожаком, завертаючи його вбік. Того дня загинуло триста биків. Хазяїн хотів повісити мене за ноги на воротях коралю, та за мене заступилась його стара мати, яка знала мою сім'ю. З порожніми руками я повернувся до батька. Дома було шестеро дітей, батько вмирав від пропасниці. Якимось чудом мені пощастило потрапити на шкіперські курси. І ось через рік я приїхав сюди, на Ріо-Оскуро... Це було так давно,

сеньйоре, що інколи мені здається, начебто я ніколи не жив у льяносах і не був відчайдушним вакеро.

— Отже, ваше життя минуло на цій річці. Ви, мабуть, добре знаєте тутешні звичаї, — промовив тихо Крутояр, мить помовчав і ще тихше спитав: — Як ви гадаєте, чому поліція так ретельно обшукувала пароплав? Невже вони всерйоз сподівалися знайти в нас зброю або які-небудь недозволені речі?

Капітан Пабло глибоко зітхнув. Що він міг сказати, марновірний, тихий капітан Пабло? Останнім часом у світі взагалі коїться щось незрозуміле. Звичайно, поліція має щось на оці. Можливо, вона боїться контрабандного привозу зброї, а може, з бразильського боку прокрадаються волонтери.

Тепер такі часи!..

"Голіаф" обережно повернув у північ, обминаючи береговий виступ. Крутояр відчув, як раптом накренилася палуба. Потім почала хилитися все нижче й нижче. Вода ревля під самим бортом, гілляки черкали об дерев'яну обшивку суденця.

— Ліво руля! Сильвестре!.. Сильвестре!..

Палуба вирівнялася, і гілки розтанули в північ, ніби поринули на дно чорної річки. Важка хвиля вдарила тепер з носу. Корабель підстрибнув угору і глибоко впав у прірву.

— Що сталося, капітане? — спитав професор, міцно тримаючись за поручні.

Ніхто не відповідав. Капітана вже не було. Крутояр востаннє кинув підозрілий погляд у північ і хотів уже повернутися під тент.

— Пробачте, сеньйоре! — почув раптом біля себе винуватий голос капітана Пабло. — Кляте баранко. Обвалився берег.

Крутояр помітив далеко над чорною смугою лісу багряно-жовті заграви, наче там, за сільвою, палахкотіла пожежа. Капітан Пабло пояснив, що то справді пожежа. Все їхня робота! Кляті грінго!

— Американці?

— Так. Компанія. Палять нафту.

— Як... палять?

— Вивозити її нікуди, так вони, щоб набити ціну, підпалили розробки, — обурюється капітан Пабло. — Третій місяць уже горить. Нашу кров палять!

Поволі червоні смуги даленіють, гаснуть, ніби вкриваючись попелом, чорна стіна встає перед очима. Німотний морок поглинає берег. Ритмічно бубонить мотор. Скрушно зітхає капітан Пабло.

— Сеньйоре капітан! — Професор присунувся ближче до капітана. — Мені розповідали, що в цих краях є якась священна гора Комо. Я не знайшов її на карті.

Гора Комо? О, він чув про ту священну гору. Її справді немає на жодній карті. Це старовинна індіанська назва, що йде від стародавніх інків. Вона передається з покоління в покоління, живить людей надією і дає їм сили на боротьбу.

— Інки? — насторожується професор.

— Так, інки, сеньйоре Крутояр, — вдоволено каже капітан Пабло. — Від них туземці наших земель успадкували найсвятіші звичаї.

— Невже інки дійшли до верхів'я Ріо-Оскуро, сеньйоре капітан?

— Може, й дійшли. — Пабло замислився, щось давнє зблиснуло в його погляді, він наче озирнув усе своє життя. Зітхання враз вихопилося з його грудей. І тут він став розповідати про те, що чув іще від своїх батьків, а точніше— від своєї бабусі, старої пеонки. Вона добре знала історію свого краю. Син інкського вождя Гаянакапака з кількома тисячами бійців і жінок поселився в країні Маноа и заснував тут своє царство. Інші кажуть, що сюди відступили загони інкського вождя Амароса, який після смерті Атауальпи не захотів підкоритися іспанцям.

— Як ви кажете? Амароса?

— Амароса чи Амаруса.

— В інків був вождь Тупак-Амару. Чи не той самий це лицар? — замислився Крутояр.

— Лицар, кажете... — на сухеньких губах старого капітана Пабло визміїлася презирлива посмішка. — Я б не вживав слова "лицар" щодо цих осіб.

— Вони вам чимось неприємні? Ви наче чули щось про них?

Капітан Пабло з якоюсь затятістю крутнув стерно, і кораблик ледве не зачепився правим бортом за берегові корчі. Здавалося, в цьому русі прохопилася якась давня капітанова відраза чи то злість. Малограмотний чоловіча, і ось стільки гніву до древніх імен. Що ж таке? Може, капітан Пабло відкриє таємницю?

З'ясувалося, що й справді таємниця. І хто б міг подумати — таємниця сім'ї сеньйора Пабло. Авжеж, сеньйор Пабло був не звичайним роботягою. У сеньйора Пабло текла краплина індіанської крові. Бабуся цим дуже пишалася і нерідко казала сусідам у селищі, що вона — "царської крові", на що сусіди хитрувато підморгували одне одному і дуже потішалися, бо яка, мовляв, у старої "царська кров". А проте Пабло знав: старенька не брехала. В їхньому роду вважалося священним ділом зберігати свій родовід, у бабусі було чимало документів, якихось дивних папірців, амулетів, мідних прикрас, і вона нерідко, перебираючи їх у своїй скриньці, казала маленькому Пабло: "Один твій предок був солдатом у війську інки. Ось його значок із срібла, що передається з покоління в покоління. А разом з ним передається легенда про цього солдата". Хлопчик починав допитуватися про легенду, і тоді бабуся заводила плутану, довгу розповідь, в її голосі прохоплювався гнів, вона бубоніла щось дразливо про сапа інку, про його ненажерливих жінок, про зрадництво, яке панувало при дворі імператора, і про те, що всі ці індіанські королі, зрештою, занапали свій народ.

— Що ж вона знала про них такого поганого, сеньйоре капітан? — запитав заінтригований Крутояр. — Може, це була вигадка? Може, то іспанські ченці в своїх манускриптах понаписували всіляких брехень?

— Ні, це оповідає легенда, — твердо мовив синьйор Пабло. — А легенда, сеньйоре Крутояр, іде від народу, від його серця, і брехати ніколи не буде. Отож, щоб ви знали і не дуже вірили всяким своїм мудрим книжкам — капітан Пабло їх не читав і ніколи читати не стане! — бо інка Атауальпа і його правителі були брехливими, нікчемними користолюбцями, мали на оці тільки свою вигоду і постійно ворогували. Бабуся

переказувала мені, що імператор Атауальпа ще до приходу сюди іспанців затіяв страхітливу чвару зі своїм старшим братом і кинув його у в'язницю, а коли іспанці схопили самого Атауальпу, то він і там, у іспанській в'язниці, не переставав думати про свій царський трон. Яка ж то була підла душа! Загубив свою армію, попався на вудочку до якогось іспанського пройдисвіта, сидить у його каталажці і, уявіть собі, тремтить за свій імператорський трон! А тоді ще й передав через своїх людей наказ убити брата. Хотів позбутися небезпечного суперника. Бо, як оповідала легенда, цей його брат мав більше законних прав на престол. І брата його таки було вбито. А точніше — втоплено в річці. Переказують, що коли він тонув, то встиг крикнути, що бог відомстить за його смерть!

Розповідь сеньйора Пабло була близька до істини. Крутояр десь читав про цю нерозумну інтригу Атауальпи. Хтозна, може, легенда щось і перебільшувала, а може, тут постаралися й іспанські хроністи, яким вельми кортіло очорнити великого інка і цим зняти бодай частку моральної відповідальності конкістадорів перед безвинним інкським народом.

Втім, сеньйор Пабло мав цілковиту слухність, кажучи, що легенди рідко брешуть, бо ідуть від серця народу. І, мабуть, таки даремно в сім'ї сеньйора Пабло жила одвічна віра в свого мужнього предка-солдата і незгасно з покоління в покоління передавалася історія про підступність інкського владики. Зрештою, сеньйор Пабло, хоч і невчений по університетах, проте прадавню історію свого славного краю таки знав: чи з переказів старої бабусі-пеонки, чи то з родинних легенд. Зараз йому так і кортіло виплеснути перед сеньйором Крутояром усю свою зневагу до давніх інкських володарів. Якщо вже в ньому, Пабло, тече крапля інкської крові (чим він неабияк пишається!), то хай же сеньйор Крутояр знає, що його пращури були не такими вже й дурними й нездарними людьми, і вся ота історія з завоюванням Перу іспанськими вояками — то не з вини рядових інків. Інки вміли воювати, добре володіли зброєю, вміли зносити ще й які труднощі, долати гірські кряжі, вміли битися своїми бронзовими мечами не згірше іспанців. Але ж гляньте, що воно діялося. Оцей придуркуватий імператор Атауальпа сидить в тюрязі, з нього іспанці качають золото, зневажають і висміюють його разом з його жінками і вельможами, а велетенська інкська армія в цей час десь зовсім неподалік смирно чекає наказів свого володаря. Що ж то за командири були в тій армії? Що то за генерали були в них? Мені бабуся давала книжку про одного з них — про якогось Чалкучіма. У нього під орудою було понад двадцять тисяч солдатів. Отака сила! Чого ж ти сидиш, чого чекаєш? Чого не йдеш на визволення свого імператора? Ні, й не думав рушати з місця.

Чалкучім, Чалкучім...

Тепер пригадалося і Крутоярові. Ось же зовсім недавно в Києві якась книженція йому потрапила до рук, здається, латиського письменника-дослідника. Прізвища автора не міг згадати, але добре пам'ятає, про що в ній ішлося. А саме про цього ж невдаху-командира Чалкучіма. Сказати б, був він боягузом — то ні. А тільки й відваги не вистачило чи, як кажуть, самостійності в рішеннях. Дізнавшись про полонення

імператора, стояв собі й далі з могутньою багатотисячною армією і вичікував. І всевагався: виступати чи не виступати? А може, верховний інка розгнівається? Може, верховному інці страшно іти на відкритий бій з білими? Крутояр подумки навіть усміхнувся і заходився далі вже з прочитаного розповідати сеньйорові Пабло подробиці боягузливої поведінки інкського командира:

— Ви маєте рацію, сеньйоре Пабло: в імператора були Дуже нерішучі ї, я б навіть сказав, вельми сльозливі генерали. Замість того, щоб взятися за зброю, Чалкучім вирушив в Кахамарку до ув'язненого там володаря, босий, змучений, наляканий, зайшов у його дім, упав перед ним навколішки і гірко розплакався: "Коли б я був тут, цього б не сталося!".

До них наблизився Ілля Григорович. Начебто щось уже вловив з їхньої цікавої розмови. То докинув і собі слово:

— Вибачте, якщо я дозволю собі втрутитися у ваш велемудрий історичний діалог.

— Велемудро дозволяємо, — з батьківською іронією одказав Крутояр.

— Сьогодні ми всі дуже розумні, — заговорив Ілля Григорович. — Ті генерали були боягузи, інші нерішучі, ще інші — нездари. В усьому, мовляв, винний був панівний клас. А чи ж це справедливо, друзі? Ви на мене не ображайтесь, сеньйоре Пабло, — звернувся Ілля Григорович до старенького капітана, — але ви, як нащадок іспанців-завойовників, мали б знайти одне...

Його одразу урвав Крутояр і вніс поправку, сказавши, що сеньйор Пабло має в собі дешицу Індіанської крові, що він, так би мовити, більше переживає за своїх інкських пращурів.

— Прекрасно! — вигукнув запальний Самсонов. — Тоді давайте, не ображаючи ні Іспанців, ні перуанців, будемо говорити щиро. В чому ми можемо звинуватити інкських володарів і їхній генералітет? В млявості? Слабкодухості? Боягузстві навіть? Та це ж несправедливо! Уявіть собі на хвилю: на нашу планету висаджуються пришельці з якихось інших далеких галактик, дуже схожі на нас, можна сказати, люди, хіба що вдягнені по-іншому і, звісна річ, з могутньою ударною зброєю, проти якої навіть наші ядерні бомби і лазерні пристрої — абсолютний нуль. І ось ця інопланетна банда, вдаючи з себе то друзів, то помічників, то гостей, раптом починає нищити й спопеляти наші міста, б'є по нас з небачених гармат, із страхітливих вогнеметів, з якихось плазових прожекторів. То що сталося б з нами? Ми б усі заціпеніли. Масовий шок. Цілі держави, можливо, почали б благодіти милості й пощади у пришельців, запобігати їхньої ласки, терпіти їхню наругу. Знаємо ми такі шоківі стани, такі загальні психічні стреси.

— В давній історії, звичайно, було немало сумних прикладів, — згодився зі своїм молодим другом професор. — Надто коли вища і технічно розвинутіша цивілізація чинила розбій щодо іншої, слабшої.

— Не обов'язково напад держави на державу. Бувають шоки і стреси страшніші, яким, здається, й пояснення немає. От хоча б тероризм Сталіна, його репресії і беззаконня, — перескочив раптово на зовсім іншу тему молодий географ. — Я б назвав

такий стан "паралічем суспільної волі". Усе в народі враз паралізується. Мільйони людей бачили, що Сталін, порушивши ленінські норми, вдається до грубого насильства, спотворює ідею соціалізму, ганьбить високі ідеали революції, але піднятися на боротьбу проти деспота ніхто не наважувався.

Вся ця довга тирада, ясна річ, була проголошена Іллюшею українською мовою, і Крутояр не перекладав її для сеньйора Пабло. Старий капітан навряд чи й зрозумів би наші давні болі. Професор лише зробив, уже іспанською мовою, загальний висновок:

— Все, що ми говоримо, абсолютна істина. Можна лаяти, як це робить сеньйор Пабло, невдалих і нерішучих володарів інкської імперії, можна зневажливо оцінювати млявість дій інкських командирів. Та слід бути все ж справедливим і об'єктивним. Сеньйор Самсонов, — це говорилося для капітана, — назвав щойно одне цікаве явище: "параліч суспільної волі". Гадаю, що й ваші нещасні пращури інки піддалися такому паралічу, сеньйоре капітан. Може, ви цього не знаєте з розповідей вашої бабусі, то я вам розповім, що після розгрому в Кахамарці імператорського двору, після полонення самого Атауальпи і всіх його вельмож, слуг, офіцерів, дружин, мільйони людей в інкській державі впали буквально у відчай і якесь дивне оціпеніння. Якщо вже син Сонця потрапив до рук пришельців, то що вже казати про простий люд. Ба, вся держава опинилася в стані духовної протрації, отого самого "паралічу суспільної волі", про який щойно говорив наш шановний сеньйор Самсонов. На іспанців дивилися, як на посланців самого бога. Перед ними падали ниць, їх жахалися, від них тікали в гори і ліси.

Розповідають, що, коли Франсіско Пісарро прибув до Кахамарки, особистий посланець імператора Атауальпи, з'явившись до нього, упав перед ним навколішки, торкнувся чолом землі і, дивлячись на зухвалого завойовника переляканими очима, назвав його "сином Віракочі", себто сином бога небес, що володіє морями, океанами і землею, що кидає на землю громовиці, надсилає град і сушу, нищить людство мором.

Був ще один випадок. Брат Франсіско Пісарро, такий же пройдисвіт і лайдак, як і він, вломився в один священний храм на честь бога Пачакамака. Індіанці спробували перепинити йому дорогу. Вони були певні в тому, що кожен, хто зважається на таке святотатство, негайно має вмерти. І що ж ви гадаєте? Смерть не вразила зухвальця. Він із своїми вояками став безцеремонно збирати золоті прикраси храму, зривати оздобу, дорогу матерію, коштовні камені. І що ж? Нічого злого не скоїлося з грабіжниками в срібних латах. Навпаки, в цю мить — треба ж такого збігу обставин! — у місті почався сильний землетрус, храм задвигтів, посипалося каміння. Ще більший жах охопив індіанців. Однак іспанські "лицарі" і на це не зважали. Вони грабували святилище. І тоді по всій гірській окрузі рознеслася вістка: "На землю спустилися боги в білому металі! Ці боги увійшли до свого храму і чинять там священні ритуали! Падайте до їхніх ніг, о люди, і благайте у них помилування!".

— Ну, та годі згадувати страхіття минулого, — мовив врешті Крутояр. — Ваша історія — святилище, в якому не менше цінностей, ніж у храмах Пачакамака. Тут кожна стежка в селві береже сліди вашого мужнього народу.

— Жаль тільки, ніхто не цікавиться минулим моєї землі, — зітхнув сеньйор капітан. Крутояр обняв старого за плечі.

— Зацікавляться, друже! Кожен камінчик обстежать, кожную стежинку освящать добрим словом і шаную.

На старого ці слова, однак, подіяли недобре, вони, мабуть, щось нагадали з минулого, і він мимоволі аж зіщулився. Помовчавши, ще міцніше вхопився за стерно і раптом став розповідати про одного свого знайомого із столиці. Той знайомий раніше був учителем, а коли народ обрав покійного Матаразо своїм президентом, його призначили міністром шкіл. Він любив свою землю, і капітанові Пабло не раз доводилося на маленькій ланчії переправляти сеньйора міністра у верхів'я Ріо-Оскуро. Сеньйор міністр казав капітанові Пабло, що тут під кожним каменем похований герой, що тут треба докопатися правди... Потім, коли президента Матаразо вбили, сеньйор міністр...

Пабло раптом змовк, немов спіткнувся об корч. Та, помітивши співчуття й увагу на професоровому обличчі, повів далі притишеним голосом:

— Наш сеньйор міністр пішов у сельву, пішов до своїх друзів, щоб не потрапити в руки карабінерів... Я сам рятував сеньйора міністра... Карабінери переслідували нас три доби і тяжко поранили сеньйора міністра...

— Він помер? — схвильовано записав професор.

— Ні, сеньйоре, — усміхнувся лукаво капітан. — Пабло вміє рятувати своїх друзів. — На якусь мить він змовк, вдивляючись в темряву, різко повернув стерно ліворуч, випрямив його і, полегшено зітхнув, дещо хвалькувато подивився на професора. — Ми доставили сеньйора міністра на Касік'яре до білого лікаря, і той врятував йому життя. Цю людину я шануватиму, скільки житиму: чужоземець з-за океану, тоді він у цих краях щось шукав і лікував червоношкірих... А це чув я, що буцімто знову він опинився тут: летів через сельву із своїм сином і зазнав аварії...

— Стривайте! — обірвав капітана Крутояр. — Коли це сталося?

— Та, кажуть, рік тому...

Радісний здогад схвилював Крутояра. Хіба не буває в світі чудес! Звичайних і незвичайних чудес, які розкривають перед нами найземніші, найреальніші справи?

Цей капітан Пабло, виявляється, не такий простак...

— Послухайте, кабальєро, — тамуючи нервовий дріж, обізвався Крутояр по хвилі, — я мушу знати, де мешкає ваш добрий друг лікар з-за океану. Мені здається, це та людина... Ні, ні, ви не бійтеся нас, сеньйоре капітан!

— Росіян я ніколи не боюся, — з чуттям гідності мовив Пабло. — Я знаю, що ви прийшли з добрим наміром.

— Де ж мешкає ваш лікар?

Пабло винувато знизав плечима. Хто його знає... Останній раз чужинця бачили недалеко біля Ріо-Падамо.

— Ріо-Падамо? — перепитав професор. Так, сумніву тепер не могло бути: лікар із сельви й Ван-Саунгейнлер — одна й та сама особа...

Надія в професоровім серці міцніє. Він питає старого Пабло, як можна дістатися до Ріо-Падамо. Пабло запалює люльку. Довго мовчить. Потім каже:

— Дорога важка, але з надійним провідником можна пройти через ліс і пробитися до порогів. Далі місіонерська стежка — ріка Вентуарі...

— Сеньйоре капітан! Ходімте до нас у каюту, покажете мені дорогу на карті.

В маленькій комірчині Пабло розгортає на столі жовту, потерту на згинах карту.

— Ось початок дороги. Я висаджу вас у селищі каучеро, і ви підете сельвою. — Він проводить гострим пальцем по ледь помітній ниточці ріки. — Якщо нічого не трапиться, через два дні ми будемо в селищі.

У САМСОНОВА

РІШУЧИЙ ХАРАКТЕР

Одноманітна, каламутно-сіра гладінь Ріо-Оскуро. На обрії здіймаються гірські хребти. Чорна стіна сельви то підступає до самого суденця, то відсувається кудись у далечінь, мов розкриває перед ним свої обійми.

Часом на берегах трапляються поселення, мізерні, майже непомітні в безмежному океані лісу.

Це житла індіанців і злиденних каучеро. Одні — на високих палях, інші — просто на широченних, розлогих кронах дерев, немов гнізда величезних птахів.

— Дивися! Індіанці! — гукає Олесь з носа "Голіафа", де він годинами простоє, споглядаючи величні картини тропіків.

Двоє темних смаглявих тіл на високому човні. Один індіанець майже лежить на борту, другий стоїть із списом у руці і орлино-гордовитим поглядом озирає ріку. Довгі пера прикрашають його голову. Капітан Пабло пояснює, що червоношкірі ловлять рибу. Як ловлять? О, хитрі bestії! Ставлять на бистрині великі кошики з отруйною травою, потім спускаються нижче по течії і чекають, доки очманіла риба припливе їм у руки.

І знову жовті хвилі ріки і спекотне сонце... Поліцейські патрулі спиняють суденце. "Документи, сеньйори! Просимо, сеньйори, дорога вільна, але остерігайтеся сельви!"

Втомлені, посірілі обличчя мандрівників. Спека відібрала в них сили й бадьорість, перетворила на добровільних бранців маленької дерев'яної в'язниці, що гойдається на хвилях. Не рік, не два снують по Ріо-Оскуро кораблі й ланчії, давно пролягли тут траси найсучасніших корабельних компаній, але ріка залишилася тією ж, що була сотні й тисячі років тому, — пустельна і непривітна. Та ж сама ворожість зяє в рудих її нуртовиннях, і тією ж моторошною, зловісною пусткою віє з безлюдних лісових хащів. Хіба що раніше перші мандрівники, простуючи цими безгомінними просторами, сподівалися якогось чуда, і очі їхні вишукували поміж високими стовбурами асаї казкову постать "золотої людини". Тепер тут усе відомо і все нужденно.

Онде тубільці снують біля берега, витягуючи з води довгі човни. Онде мулат у солом'янім капелюсі закидає сітку і голодними очима дивиться на похмуру ріку. А онде причал, що ледь сіріє в густих заростях джунглів.

Цілий натовп з'юрмився біля дерев'яного настилу, — бронзові плечі, полотняні штани, драпі капелюхи. Не встиг кораблик пристати до дерев'яних стояків, як юрба

індіанців галасливо вбігає на палубу. Всі худі, виснажені, з нездоровим блиском в очах.

— Вони майже всі хворі на пропасницю, — пояснює капітан Пабло.

Крутояр приносить хінін і хоче обдарувати гостей. Але індіанці, котрі щойно з неприхованою радістю й цікавістю зійшли на борт "Голіафа", побачивши в руках білого чужинця коробку з благодатним порошком, умиють нишкнуть, хмурнішають, проймаються сумною байдужістю. Вони не хочуть брати хінін. Відвертають очі, мов звірі, перед якими господар поставив страву і тут же замірився канчуком, щоб уперішити того, хто торкнеться до неї. Крутояр дивується. Чому туземці отак зненацька зчужили? Чому не беруть ліків?

Капітан Пабло пояснює професорові, що туземці не мають золота. Адже за хінін треба платити золотом і тільки золотом, як заведено тут здавна торговцями і місіонерами. А де в цих злиденних людей золото? На всіх золотих копальнях хазяйнують білі.

— Скажіть їм, капітане, що хінін ми даруємо.

Капітанова заява викликає серед натовпу пожвавлення. Широкі, гостро розрізані очі під чорним волоссям зблискують підозрою й страхом. Індіанці не вірять. Білі сеньйори не можуть дати задарма ліків, білі люди напевно хочуть вчинити недобре з бідними індіанцями.

Крутояр переконує нещасних, що це подарунок. Він не візьме за хінін жодної пезети.

Жодної пезети?

Якийсь добрий дух, а не людина з'явилася перед затурканим натовпом. Добрий дух з сивими вусами і привітно-лукавим поглядом очей. Він простягає відкриту коробку, в якій лежать блискучі, дорожчі за золото пакетики ліків. Крутояр майже силоміць вкладає їх у долоні індіанців. "Беріть! Це, звісно, не врятує вас, але бодай на день-два полегшить страждання. Беріть, люди добрі!"

Очі на вилицюватих обличчях тепер світяться радістю.

Для Ілька це сама нагода. Завзятий кіноаматор, він миттю дістає кінокамеру, прикидає на око експозицію, накручує пружину, стає трохи оддалік:

— Сеньйоре Пабло, попросіть усіх стати біля трапа.

Ілько приміряється об'єктивом до індіанців, мружиться від нетерпіння. — Швидше, швидше, доки сонце не заповзло за хмару!.. Блискучий кадр до загальної етнографічної колекції географа... Що таке? В чім річ?.. Гості невдоволені, їх щось злякало, може, образило?

— Сеньйоре Пабло...

— Ах, сеньйоре Самсонов!

— Ці індіанські красуні, мабуть, соромляться виступати переді мною в своєму натуральному вигляді. О люди! Ваші голі тіла є найкращою оздобою планети. Ставайте, хутчіше ставайте!..

Ілько бігає, розмахує руками, метушиться, цупить до трапа якогось юнака, поряд ставить високу жінку, потім ще підлітка... Однак усе даремно. Індіанці вперто

супляться, обличчя їхні — ворожі, у декого злякані. Якийсь сухорлявий дідусь з кістлявим лицем, трясучи лобатою головою, простягує Ількові коробочку з хініном.

— Та що сталося? — зводить у подиві брови Самсонов.

— Старий не хоче хініну, — пояснює Пабло. — Він каже: "Нехай краще естрангейро (чужинець) візьме назад хінін і не забирає їхніх облич".

— Он воно що! — вигукує Крутояр. — Припиніть, Ілько! Це схоже на екзекуцію.

— Але ж я... ніякої шкоди... — упирається географ, крутячи в руках кінокамеру. — Матимемо зайвий документ...

— Ви кривдите людей. Дайте їм спокій!

Ілько, мов ображений хлопчик, спускається вслід. Нічого не вдієш! Тут свої звичаї, свої закони.

Нарешті суденце відчалює. Попереду знову жовті хвилі ріки і нестерпне сонце...

Маленький невтомний "Голіаф" посувається річкою. Мандрівники шостий день у дорозі. Вечоріє. Затуманений диск сонця незабаром сховається за обрій.

Капітан Пабло пильно вдивляється в берег, йому не подобаються дві індіанські піроги попід лівим берегом. Ніби мисливські собаки, скрадаються вони між зеленими заростями. Диявольськи дужі руки в тих індіанців. Як вони женуть свої човни!

Пабло стежить за пірогами. Їх уже три. Ось до них приєднується четверта, потім п'ята. І в кожній — озброєні індіанці. Капітан Пабло звик вірити своїм очам. Він добре бачить луки й стріли в руках червоношкірих. Проти кого ж ті луки? І куди поспішають маленькі човники?

— Сильвестре! — гукає капітан Пабло в машинний відділ. — Повний вперед!

— Що там, капітане?

Пабло рвучко обертається назад. До нього в рубку піднімається по східцях професор. В очах — насторожена увага. Він, мабуть, теж щось помітив.

— Пабло, чого вони ідуть під берегом? — тихо питає Крутояр, дивлячись на індіанські піроги.

— Мабуть, надумали щось недобре, сеньйоре. Вони озброєні луками, — похмуро озивається Пабло. — Боюсь, сеньйоре професор, що їхні стріли змащені отрутою кураре. Ви знаєте, що таке кураре?

— Так, Пабло, знаю. — Професор, майже беззвучно ворушаючи губами, став швидко лічити піроги: — Одна, дві, три... п'ять... десять. Чималенько...

Він підвів голову і раптом побачив, що далеко попереду, посеред річки, немов на урочистих змаганнях, стояло вряда ще кілька пірог. Здавалося, індіанці намагаються блокувати корабель. Це було дивно, неймовірно. Професор ніколи б не подумав, що йому доведеться мати справу з ворожим тубільним населенням. Зрештою, вони сховані за надійними стінами корабля. Немає великого ризику, якщо індіанці й намислять щось погане. А втім, що вони все-таки намислили?

Тим часом "Голіаф" наблизився до індіанських пірог, які перетинали ріку. Всі човни за чиєюсь командою зрушили з місця і швидко посунули до корабля. Індіанці, які не сиділи на веслах, посхоплювалися зі своїх місць, підняли над головами луки й списи і

сповнили річкову просторінь відчайдушними криками. Вони неймовірно галасували, люто, войовничо потрясаючи в повітрі зброєю і, певно, намагаючись залякати пасажирів "Голіафа".

Професор стояв вражений.

Капітан Пабло схопив його за плечі і, немов пробуджуючи від сну, щосили трусонув.

— Негайно всім у трюм! — закричав розпачливо. — Кураре! Чуєте, сеньйоре професор? Кураре!

Страхітливе слово ніби електричним струмом пронизало мозок. Треба якнайшвидше сховатися в трюмі.

Збігаючи по східцях на палубу, професор спробував заспокоїти себе: "Чому неодмінно кураре! Хіба ми заподіяли індіанцям щось погане? Капітан застерігає, очевидно, про всякий випадок".

Бунч, Самсонов і Олесь, почувши наказ капітана, сполошилися.

— Спускайтеся швидше! — наказав Крутояр, квапливо підходячи до них. — Індіанці, здається, замислили щось недобре. Ану, Олесю, негайно в трюм!

Усі зайшли до тісного трюмного приміщення, що правило за кают-компанію. Посідали на дубові лави попід стінами. Сторожко почали прислухатись до невиразних звуків, які долинали ззовні. Сиділи, думали й мучились через своє безсилля.

Самсонов перший не витримав мовчанки:

— Гляну, що там робиться.

Схопившись за поручні, ривком вискочив по трапу на палубу. Ріка сяяла сріблом. Капітан Пабло, як і раніше, стояв у своїй рубці. Трохи заспокоєний, Самсонов, розправивши плечі, пішов до носа. В цю мить він побачив дві чорні, лискучі голови. Вузькі очі войовниче дивилися на нього з-за борту.

Від несподіванки Самсонов відступив назад. Якесь марення, наслання, гра уяви. Хотілося думати, що це просто зринули в пам'яті кадри якогось кінофільму, щось із давніх пригодницьких стрічок про героїв Жюль Верна. Паганель, діти капітана Гранта, австралійські каторжники, прерії, джунглі Патагонії...

Ні, тут не Патагонія, інші місця, інші хаші. І не XIX століття, а майже кінець XX. І цілком виразно вимальовуються живі людські голови, і руки темно-брунатні тягнуться до нього, і в тих руках зброя — широкі, важкі тесаки мачете.

Було неважко здогадатися, що це напасники. Ось зараз вони вилізуть на палубу, мить, друга — і їхні мачете злетять угору, і станеться непоправне. А у нього, Самсонова, навіть палиці в руках немає. Він сам-самісінький, і ніхто не почує його крику, його волення про допомогу.

Очі індіанців зустрілися з поглядом білолицього велетня. І, мабуть, на коротку хвилю завмерли в переляку. Цієї хвилі було досить для того, щоб Самсонов опритомнів і зважився на дію.

Мусив рятуватися. Він єдиний, хто здатен щось учинити, якимось захистити своїх друзів. Стрибок уперед, удар ногою — і вже нападники, змахнувши руками, летять за

борт. Плюскіт, зойки, жахні крики, люте волення. Чути, як унизу зашуміли голоси індіанців, захлюпотіли весла. Та боже ж ти мій, там же ціла армія, ціла армада пірогі Вони оточили "Голіаф" і зараз почнуть брати його в облогу.

Самсонов кинувся до капітана, закричав йому прямо в рубку:

— Індіанці нас штурмують!..

Капітан Пабло нічого не почув за гуркотом мотора, зате його почув товстун Бунч, і почув професор Крутояр, що стояв біля протилежного боку. Його ще не встигли розтривожити крики дикунів на річці, ще весь був у полоні задуми, у своїх наукових розмірковуваннях. Двадцятье століття, й отака первозданна дикість, шаленство розбуяної природи, одвічна тиша й одвічне панування законів стихії. Відсталість чи краса? Людина не повинна підкоряти всесвіт тільки своїм раціональним задумам. Хай буде бодай трішки отакої неторканості, отакої завмерлої краси...

І враз — переляканий вигук Самсонова. Когось наче мають штурмувати, там зчинено тривогу.

— Ви чуєте, дорогий мій Бунче? Ходімо, щось негаразд.

До них уже біг Самсонов, показував рукою кудись по той бік капітанської рубки. Там... там... він не міг вимовити й слова, його аж тепер пройняв жах... Там лізуть дикуни зі своїми мачете, хочуть влаштувати різанину.

Зненацька хмара стріл посипалася на "Голіаф", замигтіло щось дивне, заіскрилося пір'ям проти сонця. Гострі наконечники впивалися в дерево палуби, в корабельні надбудови, дзенькали по шибках ілюмінаторів. На щастя, жодна не вцілила в пасажирів, ані в команду корабля.

Треба було брати на себе роль командира. В роки війни Крутояр був хлоп'ям, через його село прокотився фронтовий шквал, і він добре пам'ятає, як вони ховалися з усією сім'єю в льоху, як мама прикривала їх подушками — може вцілити снаряд, то хоч не вб'є одразу, не покалічить. Дивно, йому зараз раптом здалося, наче він знову переживає ті страхітливі часи фашистської навали, і страх перед смертю, перед ворожими снарядами й кулями пройняв його з такою силою, що в нього аж ноги стали ватяними. Однак наступної миті він уже володів собою — далася взнаки звичка брати на себе відповідальність за найтяжчих обставин. Людей у трюм! Всіх — у трюм! Ці дикуни можуть змашувати свої стріли отрутою кураре, і тоді найменше влучання означатиме смерть.

Зібралися в трюмному приміщенні біля машинного відділення, з'юрилися на одній лаві під маленьким ілюмінатором. Мотор чомусь заглох, і тепер добре було чути галасування тубільців за бортом, якісь крикливі команди, якесь наче стукотіння палицями по дереву. Чи то їхні бойові барабани кличуть до бою? Чи й тут, як в Африці, збереглися легендарні войовничі тамтами, Що передавали вість війни на сотні кілометрів?

По дерев'яному трапу зіскочив велетень-мулат Сильвестр, у руках він тримав щось схоже на рушницю. Лице сплотніло від напруження, але в очах — тверда рішучість. Сильвестр не зник жахатися всяких лісових свиней!

— Ми їм зараз покажемо, — бурмоче він, швидко відкриває один з ілюмінаторів, просовує в нього дуло і починає цілитися. Лівою рукою тицяє другу рушницю комусь із пасажирів: — Беріть! Стріляйте!

Самсонов уже простягнув руку, щоб узяти зброю, бойовий запал вмить опанував ним, він ладен був битися на смерть, він умів стріляти, старший лейтенант запасу, він зараз покаже цій наволочі. Уже взяв, уже схопився за затвор, уже прицілюється."

Але тут гучний голос Василя Івановича:

— Не смійте! Ми не вбивці! Ми не маємо права!

— Та вони ж зараз вдеруться на палубу!

— Забороняю! Категорично!

Для Сильвестра наказ російського професора — не заборона. Він б'є зі своєї багатозарядки: раз, вдруге, ще раз, ще, ще... Крутояр відтягує його, але марно.

— Дияволи! Дияволи! — бурмоче він за кожним пострілом.

Чи кого вбив, чи, може, просто шарахає в простір — хтозна. На річці враз стихають голоси, здається, ті, на пірогах, схаменулися і почали відпливати, вже видно, як вони, хто стоячи, хто веслуючи завзято, хто й далі випускаючи з луків стріли, віддаляються, віддаляються...

Сильвестр випростовує свій кряжистий тулуб, його качиний ніс вкритий рясним потом, він задерикувато всміхається. Все скінчилося щасливо. Він, мулат Сильвестр, переміг цю банду. Тепер можна заводити мотор і рушати далі.

— А чому ми зупинилися? — питає Бунч з такою шанобою, наче перед ним стоїть сам володар джунглів — злий дух Курукіра. — Чому капітан Пабло вимкнув мотор і дав їм змогу оточити нас?

— Ви не знаєте капітана Пабло? — ще ширше розтікається переможна усмішка на брунатному обличчі Сильвестра. — Наш капітан Пабло в такі хвилини думає тільки про бога і про свою заступницю святу діву Аточську. Він вимкнув мотор, став навколішки перед стерном і почав молитися тій гріховниці, яку вже жоден прововірний католик не вважає святою. І якби навіть дикуни увірвалися до нього в рубку, він все одно й далі бив би поклони своїй мадонні. Але тепер ми врятовані, сеньйори. Виходьте на палубу і дивіться, як відстали від нас кляті розбійники.

Олесеві вся ця пригода здалася захоплюючою. Чесно кажучи, спершу він добряче злякався. Та коли мулат Сильвестр висунув у ілюмінатор ствол гвинтівки, йому здалося, що це він сам стрілятиме, відбиватиметься від зухвалих дикунів. Жаль, що ніхто потім у школі не повірить в його пригоди. Миколка Козлик (звісно, то було його прізвисько!) реготатиме і назве його брехуном, ще й намалює карикатуру, він уміє малювати такі смішні й дуже образливі карикатури, хоч сам боягуз і справжній хвалько і жодне кльове діло йому не під силу. Хай би він спробував виглянути в ілюмінатор, коли по річці пливуть на пірогах індіанці і у кожного в руці — лук із стрілами, змашченими отрутою кураре! Ви, хлопці, хіба що в піонерській радіогазеті чули про ту отруту, а тут вона поряд.

Аби все-таки мати колись підстави довести свою безстрашну поведінку на річці,

Олесь зібрав до кишені всі відстріляні Сильвестром патрони. Це вже був реальний доказ. Хай спробує Козлик шкірити свої зуби. І хай Лінка Тонконіжка (теж прізвисько, звичайно!) підхихикує разом із Козликом.

Проте Василь Іванович не був настроєний так оптимістично, як його син. Вирішили з Бунчем порадитися тут же, не виходячи на палубу. Географ Ілля Самсонов — людина серйозна, здатна на гарні благородні вчинки, але в своєму молодецькому захваті він, не спроможний досягнути справжнього стану речей, побіг разом з Олесем нагору.

А вони, як старші, повинні все обмірковувати. Що, власне, сталося? Бунч сидів набурмосений, явно настрашений і не міг збагнути всього, що трапилось. Дикуни й годі. Може, грабіжники, може, пірати? А що — пірати тепер в моді, Василю Івановичу, їх повнісінько на морях і океанах, усі газети захлинаються повідомленнями про напади піратів на цивільні кораблі. Хіба неправда? Пригадуєте випадок з грецьким судном? На нього увірвалися бандити з моторного човна і перестріляли ледь не половину усіх пасажирів. Серед білого сонячного дня, у водах Середземного моря! Досі, кажуть, грецький уряд веде розслідування цього страхітливого інциденту. Особливо багато всякої піратської нечисті плаває в водах і протоках Малайзії, біля Сінгапуру, Таїланду, там, де йде контрабанда наркотиками, де витікають золоті струмочки із так званого "золотого трикутника", що поставляє наркотичну отруту всьому світові. А ще ж пірати політичні, пірати морські й повітряні, напади на літаки, захоплення заручників, тероризм в аеропортах...

— Що ж тут дивуватися, Василю Івановичу, — говорив заклопотано Бунч, витираючи картатою хусткою своє гулясте чоло. — Весь світ звихнувся на наркотиках, на тероризмі, на насильстві. Ось і до цих глухих закутків Південної Америки докотилося.

Проте Крутояр чомусь не хотів згодитися із своїм другом. Сидів у розстебнутій тенісці, супив кошлаті брови. Щось йому здавалося не так. Ці тубільці-пірати не схожі на тих, що плавають з автоматами на швидкохідних катерах по всесвітніх акваторіях. Ні, не те, не те...

— Хто ж це може бути? — запитав Бунч.

— У мене враження, що це якісь ляльки, маріонетки, хтось наче підсилає їх. Пам'ятаєте напад, чи то пак, зухвалу ревізію поліції в порту... не пригадую, в якому... прокляття священика, підозрілі погляди митників, охоронців, уся атмосфера підозрілості і вистежування.

— Хтозна, може, ви й маєте рацію. То що ж нам робити далі?

— Відступати пізно, — твердо рубнув великою долонею повітря Крутояр. — Ми мусимо пробитися до верхів'їв Ріо-Падамо. Там є аеропорт місцевого значення. Якщо ми не знайдемо жодних слідів голландця й отого загиблого племені, я фрахтую літак і ми повертаємося до моря.

Тепер можна було вийти нагору, подивитися, що там діється, чи заспокоївся врешті набожний старий капітан? Крутояр поклав руку на опасисте плече Бунча, і той відчув його потиск. Так, ми в нелегкій ситуації, але панікувати — то ще гірше. Вперед і тільки

вперед!

В капітановій рубці все та ж ділова атмосфера. Пабло стоїть за кермом, видивляється в далекі повороти річки. Слава богу, минулося. Він, який звик до всяких несподіванок, і то розгубився. І тільки коли суденце вибралося з небезпечних місць, зітхнув полегшено і всміхнувся.

— Свята діва Аточська, не позбавляй нас своєї благості, — шепочуть сухенькі губи старого капітана. — Не віддавай нас нехристам. Оце останній раз я плаваю по цих клятих водах. Годі. Не хочу таких заробітків, не хочу таких грошей.

"Голіаф" усе далі забирається вгору по річці. Люті напасники майже зникли з поля зору. Все щасливо скінчилося. Капітан Пабло може тепер вгамувати свої побоювання і навіть пожалкувати, що так похапцем багато чого наобіцяв діві Аточській: не плавати, не заробляти, не потикатися в ці місця!.. Дурень він та й годі. Кінчилося — і квит. "Голіаф" на свободі, "Голіаф" усе може і на все здатний...

А втім, стривай!

Щось наче скоїлося з машиною. Мовби хтось сіпнув суденце, схопив і не пускає.

Сильвестр визирає з моторного відділення, обтирає паклею руки, його плескати з качиним носом обличчя чимось стривожене.

— Сильвестре, що там?

На замазюканому мулатовому лиці винувато поблискують великі мигдалеві очі, губи ворухаться безгучно і майже нечутно. Гарний парубок, надійний, відданий. Інша річ — Фернандо, хирлявенький, гостроносий, з недобрими очима, що наче винишпорюють щось, придивляються, де можна схопити ласий шматок. Фернандо — пташка з поганої зграї. Ось і зараз не знати, де він заховався, в яку шпарину заліз.

— Так що там такого, Сильвестре? — питає капітан Пабло.

— Погано ідемо, капітане.

— Дай повний хід.

— Я й так витиснув усе, сеньйоре капітан...

Очі капітана Пабло втуплюються в берегову смугу, і раптом жах проступає в його сірих, вицвілих зіницях. Капітан Пабло помічає, що берег спинився, спинилися високі пальми, спинилися завислі над водою ліани, потворні корчі на шумовиннях... Отже, "Голіаф" теж спинився.

Капітан Пабло збігає в трюм. Що сталося з мотором? Він бере важіль передачі, переводить уперед, вмикає вал гвинта і прислухається до шумів під днищем. Корабель рвучко сіпається вперед, але не може зрушити з місця.

Здогадки, одна страшніша за іншу, проносяться в голові Пабло: "Сіли на міліну. Зламали гвинт. Уперлися в корч". Капітан гарячково дошукується відповіді, що може врятувати їх від смертельної небезпеки.

— Сильвестре... Ми, здається...

Високий мулат, піднявши брови, нерухомо завмер біля мотора. Для нього капітан Пабло — другий бог, якому він підкоряється душею й тілом. Що каже сеньйор капітан?

Небезпека напружує кожен м'яз у тілі капітана Пабло, робить цього чоловіка

невпізнанно вольовою, рішучою людиною.

— Гвинт! — каже він з холодною рішучістю, немов цим словом хоче затаврувати свого найлютішого ворога.

— Так, сеньйоре капітан, гвинт заплутався в ліанах, — кволо погоджується Сильвестр.

— Індіанці близько. Це їхня робота. Старий прийом. Ліанова перепона через ріку. Корабель попав у неї, мов риба в сіті.

Треба щось робити, рятуватися якнайшвидше. В них лишилося не більше чверті години. Коли індіанці наздоженуть їх, то вчинять з "Голіафом" все, що завгодно.

У трюмному відсікові відбувається коротка нарада, позповівши все, як є, капітан Пабло безпорадно схиляє голову і жде якусь мить, що скажуть пасажирів.

— А хіба не можна пірнути під корму і розітнути ліани? — питає географ.

— Хто ж пірне? Тут, сеньйоре, не штука й кайманові на зуби потрапити. — Сильвестр боїться води гірше, ніж самого диявола.

Вода забрала його старшого брата й обох синів. Він гадає, що у воді людину чекає вірна смерть.

— Смерть там! — вимовляє терпким, глухим голосом Крутояр, що саме визирнув з дверей і пильно дивиться в далечінь, на крихітні цятки індіанських пірог.

— Свята мадонна, що ж робити? — нервує старий Пабло.

— Ви пробували підняти корабель мотором?

— Пробирав, сеньйоре. Мало не порвав машину. Нічого не допомагає.

— Ще раз спробуйте!

— Даремно, сеньйоре.

Стає тихо, як у судний час. І кожному раптом прокльовується в серці тоскне передчуття страшної розв'язки. Немає порятунку, немає сили, яка б звільнила їх з безглуздої ліанової сітки.

Переляк, холодний жах опановують кожним, немов отрута.

Парка надрічкова тиша вливається у відчинені двері. Тиша ця найстрашніша. Вона нагадує, що скоро її розітнуть крики, прокльони. Тиша ця, немов провісник грози, відбила у собі всі страхи і всі небезпеки.

Капітан Пабло спроквола піднімає руку і тягнеться пальцями до чола, щоб сотворити хресне знамення. Все обірвалося в ньому, все заглухло. Кінець! Якщо сеньйори не здатні зарадити лихові... Якщо вони... Капітан Пабло підносить пальці до чола, і враз... його рука опускається. Перед ним стоїть милий, добродушний сеньйор Самсонов. Він йому щось говорить, він мало не кричить йому в лице. А капітан Пабло не може втямити жодного слова з швидкої балачки Самсонова. Але серцем своїм він збагнув уже, що Самсонов знайшов якийсь вихід.

Так, Самсонов знайшов вихід.

Крутояр витлумачує капітанові те, що допіру сказав молодий географ. Йому потрібна міцна линва. Довга линва і ніж. Краще тесак, мачете. Він спробує пірнути під корму і зірвати ліани.

Капітан Пабло безгучно повторює в душі кожне слово: зірвати ліани... довга линва... зараз же... негайно...

Линва є. Капітан Пабло біжить на корму і приносить товстий канат. Найнадійніша річ у світі, яку не перегризе навіть алігатор. Ось мачете. Але ж... це небезпечної Капітан Пабло тремтить з переляку. Хіба можна стрибати в пащу дияволів?

Вийшовши на палубу, Самсонов знімає сорочку, коротенькі штани, обв'язується линвою круг поперека, обмацує лезо мачете.

Все це він робить впевнено, твердо, з якоюсь холодною рішучістю, немов перед звичайними, але дуже відповідальними змаганнями. Ось зараз він кине́ться в заплив на далеку дистанцію, тисячі людей плескатимуть йому в долоні, ревтиме стадіон, вітаючи молодого вченого-спортсмена. Так було завжди в Києві, в Москві, де Самсонов виступав як найсерйозніший суперник усіх плавців.

Так буде й зараз. Він вірить у себе, і тому його рухи розмірені, і тому на гарному, ледь зблідлому обличчі проступає самовпевнена, гордовита посмішка.

— Якщо сіпну тричі, тягніть нагору!

Невже ж він збирається без маски і кисневого апарата сидіти під водою цілу вічність? Які ж у нього легені? Атлет, красень, суцільна витримка!.. Крутояр мимоволі прикипає очима до пружного, лискучого тіла Самсонова.

— Обережно з тесаком, Ільку! — каже він по-батьківському і легко підштовхує Самсонова до борту.

Сильвестр попускає линву. Всі тиснуться біля поручнів, затамувавши дихання. Линва йде під воду, гнучко, зміїсто, ніби навіки ховається в стрімкому потоці ріки.

Самсонов виринає. Ковтнув повітря і знову зник. Ще раз з'явився, затримався довше. Блідий, мертвотно білий, як мрець. Тільки очі горять вперто. Він зараз на дистанції, він рветься до фінішу, і ніщо не затримає його.

— Що там, Ільку? — схиляється нижче професор Крутояр.

— Зараз... — прохрипів Самсонов, і знову смагляве тіло, блиснувши в сонячних променях, осіло під корпусом корабля.

Це вже стає нестерпним. Боже, коли ж він нарешті скінчить рубати ті ліани? Крутояр раз по раз піднімає очі, вдивляється в далечінь. Індіанці вже недалеко, онде дві піроги вирвалися наперед і, бурунячи воду, наближаються до "Голіафа". Чітко вирізняється висока постать на передньому човні, гордовита, зібрана, міцна.

Самсонов тим часом, випірнувши на поверхню, втомлено чіпляється за борт "Голіафа", кілька секунд відпочиває, стріпує чубом і знову занурюється.

Піроги виростають, ближчають, чути безладне гелґотіння, верескливі крики. Веслярі, стоячи на одному коліні, гребуть широко, з упертим завзяттям. Страхітливе змагання життя й смерті, двобій відчаю і жорстокості.

— Сильвестре!.. Заводь мотор!.. — хапається капітан Пабло.

— Не смійте! — гнівно обриває його Крутояр. — Ви хочете розтяти Самсонова навпіл?

— Свята мадонна! Що ви кажете!.. Сильвестр тільки приготується...

— Ні кроку звідси! — гримить владний, тремтливий голос Крутояра. — Доки Самсонов не випірне нагору...

— Тягніть! — кричить раптом капітан Пабло.

З виразу Ількового обличчя чи, може, просто з якогось дива він уже збагнув, що корабель врятовано. Сам хапається за линву і разом з Сильвестром буквально викидає Самсонова на палубу, мов рибу, впійману на гак.

Сильвестр біжить у трюм. Мотор реве радісно, переможно, наче сповіщаючи своїм гуркотом усю навколишню сельву про перемогу молодого сеньйора Самсонова. За кормою білим горбом встає пінистий бурун.

— Ура! — вигукує Олесь.

"Голіаф" набирає швидкість, хвиля за кормою котиться назад, поволі вигладжуючись, розгортаючись віялом на всю широчінь ріки. Онде вона докотилась до перших пірог, гойднула їх рвучко. Індіанці, вчепившись за борти, попадали на дно. Декотрі вимахують списами, щось гукають погрозливо.

— Молодчина, Ілля Григорович, — ледве переводячи дух, каже Крутояр.

Бунч, осяяний невластивою йому добрістю, міцно обнімає Самсонова за плечі. Олесь зачарованими очима дивиться на свого старшого друга.

— Я вже думав, кінець, — зізнається Самсонов. — Почав рубати, а вода зносить. Мачете тупий. Нічого не видно.

— Ви як людина-амфібія, — говорить Бунч, розщедрившись на доброзичливий комплімент. — Беляєвський Іхтіандр і той би не впорався з такою справою.

— Коли б припекло, то впорався б, — жартом відмагається Самсонов.

— Справді, припекло! Хай йому грець!

— Ходімте в трюмі

У трюмі Крутояр перший витягує цигарки, пригощає Бунча. Усі сидять мовчки, ніби позбулися сил від хвилювання. Крутоярові раптом стає нестерпно важко на душі. Він ніби знову переживає подію, яка допіру мало не скінчилася страшним лихом. Власне, чому лихом? Невже ж це могло статися? В Крутояровій свідомості зринають різні думки, припущення, здогади, він намагається осягнути зміст минулої події, і чим більше заглиблюється в неї, тим виразніше йому здається, що справа ця не випадкова. Хтось послав затурканих, озвірілих індіанців, чиясь підступна рука скаламутила їхні душі.

Крутояр замислився ще більше, сум огорнув його серце, і тихо-тихо проклюнулась у ньому краплина вагання. Не сподівався він, що справа обернеться так гостро проти них, і гадки не мав, у які нетрі ворожнечі заведе їх ця каламутна, незбагненно-грізна ріка. Йому пригадався один випадок, що трапився кілька літ тому у Єгипті. На трьох європейців, які пливли десь у верхів'ях Нілу, напали туземці. Двоє білих людей загинуло, один, тяжко поранений, ледве врятувався від переслідувачів. Потім стало відомо, що тубільці діяли не з власної волі. Їм наказали вбивати всіх білих офіцери англійської армії. Так, так, наказали строго, офіційно, урядовим циркуляром. Тільки наказ цей було віддано... в роки другої світової війни. Тоді ще в окупованій Ефіопії

хазяйнували італійці, тож Англія, намагаючись захиститися від проникнення в Єгипет італійських і німецьких шпигунів, мобілізувала для цієї справи прикордонне туземне населення. За сорок років у джунглі тропічної Африки не дійшла звістка про закінчення війни, і туземці, з сумлінністю слухняних солдатів, вчинили безглуздий злочин. Щось подібне було й на Філіппінах: там, на одному з островів архіпелагу, група японських солдатів на чолі з своїм командиром понад двадцять років сиділа в джунглях, не вірячи в поразку Японії. І найбільше тупої, самурайської витримки проявив саме їхній командир — зоставшись геть самотнім, блукаючи тропічними джунглями, він, мов той здичавілий пес, нападав на людей, на поселення, на поліцейські пости, аж доки його не впіймали й не відправили в Японію.

— Тату, я вийду на палубу, — сказав Олесь, витираючи з лица недобрий піт. — Нудить чогось.

— Тільки ж біля борту не стій!

— Гарзд, — в'яло посміхнувся хлопець. — Купатися не буду, не ті місця.

Він піднявся по трапу. Вдалині маячили темні смужки індіанських човнів. Вечір западав швидко, майже без сутінків. На східному небокраї з'явилися перші зірки.

Раптом з маленьких дверцял визирнув матрос Фернандо, махнув хлопцеві капелюхом:

— Сеньйоре, а зайдіть-но до мене.

— До вас? — здивувався хлопець.

Його запрошував майже незнайомий дядечко, якийсь надто сторожкий, дуже затаєний, що не вступав з пасажиром ні в розмови, ні в ділові контакти. А тут — запрошує.

То й підемо. Чого ж? У Фернандо досить затишна каютка, дерев'яне ліжко вкрите цупким брезентом, на тумбочці — біблія в чорній оправі. Фернандо намагався бути ввічливим і навіть трішки наче запобігав перед хлопцем. Щось, може, хотів вивідати? Чи йому нудно самому? Припросив Олеся до свого брезентового ложа, дуже ввічливо запитав, як йому ведеться, чи не нудьгує без товаришів. У нього вдома теж є синок, ходить до католицької сільської школи, вони там вивчають російську мову.

— Може, він хоче поїхати до нас у Радянський Союз? — прямо запитав Олесь.

— Обов'язково поїде, сеньйоре. — В голосі Фернандо прохопилися нотки занепокоєння, він мовби до чогось прислухався. — Всі ми діти христові, сеньйоре. Я дивлюся на вас і тішуся від того, які гарні ваші люди. Нікого не ображаєте, ніякої грубості... Комуністи, так?

— Я не комуніст, я ще тільки піонер, — сказав з легким усміхом Олесь, і йому чомусь стало неприємно від того, що він говорить про дорогі речі так просто з цим хитруватим дядечком.

Потім Фернандо став пригощати Олеся, виклав перед ним на ліжку маніюкові коржі, якісь пундики з гіркої муки, якісь горішки, насіння, все те було в поросі, брудне, залежале, і Олесеві не хотілося куштувати бодай щось, але й відмовлятися було якось незручно. Ось хіба що ці горішки, маленькі й міцні. На них і зубів не вистачить.

— Я вам дам щипці, можете розлушити, — сказав Фернандо, і його очі знову якось нервово сіпнулися вбік, він мовби став наслухатися до чогось.

Поїли горішків, погломоніли ще. Фернандо раптом добув велику темну пляшку і сказав хлопцеві, що це особлива вода, вода зі священного джерела духа Кахунї, хто її спробує, той буде здоровий і міцний, як пума. Ось хай Олесь скуштує трішки...

Було налито в склянку рідини, було дано Олесеві. Трішки відгонило горілкою, і Фернандо пояснив, що в цій пляшці він раніше тримав спирт, ото воно й пахне. Але це нічого, пити можна. Олесь зробив ковток, другий, питво було смачне, солодке, чимось схоже на пиво, але від нього враз потемніло в очах, стало млосно. Суденце ішло рівно, ледь поскрипуючи дерев'яним корпусом, щось бубонів над вухом Фернандо, оповідав дивовижну історію про лісових сторукив — духів, яким краще не попадатися на очі, вони безжальні, але дуже бояться грому, лякаються самого спалаху блискавки... Потім Фернандів голос пригас, в очах зовсім померкло, й Олесь поплив на хвилях сну. Заснув чи втратив тямку — хтозна.

Коли опритомнів, сонце вже било збоку у віконце каюти, гуркотів мірно мотор, пахло сушеною юкою, якимись травами. Було задуже тихо і тихо. Де Фернандо? І чого так тихо?

Олесь підвівся. Підійшов до дверей, хотів відчинити, але виявилось, що вони замкнені. Його заперто. Раптовий ляк пронизав серце. Згадалася дивна балачка Фернандо, як він намовляв ковтнути питва з темної пляшки і яке воно було солодке, дурманливе.

Штовхнув двері дужче — вони не піддалися. Він натиснув на них плечем — все одно не зрушилися. І нікого нема, покликати б, попросити допомогти. Страх дедалі дужче проймав хлопця, він уже починав розуміти, що тут щось негаразд, його заманили в пастку. Але нащо? Нічого не міг втямити.

Сів на брезентову постіль, почав згадувати. Цей Фернандо... весь час він ховався по кутках, ні з ким не розмовляв, погляд опущений донизу, вузькі губи міцно стиснуті. Про свого сина щось говорив, про російську мову... Брехав, брехав!.. І тепер ясно — він просто втік. Йому страшно лишатися на цьому кораблику, він боїться індіанців, ті можуть знову напасти і спалити "Голіаф".

Деся почувлися голоси. Батьків, чи що? Може, його шукають, а він тут. От пригода! Якби Козлик дізнався, то вже не малював би карикатур. І тонконіжка не хіхікала б. У них там зараз, у Києві, зима, усе навпаки, північна півкуля вся в снігах, в морозах, хлопці катаються на ковзанах. Але що робити? Знову пролунав чийсь голос. Ні, не голос, а гучна лайка, мовби прокляття. Треба звідси вибиратися.

Двері міцні, з товстого дерева, заперті ззовні. Ось віконце. Тоненька шибка. Натиснути ще дужче... Скло тріснуло і посипалося. Маленькі квадратики рам, в такі не протиснешся. Він ліг навznak на постіль і ногами видавив усе віконне сплетіння. Воля! Просунув голову, тулуб, далі подався усім тілом і знову почув, як хтось когось лаяв. І начебто бив. Шум долинав знизу, з моторного відділення. Круті сходи вели до царства Сильвестра з його машинерією, механізмами, інструментами, де, так добре сиділося,

стільки було мовлено всякого.

Олесь обережно переступив поріжок і почав спускатися по приступцях вниз. Тут аж вжахнувся. Біля двигуна борюкалися два тіла, вірніше, могутній Сильвестр когось давив на підлозі. Давив, душив, бив своїм кулачищем. Під Сильвестром звивався молоденький худорлявий індіанець і жалібно скиглив. Сильвестр лівою рукою тримав його за горлянку, правою бив навідліг по голові.

Одним стрибком хлопець подолав відстань, яка ще відділяла його від Сильвестра, і схопив матроса за м'язисті плечі.

— Сильвестре, не вбивай його!

Від несподіванки матрос аж зойкнув. Йому здалося, що це злий дух обплутав його тіло. Він увесь розслаб і, насупившись, глянув на Олесь.

— Сеньйоре, ви не хочете смерті цього негідника? А ви знаєте, чого він тут? Він хотів зламати мій двигун, бив ключем по трубах, рвав дроти. Його підіслали люди апіака, щоб зупинити наш "Голіаф".

— Все одно не вбивай його, Сильвестре, — благальним голосом попросив Олесь.

— Ваша воля, сеньйоре, — сказав Сильвестр, і потягнув індіанця до трапу, виволік його нагору, кинув біля поручнів. — Смердючий виплодок сельви! Убивати вас мало! Бережіться його, сеньйоре! Апіака вбивають навіть тих, хто дарує їм життя. — І зник у своєму моторному відсіку.

Індіанець лежав безвільний, зіщулений, уважно стежив очима за Олесем. Він збагнув, що смерть поминула його, але вся його істота ще була напоєна жахом. Він ждав, насторожено ждав, як поведеться з ним білий рятівник. Він ще ненавидів його і водночас уже відчував дивний потяг до нього.

Потім він почав підводитись. Обережно, повільно, не спускаючи погляду з Олесь. Сперся на лікоть, підняв голову. Мабуть, йому забракло сил, і він знову припав грудьми до палуби.

Олесь підхопив його за плечі.

 — Вставай! Вставай!

Індіанець кволо випростався, простягнув поперед себе праву руку, поклав її Олесеві на плече.

— Білолиций брате, — прошепотів він, через силу підбираючи іспанські слова. — Ти не вбивати мене, я не вбивати тебе. Син Ганкаура не вбивати тебе.

Він зробив незвичний ритуальний жест: провів долонею по шиї і швидким рухом зірвав із себе важке намисто з іклів ягуара.

— Син Ганкаура дарувати своєму білолицьому братові. — Він простягнув талісман Олесеві, потім підняв догори обидві руки, щось швидко пробурмотів і, обережно задкуючи, ніби боячись образити Олесь, посунув до борту.

— Ау тен! — закричав він раптом у веселому захваті, його чорні очі спалахнули вогнем, і він, ще раз звівши догори руки, стрибнув у воду.

Олесь завмер біля борту. "Ти не вбивати мене, я не вбивати тебе". Він зрозумів, хто врятував йому життя. Але ріка загубить його. Нащо він стрибнув у воду? Нещасний

хлопець!

На правій долоні Олеся лежало важке, біле намисто.

У цю мить до нього підійшли батько, Бунч і Самсонов. Виявляється, звідкись уже встигли про все довідатися. Від Сильвестра, чи що? Батько був стривожений.

— Ти кого відпустив? І де ти взагалі був так довго? Ми вже хотіли зчиняти тривогу.

Довелося все розповісти: про каюту Фернандо, про його брезентове ліжко, горішки, незвичайні на смак, і як потім він, Олесь, ковтнув якоїсь гідкої рідини, якоїсь джерельної води духа Кахунї, чи як він там зветься?.. Йому стало погано... І більше він нічого не знає. Де Фернандо, він теж не знає. Мабуть, утік з корабля, злякався індіанців.

— Боюся, що він утік саме до індіанців, — буркнув Бунч.

— Якби я знав, я б його застрелив! — зі злістю мовив Ілля Григорович. — Цей негідник відв'язав нашого рятивного човна і поплив до берега. Я бачив: пливе і ще сміється зухвало. Я йому гукаю: куди ви, сеньйоре? А він тільки іклами блиснув.

Всі гуртом рушили до капітанської будки, розповіли про пригоду сеньйорові Пабло. Той насупився.

— Я давно не довіряв цьому пройдисвітові, — мовив він, і велике стерно без його міцних рук крутнулося в один, потім в другий бік, доки капітан знову не перехопив його. — Нащо він замкнув вашого сеньйора? Ось що мене насторожує найбільше, ось у чому загадка. Замкнув і втік. І саме тут з'явився отой клятий вилюдок з берега, щоб попсувати мого "Голіафа". — Старий скорботно зітхнув, похитав головою. — Чує моє серце біду, сеньйори.

ПОКИНУТИЙ КОРАБЛИК

Неприступні береги, ледь зримі в нічному мороці, мовчазно пропливали мимо. Обминаючи нуртовиння, кораблик ішов попід самою стіною тропічного лісу.

Заворожений таємничістю ночі, Олесь спинився біля борту. Велетенські дерева, що скидалися на страхітливих велетнів, простягали над водою віти. Хвилинами здавалось, що суденце ось-ось зачепиться об них бортом. Але старий Пабло вміло тримав у руках штурвал. "Голіаф" із незвичайною вправністю обминав затоплені корчі й невеликі обплетені ліанами острівці.

Під тентом точилася тиха розмова.

— Нас переслідують, — говорив професор.

— Ото ж воно й є, — підтакував Бунч, з кректінням вмошуючись у своєму гамаку. — Переслідують і цькують. Це вже не романтика, а міжнародний скандал.

Його обірвав Самсонов. Йому особисто справа зовсім не уявлялась такою загрозливою.

— Друзі мої, ви забуваєте, що ми виконуємо мирну, наукову роботу. Крім того, ми взяли на себе важку рятувальну місію. Ви гадаєте, уряд Батіса не розуміє цього?

Але професор, здавалось, був настроєний набато песимістичніше, ніж раніше. Осяяний кволим світлом ліхтаря, він схилив на груди голову і, підперши підборіддя рукою, промовив:

— Ми потрапили в саме пекло. У мене є підозра, що ці дикуни давненько чекали на нас. Треба шукати надійних друзів, інакше всі наші добрі наміри розлетяться на порох, і ми нічого не досягнемо.

— Ми просто загинемо, — мовив похмуро Бунч.

Всі можливі страхи вже поглинули його душу. Йому все це набридло, якась чортівня, а не подорож!

— Але нас захищає Організація Об'єднаних Націй. Ми маємо її мандат, — став заспокоювати не так Бунча, як себе самого Василь Іванович. — Можливо, ми потрапили в зону проживання якогось войовничого племені, це так. А втім, тут мусить бути влада, поліція, на першій же станції чи в порту я заявлю протест.

— Яка станція? Який протест? — втрутився в розмову запальний Самсонов і став чимдуж розгойдувати свій гамак, мовби йому кортіло таким чином розрядити свою тривогу. — Давайте спробуємо відновити весь перебіг подій. Спершу нас спробували зупинити, так би мовити, лобовою атакою. Штурм не вдався, обстріл тяж. Дійшло до прямої стрілянини, в якій наш мужній і досить вправний стрілець Сильвестр завдав першої поразки нападникам. Тоді було зроблено спробу — правда, вона готувалася, як запасний варіант, раніше — перетяти нам дорогу ліановими тросами, і нас таки майже взяли в лабеті. Але тут один з ваших, не будемо із скромності називати його ім'я, — він усміхнувся з сумнуватою жартівливістю, — ударом своєї могутньої, добре натренованої ноги... даруйте, нога була раніше!.. ударом добре загостреного мачете розтяв ліанову пастку, і ми вирвалися на волю. Далі. Індіанці нас не залишають, вони мають якийсь підступний план, цей план їм кимось підказаний чи, як кажуть в наших міністерствах, спущений згори. Як його здійснити? Знову ж таки єдиним способом: зупинити "Голіаф" посеред річки, напасти на нього десь серед ночі — і карамба! Кінець! Для цього на корабель посилають — яким чином, мені невідомо — юного індіанця, який, певно, добре тямить в механіці, в машинах, взагалі, мав контакти з білими естрангейро. Але для того, щоб диверсант, скажемо точніше, терорист зміг здійснити свій задум, належить відволікти увагу всіх від машинного відділення. Сильвестр ніс вахту на носі корабля, капітан вів корабель, всі ми спали після обіду під тентом, ось тутечки на цих самих гамаках, і тільки наш всюдисущий і невтомний отрок Олесь блукав по палубі. Саме він став в критичну мить найнебезпечнішим. Його належало усунути. І це взяв на себе матрос-запроданець — вибачте за чіплення моральних ярликів! — Фернандо. Заманив хлопця, напоїв його, замкнув, а сам подався на вкраденому човні до своїх, тобто до людей апіака. — Самсонов подумав. — Такий варіант можливий?

— Абсолютно, — згодився Крутояр, — але слід з'ясувати одну важливу деталь. Чому негідник Фернандо не вбив малого? І на що він сподівався, замикаючи хлопця у своїй каюті? На його довготривалий сон, на його запаморочення чи, може, на те, що після великої дози випитого Олесь взагалі може не прокинутися?

Думка плуталася, чіткої відповіді не було. Одне безперечно: діяв якийсь продуманий, принаймні зарані готовий план дії. Ще трішки, і цей план був би здійснений. Може, в його найтрагічнішому вигляді.

— Ось вам і контроль Організації Об'єднаних Націй, — мовив з темряви Бунч. — Ось вам і мандат недоторканості. Я рішуче протестую!

З Крутоярових грудей вирвався жовчний сміх.

— Протест тут не допоможе. Потрібні конкретні контрзаходи. Ми перебуваємо, хоча й у тропічному лісі, в зоні дикунського племені, але все ж таки це загалом культурна країна з досить розвинутою державною системою... Якщо не поліція, то громадськість...

Він не закінчив. Корабель зненацька трусонULO, палуба накренилася. Стали падати ящики.

Самсонов перший схопився на ноги і, виставивши, мов сновида, поперед себе руки, пішов уздовж борту.

Мотор затих. "Голіаф", поскрипуючи своїми дерев'яними суглобами, непорушно стояв серед мовчазної темної ріки.

Крутояр також став навпомацки вибиратися з-під тенту.

— Сліпа курка! — пробурмотів він, вдивляючись у морок. — Невже налетіли на якусь посудину?

— Швидше на корч, а може, на сонного алігатора, — озвався Бунч. — Боюся, що цей алігатор продірявив днище, і тепер нам доведеться викачувати помпою воду.

Одне було ясно: "Голіаф" наткнувся у пільмі на якусь непереборну перешкоду. Можливо, й справді це був тільки водяний корч, якась повалена деревина, котрими так густо було захаращено русло ріки. Але чому капітан не шукав надійного проїзду? І де він узагалі подівся? Чому не чути його голосу?

Раптом із темряви виринуло дві постаті. Крутояр впізнав Самсонова та капітана Пабло. Капітан намагався щось пояснити географу, але той, не розуміючи іспанської мови, тільки невиразно мугикав у відповідь.

— Ах, це ви, сеньйоре! — немов аж зрадив Пабло, розгледівши в пільмі Крутояра. — Просто не знаю, що вам сказати. Не бачив ще в своєму житті такого дива.

— Здається, з нами трапилось лихо, а не диво? — нервово упав його Крутояр.

— Ніякого лиха, сеньйоре. Лиха зазнав хтось інший, але серед ночі я не можу нічого второпати. Ми наткнулись на невідомий корабель. Проклята старість. Сам стояв біля штурвала й не розгледів.

Пабло досить безцеремонно схопив Крутояра за лікоть і потягнув у пільму. Він дуже квапився. Ось сюди, на самісінький ніс. Дарма що темно. Вони не впадуть у воду, бо на своєму кораблі Пабло знає кожну шпаринку.

— Бачите, в що ми уткнулися? — шепотів він настрахано, тицяючи рукою в чорну пелену ночі. — Ось під самим носом.

Тільки тепер Крутояр розгледів темні обриси суденця, набагато меншого за "Голіафа". Кораблик стояв непорушно поперек течії.

— Не обзиваються жодним словом, — змовницьки пробубонів Пабло.

— А ви присвітїть, — сказав Крутояр.

Безпорадність капітана дратувала його.

Пабло наказав Сильвестрові принести великий трюмний ліхтар. Підняв його над головою і, низько схилившись через борт, спробував освітити палубу невідомого суденця. Але світло було надто кволим.

— Нічого не вийде, — забідкався Пабло. — Треба перебиратись до них на палубу.

— Ну й перебирайтеся! Швидше перебирайтеся! — наказав Крутояр, якого прикро вразила капітанова слабодухість.

Пабло нерішуче топтався на носі. Йому було страшно перелазити на мовчазний корабель, але він соромився сказати про це Крутоярові. Знав, що й трюмні матроси його нізащо не виконають такого наказу.

І чим довше він стояв, еповнений вагань і страху, тим дужче нерішучість проймала його серце. Квола, немічна душа старого Пабло давно була віддана на поталу забобонам.

— Я сам полізу, — твердо сказав Крутояр і взяв із рук ліхтар.

Ліхтар нервово погойдувався над водою. Професор уже перекинув через борт ногу, В цю мить з'явився Самсонов,

— Стривайте, Василю Івановичу! — затримав він професора. В його руці була вірówka. — Чортзна-що! Темно. Ледь знайшов. Страшно так стрибати. Ще відчалить — прощавай тоді!

Він обережно переліз на таємничу посудину і прив'язав кінець вірówki до одного з високих стояків, що підпирали палубне накриття.

Вдалині за лісом ударив розкотистий грім. Коротка кривулиця блискавки на мить вихопила річку, лісові хащі над самим берегом і два непорушних суденця, які нагадували переляканих звірят, що в пошуках рятунку збились до купи.

Крутояр задивився в захмарену далечінь. На сході небокрай ледь брався світлом. Щось каламутно-біле розливалось над лісом, і від того стрімкі контури берега й далекі гірські кряжі чіткіше виступали з темряви.

"Скоріше б ранок!" — подумав професор, вчуваючи щось недобре.

Було тихо, аж моторошно. Тільки десь у лісових хащах мавпа-ревун зрідка роздирала тишу істеричним криком.

— Принесіть ще один ліхтар! — наказав Сильвестрові капітан.

В цю мить на палубі таємничого судна почувся здивований вигук. Жовта пляма ліхтаря гойднулась над бортом, і всі побачили Ількове обличчя.

— Там... там тіло! — промовив він, запинаючись.

— Тіло?.. Мрець?.. — перепитав його Крутояр.

— Здається. Не знаю. Просто лежить посеред палуби... Хай йому грець! — Самсонов нарешті видряпався на борт "Голіафа". Руки в нього дрібно тремтіли.

Крутояр переклав його слова капітанові. Той зовсім переполошився. Немов маленька дитина, що накоїла лиха, схопив Крутояра за рукав і жалібно забурмотів:

— Ви ж будете свідками... Я зовсім випадково натрапив на цю посудину. Треба негайно відчалювати...

Він повернувся до рубки і гукнув надтріснутим голосом:

— Сильвестре! Гей, Сильвестре!

— Що ви хочете робити, кабальєро?

— Ет, сеньйоре, не кажіть! Саме лихо на мою стару голову. Хай захистить мене свята мадонна!.. Сильвестре! Де ж ти запропастився? Заводь мотор!

Крутояр схопив його за плечі:

— Не смійте! — промовив владно. — Ми повинні дізнатися, в чому річ. Може, там вчинено злочин.

Капітан нерішуче тупцявся на місці.

— Скажіть матросам, хай міцніше пришвартують судно до "Голіафа", — звелів професор.

Уже починало світати. Зарожевів край неба. Морок відповзав у хащі. Усе виразніше проступали контури загадкового кораблика. На борту його мандрівники прочитали бляклий напис: "Віргінія".

— Старенька посудина... — констатував капітан Пабло. — Мабуть, пограбована. За п'ять легуа звідси — пристань. То, може, викличемо поліцію? — І він запитливо глянув на професора, чекаючи від нього згоди. Стояв згорблений, маленький, ніби аж постарілий.

Але Крутояр не приставав на капітанову пропозицію. На його думку, треба було бодай заглянути в трюмні відсіки. Хтозна, чи не лишились там люди, які потребують негайної допомоги.

— Ну, полізли, — підбадьорив усіх професор і перший стрибнув на корму "Віргінії".

За ним перебралися Самсонов, капітан Пабло і двоє матросів.

Присвічуючи ліхтарем, вони оглянули палубу. Біля трапа, що вів до капітанської рубки, справді надибали тіло. Тепер воно вже не викликало такого жаху, яким пройнявся годину тому географ.

Пошуки в каютах не з'ясували справи. Корабель був порожній. Команда покинула його.

— Страшна загадка тропіків, — похмуро констатував Крутояр, тримаючи над головою ліхтар, навколо якого очманілим роєм гула мошва. — Кораблик покинуто за таємничих обставин. Хто убитий, ми не знаємо. І взагалі ми нічого не знаємо, хоч тут, можливо, криється якийсь тяжкий злочин.

Самсонов почав навпомацки обшукувати палубу.

— Гільзи! І... теплі, — аж зрадів він, немов йому пощастило знайти бозна-яку цінну річ. — Виходить, стріляли недавно... Тепер ми можемо...

Крутояр, піднісши до ліхтаря гільзу, оглянув її з усіх боків.

— Нічого ми не можемо, Ілля Григорович, — сказав він незаперечним тоном. — Гільза тепла тому, що палуба, на якій вона лежала, досі не охолола після денної спеки. Ваш шерлокхолмсівський інстинкт на цей раз дав осічку. Але головне не в цьому. Ви бачите, скільки тут настріляно гільз? Більше десятка. Та де там, і ось ще валяються. На "Віргінії", мабуть, відбулася справжня баталія. Боюсь, це справа місцевої наркомафії.

Тим часом капітан Пабло, оглянувши палубу, піднявся в рубку. Худе його обличчя з

темною задубілою шкірою вилискувало краплинами поту. Він був голий до пояса, як і двоє його матросів, котрі невідступно ходили за ним.

Сонце ось-ось мало зійти. День обіцяв бути гарячий і паркий.

Капітан Пабло зазирає у кожну шпарку. Його брунатне тіло можна було бачити то на одному, то на другому кінці корабля.

Раптом тишу розітнув крик Сильвестра. Він, певно, щось знайшов у трюмі, бо за мить вискочив на палубу. Вкрай збуджений, підбіг до капітана і щось зашепотів йому на вухо. Довгасте обличчя Пабло ще більше витягнулось. Він швидко перехрестився і квапливо обмацав кишені своїх штанів, немов шукаючи зброю.

— Санта мадонна! — Пабло ступив крок до трюмного отвору й насторожено спинився.

— Що там таке? — запитав Крутояр.

— Ходіть сюди, сеньйоре!

Капітан, професор та Самсонов почали спускатися в трюм "Віргінії". Матроси лишилися біля люка. Незборимий переляк все ще проступав на їхніх обличчях.

— Курукіра, Курукіра, — белькотів Сильвестр.

— Так, так, Курукіра! — ще з більшим жахом повторював трюмний матрос "Голіафа", високий мулат із приплюснутим носом.

Тільки злий дух Курукіра міг чинити такі страхіття. Мулати були твердо переконані в цьому. Курукіра, злий дух боліт і лісів, річок і неба, жив у їхній уяві, як двонога істота, одна нога якої була схожа на людську, а друга — на ягуарову. Непролазні хащі служили йому домівкою, в небесній високості він прохолоджував своє тіло. Пройнятий невгамовною злобою, він завжди шукав людей, які випадково заблукали в селві. Це він породжував таємничі лісові звуки, які призводили мандрівника до втрати розуму, це він обертався на казкових страховиськ, у нічні примари і видіння, це він заносив кораблі у страшну коловерт, це він у грозові ночі запалював блискавицею оселі бідних пеонів.

Курукіра прийшов на "Віргінію" і загубив її людей. Курукіра готував лихо "Голіафові".

Тому й шепотів молитви високий мулат.

Можливо, страх сидів і в душі капітана Пабло, але він набрався мужності й перший став на східці трапа, що вели в трюм. За ним важко ступав Крутояр.

У тісному проході було задушливо й темно. Тьмяний ліхтар, залишений, певно, з ночі, скупно освітлював грубо тесані стіни. Трюм був захищений мішками із в'яленою рибою.

— Хай боронить нас матір божа! — тремтячим голосом прошепотів Пабло, схрестивши на грудях руки. Обвислі криси капелюха кидали на його обличчя чорну тінь. — Там, — Пабло показав на невеличкі дверцята. — Санта мадонна Кастільська!

— Наш капітан користується прихильністю всіх мадонн світу, — пожартував Самсонов.

Крутояр зміряв його осудливим поглядом і наказав капітанові:

— Відчиніть ці двері!

Але Пабло наполошено замахав руками.

— А що, як там засів хто-небудь із зброєю? — квапливо заговорив він, відступаючи у протилежний куток трюму.

Крутояр сам береться за двері. Мимоволі опускає голову і дивиться на свою білу сорочку — чудова мішень для стрільби в п'їтмі. Очевидно, про це подумав і Самсонов, бо в ту ж мить владним рухом відслонив Василя Івановича подалі від дверей. Котячим пружним кроком пройшов наперед і схопився за ручку. Відчиняє двері обережно, зовсім обережно. Спочатку шпаринка, далі ширший отвір, ще ширший. Як там темно! Що б це могло бути? Певно, камера або запасний трюмний відсік. Краще його зачинити.

— Облиште, сеньйоре, — благально говорить капітан Пабло. Він уже має й без того доволі страху. — Ах, сеньйоре, куди ж ви йдете?

Але Самсонов чомусь уважно прислухається. Він, здається, почув щось. Він увесь насторожився.

І раптом відсахнувся назад. На обличчі в нього — подив і настороженість.

— Там... хтось стогне...

— Давайте сюди ліхтар, капітане, — мовив Крутояр.

Самсонов отямився від першої несподіванки, потягнув до себе двері і зайшов до невеличкої, зовсім темної комірчини.

— Ліхтаря! — гукає з мороку. — В'язи собі тут скрутиш. — І враз у його голосі проривається тремтіння. — Людина! Швидше ліхтар!

Коли Пабло вніс ліхтар і світло залило комірчину, всі побачили на підлозі непорушне жіноче тіло. Жінка лежала на животі, широко розкинувши руки. Чорне волосся розсипалося їй по плечах.

Жінка ворухнула плечем і болісно застогнала.

— Жива! Жива!

— Сюди її! На палубу!

— Куди поранена? Дивіться, ось рана. В груди... І на скроні кров...

Жінку обережно винесли на палубу, поклали біля капітанської рубки.

Її обличчя було жовте, неначе віск. Закривавлене пасмо волосся прилипло до високого лоба.

Професор Крутояр став на коліна, намацав пульс. Глянув у її заплющені очі, затримав погляд на густій чорній брові.

— Вона жива, — гукнув до Бунча, який все ще стояв на високій палубі "Голіафа", — непритомна... тяжко поранена. Ідіть огляньте її...

Після того як Бунч оглянув попанену, її перенесли в тісну комірчину капітана Пабло. Жінка все ще була непритомна, хоч, здавалось, дихання її трошки вирівнялось і смертельна блідість на смаглявих запалих щоках поступиласть місцем легкому рум'янцю.

— Олесю, — знизивши голос до шепоту, наказав Бунч. — Хутко принеси мені мою валізку з інструментами. А ви, Василю Івановичу, потурбуйтеся про гарячу воду. Я

спробую зробити все, що можна... Треба обов'язково дістати грілку, що-небудь тепле.

Поранену обклали гарячими пляшками. Бунч зробив їй укол. Жінка стала дихати рівніше, але свідомість не поверталася до неї.

— Велика втрата коовї, — похмуро константував лікар, встаючи з ліжка. — Рана жахлива, я б сказав — смертельна. Очевидно, жінку поранили десь надвечір, і вона всю ніч пролежала без допомоги. Треба перелити кров. Розумієте? Тільки це врятує її.

— Але ж ви не знаєте її групи, — докинув професор.

— Так, я не знаю її групи, — погодився Бунч і ще нижче опустив голову. — Перша група... перша група... — Останні слова він пробурмотів майже пошепки, ніби прикидаючи щось у думках.

Крутояр вийшов на палубу. Сонце вже здійнялось височенько. З-за лісу наповзла чорна хмара. "Буде дощ, — подумав Крутояр. — Скоріше б дощ, бо нічим дихати. Як важко на цій річці, серед цих пустельних берегів!"

Він пройшовся по палубі. "Вірґінія" сумно погойдувалась біля носа "Голіафа".

— Зачепилась кормою за повалене дерево, — озвався поруч капітан Пабло. — Інакше б її давно понесло вниз за течією. Нам треба залишити це місце, сеньйоре. Негайно залишити. До диявола погане місце!

Крутояр відвернувся. Йому не хотілось чути зараз плаксивого голосу капітана Пабло. Він пішов під тент і ліг у гамак. Лежав і думав.

"Треба й справді щось робити". В цю мить він побачив Бунча, який вийшов із капітанської каюти. У нього було вдоволене обличчя. В білих штанцях, у сорочці з коротенькими рукавами, він чимось нагадував опецькуватого хлопчика-підлітка.

— Що сталося? — спитав Крутояр, підвівшись із гамака. — Ти краще?

— Вона прийшла до пам'яті, — сказав Бунч притишеним голосом і сторожко озирнувся на двері капітанської каюти. Приклав до рота свій товстий палець. — Благаю вас, мовчіть!

Крутояр схопився на ноги.

— Я можу піти до неї? — спитав він схвильовано.

— Ні, Василю Івановичу, дайте їй спокій. Її стан тяжкий, загрозливий.

— Кириле Трохимовичу, зробіть усе можливе, щоб вона... ви розумієте мене... Якщо треба, візьміть мою кров. Правда, у мене друга група, у Самсонова — теж...

— Друга, третя — все це не те, — задумливо мовив Бунч. — Ну, гаразд, Василю Івановичу, я скоро покличу вас.

Минула година. Сонце поволі підбивалося вгору. Ліс дрімав, огорнутий легким серпанком. Річка сяяла мерехтливим блиском.

Бунч трохи занедужав. Не скаржачись нікому, ліг у свій гамак і попросив холодної води. Капітан Пабло приніс йому повний кухлик. Виявляється, у нього на самому споді в трюмі стояла посудина з водою.

— Що з вами, Кириле Трохимовичу? — допитувався в Бунча Крутояр. — Може, у вас лихоманка? Ви, звичайно, лежіть, а я піду до хворої...

Бунч посміхнувся самими куточками зблідлого рота.

— Ідіть, подивіться на неї, але не будіть. Вона знову заснула. Їй стало легше. Признаюсь вам, колего, я їй влив кров, свою кров, і трохи боявся. У мене перша група, годиться для всіх, але, знаєте, чого не трапляється...

— Ви влили їй свою кров?

— Що ж тут дивного, — знизав плечима Бунч. — У вас друга група, в Ілька, здається, теж друга, ви так казали, а в мене перша. Не вмирати ж жінці!

Професор Крутояр узяв у свої долоні товстеньку Бунчеву руку, мовчки потиснув її. Що він мав йому сказати?! Добрий, буркотливий Бунч!

Капітан Пабло прийшов під тент. У нього замкнене, трохи сердите обличчя. В тоненьких рисках біля рота зачаїлась рішучість. Він сказав, що треба залишити "Віргінію". Можуть бути неприємності...

— Ні, ні, Василю Івановичу, — запротестував Бунч, почувши, чого хоче капітан. — Скажіть йому: зачекаємо ще годину. Скоро прокинеться хвора. Може, вона допоможе нам дещо з'ясувати.

НА "ВІРГІНІЇ" ПОЖЕЖА

Мандрівники зібрались під тентом. Стояла нестерпна задуха. Двічі налітала коротка тропічна злива. Грозові, кольору синьки хмари повзли з-за лісу. Спалахували блискавиці.

Потім раптово, наче за вказівкою таємничого диригента, злива припинялась, і сонце заливало золотим промінням розморену, огорнуту туманом ріку.

Прийшов Сильвестр і приніс сніданок: засмажену рибу піраруку та сухі коржі з маніокового борошна. Їсти не хотілось, але Крутояр перший, показуючи приклад, узяв невеличкий шматок риби і почав їсти. Заходилися біля їжі й інші. Треба було підкріпитись, попереду чекав важкий день.

"Віргінія" сумно тулилась до лівого борту "Голіафа". Зрідка, підхоплена хвилею, вона терлася об дерев'яну обшивку корабля, немов нагадувала про себе.

На її палубі все ще лежало тіло забитого матроса. Мушва кружляла над ним.

— Сеньйоре Крутояр! — почувся раптом голос Пабло, і сухорлява постать капітана з'явилась під тентом. Крислатий бриль зсунувся йому геть на потилицю.

— Знову новина? — Крутояр неквапом підвівся з гамака.

— Так, сеньйоре, — швидко заговорив Пабло. — Якщо ми не відчепимось від цієї клятої посудини, нам не минути лиха. Ви подивіться, що мої хлопці надібали в її відсіках.

Тієї ж миті матрос-мулат увів під намет стрункого індіанця років вісімнадцяти із зв'язаними руками. Він був голий і мав на собі лише вузький пояс на стегнах. Його глибокі темні очі з ненавистю дивилися на Крутояра. Чорне волосся, гладеньке, немов змащене жиром, спадало юнакові на плечі.

— Я йому розв'язав ноги, а то він не міг іти, — сказав Пабло.

— Розв'яжіть йому руки. Де ви його знайшли?

Пабло розповів, що індіанець лежав у одному з темних закутків трюму і він випадково зачепився за нього ногою.

— Як ви гадаєте, хто він? — запитав професор.

Пабло здвигнув плечима. Звідки йому знати, що це за нехрист? Погане індіанське кошеня!

Та індіанець раптом, підкинувши голову, вигукнув гарною іспанською мовою:

— Я не робив вам нічого поганого. Я добрий індіанець племені арекуна. — І на його обличчі промайнула тінь зневаги до присутніх.

— Як тебе звати, хлопче? — спитав його доброзичливим тоном Крутояр.

— Я не можу сказати вам імені, сеньйоре, — відповів індіанець, не змінюючи пози.

Юнак, очевидно, збагнув, що потрапив до людей, які не бажають йому зла, і трохи заспокоївся. Крутояр говорив із ним по-батьківському спокійно, розважливо, привітно посміхаючись у свої пишні вуса.

Індіанець, певно, не позбавлений тонкого природного розуму, зрештою не втерпів і скупко посміхнувся. Його насторожене лице проясніло, темно-брунатна шкіра ніби посвітлішала.

— Ви не вб'єте мене? — перепитав він і, помітивши на обличчі Крутояра підбадьорливу посмішку, показав рукою на "Віргінію". — Там сеньйора. Убита сеньйора...

— Сеньйора жива, — заспокоїв його Крутояр.

— Де сеньйора?

— Вона лежить у каюті. Її поранили, вона спить.

— А сеньйор Джіордані? Я чув, як вони стріляли...

Індіанець потягся рукою до професора. Він хотів знати всю правду. Що сталося з сеньйором?

— Його вбили.

Юнак недовірливо глянув на професора. І раптом замкнувся в собі. Більше не питав ні про що, став байдужий і чужий.

Тоді Олесь узяв індіанця з дитячою простодушністю за руку і сказав:

— Ходім, арекуна, я дам тобі їсти.

Олесева сердечність, мабуть, зачепила в серці юнака якусь живу струнку. Між молодим індіанцем і радянським хлопчиком одразу ж проліг невидимий місток довіри.

— Я не арекуна. Мої люди арекуна, — сказав він, простуючи за Олесем.

Той підвів його до свого гамака і дістав з-під подушки надкушений шматок коржа. Індіанець, мов голодне вовчечня, уп'явся зубами в маніоковий хлібець.

— Я не скажу свого імені, ти не питай, — бурмотів він.

І знову з-за лісу виповзла грозова хмара. Блискавиці кресали небо, і на вилицювате обличчя індіанця падали сині відблиски.

Крутояр схилювався над Бунчем, який сидів у глибокому плетеному кріслі.

— Індіанець ніколи не скаже свого імені незнайомому, — пояснив він, витираючи хустиною шию. — Індіанці вважають, що, назвавши своє ім'я, вони віддають іншій людині часточку своєї душі. — Професор уважно подивився на хлопця. — Але мене хвилює інше. Він мусить щось знати. Треба тільки заспокоїти його, збудити в ньому

почуття довіри.

Сонце знову вибилося з-за хмар, і в ту ж мить, ніби пробуджена його прямовисним промінням, над рікою знялася зграя пташок. Лелеки, ібіси, чайки.

Дивної краси видовисько заповонило мандрівників... Скрізь були птахи. Тисячі птахів. Птахи черкали крильми по воді, птахи закривали сонце, голубінь неба, увесь світ.

І Олесь, не втримавшись, закричав на повний голос:

— Як чудово!

Індіанець теж посміхнувся і, ніби підлещений захопленням свого нового друга, мовив протяжно:

— Чу-до-во!

Олесь глянув на червоношкірого. Той уже доїв коржа і з пожадливістю голодної людини висипав з долоні в рот останні крихти.

Олесь поліз під подушку і витяг звідти невеличкий шматок риби.

— Бери, — простягнув він юнакові.

Тубілець ковтнув слину, озирнувся на всі боки, ніби хотів пересвідчитись, чи ніхто не стежить за ним, й обережно взяв рибу.

Але природна сором'язливість змусила його опустити шматок донизу.

— Тумаяуа не хоче їсти, — ніяково промовив він. — Тумаяуа віддасть рибу білолицьому братові.

Олесь із захопленням винахідника, який домігся нарешті бажаного ефекту в своєму механізмі, закричав:

— Тумаяуа! Ха-ха-ха! Тебе звати Тумаяуа! А мене — Олесь! — Він схопив розгубленого туземця за плечі й радісно підскочив. — Ти — Тумаяуа, а я — Олесь. Тумаяуа! Тумаяуа!

Індіанець посміхнувся. Те, що він виказав своє ім'я і цим порушив священну заповідь свого племені, мабуть, вже не турбувало його.

До індіанця підійшов Крутояр.

— Послухай, Тумаяуа, — промовив він обережно. — Ти будеш нашим другом, ми будемо твоїми друзями. Хочеш?

Тубілець випростався і підняв гордовито голову. Чорне волосся рівними пасмами спадало йому на плечі. Очі його світилися привітністю й добротою. Але свою дружбу він оддавав білим естрангейро як великий дар. І їхню дружбу приймав як рівний. У виструнченій позі його, в соколиному погляді темних очей світилось неприховане почуття самоповаги.

— Я буду вашим другом! — промовив він твердо, ніби виносив комусь суворий вирок.

Приклав до грудей обидві руки і швидко опустив їх донизу.

Знову пішов дощ. Від грімниці стогнало небо. Висока пальма на березі гнулась до води, наче оплакувала свою самотність.

І тоді серед монотонного шемрання крапель мандрівники почули голос капітана

Пабло. Він ніби линув з густих джунглів.

— Пожежа! На "Віргінії" пожежа!

Всі збіглися до капітана. Він стояв украй розгублений. З його капелюха стікали дощові патьоки. Пабло безперестанку хрестився.

— Гляньте, сеньйори. Хай захистить мене свята діва Аточська — вийшов я на ніс, коли це щось як бабахне на тій клятій "Віргінії"— і дим з трюму. Гей, Сильвестре! Швидше відчалюй!

З "Віргінії" й справді валив дим. Очевидно, всередині суденця шаленіла пожежа.

Страх наддав Пабло рішучості. Він прожогом кинувся в рубку й наліг на стерно.

Дощ розсікав дим, шматував його, притискав до води. Зрідка руді пасма напливали на "Голіаф", і тоді здавалося, що пожежа вже перекинулася на його палубу.

Сильвестр стояв біля правого борту й підбирав линву.

"Голіаф" почав обережно, заднім ходом відпливати на середину ріки, лишаючи біля берега палаюче судно. Зустрівшись на одну ніч, кораблі розлучалися навіки. Поволі даленіла, зменшувалась "Віргінія". Димові стяги над кею танули за густим серпанком дощу.

Зненацька пролунав крик Василя Івановича:

— Олесь!.. Де подівся Олесь?.. Його немає! Його немає!..

Його й справді не було на борту "Голіафа". А де він був у цю моторошно страшну ніч, коли палахкотіла пожежа, коли охоплений вогнем остов "Віргінії" поступово віддалявся і віддалявся, він, Олесь Крутойр, не міг би сказати й сам. У нього перед очима стояв морок, у роті був кляп, руки й ноги зв'язані линвою, і він, власне, був уже й не він, бо не міг ні стояти, ні йти, ні рятуватись.

Усе скоїлося на чорній палубі "Віргінії" в ту мить, коли спалахнула пожежа. Олесь був там. З дурної примхи. Скажіть, нащо людина іноді чинить дивні речі, за які потім доводиться гірко розплачуватися? Навіщо Олесь у таку неймовірну ніч вирішив перебратися знову на "Віргінію" (це ще до пожежі) і нишпорив там по всіх закутках? Якби ж про це знав його батько! Він не сказав нікому ні словечка, він не відкрився навіть своєму вірному другові Іллі Самсонову, а ось просто так узяв і поліз на "Віргінію".

Бо там він загубив свій прекрасний електричний ліхтарик, свою гордість і славу, ліхтарик, яким пишався перед усім класом. Такого не було навіть у Вовки Стрижака, батьки якого нещодавно повернулися зі Сполучених Штатів і навезли йому всіляких дивовижних речей. А тут раптом зникає ліхтарик. Точно ж був у руках, коли всі гуртом рушили туди, на ту руїну. Капітан Пабло світив великим корабельним ліхтарем, ніс його, як сонце, над головою, всім вказував дорогу до каюти, де вони надибали нещасну жінку з простреленими грудьми. Олесь же підсвічував своїм маленьким кишеньковим, бив світловим променем, як шпагою, пронизував темряву до найтемніших закомарків. Потім знайшли нещасну сеньйору, потім було багато галасу, біганини, усіляких наказів, хтось плакав, хтось лаявся, і тут ліхтарик зник!

То як же він мав повестися? Ні, Олесь був не з лякливих і тривожити батька не

збирався. Пішов туди сам, обережно перебрався через одні поручні, далі через другі, відтак шмигнув у коридор, спустився в трюмне приміщення. Весь час присвічував собі сірником, черкав і черкав об коробок, проклинав усе на світі. Шукав, шукав, здається, вже побачив його в кутку... Ось тільки нагнутися і взяти.

Але раптом чиясь дужа рука схопила його ззаду, ! спітніла долоня затулила йому рота. Він ледь не задихнувся. Кричати? Дихати було нічим, він навіть не злякався спершу, подумав, що це, мабуть, Самсонов, милий Ілько, жартує з ним. Хотів хвицнути його ногою, щоб покинув такі жарти. Та яке ж хвицання? Він збагнув, що це не жарт, що сталося щось страшне.

Міцний чолов'яга згріб його своїми ручищами і поніс у темряві кудись на берег. Там повалив на землю, всунув йому в рота ганчірку, натягнув на голову мішок і звалив його собі на плечі. Ніс довго, сопучи, задихаючись, крекчучи, іноді спинявся, щоб перевести подих.

Невдовзі поставив Олеся на землю і зняв з голови мішок. Витягнув з рота ганчірку. Обережно і ніби навіть лагідно поплескав долонею по щоці.

— Живий, сеньйоре?

Це був Фернандо! Ось він стоїть біля багаття, серед якихось людей і весело балакає. В нього прекрасний настрій, він виконав те, що йому було наказано.

Олеся пройняв жах, він увесь затерп і онімів. Губи пошерхли, в грудях стало порожньо. Бачив, що стоїть серед індіанців, великоруких, оголених, з довгим чорним волоссям, з амулетами на грудях, розмальованих, пістрявих, з дикими вишкірами ротів.

Не міг ні рухатися, ні говорити, ні думати. Жах переріс у холодну пустку. Був живим і неживим, дивився і нічого не бачив, не тямив, навіть уже не боявся.

Фернандо посадив його біля вогню, посміхнувся хитрувато і сказав:

— Я дуже тішуся з того, що мій син вивчає російську мову. Але, мабуть, він ще не скоро поїде до вас. — І, глянувши на закам'яніле Олесеве обличчя, вирішив трішки його заспокоїти: — Ти не бійся, сеньйоре. Тобі не зроблять нічого поганого. Побудеш якийсь час тут, серед дикунів, і згодом повернешся до батька.

— А нащо я... тут? — видавив нарешті хлопець.

— Так треба, сеньйоре, — з награним смутком у голосі мовив Фернандо. — Твій батько вчинив велику дурницю. Він устряв у наші справи, в нашу політику.

— Я хочу до нього... Я боюсь...

— Це від мене не залежить. Твоє життя і твоя безпека в руках твого батька.

— Як це?

— Дуже просто, — сказав спокійно Фернандо, і в його голосі прозвучала переконаність, яку не може зрушити ніщо.

Було парко, десь розпанахували небо блискавки, навколо стояв ліс, сельва з усіма її таємницями, суворими законами, із своєю довірливістю і гнівом, радощами і смертями. Сюди легко потрапити, але вибратися звідси... ой, як же непростої Хлопець сидів біля вогню, і в голову йому лізли химерні думки. Досі він жив просто, спокійно, мав від батьків усе, що хотів, у школі теж було неважко, хіба що складати задачі з фізики.

Хімічні він розв'язував, мов горіхи лузав, а от з фізики чомусь не виходило, доводилося навіть списувати у товаришів, у отої ж пащекуватої Тонконіжки. Де вона зараз? Мабуть, уже спить, ніч же надворі, пізня година. Хоча, якщо подумати... тут західна півкуля, там — східна і, певно, все навпаки...

Його почало хилити на сон. Фернандо вже спав, розтягнувшись на якійсь солом'яній підстилці, індіанці сиділи, мов божки, виструнчені, заклакні, з ледь приплющеними очима. Сплять, не сплять? І що вони думають у ці хвилини? Олесь роздивлявся їхні плескаті обличчя, і від тої їхньої непорушності йому ставало лячно. Дикунське плем'я, тубільці, здатні на найжорстокіші вчинки. Так сказав йому Ілько Самсонов. А може, й не дуже жорстокі? Отой хлопчак дав йому свого амулета, гарну прикрасу з ікол ягуара. Олесь ще тоді вирішив одягнути талісман. Повісив собі на шию і хизувався перед старшими: ось мій перший трофей! А що у вас, Ілля Григоровичу?

Десь у нетрях сельви озвалася мавпа-місяць, закричала диким, розпачливим голосом, мовби скаржилася на своє горе. Олесь здригнувся. Якби ця мавпа могла передати звістку про нього на "Голіаф", щоб батько знав, де він, що з ним. Йому зробилося сумно і смішно, і невимовна туга враз охопила хлопця, до горла підкотив тугий клубок. Хотілося плакати, тихо, ковтаючи сльози, скаржачись не знати на кого. На кого ж він мав скаржитися? На себе? На дурість свою? Поліз туди, в пащу ночі, забув про суворий батьків наказ: не відлучатися ні на крок! Єдність їхнього загону — їхня сила. Він порушив батькову пересторогу, і ось за це тепер покараний.

✖ Втім, що таке його покарання? Як страждає зараз і страждатиме ще більше його батької Олесь розумів, яке тяжке випробування випало батькові, відомому радянському професорові, чесній, мужній і достойній людині, котрій довірено таку відповідальну міжнародну місію. Комусь ця його місія не до вподоби. Генерал Батіс — так, здається, називали президента цієї країни, — дуже не любить сторонніх контролерів, ненавидить батька, посилає вслід за ними човни, піроги, поліцейські кордони, хоче повернути їх назад і не дати їм розшукати загиблого голландського вченого доктора Ван-Саунгейнелера, розкрити його таємницю, і жорстоку правду про уряд, генерала Батіса. І, щоб змусити тата замовкнути чи відступити, генерал зробить усе. Олесь не міг точно сказати, що саме зробить генерал, але був певен: його схопили для того, щоб батькові було погано, щоб він злякався... Що я наробив? Що буде з нами всіма?...

Поволі сон придавив змучене тіло хлопця, і був той сон гнітючий, гарячий, мов велетенська глибінь моря, куди він поринав дедалі швидше, занурювався всім тілом, всім серцем, зникав, і розвіювався, і ставав нічим...

Несподівано в лице йому вдарило світло електричного ліхтарика. Він розплющив очі і побачив Фернандо. Біля нього стояв індіанець і дивився на Олесь. Чомусь надто пильно, мовби радісно дивився. Той погляд зрештою штовхнув Олесь в груди, він поволі підвівся і тут упізнав індіанця. Це був той самий дикун, якого хотів задушити в моторному відсіку матрос Сильвестр.

Олесева рука мимоволі потяглася до грудей. Амулет! Його амулет був у нього на тілі!

— Білолиций сеньйоре, чому ти опинився в нашому таборі? — запитав здивовано юний індіанець.

— Мене привели сюди, — сказав Олесь, намагаючись вимовляти іспанські слова чітко й виразно.

— Хто смів його привести сюди? — очі юного індіанця зробилися жорстокими.

— Це я забрав його з ланчії "Віргінія", — сказав впевненим, навіть дещо зверхнім тоном Фернандо. — А ти забирайся звідси геть. Інакше будеш повішений, як пес.

Обличчя індіанця потемніло від гніву. Обернувшись до інших вояків, що стояли в поштивій, якійсь аж наче настрашеній позі, юнак мовив до них щось коротко і владно. Був тут для них наче верховний жрець, наче володар. І вмить всі присутні індіанці впали перед прибулим, торкнулися лобами землі, пробелькотіли щось хапливо, з екстазом відданих рабів, потім посхоплювалися на пружні, м'язисті ноги і раптом, мов дикі кішки, накинулися на Фернандо. Він був зв'язаний, обплутаний товстими ліановими путами і кинутий до ніг юнака.

— Як ти смієш мене чіпати? — застогнав у відчаї і гніві Фернандо. — Я виконав наказ вашого вождя великого Ганкаура. Ганкаур знищить тебе. Розв'яжи мене, розв'яжи!..

У юнака сіпнулися насмішкувато губи, він ступив уперед до Фернандо і промовив дуже гарною іспанською мовою:

— Блідолиций! Зараз ти вмиєш. Ти не можеш більше жити на цій землі...

— Чому?.. — Фернандо відчув страх, слова юнака прозвучали, як остаточний присуд.

— Бо ти образив мене, сина Ганкаура. І ще ти образив мого друга, оцього блідолицього сеньйора. У нього на грудях амулет святого духа Кахунї, який подарував йому я. Ти осквернив амулет священного духа і цим заслуговуєш на смерть.

Смерть була поряд. Ніщо вже не могло перешкодити їй, жодні благання Фернандо, його скигління і повзання перед розгніваним сином великого вождя племені апіака. За знаком його руки, блідолицього матроса було схоплено, зв'язано і потягнуто в темінь сельви, де кричали пуми і ягуари, де він не встиг навіть зойкнути, — зник і годі. Що було з ним вдіяно — задушено, чи втоплено, чи кинуто на розтерзання крокодилів — про це знатиме лише глуха, одвічно ворожа й нікому не підвладна сельва.

— А тепер, мій блідолиций друже, вважай себе вільним, — промовив урочисто-добрим голосом молодий індіанець. — Мої люди доправлять тебе до ріки і на пірогах відвезуть на ваш корабель. Ау тен! — сказав він уже тихіше, певне, то було прощання, поклав Олесеві на шию смагляву, жилаву руку, погладив його по голові і зненацька тихо, зовсім по-хлоп'ячому мовив: — Я завжди пам'ятатиму свого блідолицього друга.

Перед світанком маленька індіанська пірога скрадливо підпливла до борту "Голіафа", дві пари дужих рук підхопили Олеся і поставили на палубу корабля. Так закінчилася його незвичайна пригода, що мала б стати смертельною, але завдяки магічній дії священного амулета знайшла свій цілком щасливий кінець.

ЧАСТИНА ДРУГА

ГАНКАУР КАРАЄ СВОГО СИНА

Двадцять шість одинарних і п'ять здвоєних пірог стояли в невеличкій бухті, захищені від стороннього ока.

В пірогах сиділи індіанці племені апіака, тримаючи в руках луки й списи, і чекали свого вождя.

Сонце вже хилилося до обрію, але було жарко й задушливо.

Густий ліс дихав млосною спекою. Дві високі пальми, немов прагнучи прохолоди, високо підносились до безбарвного тропічного неба.

Люди апіака були невисокого зросту, плечисті, скрадливі, з невеличкими перами в ніздрях носа.

— Ганкаур! — щосили закричав із високої пальми дозорець.

Одразу ж усі воїни, що сиділи в пірогах, позіскакували зі своїх місць і, повернувшись лицем до входу в бухту, завмерли.

І раптом дикий крик радості розкрояв навколишню тишу:

— Ганкаур! Ганкаур!

Пірога вождя повільно увійшла в бухту. Крім Ганкаура, в ній сиділо ще двоє молодих воїнів. Один веслував, другий тримав над вождем віяло з пальмового листа.

Поміж своїми охоронцями Ганкаур виділявся на диво світлим обличчям і гордою поставою голови.

Одразу можна було здогадатися, що вождь — не індіанського походження.

— Де Саук'ято? — грізно спитав Ганкаур, наближаючись у своїй пірозі до воїнів. — Де мій син Саук'ято?

Обличчя Ганкаура спохмурніло, в його великих очах спалахнули іскри гніву.

Індіанці, ніби виправдовуючись, загомоніли між собою. Якийсь воїн показав вождєві на берег. Там, під пальмами, лежав у густій траві син Ганкаура Саук'ято. Це був той самий юнак, який за таких дивних обставин зустрівся на "Голіафі" з Олесем. Здавалося, він був мертвий. На його блідому обличчі не проступало жодної ознаки життя.

Батько вийшов з піроги й наблизився до сина. Довгасте його обличчя видавало сум.

— Хто знайшов тіло Саук'ято? — спитав він по хвилі, не дивлячись ні на кого.

Воїни, що вже повискакували з пірог, загомоніли навперебій. Хтось став доводити, що це він знайшов непритомного Саук'ято і приніс його в бухту. Інші заперечували. Хіба ж не вони витягли напівживого Саук'ято з води в ту мить, коли злий дух Курукіра хотів забрати його серце?

Над гладінню ріки залунали крики гніву й обурення.

— Мовчіть! — гримнув на індіанців вождь.

Вік повільно став навколішки й обома руками схопив юнака за плечі. Злегка

поторсав його.

Тепер він був не Ганкауrom, не вождем грізного племені апіака, а тільки батьком. Легкий порух брів Саук'ято викликав у Ганкаура нестримну радість.

— Гляньте! Гляньте! — закричав він, з надією дивлячись на воїнів, які тісним кільцем оточили його. — Він живий!

— Живий, живий! — загукали воїни, пройняті одним бажанням: бодай чимось догодити своєму грізному вождеві.

Нарешті Саук'ято прийшов до пам'яті. Підвів голову й обвів усіх затуманеним поглядом. Перед його зором ще тремтіло рожеве марево, крізь яке проступало стурбоване обличчя батька.

Юнак усміхнувся й поклав батькові на плече свою худеньку руку.

Ганкауr злегка потиснув її. "Ти мій син, — подумав він з ніжністю. — Мій син, а я твій батько. Син вождя племені... Син доктора Коельо. Син доктора Коельо..." Хто йому сказав це? Вождь підвівся на повний зріст і глянув понад головами своїх воїнів. Він важко дихав. "Син доктора Коельо..." Так, так, вона сказала йому прямо в обличчя: "Ти не звір, ти П'єтро, ти син доктора Коельо..."

— Ха-ха-ха! — раптом дико зареготав вождь. — Я син доктора Коельо?

Індіанці злякано відступили від нього. Задні почали квапливо сідати в піроги. Їхній вождь говорив з духами. Краще його зараз не чіпати. Якщо він накличе злого духа Курукіру, станеться лихо.

Ганкауr вмить опанував собою. Навколо стояли воїни його племені, і він знав: досить одного зайвого слова, щоб втратити над ними владу. Він не повинен забувати цього ні на мить.

— Ви не зробили того, що я вам наказав, — промовив він гнівним тоном, дивлячись на індіанців з-під рівно підстриженого волосся, що спадало йому майже до самих брів. Кожна риска його обличчя свідчила про жорстокість і незбориму силу. — Чому ви не привели до берега ланчію "Голіаф"?

Індіанці мовчали, низько схиливши голови.

— Чому ви не запалили її вогненними стрілами? Чому ви не випустили по кораблеві жодної вогненної стріли? — Його голос піднявся до істеричного фальцету. — Жодної стріли!

Тоді один із воїнів упав перед вождем на коліна, приклав до чола долоні, провів ними по обличчю, ніби здираючи з нього павутину.

— Що ти скажеш, Сину Зеленої Змії? — звернувся до нього Ганкауr.

Індіанець ще раз провів долонями по обличчю й нарешті промовив:

— Ми не могли стріляти вогненними стрілами, Ганкауrе, бо на кораблі був твій син. Ми бачили, як чужинці били його. Він лежав безпомічний і не міг стрибнути у воду. Якби ми запалили ланчію, твій син Саук'ято згорів би разом з білолицими.

Воїн устав і відійшов до гурту індіанців. Тоді батько повернувся обличчям до Саук'ято.

— Це правда, що тебе били? — спитав він гнівно.

— Так, велетень з великої піроги хотів убити мене, — тихо озвався Саук'ято і, враз прояснівши на обличчі, швидко додав: — Але потім підбіг якийсь юний естрангейро і врятував мені життя. Він дивився на мене як друг. Я стрибнув у воду і поплив до берега... За мною гналися каймани, але потім...

— Я знаю, що було потім, — суворо обірвав його Ганкаур. — Але знай, Саук'ято, і знайте ви всі, — Ганкаур показав на хлопця рукою, — гляньте, мого сина врятували священні ікла Кахунї. Ваше життя теж захищає добрий дух Кахунї, з яким у мене дружні стосунки.

Ганкаур перевів погляд на Саук'ято й посміхнувся. "Чудесний випадок для таких дурнів, — подумав він. — Хай знають, яку силу має добрий дух Кахунї!"

Але раптом на його обличчі з'явився вираз настороженості. Він звів на перенісці брови і ще раз з ніг до голови оглянув свого сина Саук'ято.

— Де амулет? — закричав Ганкаур. Він схопив сина за плечі і рвучко повернув його до себе спиною. — Де амулет?

Саук'ято весь затремтів. У нього підкосились ноги, і він мало не впав на землю. Йому здалося, ніби батько вдарив його палицею по голові. Тільки тепер хлопець збагнув, який страшний злочин він учинив, віддавши амулет святого духа Кахунї отому білолицьому рятівникові. Що ж буде тепер? Якщо він скаже правду, його вб'ють. Якщо мовчатиме, все одно його чекає смерть, і ніхто не заступиться за нього, ніхто не наважиться стати всупереч касікові Ганкауру.

Не усвідомлюючи своїх дій, хлопець повільно обернувся до батька і промовив змертвілими губами:

— Я віддав амулет білолицьому юнакові, який врятував мене.

Саук'ято низько схилив голову й заплющив очі. Він знав: закони його племені жорстоко карали тих, хто загубив (а тим більше добровільно віддав!) священну ознаку духа Кахунї. Колись старого воїна Ретау кинули до крокодилів, бо Ретау обміняв свій амулет у чужинців на горілку. Маленького Кьюсаке задушили тільки за те, що він, бавлячись іклами, впустив їх у воду і не міг потім знайти. Зараз Ганкаур замахнеться ножем і... ударить його по шиї, як ударяв він десятки разів тих, хто порушував суворі закони їхнього племені. Зараз він умре, умре...

Ось батько вже замахнувся. Ось він відхилився назад, щоб краще вцілити...

Саук'ято весь затерп, думка його провалилася в пітьму.

— Підведи голову! — раптом почувся владний батьків голос.

Саук'ято підвів голову. Батько дивився на нього трохи глузливо, примруживши одне око. Ні, він не хотів його вбивати. Очі його дивилися навіть приязно, навіть з цікавістю. Ні, він не вб'є Саук'ято! Він добрий, його батько, він зуміє домовитися з духом Кахунї, щоб той не карав дурного хлопця, щоб подарував йому життя...

— За те, що ти віддав чужинцеві священні ікла нашого племені, — заговорив урочисто вождь, — ти цілий рік ходитимеш без священних пер. Вийми пера!

Саук'ято, зрадівши, висмикнув з носа одне, потім друге перо. Тепер він став звичайний хлопчик. У нього відібрано право сидіти з чоловіками біля вогнища, їсти з

ними разом, брати участь у нарадах воїнів. Його осоромили, але не вбили. Батько подарував йому життя!

Ганкаур став ногою на пір'їни й розтоптав їх.

— Хай разом з цими перами, — забубонів він швидко, — згине сором, якого ти завдав племені атака! Хай дух Кахунї забуде кривду, заподіяну йому!

Ганкаур плюнув собі під ноги і ще раз розтоптав пера.

Індіанці вдоволено загомоніли між собою. Їм було жаль юного Саук'ято, і вони щиро раділи, що все скінчилося мирно.

— Шість пірог вирушать зі мною! — наказав Ганкаур. — Я їду на ранчо сеньора Себастьяна. — І, звернувшись до сина, підбадьорливо мовив: — А ти повертайся додому! Час мине скоро, і дух Кахунї віддасть тобі пера.

Вождь апіака Ганкаур вирушив униз по Ріо-Оскуро.

Піроги, розтинаючи дрібні хвильки, швидко пливли уздовж берега. На носі кожного човна сидів індіанець і сторожко вдивлявся в густі берегові зарості. Обережність не покидала воїнів ні на мить.

Ганкаур дивився на воду втомленим поглядом. Річкова гладінь заспокоювала його душу. І тільки десь у найглухішому закутку його свідомості спливали бентежні слова: "Ти син доктора Коельо, ти не Ганкаур, ти — П'єтро..." Поволі, немов важкі брили, поверталися в його голові думки. Хто такий доктор Коельо? Чому Ганкаур його син? Якщо він син доктора Коельо, то як він потрапив у сельву і став могутнім вождем; племені апіака? Ганкаур заплющив очі і раптом увесь аж пересмикнувся. Перед ним постало обличчя тієї жінки. Вона ніби знущала з нього. Великі очі її впивалися йому в душу. Бліді губи карбували кожне слово: "Ти не Ганкаур!" Потім він ніби побачив її всю. Вона стояла в напівтемній каюті, оточена зі всіх боків поліцаями й гордо дивилась на сеньора Себастьяна. Вона зовсім не боялася його. Навіть злегка осміхалась. Темне волосся важкими хвилями спадало їй на плечі. "Ти не Ганкаур, — шепотіли її губи. — Ти П'єтро..."

Вождь схопився за борт піроги. Нащо він думає про ту білу сеньйору? Він не повинен думати про неї. Ніколи! Так, так, він не думатиме більше. Тільки б згадати, що вона йому сказала. Він відступив від неї до самої стіни, а вона... впала перед ним навколішки, простягла до нього руки й закричала... Що вона закричала? І чому так злякався її крику сеньйор поліцейський комісар Олів'єро Себастьян? Він націлився в неї з револьвера, але вона все ж таки встигла крикнути. Вона крикнула Ганкаурові просто в обличчя: "Ти — не звір... Ти мій брат П'єтро!" Потім гримнув постріл. Страшний постріл. Здавалось, корабель наскочив на камінь. Уся каюта задрижала. Сеньйора впала на підлогу, затиснувши рукою рану на грудях. Потім вони вибігли на палубу. Комісар перший стрибнув у човен.

Індіанці теж пострибали в піроги...

Ганкаур розплющив очі. Видіння щезло. Гладінь ріки гасила в собі останні сонячні промені.

Тихо плюскотіла під веслами вода. Від човнів за кормою розходились широким

віялом легкі хвилі. Вони тікали до берега, наче налякані рибки.

Раптом великий кайман, зовсім знахабнівши, випірнув майже під самим бортом піроги і блиснув на Ганкаура дрібненькими круглими очима. Здавалося, він кинув вождеві виклик, зухвало, насмішкливо. Його очиці були злі й ворожі, як очі сеньйора Себастьяна. Той теж умів дивитись на Ганкаура отак хитрувато, з якоюсь затаєною підступною думкою. Ганкаур затрясся від люті. Він нічого не усвідомлював. Бачив перед собою тільки круглі очиці й ніби чув владний голос: "Вона брехала, ця негідниця. Ти їй не брат. Ти — вождь могутнього племені апіака, Ганкаур. Я вбив її, щоб урятувати тебе..." — "Не треба було її вбивати", — сказав йому Ганкаур. "Я знаю краще, ніж ти, що мені робити", — розгнівався сеньйор Олів'єро. "Не треба вбивати, не треба вбивати..." Тоді комісар розсміявся, вийняв з кишені кілька золотих монет і недбалим жестом простягнув їх вождеві. "Ось тобі нагорода, — сказав він доброзичливо. — Можеш не боятися: ми живемо серед звірів. Вони жорстокі й підступні, тільки смерть може приборкати їхні душі..."

"Вони жорстокі..." Хто жорстокий? Ганкаур підняв затуманені очі над плесом ріки, прикипів поглядом до берега. Ні, та маленька нещасна жінка, яка назвала його братом П'єтро, не була жорстокою. І ті діти, яких вони спалили минулої ночі під час нападу на селище тауліпанг, теж не були жорстокі. І бідні каучеро в своїх злиденних селищах нікому не чинять кривди, нікого не утискують, не ріжуть. А комісар Олів'єро примушує палити їхні хижі, кидає людей апіака в бій проти воїнів арекуна. Йому нікого не жаль. Він б'є й стріляє всіх, хто не скоряється його волі. Він — жорстокий. Він — звір...

"І я звір... Так, так, я теж звір". Ганкаур з зухвалим викликом озирнувся навкруги. Річка рожевела під промінням вечірнього сонця, веслярі механічно, тупо, з якимись сонними, напівзаплющеними очима, гнали вперед пірогу. "І добре, що я звір. Бо я сильний. Бо я господар над цими червоношкірими дурнями. Вони бояться мене, як бога, і завжди служитимуть мені".

Вождь племені апіака підвівся на повен зріст, примружив зловісно очі, підняв угору руку.

— Швидше! Швидше! — закричав він молодечим, дзвінким голосом. — Нас жде сеньйор комісар Олів'єро. Всемогутній комісар Олів'єро.

Губи його скривилися, і з грудей вихопився приглушений, надривний регіт.

НА РАНЧО ГУАЯНІТО

Шість років поліція розшукувала доктора Каріоко Коельо. За особистим наказом президента адвоката Коельо було оголошено поза законом. Доктора більш не існувало в списках громадян республіки. Нагорода в шість тисяч песо чекала того, хто викаже поліції, живого чи мертвого, злочинця Каріоко Коельо.

Він був злочинцем! В картотеці столичного корпусу карабінерів зберігалися його фотографії — в профіль і в фас, як знімки затятих убивць чи контрабандистів, що заслуговують на зашморг. Бо в славні часи правління народного президента Матаразо він за власні гроші, зароблені адвокатською практикою, відкрив амбулаторію для робітників мідних копалень, бо він перший виступив на підтримку президентського

проекту, що мав ввести в країні безкоштовне лікування для бідних і поставити таким чином лікарів на службу державі. За втрату своїх гонорарів лікарський синдикат ладен був четвертувати доктора Коелью. Синдикатські лікарі та непевні адвокати, власне, й пішли до фашистських банд, це вони підривали націоналізовані заводи, опори електропередач, склади й залізничні мости, вдавалися до найтяжчих диверсій та саботажу, аби утруднити діяльність народного президента. Вони разом з армійськими генералами зчинили антидержавний заколот, вбили президента Матаразо. В країні почалися криваві розправи над демократами, чорна ніч свавілля впала на маленьку республіку. І тоді доктор Коелью був змушений емігрувати за кордон.

Після тривалого перебування за кордоном доктор повернувся на батьківщину й поселився у верхів'ї Ріо-Оскуро на ранчо Гуаяніто.

Поліцейські загони Чорного Себастьяна гасали тут, намагаючись напасти на слід невловимого керівника повстанців. А сміливий ватажок жив під самісіньким носом у комісара округи. Ранчо Гуаяніто стало підпільним центром могутньої хвилі опору.

Доктор Коелью мешкав у тісній світлиці. Кімната мала, крім запасного входу, чудово замаскований підземний тунель, яким можна було дістатися до самого берега річки, випорснути з будь-якої облоги.

Останнім часом, коли під проводом Коелью згуртувався сильний загін, коли поліцейському комісарові довелося перейти від наступальної тактики до обережного вичікування, Гуаяніто перетворився на бойовий штаб повстання.

Кімната була скромно обставлена, як, зрештою, і весь будиночок. У протилежних од вікна кутках, на забитих в дерев'яні стіни залізних скобах висіло два гамаки. Грубо тесаний стіл, скриня і дві лави попід стінами — оце й усі нехитрі меблі. На вікнах стояло кілька вазонів.

На подвір'ї під парканом й на невеличких клумбах росли маки, бальзаміни, безсмертники. Дві високі пальми, немов величні віяла, погойдувались над дахом будівлі.

У тихі вечірні години, коли повстанці, розпаливши багаття, збиралися навколо затишного вогню й, осяяні ніжним тремливим світлом, до пізньої ночі співали своїх журливих пісень, доктор ішов через ліс до річки й, заглибившись у думи, зосереджений і строгий, дивився на темну воду. Дивився й бачив останні відблиски червоного неба, що тонули і ніяк не могли потонути, бачив невиразні тіні індіанських пірог, що проносилися десь по річковій бистрині, неначе воскреслі духи древніх інків.

Він стояв і думав. Хіба він не хоче щастя й спокою? Він уже старий, його тіло сковує втома. Час уже й на спочинок. Але ніколи відпочивати. Його переслідує закон. Немає в нього ні оселі, ні родини. Тільки молодший син Орнандо лишився з батьком, б'ється безстрашно в заgonі. Вдень і вночі важить своїм життям. Дочка Ернестіна має повернутись не сьогодні-завтра з-за кордону. У вирі боротьби вона не знатиме ні хвилини спокою. Орнандо, Ернестіна, П'етро... Він сказав "П'етро"? Він вимовив це зганьблене ім'я? Немає в нього більше сина. Є страхітливий Ганкаур. Є вбивця безневинних дітей і жінок, слуга Чорного Себастьяна, звір у людській подобі...

Доктор Коельо не хотів більше думати про свою долю. Його доля стала часткою долі нещасної республіки.

Вечоріло. У дворі ранчо палахкотіли багаття. Коельо підсів до одного з них, став наслухати, про що розмовляють бійці.

— Індіанці апіака зовсім знахабніли, — озвався молодий метис і злісно вдарив по струнах.

— Якби мені дали тридцять добрих вакеро, — почувся впевнений голос, — я б перерізавав їх, як кошенят.

— Підлі душогуби! На них немає управи.

— І поліція з ними заодно.

— Нічого, ми їх передусимо, як отруйних гадюк.

— Ви бачили такого героя, — засміявся хтось із темряви. — Дивись, щоб вони з твоїх кишок не наробили собі гамаків. Я чув, що кілька днів тому комісар спалив ранчо Макукано, вбив усіх чоловіків і забрав з собою жінок. Люди з Курумба бачили вогонь за одну леґуа...

— А мені розповідали, що Ганкаур хоче вирізати індіанців племені арекуна. Він давно з ними не мирить.

"Вирізати плем'я..." — відлунилось болісно в голові доктора. Коли вже настане цьому край? Коли вже скінчатись муки його народу? Ернестіна повідомляла, що сюди скоро прибуде кілька радянських вчених. Хай вони побачать страшну правду тропіків. Кожне спалене індіанське селище, кожна сотня індіанських голів, відрубаних і проданих на підлому торгу, буде обвинуваченням проти жорстоких, продажних диктаторів.

Продаж відрубаних індіанських голів останнім часом перетворився на страхітливий бізнес. Власне, який бізнес? Це було щось дике, бузувірське, що не вкладалося в нормальну людську свідомість. Доктор Коельо не раз виступав з цього приводу в пресі, якось навіть мав нагоду на широкому міжнародному форумі в Парижі назвати імена торговців страхітливим товаром. В залі йому не повірили. Хтось гукнув, що то випадок, якась потвора людська, мабуть, вдалася до такого ремесла, за цивілізованих часів це ж просто неможливо. І тоді доктор Коельо нагнувся, поклав на трибуну великий, загорнутий у рожевий папір згорток, розірвав його хапливо і підійій перед ошелешеним залом маленьку, висушену, з широко відкритими очима людську голову.

Люди ахнули. Високе зібрання завирувало. Посипалися вимоги передати справу до міжнародного суду, розшукати винуватців смертельного торгу, проклясти їх на віки вічні. Проте доктор Коельо, гірко посміхнувшись, сказав надломленим голосом: "Панове, ніякий суд тут не зарадить. Бо не знайде жодного винуватця, жодного конкретного злочинця. Все відбувається потай, у лісових нетрях, в індіанських хижах, куди часом зникають шукачі отакого товару. Є інша пропозиція — оголосити неприпустимим і неприйнятним людській моралі скуповування мертвих голів різними музеями, інституціями, колекціонерами. Звернутися до високого папського престолу в Римі і зажадати від нього негайного видання відповідної енцикліки з довічним

засудженням торгівлі людськими головами. Не лишатися байдужими, не стояти осторонь страхітливого торговиська! Годі з нас Майданеків і Освенців! Згадаймо, що кожна людська голова — це світ, це космос, це вбите життя!"

Втім, справа на тому й вмерла. Торгівля смертю виявилася декому дуже поплатною. Як і взагалі торгівля власним народом, власною землею. І Коельо добре знав, кому саме, — хунті, генералам, диктаторам.

Власне, що тим диктаторам? Доктор Коельо був глибоко освіченою людиною, знався на міжнародній політиці і тямив, що за спиною навіть наймогутніших диктаторів стоять сили ще могутніші, стоять політичні системи і блоки, цілі державні союзи, колосальні скопища флотів, армій, баз, усілякого військового мотлоху, всіляких політичних і фінансових інтриг.

Генерал Батіс не був винятком. Його кривавий диктаторський режим комусь дуже придатний. Кому ж? Ясна річ — його північному сусідові, тим чемним, гарно вбраним, елегантним у поведженні естрангейро, для яких він був всього-на-всього маленьким "хлопчиком Баті". "Хлопчика Баті" шанували й любили, для "хлопчика Баті" виділялися величезні грошові суми, його проголошували мало не рятівником "демократії" в Латинській Америці.

Звісно, по всьому світові зростав і опір диктаторові. Але диктатор зневажав його. Ну, що йому можна було зробити, коли він під опікою самого... Одним словом, він недоторканий. І всі ці "протести" його навіть веселили, смішили, давали йому привід для жартів і їдких насмішок. Приміром, кілька місяців тому якась група протестуючих зібралася біля однієї військової бази в США, на тій базі зберігалася зброя для режиму генерала Батіса, й оті наївнячки полягали всі на рейки і вирішили таким чином перетяти дорогу військовому ешелонові, який віз для "батенька Баті" військове спорядження. А чим усе це скінчилося? Поїзд не зупинив свого ходу, промчав, як стріла, як вогненний смерч, і один з наївнячків, їхній лідер, був задавлений, розшматований, перетятий навпіл. І так буде завжди, генерал Батіс був у цьому переконаний. Усі ці протести проти "контрамаментос" (так називали себе прихильники генерала) марна справа. Марнісінька!

І все-таки доктор Коельо і його друзі вірили в свою перемогу. Вірили і боролися. Ось чому чутки про приїзд радянської групи вчених викликав у серці доктора стільки надій і добрих почувань.

Біля багаття знову заговорили про Ганкуара. Цього разу Коельо побачив чоловіка у чорній сутані сільського священика, що вийшов з темряви і підсів до вогню. Падре Гонсалес втік із столиці, де йому загрожувала розправою тамтешня поліція. В загоні його одразу прийняли як свого. Після того, як агенти хунти підклали бомбу під архієпископа й того було знищено разом з прихожанами, цей молодий падре виступив в одній з церков міста й безстрашно назвав винуватців трагедії. Було видано ордер на його арешт. За ним почали ганятися шпигуни і наймані вбивці з "ескадронів смерті". І ось він тут.

— Сини мої, — озвався худорлявий, з блідим обличчям прелат, — я увесь час чую

слова про смерть, убивство, помсту, серце моє обливається кров'ю. Я не проти карі на голови диктаторів. Але я хочу, сини мої, щоб ви самі частіше зверталися думкою до нашого спасителя і пам'ятали, що він над усе ставив прощення і милість.

— А коли генерали ведуть проти нас війну, то як нам бути? — запитав один з вакеро. — Хай рубають нам голови? Хай кидають в річки до кайманів?

— Я не закликаю вас до смиренності, сини мої, — озвався важким голосом священник. — Я хочу, щоб ви в найчорніші хвилини покари своїх ворогів пам'ятали, що захищаєте Бога і Життя.

Ці слова були мовлені з такою щирістю й болем, що жоден з присутніх не наважився заперечити прелатові. Партизани сиділи похнюплені, не знаючи, як же можна інакше захищати Бога і Життя, не вбиваючи своїх ворогів. І хіба сам падре не показав власним прикладом своєї безстрашності, своєї зненависті до насильників? Цими днями він разом з групою пеонів випадково потрапив у засідку, влаштовану поліцією. Зав'язався тяжкий бій. Пеони почали відступати. Поліцаї вже ладні були торжествувати перемогу, але в останню мить падре вийшов з піднятим у руці хрестом супроти жандармів і урочисто-гнівним голосом закликав їх припинити вогонь. "Якщо ви зробите хоч один постріл, я прокляну вас іменем бога нашого всемогутнього!" І його заклинання подіяло. Дивно, майже нереально те все було, а втім, у душах жандармів, видно, ворухнувся страх. А може, таким суворо-піднесеним, таким владним голосом промовляв до них падре, що вони ніби заціпеніли. Загадка життя й смерті, страх перед невідомістю іншого існування скували душі жандармів. І вони відступили.

Докторові Коельо захотілося підтримати свого патера. Він, доктор, і сам був людиною м'якосердою, він і сам не раз казав своїм воякам: "Якщо є змога, старайтеся не вбивати, не кривдити, не чинити насильства". Тож, зробивши крок з п'єтми на світло від багаття, доктор мовив тихим, ледь застудженим голосом:

— Святий отець рече істину, друзі. В усьому світі сьогодні люди шукають злагоди й порозуміння. Росіяни й американці вже знайшли точку примирення, вже роззброюються, вже шукають нові угоди. А ми що? Жорстокіші й затятіші за них? Падре сказав правду: ми не повинні бути жорстокими.

— Воістину, — підтакнув священник і схилив смиренно голову.

— Одначе, падре, стривайте, — підвищив голос доктор Коельо. — Це не означає нашої капітуляції. Я хочу цим сказати, що ми повинні скликати до себе всіх, хто нам любий і хто нелубий. Нам потрібно передусім об'єднати сили. — І, помітивши нерозуміння на обличчях пеонів, доктор пояснив: — Давайте шукати примирення з усіма. Перш ніж вистрелити, скажіть добре слово. Не доводьте тільки свою правду. Є правда і в інших. Ось хоч би страшний Ганкаур. Мені казали, що він наче вагається. Його людям набридла війна. Як і нам. — Доктор озирнувся: — До речі, де Мігель?

— Мабуть, біля коней.

— Кохається хлопець в тваринах. Хороший хлопець.

— А от його брат Філіппе, кажуть, забув сельву. Став великим босом на нафтових розробках у Бакарайбо.

Пеони повеселішали. Їм не вірилося, щоб простий сільський хлопець міг стати великим босом.

— Філіппе — профспілковий лідер, — сказав доктор Коельо дещо роздратованим голосом. Здавалося, загадка про Філіппе Россаріо викликала в його серці недобрі спогади. — Скоро він приїде до нас. — Доктор підняв голову й гукнув у пітьму: — Егей, Мігель, де ти?

— Я тут, сеньйоре, — почувся бадьорий голос юного зброєносця. — Даю коням на ніч.

— Принеси гітару й заспівай нам щось веселе.

Мігель виринув із темряви в сяйво вогнища і, широко посміхаючись, підняв над головою гітару. Це була його зброя. Кремезний юнак з обличчям і поведінкою дитини, він не любив ні вбивств, ні крові. Серце його завжди було сповнене добротою. Про його ніжну душу свідчило передусім те, що біля нього завжди тулились діти. Хлопець не вмів сердитись, був поступливий, щирий і дуже соромився, що свята мадонна не дала йому войовничої вдачі. Коли його чимось допікали, він з ледь прихованою у куточках рота посмішкою запально говорив: "Не гнівіть мене, бо я вже й так сердитий, як алігатор!"

Душа в нього була тонка й музикальна, і, звичайно, за інших умов з нього вийшов би непоганий артист. Про своє артистичне обдарування Мігель, певно, не здогадувався. Тільки бойові друзі цінили по-справжньому голос свого Мігеля. Та ще доктор Коельо в хвилини щирості говорив йому, що після звільнення країни від тиранів він оддасть останні свої песо, аби юнак міг здобути музичну освіту.

Інколи Мігель заспівував надто сумних пісень, тоді партизани, мов малі діти, крадькома змахували кулаком сльози. Це дратувало старого Коельо. Чи не доволі горя й страждань випало на долю лісових лицарів — так звав своїх пеонів доктор — і чи не краще було б вгамувати їхні душевні болі, а не ятрити рани тужливими піснями.

Ось і зараз Коельо побачив у очах юного Мігеля тугу. З-під його пальців полились невеселі звуки. Він затягнув пісню про покинуту в сільві дівчину, про хворого каучеро, про самотню матір на спаленому ранчо. Він співав, і люди все нижче схиляли голови.

Коельо підвівся з свого незручного сидіння і повільно пішов до ранчо. Згадка про Ганкауране: давала йому спокою. Він не хотів чути цього імені. Він проклинав той час, коли в його домі народився син, невгамовний пустун П'етро. Маленький П'етро, нещасний П'етро. Але нащо він повторює в думках це ім'я? Хіба П'етро взагалі існував коли-небудь на світі? Чи не примарилось йому в лихоманковому сні радісне народження сина і все те, що він вимріяв, вистраждав, випестив у серці, поки хлопчечко бігало біля його ніг? П'етро — Ганкаур! Ні, нема, не було П'етро. Є і залишиться страшний злочинець, вождь найжорстокішого племені апіака.

Коли б доктор Коельо міг примусити свій мозок забути минуле! Назавжди. Навічно. Та сил тих нема. Знову й знову він згадуватиме маленького хлопчика з голубими, як море, очима, й час, що пролетів у житті доктора Коельо, як рожева хмарка в передгроззя...

Це було багато років тому, невдовзі після першого арешту. В нього померла

дружина, залишивши йому троє дітей. Ернестіні вже набігало п'ятнадцять, П'етро тільки-но сповнилося чотири, а Орнандо ще й ходити не вмів.

Вони жили в невеличкому місті з тісними, мов річкові каньйони, вулицями.

Ернестіна сподобалась молодому гульвісі з можновладної родини генералів, зарозумілому парубчакові Себастьяну Олів'єро. Батько Себастьяна звернувся до доктора з проханням видати доньку за його сина.

Розбишакуватий і нахабний Себастьян сподівався домогтися свого будь-що і, звичайно, не гребував нічим. Він то погрожував дівчині, то умовляв її, обіцяв їй багатство і владу, переслідував її вдень і вночі. Він говорив, що генерали Олів'єро зметуть з дороги кожного, хто насмілиться суперничати з ними. Він був шалений, цей хитрий і підступний парубчак з широким обличчям і хижими очима.

Дівчина відхилила його пропозицію, і тоді в його серці спалахнула звіряча лють. Себастьян Олів'єро, син генерала Фернандо Олів'єро, схопив облизня! Таких речей не прощали в роду його батьків. І молодий Себастьян вирішив жорстоко помститись.

Однієї ночі, коли доктор Коельо затримався з донькою у своїх знайомих, його П'етро безслідно зник.

Даремно батько благав поліцію допомогти йому в розшуках сина. Даремно були витрачені тисячі песет на підкуп найвпливовіших урядовців із столичного відомства поліції. Горе доктора Коельо не розтривожило нікого..

Спливав час. Мужнів юний Орнандо, Ернестіна, вийшовши заміж за молодого негоціанта, переїхала до сусідньої країни. Життя приносило свої радощі й болі.

Плин подій потроху загоював криваву рану в батьковому серці.

Сеньйор Коельо поселився в столиці. Палке і пристрасне слово адвоката завоювало йому друзів. Він очолив першу в країні спілку прогресивних юристів.

Якось під час однієї з поїздок до себе на Ріо-Оскуро Коельо отримав звістку, від якої він мало не втратив глузд. Доктор довідався, що його сина викрав генеральський синок Себастьян Олів'єро і віддав малого П'етро індіанцям апіака — найвідсталішому, найдикішому в країні племені. Щоб він там здичавів теж, щоб забув рідну мову, батька, сестру і свій дім... А тепер П'етро — вождь апіака, головоріз Ганкаур. Він зв'язався із Себастьяном Олів'єро, який очолює місцеву поліцію і якого прозвали Чорним Себастьяном. Вони тепер разом орудують у верхів'ї Ріо-Оскуро...

Коли президентом обрали Матаразо, доктор Коельо спробував був відшукати свого безталанного нащадка. Було послано військову експедицію в лісові нетрі, було все обшукано й перевірено, але Чорний Себастьян і плем'я апіака, як крізь землю провалилися, десь розпорошилися в сільві.

І вдруге докотилася чутка до Коельо про сина П'етро після вбивства Матаразо, після того, як хунта повела наступ на пеонів і каучеро. Чорний Себастьян об'явився у верхів'ї Ріо-Оскуро, і тоді знову нагадав про себе вождь апіака Ганкаур.

Але ж генерали не будуть правити вічно. Гнів народний не погамувати, як не погамувати вулкана, що кожної миті ладен виплеснутися вогненною лавою. Сельва неначе зачайлася в передчутті шквального урагану...

І ось доктор одержав звістку від Ернестіни. Його донька везла наказ закордонного центру, якого так очікували повстанці. Вона мала прибути водним шляхом. Це небезпечно, але вибору в неї не було.

Зранку Коельо розіслав своїх хлопців униз по річці, наказавши їм стежити за кожним кораблем. Але тривога не полишала доктора...

В канеї стояли осідлані коні. Кілька молодих пеонів, умостившись під високим деревом, грали в кості. До стовбура було приставлено рушниці. Кожної хвилини пеони були готові скочити в сідла й кнутися. назустріч ворогові.

Доктор Коельо зайшов у дім і, розгорнувши карту, почав розглядати на ній басейн ріки. Могутня Ріо-Оскарро несла свої води серед скелястих берегів, серед непролазних тропічних хащів. І скрізь понад її берегами, біля невеличких її притоків і рукавів, розмістилися партизанські дозори. В селищах каучеро, в глухих індіанських поселеннях, на пристанях і в містечках повстанці мали своїх надійних людей. Там збирали зброю, готували провіант, налагоджувати зв'язки. Немов тисячі підземних ручаїв, зливалися сили опору у велику й повноводу ріку, що рвалася через скелясті пороги на широку улоговину.

Доктор Коельо підняв голову і подивився у вікно. Здається, хтось приїхав на ранчо. Так, двоє вершників. Один з них — його син Орнандо. Ось він зіскочив на землю і бігцем кинувся до будинку.

Але чого він такий стурбований? Чому смертельна блідість вкрила його обличчя? Бідний Орнандо. Він не спав дві ночі. Він чекав свою сестру Ернестіну.

Грюкнули двері — і на порозі з'явився Орнандо. Він важко дихав. Волосся вибилось у нього з-під капелюха.

— Чорний Себастьян і люди Ганкаура напали на "Віргінію", — сказав Орнандо, важко переводячи подих.

— На яку "Віргінію"? — спитав батько, повільно підводячися з-за столу. — Що з тобою, Орнандо? Ти блідий як смерть!

— Я боюсь, батьку... — хлопець зітхнув і низько схилив голову. Криси його сомбреро закрили від Коельо змучене лице. — Я боюсь, що там...

— Звідки ти знаєш? — вигукнув доктор Коельо і схопив сина за плечі. — Кажі, ти щось знаєш? Ти знаєш, що вона була на "Віргінії"?

Орнандо безсило впав на стілець.

— Люди з селища Гаук'ялі бачили, як Ганкаур переправлявся на своїх пірогах у заводь Білого Сокола і звідти напав... — Хлопцеві бракувало сил. Він сперся головою на руку, але раптом, немов прокинувшись од сну, заговорив швидко й схвильовано: — З ними було кілька поліцаїв і сам комісар Себастьян Олів'єро. Коли вони знову посідали в свої човни, судно втратило керування і попливло вниз за водою. Капітана примусили сісти у пірогу разом з індіанцями. Потім суденце прибило до берега. Потім...

— Що потім? — на маленькому висушеному обличчі доктора Коельо проступили краплини поту. — Кажі, що було потім?

— "Віргінія" стояла до ранку біля берега, — зібравшись з думками, заговорив юнак.

— До неї підійшла ланчія... На "Віргінії" почалася пожежа, і тоді ланчія відчалила й пішла проти течії. "Віргінії" більше нема. Вона згоріла...

Запала тиша, довга гнітюча тиша. Чути було, як настирливо б'ється в скло мошка.

"Ернестіна... Моя Ернестіна..." — раз по раз повторював доктор, повторював тупо, механічно, не сміючи повірити в ту страшну правду. "Віргінія" згоріла... "Віргінія" й Ернестіна. Але чому саме Ернестіна? Хто бачив, що на "Віргінії" пливла його донька Ернестіна? Це все вигадка гарячкового, невгамовного Орнандо...

Гостра борідка Коельо піднялася вгору. Він мить дивився на сина, немов уперше його бачив.

— Звідки ти знаєш, що твоя сестра була на "Віргінії"?

— Я не знаю, я тільки чув від одного пеона, що на суденці була іноземна туристка. І я подумав...

— Ти завжди думаєш не те, що треба! — закричав із болем у голосі Каріоко Коельо і вдарив кулаком по столу.

— Не кричи! — також не стримався Орнандо. Він підвівся з-за столу, сповнений образи й гніву. Густі чорні брови владно зійшлися на перенісці. Куточки красивого рота нервового сіпалися. — Якщо ти хочеш, я вирушу в селище каучеро і про все довідаюся. — Він подався вперед, схопив за плечі батька й пригорнув до своїх грудей. — Пробач, пробач, батьку! Я скоро повернусь...

До кінця дня Коельо майже не виходив із будиночка. Він чекав повернення Орнандо. Тривожне передчуття не давало докторові спокою.

Під вечір на подвір'ї ранчо почулися голоси:

— Де сеньйор доктор?.. Важливе повідомлення...

Коельо схопив капелюха і вибіг надвір.

Там уже юрмилися біля коней пеони. Брязкали мачете й рушниці. Лунали короткі команди. Доктору Коельо доповіли, що Ганкаур на шести пірогах просувається вниз по річці, певно, до ранчо Чорного Себастьяна.

Високий чоловік у картатому одязі перший із двома десятками партизанів вирушив навперейми Ганкаурові. Через кілька хвилин подвір'я ранчо залишив і Коельо. В грудях доктора змішалися почуття ненависті, відчаю, прокляття. Йому здавалося, що від того, з якою швидкістю вони летітимуть до річки, залежить доля всього його життя, доля його доньки Ернестіни.

Ліс раптом скінчився, і в обличчя Коельо хлюпнув багрянець вечірнього неба.

Швидше, швидше. Там попереду — Ганкаур. Скільки років ждав доктор Коельо цієї зустрічі. Не такою вона мріялась йому, тільки тепер він уже не зверне з свого шляху. Його рука не схибить. Швидше, конику, а то вже темніє небо, скоро ніч заховає жорстокого вбивцю.

З-під ніг коней випурхнула зграйка пташок. Рубінові крильця тьмяно спалахнули перед очима доктора і сховалися у хмарі куряви.

Вершники знову влетіли в ліс. Позіскакували з коней, і, ведучи їх на повіді, почали продиратися крізь гущавину. Могутній Россаріо йшов першим, рубаючи своїм важким

мачете ліанові зарості. Вони бралися туди, де лунала гучна стрілянина. В лісі кипів жорстокий бій.

Сонце вже сховалося за обрій, коли Ганкаур вийшов зі своїми людьми на берег. Втягнувши пірогу в густе лозиння, він рушив до ранчо поліцейського комісара Олів'єро.

Індіанці посувалися, немов тіні, мовчазні й насторожені. За наказом Чорного Себастьяна Ганкаур повинен був до заходу сонця з'явитися на його ранчо. Слово сеньйора Олів'єро було для вождя апіака священним законом. Ганкаур боявся комісара і обожнював його. За Олів'єровим велінням вождь водив своїх людей проти повсталих каучеро, нападав на селища пеонів, грабував маленькі ланчії на річці. Це він, Чорний Себастьян, вирятував Ганкаура з пастки, яку наготували йому солдати президента Матаразо. Не уникнути б тоді шибениці вождеві племені апіака Ганкауру, якби не Чорний Себастьян.

Почалося з маленької "дрібниці". В лісових пушах біля верхів'я Ріо-Падамо мешкало плем'я... та, власне, й не плем'я, а групка людей, якесь селище переселенців із Сполучених Штатів. Були затято віруючими, молилися вдень і вночі Спасителю, схилялися перед його владою. Отак би й жили собі гарненько далі. Але ж то були виселенці з Америки. І в своїх проповідях вони не дуже жалували свою колишню американську батьківщину. А згодом ще й заговорили про соціалізм, про Радянський Союз і про те, як би їм хотілося оселитися там всією общиною, продати речі, будиночки, повантажитися на кораблі і хутчіше до далеких європейських берегів.

Ось тоді й з'явилася у когось у Вашингтоні ідея прищепити язика надто палким проповідникам Христовим. Знайшли Ганкаура. Дике плем'я, сліпа покора перед білими, любить гроші, за добру плату вчинить що завгодно. Отож і одержав завдання: зробити кілька нападів на лісових братів і добряче їх поскубти. А Ганкаурові вояки, встрявши в цю історію, дали собі волю: увірвалися в селище, дотла спалили його, перестріляли майже всіх жителів, пограбували все, що можна, і зникли безслідно. Дикунське плем'я! Хто за нього в одвіті? Були й нема.

Та річ у тім, що діялося це ще за часів генерала Матаразо. І коли прославлений генерал довідався про безчинства людей апіака, його гніву не було меж. Громадськість столиці теж обурилася. В Організації Об'єднаних Націй зчинився скандал. Підраховали: люди Ганкаура вирізали і вбили понад вісімсот чоловік, до того ж злочин вчинено над релігійною общиною, а це робило його особливо відворотним, особливо жорстоким і антигуманним. Генерал Матаразо віддав наказ: плем'я оточити, його ватажка заарештувати! Отоді і втрутився Себастьян Олів'єро. За його порадою Ганкаур, рятуючись від урядових загонів, продерся з племенем апіака в безлюдне зелене пекло до болотистих смертоносних трясовиськ Ріо-Анчо. Там вони й пробули, аж поки надійшла звістка про повстання столичних генералів. Слава доброму духу Кахунї, що й тепер прихиляє до них серце Чорного Себастьяна. З ним вони почуваються володарями сільви.

Індіанці безшумно продиралися хащами. Ганкаурова рука міцно стискала держак ножа, його очі сторожко обмацували лісову пітьму. Тут його підстерігала небезпека.

Сюди приходили на полювання люди з ворожого племені арекуна, і зустріч з ними не несла нічого доброго. А ще більше Ганкаур остерігався зустрічі з партизанами, що їх гуртують прихильники покійного президента Матаразо. Кажуть, що вони з'явилися в цих лісах і виступають проти поліції, проти Чорного Себастьяна. Вони добре озброєні, і сельва для них як рідний дім.

Загін вийшов на галявину, довгу й вузьку, наче пірога. Уже зовсім стемніло. Ганкаур зупинився, прислухаючися до лісових звуків, далеких, зловіщих. І враз йому здалося, що то долинають голоси ворожих воїнів, що то люди арекуна виповзли із схованок, а за ними стоять партизани, наготувавши свою зброю. Злий дух Курукіра десь опустився серед них, то він нагнав оцю темінь і тепер, зловтішно шкірячи зуби, сновигає між партизанами, показує їм, куди вони мають вціляти із своєї триклятої зброї, роблять їхні очі зіркими. Ганкаур, який завше потішався в душі із своїх забобонних людей, враз сам панічно повірив у всі чорні, підступні примари сельви, і віра ця пройняла його жахом. Він аж очі заплющив, неначе сподівався таким чином стати невидимим для злого духа, але тієї ж миті перед ним постали очі жінки з чорним волоссям, яку вбив на "Віргінії" комісар Олів'єро, і йому здалося, що вона дивиться на нього з благанням і ненавистю. "Це не вона! — майнуло в думці. — Це Курукіра... Це він наслав її..."

Ганкаур розплющив очі, але скоріше відчув, ніж побачив між деревами кілька людських постатей. Він каменем упав на землю, індіанці — за ним.

Важко дихаючи, вождь уп'явся очима в пітьму. Так, вони потрапили в пастку. Тепер уже не було сумніву, що з усіх боків галявину оточили якісь люди. Вони не стріляли, не погрожували — і це було найстрашніше.

Ганкаур вужем поплазував назад. Індіанці теж почали відповзати. Один молодий воїн, не витримавши, схопився на ноги і чкурнув у гущавину.

Гримнув постріл. Індіанець зметнув руками й упав. Решта апіака з жаху завили. Смерть звалилася на них так раптово, що вони втратили глузд.

Ганкаур побіг назад, низько пригнувши голову. Він падав, схоплювався і знову біг. Врешті вихопився на галявину і влетів просто в коло озброєних людей. Це були партизани доктора Коельо, "лісові лицарі", запеклі вороги пана президента.

Ганкаур стояв у колі повстанців, подряпаний, захеканий і, мов зацькований звір, озирався навколо. Кілька рушниць було націлено йому в груди.

Партизани впізнали індіанського вождя, який своєю жорстокістю уславився далеко за межами верхів'я Ріо-Оскуро.

— Ганкаур! — передавалося зловісне ім'я з вуст в уста.

Між деревами почулися голоси, кінський тупіт. Кілька вершників виїхало на галявину.

— Сеньйоре Коельо! — гукнув до одного з верхівців молодий пеон. — Ми піймали Ганкаура!

— Повісити його! — гукнув хтось із натовпу.

— На шматки роздерти!

— Кинути в болото до зміїв!

Доктор Коельо зліз із коня. Ніхто не бачив у півночі ні його обличчя, ні виразу його очей. Невисокий на зріст, старий чоловік, він неквапом підійшов до гурту, де стояв Ганкаур.

— Хай живе свобода, друзі! — привітався він.

Йому відповіли нескладно, різноголосно. Невиразні постаті бійців похитнулися. Хтось підняв над головою рушницю.

Доктор Коельо підійшов до гурту.

— Покажіть мені, де Ганкаур? — чужим голосом промовив він.

Блиснув електричний ліхтарик.

— Ось він, сеньоре Коельо.

Відставивши вбік праву ногу, Ганкаур із викликом дивився на своїх ворогів. Він був готовий умерти, як це личить вождеві наймогутнішого племені сельви.

Доктор Коельо вдивлявся кілька хвилин в обличчя білолицього індіанця, на якому тремтіло жовте кружало від електричного ліхтаря. Потім, не кажучи ні слова, потягнувся до кобури і вийняв пістолет.

— П'єтро! Це ти, П'єтро? — спитав він.

Його голос пробудив у душі дикуна цілу бурю. Смерть дивилась на нього, і ця смерть знову називала його дивовижним, чужим іменем "П'єтро".

Рука доктора Коельо піднялась вище. Кволий палець натиснув на гашетку. Грім пострілу перекрив короткий стогін, що вихопився з грудей доктора. Коельо схибив. Відчувши раптову слабкість в усьому тілі, він схопився лівою рукою за дерево й похитнувся. Бійці кинулись до свого командира.

І тоді Ганкаур, серед сум'яття й темряви, пумою стрибнув у хащі. Ніч безслідно поглинула його.

ОСТАННЯ НІЧ НА "ГОЛІАФІ"

"Голіаф" підходив до селища каучеро. Вечірні сутінки огортали ріку. Нагріта за день вода злегка парувала.

Форштевень судна обережно розрізав хвилі. Досвідчена рука капітана Пабло лежала на штурвалі. Кожним своїм нервом Пабло відчував рух "Голіафа". Найменший поштовх суденця гостро віддавався в серці старого капітана.

Клята річка! Капітан нервував. Зараз можна було врізатись у столітню деревину й біля причалу засісти так, що потім не порятує і сама мадонна. О, як не любив капітал Пабло верхів'я цієї річки! Швидше попрощатися з добрими радянськими сеньорами і вирушити назад, до свого рідного Сан-Феліче. Досі в його душі жили картини тієї ночі, коли спалахнула пожежа на ланчії "Віргінія" і так жахливо, так несподівано пропав маленький сеньйор Олесь. Що тоді було на "Голіафі"! Свята мадонна, що тоді діялося на його кораблі!

Коли остаточно з'ясували, що хлопця нема, що перетрушено весь кораблик, але його ніде ані сліду, зник, наче впав у воду, у річку, втонув, загинув, — тоді ці нещасні росіяни (інакше їх назвати в думці капітан Пабло не міг!) зібралися на свою нараду під

тентом, засвітили великого ліхтаря і почали затято сперечатися, як бути далі.

— В мене є пропозиція, — почав Ілля Самсонов, — негайно причалити до берега й обшукати всі навколишні хащі. Він має бути десь тут...

— Він чи його тіло? — похмуро перепитав Василь Іванович, який страждав у ці хвилини неймовірно.

— Я не думаю, що Олеся вбили, — ніби став виправдуватися Самсонов, — Якби, припустимо найгірше, комусь хотілося знищити нашого абсолютно безневинного хлопчика, то нащо було забирати його звідси? Його, пробачте, ліквідували б тут, і ми б уже знайшли його останки. Але його немає. Отже, він просто зник. Себто... не просто, його очевидно... ну, коротше, я можу собі тільки уявити, і тому гадаю, що огляд місцевості може дати деякі виразні наслідки... — Вкрай вибалакавшись і, певне, збагнувши несерйозність своєї пропозиції, Самсонов замовк і опустив голову.

Тоді голос подав обережний Бунч. Лікар Бунч волів дивитися на всю цю болісну історію з погляду чисто медичного. Хлопчик зник, його немає на кораблі, його немає ніде поблизу, і тому зараз належить найперше встановити: живий він чи ні? Заподіяно йому тілесну травму чи не заподіяно? На думку доктора Бунч а, поки що Олесеві не зроблено нічого лихого, бо ніде не виявлено ні слідів крові, ні ошмаття одежі, ні — ще гірше — мертвого тіла. Таким чином, Олеся, очевидно, захопили і вивезли звідси. З якою метою — сказати важко.

Для Василя Івановича, однак, нічого неможливого тут не було. Все стало ясно йому чи починало прояснюватися ще тоді, коли Олесь розповів їм, як підступний Фернандо хотів одурманити його своїм чаклунським пійлом і замкнув його в каюті. І те, що сталося зараз, просто останній акт драми.

— Ми можемо його шукати, можемо не шукати, нічого не зміниться, — констатував незаперечним тоном професор Крутояр. — Бо тут, друзі мої, йдеться вже не про Олеся, а про нашу експедицію в цілому. Як це не звучить гірко, а в моїх, батькових вустах навіть аморально, ми повинні зізнатися собі, що ми безсилі. Можливо, вранці дещо з'ясується.

— Про що ви говорите? — досить грубо кинув Самсонов, якого навіть образила отака, скажемо прямо, байдужість Василя Івановича до долі свого зниклого сина. — Ви хочете, щоб ми згодилися на ваші песимістичні висновки. Ви хочете, аби ми просто лягли в свої гамаки і чекали ранку. Ви вважаєте це гуманним...

— А що вважаєте гуманним ви, мій молодий друже? — спалахнув раптом професор Крутояр.

— Боротися! Діяти! Облазити всю сельву, всі кущі...

— Всю сельву не облазить навіть армія в десять мільйонів чоловік. Шукати зараз мого сина — це все одно, що шукати оту саму голку в сіні, про яку говорять усі прислів'я світу. А якщо говорити серйозно, нам залишається тільки одне: дочекатися дня й тоді зажадати від місцевих властей прямої відповіді: чого вони хочуть від нас? Повернення? Відмови від нашої рятівної місії? Звертання до пана президента про допомогу? Навіть дурневі ясно, що нас грубо й брутально шантажують. Об'єктом

шантажу став, на жаль, мій син Олесь. Мета шантажу... ось її і слід найперше з'ясувати. Коли ми дізнаємося про все, я гадаю, що висновок може бути тільки один... — Професор завагався. — Ви самі розумієте, який має бути висновок.

— Так, висновок один — припинення нашої експедиції, — вигукнув Бунч. — Звичайно, за умови, що хлопчик повернеться живий і здоровий...

У палких розмовах минула ніч. Далеко над краєм сільви почало братися до світання, річка запарувала, тонкий серпанок туману завис над густими кущами в березі. Попри всю збудженість і весь біль втрати людей стало хилити до сну. Це вже був навіть не сон, це була якась велетенська сила тяжіння, що впала на них і придавила до гамаків, до непорушної ланчії, яка обезволила всіх, забрала у кожного волю, свідомість, бажання думати і діяти.

Сон був нетривкий, якихось півгодини, може, й того менше, бо й сонце ще не встигло виткнутися з-за далекої смуги сільви, не встигло забарвити багрянцем спокійне плесо ріки, як раптом внизу почулося скрадливе плескотіння весел, якесь перешіптування, далі пролунав обережний стук піроги об суденце, відтак над бортом з'явилися брунатні руки, брунатне обличчя, і ось уже на дощаному покритті палуби стоїть Олесь.

Ті, що поставили його на кораблик, вмиль зникли, плюскіт весел розтанув, велика передранішня тиша оповила світ. Олесь постояв хвилю, певне, не знаючи, що йому далі робити, зробив крок у бік тенту, побачив в гамаках свого батька, Бунча й Ілька, наблизився тихцем до них, стягнув з ніг свої сандалети, обережно ліг у свій гамак і одразу ж поринув у теплу гойдливу хвилю сну.

А вранці... Що було вранці, можна собі тільки уявити. Капітанові Пабло досі береться теплим щемом горло, як він згадає оте раптове пробудження його пасажирів, отой радісний галас, сміх, борюкання (борюкалися, ясна річ, Олесь з Самсоновим!) і потім раптом тишу, що запала, коли Олесь, прийшовши до тями і вгамувавши перший голод — їжі перед ним навалили на стіл цілу гору! — розповів про пережиті ним нічні пригоди.

Добрі, мужні сеньйори, думав, стоячи за штурвалом, капітан Пабло, мадонна врятувала їхнього хлопця. Тепер вони могли повертатися назад. Принаймні він, капітан Пабло, вчинив би тільки так. Але ці диваки, мабуть, з іншого тіста. Добряче поснідавши і все обміркувавши як слід, вони вирішили: експедицію продовжувати! Але тепер бути обачними, бути твердими і дисциплінованими. З жартами пора покінчити. З дитячими витівками та іграми — теж. У найближчому порту вони дають телеграму в ООН, телеграму генералові Батісу, і хай світ знає, за яких умов професор Крутояр здійснює свою високу рятівну місію.

І раптом згадали: у них на кораблі тяжко поранена жінка. Тепер можна й погомоніти з нею.

Бунч привів своїх друзів до сеньйори. Та лежала в гамаку, безсила, якась маленька й худа, немов десятирічне дівча, і тільки очі її світилися негасимим вогнем. Такі очі запам'ятовувались на все життя. Великі і глибокі, сповнені невимовного страждання.

Професор дивився на сеньйору й мимохіть милувався нею. Так ось вона яка, ця прекрасна, мужня жінка! Тепер вони знали її ім'я, його сказав ненароком Тумаяуа. Але й до цієї трагічної зустрічі не раз чули його. Цією жінкою захоплюється молодь усього континенту. Її палкі виступи в ООН, на конгресах у Москві і Варшаві, де засуджувалися криваві злочинства хунти, друкувала прогресивна преса світу. За нею, сеньйорою Ернестіною, дочкою відомого адвоката Коельо, полювали президентів шпигуни, її стріляно в ньюйорських готелях, труєно в паризьких кав'ярнях. Міжнародний трибунал у Мехіко, що зібрався для розслідування злочинства хунти, надав їй трибуну для п'ятигодинної промови, і кожне її слово, як куля, вціляло в убивць, у новітніх нацистів. Де бралися в неї сили, у цієї тендітної худенької жінки?

Вона також знала, хто перед нею, бо освідчена була про експедицію професора Крутояра. Та й Бунч сказав, хто вони, коли сеньйора Ернестіна опритомніла.

— Я рада вас бачити, сеньйоре професор, — мовила жінка на Крутоярове привітання.

Їй одразу сказали про Тумаяуа.

— Хлопець тут, з вами? Він живий? — перепитала. — Покличте його!..

В голосі жінки вчувалися і радість, і нетерпіння. Її можна було зрозуміти. Адже з хлопцем вона пройшла он яку дорогу через льяноси, болота, таможні кордони. Він її оберігав, був їй за охоронця, був проводирем, коли настав час повернутися на батьківщину.

Гукнули хлопця через відчинені двері.

Було чути, як стишувалися оберти мотора, як гамувалося дрижання ланчії. Нарешті мотор зовсім змовк, і в тиші, що настала, долинув лагідно-монотонний плюскіт хвиль за бортом. Капітан Пабло підводив судно до причалу.

Тут увійшов молодий індіанець, переступив поріг і став біля самих дверей, не наважуючись наблизитися до сеньйори. В миготливому світлі його широке вилицювате обличчя здавалось геть чорним. Склавши на грудях руки, юнак мовив:

— Я слухаю сеньйору.

Руки Тумаяуа ще міцніше притиснулись до мускулистих грудей. Ніздрі роздулися. У всій постаті його була рішучість, відданість і готовність до самопожертви.

Сеньйора Ернестіна кілька секунд уважно роздивлялася хлопця, ніби пересвідчувалась, чи й справді це її вірний Тумаяуа, друг її брата Орнандо, якому можна було довірити все, навіть життя.

Звичайно, це був Тумаяуа.

І тоді вона попрохала, щоб їх залишили наодинці.

Крутояр, Бунч та Самсонов вийшли з капітанської каюти.

Зоріло небо. На березі снували невиразні тіні, але жодна з них не наближалась до корабля. Капітан Пабло з Сильвестром пришвартували "Голіаф".

Крутояр задумливо дивився на морок ночі. Як зустріне їх ця земля? Якими грізними таємницями вразить їх, чим заповонить їхні серця, приверне до себе їхню увагу? І чи знайдуть вони на ній справжніх друзів, котрим би могли довірити свою

долю? Треба було вирішувати, як просуватиметься експедиція далі.

Професор тихо сказав Бунчеві:

— Здається, звідси почнеться найважче. Капітан Пабло розповів мені, що в індіанських селищах біля гори Комо з'явився якийсь білий чужинець. Можливо, це і є голландець.

— Але ж до Комо треба пробиратися непролазними хашами, — буркнув Бунч.

— Які б не були ті хаші, але справа порятунку Ван-Саунгейнлера вимагає від нас рішучості.

Тихо рипнули двері. На порозі капітанської каюти з'явився Тумаяуа, В світлому прямокутнику було видно різко окреслений профіль його голови, широкі груди. Він хотів щось сказати, але враз схилив голову і швидко пішов на корму, збіг на трап і за мить був на березі.

Професор ступив крок до дверей, та Бунч затримав його.

— Зачекайте тут, Василю Івановичу, я зайду сам. І ви, Ілля Григоровичу, теж зачекайте. — З незвичайною для нього рішучістю Бунч попрямував до каюти.

Сеньйора Ернестіна лежала без пам'яті. На губах виступила кривава піна. Жінка тихо марила.

Під стіною біля її ніг згасла свічка. Кволий вогник пручався, ніби невидима рука намагалася задушити його.

Невже й сеньйора Ернестіна мала згаснути, як оцей вогник?

Лікар схилився до грудей хворої. Кого вона кликала собі на допомогу? Що за люди мали йти з нею пліч-о-пліч? Імена були дивні, незнайомі, вона вимовляла їх з тремтінням, з радісною напругою. Часом наказувала, гнівалася, підвищувала голос. Тоді її груди починали зніматися швидко й гаряче.

Раптом Бунчеві здалося, ніби він почув знайоме слово, знайому назву. Він не повірив. Весь завмер у напрузі. Випадковість! Звідки їй знати про ту загадкову гору, до якої вони прагнуть дійти? А може, в неї своя мета? Ось же зараз скривавленими, неживими вустами вона прошепотіла грізне, невідоме слово. Промовила його як сигнал. Кинула в темінь комірчини і разом з ним ніби видихнула половину свого життя.

— Василю Івановичу! — покликав Бунч професора і пошепки розповів йому все, що почув з уст пораненої.

— Невже? — Крутояр був вражений не менше за Бунча.

— Та ви прислухайтесь самі. Ось зараз... Говорить по-іспанському, я не розумію... Чуєте? Чуєте?

Крутояр припав до ліжка. Просто на нього дивилися великі, невидючі очі. Губи шепотіли хапливо і плутано:

— Комо... Комо... Перший сигнал... Друзі мого батька, милі мої, хороші мої... Повітря мені! Дайте повітря!..

Свічка згасла. Маленька капітанова каюта стала ще тіснішою.

— Вона задихається, — сказав професор. — Відчиніть двері.

— Двері відчинені, — відповів Бунч.

— Допоможіть їй чим-небудь, Кириле Трохимовичу.

— Я зробив усе, що міг. Я віддав усе...

Вони вийшли з капітанської каюти. В тісній комірчині вже дихала смерть. На відкритій палубі було легше.

— Де капітан Пабло?

— У трюмі.

— Ви звернули увагу, Кириле Трохимовичу, як сельва пригнічує людей? Цей по-своєму добрий капітан Пабло був колись відчайдушним хлопцем. Сміливий вакеро, помічник повстанців і герой усіх річкових трас. А тепер його наче підмінили. Невже люди, які живуть на цих землях, втрачають мужність, волю до боротьби, до протесту?

— Вам, Василю Івановичу, краще про те знати. Ви етнограф, народознавець, вам і карти в руки.

— Не кажіть, не кажіть, колего, ви все прекрасно розумієте.

З берега долинув жалібний звук гітари. Здавалося, то сама ніч у журливій мелодії виливала свою одвічну скорботу.

— Як ви гадаєте, Кириле Трохимовичу, — озвався Крутояр, — сеньйора ще прийде до пам'яті?

— Хтозна...

До них підійшов Самсонов, приклав до губів палець, ніби до чогось прислухаючись.

Між високими пальмами на березі почувся стукіт коліс. Невеличкий візок, запряжений віслюком, підкотив до самого причалу. Дві постаті наблизились до "Голіафа".

— Гляньте, Тумаяуа! — перший упізнав індіанця географ. — А на візку, здається, хтось лишився.

Тумаяуа перебіг по хисткому трапові на палубу й одразу ж зайшов у каюту до пораненої.

— Чортзна-що вони надумали! — захвилювався Бунч. Самсонов хотів було втрутитись:

— Я піду туди. Знаю я цих індіанців. Без нас вони можуть зробити з нею що завгодно!

— Вони зроблять для неї більше, ніж ми, — втихомирив друзів професор. — Бачите, вони виносять її на берег. А ви, мабуть, гадали, що сеньйора Ернестіна лишиться на "Голіафі" й попливе назад до Сан-Феліса?

Метушливий капітан Пабло, бурмочучи молитви, допоміг індіанцеві покласти жінку у візок. Коли візок нарешті рушив, капітан кинув йому навздогін:

— Хай вас захистить свята діва Аточська!

Пабло дістав люльку й запалив її. його сухорляве обличчя зарожевіло в пітьмі. Він важко закашлявся і вже сам до себе пробурмотів:

— Хай їм буде щастя!

Тим часом візок котився безлюдною вулицею маленького селища. На високих сваях обабіч дороги, немов заворожені живі істоти, темніли будиночки.

Ліворуч од візка йшла жінка. Це була стара мулатка Мерфі, колишня служниця в домі доктора Коельо. Тумаяуа прийшов до неї серед ночі. Він знав, що тільки вона може допомогти пораненій сеньйорі. До мулатки Мерфі індіанця послала сама Ернестіна. Власне, перше ніж прийти в дім мулатки, Тумаяуа оббіг усе селище, шукаючи якогось Педро Россаріо, старого робітника з каучукових розробок Себастьяна Олів'єро. Але дім Россаріо був замкнений.

Тоді індіанець подався шукати дім мулатки Мерфі. Перед від'їздом за кордон юнак кілька разів приходив до старої жінки й тепер швидко розшукав знайому будівлю. Мерфі перелякалась, побачивши перед собою схвильованого хлопця. Вона слухала його гарячковий шепіт, його плутані пояснення і ніяк не могла збагнути, чого він хоче від неї. Тумаяуа оповідав про поранену сеньйору, про поліцію, яка може натрапити на її слід, про напад на "Віргінію" і про великодушних рятівників з "Голіафа". Він хапав стару жінку за зморшкувату руку і благав не залишити їх у біді. Мерфі все зрозуміла. Індіанець говорив про сеньйору Ернестіну, її дорогу Ернестіну, малятко з чорними оченятами; дівчинку, біля якої вона провела стільки безсонних ночей в домі доктора Коельо.

Стільки років не бачила вона Ернестіні! Після того як молода сеньйора вийшла заміж і виїхала з країни, Каріоко Коельо відіслав мулатку до родичів на Ріо-Оскуро. Там вона й жила самотою, вже й не думаючи, що коли-небудь може з'явитися посланець од сеньйори Ернестіни.

І тепер вона тільки спитала:

— Хто поранив сеньйору?

Але індіанець не відповів нічого. Він був темний і німий, як сама ніч, він думав тяжку думу. Тумаяуа знав, що сеньйора везла важливу звістку своїм друзям — умовний сигнал про початок повстання проти генерала Батіса. Тепер цю звістку мав передати він, Тумаяуа — юний друг Орнандо. Йому вона довірила велику таємницю, і ця таємниця ввійшла в серце юнака як найсвятіший наказ його предків. "Ти підеш до старого Россаріо і скажеш йому: вільні люди мають запалити вогонь на вершині Комо в ніч святого духа Кахунї". Так говорила йому добра його сеньйора, а він, склавши на грудях руки, старанно запам'ятовував кожне її слово. Вона сказала йому: "Якщо Россаріо не буде дома, спитай у Мерфі, де живе Умберто. Коли не знайдеш Умберто, підеш із сеньйором професором до селища Курумба і там зустрінеш одноокого Артуро. Він ждатиме тебе на третю ніч після повного місяця. Ти зрозумів усе, мій друже Тумаяуа?" Він кивнув головою. Тепер він повторював у думках кожне слово сеньйори Ернестіни. Хіба ж міг він забути наказ своєї дорогої сеньйори?..

Тумаяуа не застав Россаріо дома, а Умберто, як повідомили, кілька днів тому заарештували солдати Чорного Себастьяна.

Доведеться йти з білими людьми в сільву й самому нести велику таємницю до селища Курумба. Там треба розшукати одноокого Артуро. Він чекатиме Тумаяуа на третю ніч після повного місяця. Тумаяуа не забуде нічого. На третю ніч після повного місяця...

Візок зупинився коло причалу.

Мерфі лишилась на березі. Тумаяу пішов на корабель. Його зустрів Пабло. Капітан не знав сенйори Ернестіни, не знав доктора Коельо, але в його доброму серці прокинувся жаль до нещасної жінки. Він допоміг Тумаяу знести поранену на берег.

Коли візок, на який поклали Ернестіну, зник у темряві, Пабло повернувся на "Голіаф", підійшов до борту і, схрестивши руки на грудях, поринув у думи.

В цю мить за далеким лісом ударив грім. Над сонними хащами покотилося відлуння. За першим ударом пролунав другий, третій...

Пабло завмер біля поручнів, ніби загіпнотизований далекою громовицею. Він безпомилково визначив, що гуркотів не грім — десь серед лісу спалахнула перестрілка. Після вибухів почулися безладні рушничні постріли, швидке надсадне татакання кулеметів. Капітанові навіть здалося, що він чує приглушену віддаллю команду, хрипкі вигуки, тупіт ніг. У його розпаленій уяві вже малювалося грізне видовище нічної битви.

— Що там скоїлось? — вигукнув він з нервовим дрожем у голосі, забувши, що поруч нього не було жодної душі. — Як б'ють, бісові душі! Як смалять!

На носі корабля стояли мандрівники — три темних постаті над синюватим плесом ріки. Вони теж слухали зловісну стрілянину.

— Хто б міг подумати: серед ночі, — прошепотів Крутояр.

З нервовою покwapливiстю витягнув цигарку і почав черкати сірником.

Але на нього накинувся Бунч.

— Що ви робите? Та перестаньте курити!

Бідний Бунч! І зараз обережність не покинула його.

Самсонов простягнув у пiтьму руку. Він побачив над чорною смугою лісу, що тягнулася понад берегом річки ніжно-рожеве пасмо. Здавалося, там ось-ось з'явиться місяць.

— Горить! — сказав він тихо. — Гляньте, як горить! Заграва піднімається все вище й вище.

Над лісом полум'янів трояндовий цвіт. Глуха стрілянина наростала.

"ПОГАНІЙ КАБАЛЬЄРО"

Цей день був для Себастьяна Олів'єро найважчим за всі дні, які він пережив останнім часом після повернення із столиці. Жодної хвилини спокою. Все наче перевернулось і котиться кудись у прірву. Люди зовсім показалися. Поліцаї відбилися од рук.

Чорний Себастьян їхав із своїм охоронцем вулицею селища і перебігав очима з будівлі на будівлю. Нікчемні пси! Що лишилося від їхньої колишньої покоры? Живуть у своїх халупах, неначе терміти, забули бога і владу. Ладні кожної хвилини схопитися за зброю.

Мошкара докучала Олів'єро. Його широкі, немов вирубані з дошки, обличчя було червоне й пiтне. Мундир кольору хакі з великими накладними кишенями на грудях тиснув його і дратував.

Двоє робітників у довгих строкатих сорочках, знявши капелюхи, низько схилили

перед комісаром голови.

Себастьян Олів'єро ледь кивнув їм. Він не довіряв цій показній покірливості. Зігнути спину, міцно стулені вуста, схрещені на грудях жилаві руки — вся поза таїла в собі ненависть. О, Себастьян добре вивчив тутешній народ!

А ось гурт мулатів. Вони ще не помітили свого комісара й жваво про щось розмовляють. Гарячі, збуджені. Ладні хоч зараз кинутись у бійку. Себастьян Олів'єро підозріло звів на перенісці брови. Їм тільки дай зброю — переріжуть в одну мить усіх порядних людей у селищі.

— Вітання сеньйорові комісару!

— Як здоров'я сеньйора?

— Сеньйоре комісар, ви не чули про людей апіака? Кажуть, вони вирізали всіх мешканців Макаокану? Чому ж поліція не захищає праведних християн!

Комісар спинив свого гарячого скакуна. Той аж здибився, відчувши туго натягнуті вудила.

Поплескавши коня по шиї, комісар різко обірвав запитання. Поліція виконує свої обов'язки. Він не збирається пояснювати всі наміри влади. Негайно розійтись! І щоб жодного слова про людей апіака.

Кінь нетерпляче гарцював на місці, обпалюючи недобрим оком робітників. Смирна конячина, на якій їхав за комісаром поліцейський стражник, лякливо тиснулась до огорожі. Себастьян підняв свого крилатого капелюха! Годі! Ніяких мітингів! Кожен, хто зважиться мітингувати, буде занесений у чорний список.

Себастьян рушив далі. Він згадував останні події. Звичайно, йому вдалося дечого домогтись, його зусилля не пропали марно. Найголовніше зроблено. Найголовніше в житті сеньйора Олів'єро. Він виконав завдання урядових інстанцій. Таємного агента, який віз повідомлення для підпільних повстанських сил, затримано і знешкоджено. Ха-ха! Чудесне слово! Хто тільки вигадав таке слово — знешкоджено! Однієї кулі в груди було досить, щоб знешкодити такого небезпечного ворога. Та цього мало! Сеньйор Олів'єро здійснив заповіт свого життя, виконав клятву, яку дав своїй славнозвісній сім'ї. Ернестіну, дочку Коельо, покарано.

Коли донька доктора Коельо відмовилась стати його дружиною, зганьбивши високоповажний рід Олів'єро, молодий Себастьян поклав собі за мету жорстоко помітитися зарозумілій красуні. Скільки років він чекав нагоди, скільки років він викохував у своєму серці плани помсти! Від його кохання, звичайно, давно вже не лишилось і сліду, але жадоба помсти за ці роки перетворилась у нього на хворобливу пристрасть, на маніакальну ідею. І ось доля усміхнулась йому. Через таємну агентуру поліцейський комісар дізнався, що сеньйора Ернестіна, дочка Каріоко Коельо, повертається на батьківщину, маючи важливе доручення від свого емігрантського центру. Урядові інстанції в зашифрованій телеграмі інформували комісара про можливий маршрут її подорожі, називали її прикмети і в категоричній формі зобов'язували знешкодити державного злочинця.

Знешкодити державного злочинця! Ха-ха! Як чудесно це звучало! Він мав

знешкодити державного злочинця, який у той же час був його смертельним ворогом. Правда, в телеграмі йшлося також про те, що треба з'ясувати мету подорожі Ернестіни, дізнатися від неї, до кого вона їхала, з ким мала встановити контакт. Але ж не все можна зробити так, як того вимагає високе начальство. Добре посилати вимоги з центру, сидючи під охороною парашутистів і танкових батальйонів за тисячі кілометрів від цієї клятої, забутої богом сельви...

Олів'єро ще й зараз бачив перед собою картину допиту на "Віргінії". Коли вони затримали корабель, з палуби почали стріляти. Якийсь матрос-сміливець вирішив порятувати свою прекрасну мадонну. Один пістолет проти сотень рушниць! Матроса безжально зарубали, капітана взяли під арешт.

Збігши в каюту, комісар Олів'єро, розхристаний, з вибалушеними, налитими жадобою помсти очима, побачив невисоку, худорляву жінку, зодягнену в чорну доладно скроєну сукню.

Сеньйора Ернестіна, вже немолода, але все ще з слідами сліпучої вроди, обпекла його презирливим поглядом і спокійно мовила:

— Ви як були поганим кабальєро, так ним і залишились. Убивати із засідки — це ваше звичне діло.

Він украй розгубився, охоплений диким почуттям злості й сорому. Від сорому йому палали щоки, шия, навіть руки. Він не знав, куди подіти свої руки й що сказати. Він раптом важко вдихнув повітря і промовив:

— Сідайте, сеньйоро!.. Я не збираюсь вбивати вас...

Вона сіла. Струнка й неприступна, немов усе та ж юна сеньйоріна Ерна, як її звали в їхньому місті молодики, коли вона після вечірньої меси проходила вузькими вуличками міста в своїй довгій барвистій спідниці з блискучим намистом на смаглявій оксамитовій шії.

Їхнє місто, тісні вулички, білі цинкові дахи, журливий дзвін на дзвіниці монастиря братів-бенедиктинців, чорні провінціальні капелюхи на головах сановних горожан... Все сплигло перед комісаром, захопило його жагучою повинню спогадів, неначе сама юність увірвалася в його серце.

Він закашлявся і, щоб набути суровішого вигляду, поправив кобуру.

Двоє поліцаїв стояли в дверях і чекали його наказу. Вони були зовсім зайві. В цю хвилину комісар ненавидів їх більше, ніж сеньйору Ернестіну. Він ладен був витурити їх у шию, аби не бачити рабської запопадливості в їхніх по-собачому відданих очах.

Сеньйора Ернестіна бгала маленьку хустинку.

Тоненькі її пальці миготіли перед очима комісара, немов шпиці в колесі.

"А що, коли я запропоную їй втечу, — майнуло раптом у його голові. — Ще не все втрачено. В неї не лишилось іншого виходу. Смерть або життя. Скажу їй тільки у вічі, що минуле забуто... що ми можемо бути щасливими. Пообіцяю їй волю, своє серце, далекі подорожі. Будь сміливим, Себастьяне Олів'єро. Те, що відкинула примхлива дівчина, може прийняти розсудлива жінка..." Але другий голос заглушив перший: "Дурень, вона ненавидить тебе. Дивись, яким презирливим поглядом вона обпікає тебе."

Згадай її минуле, згадай те, заради чого вона приїхала сюди... Вона висміє тебе, як нікчемного блазня... Принизить гірше, ніж тоді, в молодості".

І в ньому знову закипіла злість. Він схопився з стільця і ступив крок до сеньйори. Досить грати комедію! Перед нею представник влади. Якщо їй дороге життя, вона повинна відверто й негайно... так, так, негайно виказати мету своєї подорожі. Їй гарантується життя.

— Життя?

— Так, життя і багатство. Величезне багатство.

— З ваших рук, недостойний кабальєро? Чи не так?..

— Вам лишилось жити п'ять хвилин, сеньйоро Ернестіно!

— Воля ваша. Адже дужчий той, у кого в руках сокира.

Він схопився за кобуру, але в цю мить відчинились двері — і до каюти вступив Ганкаур.

Білолиций індіанець, уважно оглянувши жінку, перевів погляд на комісара. Рука на кобурі трохи насторожила Ганкаура. Людина диких жорстоких звичаїв, він, одначе, носив у глибині серця повагу до жінки.

— Чого тобі треба, Ганкауре? — спитав його роздратований Себастьян Олів'єро, невдоволений появою свого союзника.

Почувши ім'я Ганкаура, сеньйора Ернестіна швидко підвелась із стільця і підбігла до індіанця. Вона дивилась на нього з болісною усмішкою на обличчі. Її губи, бліді й безкровні від глибокого збентеження, нервово сіпались. Вона хотіла простягти до Ганкаура руку, але їй вистачило сил тільки піднести руку до своїх грудей.

Жінка заплакала. Вся вона тремтіла, немов у пропасниці, ковтала сльози й беззвучно ворушила губами.

Ганкаур зовсім розгубився. В його очах засвітився недобрий вогник.

Себастьян Олів'єро непомітно розстебнув кобуру й поклав долоню на пістолет. Він уважно стежив за кожним рухом жінки. Ганкаур стояв, мов заворожений.

І раптом Ернестіна, дочка доктора Коельо, болісно вигукнула:

— Ти не звір, ти П'єтро, ти син доктора Коельо.

Ганкаур мимоволі відступив назад. Ще ніхто не називав його цим іменем і не казав, що його батько не всесильний вождь апіака, а якийсь там доктор Коельо. Серце підказувало йому, що жінка з засмученими очима сказала правду. Йому захотілося ще раз почути її слова, почути її голос.

Він ступив до неї крок, простягнув руку...

Цієї миті grimнув постріл, жінка хитнулась і впала на спину...

На палубі метушились поліцаї. Вони обшукували суденце, перекидаючи мішки з юкою і маніоковим борошном, заглядаючи в кожний закапелок.

Капітан, високий, худорлявий чоловік у майці, з глибоким шрамом на підборідді, стояв із зав'язаними руками й тупо дивився собі під ноги. Неподалік лежав зарубаний матрос. Кривава рана від мачете спотворювала його обличчя.

Себастьянові доповіли, що суденце оглянуто. Не знайдено нічого підозрілого. Зброї

нема. Капітан запрягнувся, що не знає, хто така сеньйора Ернестіна. Він узяв її на борт у Сан-Фелісі й не цікавився, з якою метою сеньйора подорожує по Ріо-Оскуро. Йому було заплачено, і все.

— Ми ще тебе добре перевіримо, свиняче вуха! Марш у човен! — вилаяв його комісар і, перевальцем підійшовши до борту, почав спускатися по мотузяній драбині в човен, що терся вниз об борт суденця.

Навколо стояли індіанці зі списками й луками в руках. Ганкаур уже сидів у своїй пірозі, байдужий і холодний. На його обличчі ще й досі лежала тінь подиву. Він дивився у воду, ніби прагнув прочитати там загадкову таємницю.

Потім підвів голову й помахом руки звелів своєму загонові сідати в піроги. Індіанці, мов горобці, посипалися в човни. Піроги загойдались під ними. По ріці в усі боки побігли широкі тремтливі кола.

Себастьян стояв у своєму моторному човні, витирав хустиною піт із розчервоного чола й дивився на палубу суденця. Він когось чекав. Нарешті з люка виліз опецькуватий чоловік у формі сержанта.

— Все зроблено, комісаре, — гукнув він весело. — Через дві години "Вірґінія" піде до дідка на вечерю!..

— Молодець, Аркаяліс, — скупі похвалив його комісар. — Ми зробили своє діло. Хай кінчають каймани. Для них це буде доброю поживою...

...Комісар ударив нагаєм коня. Спогади згасли в його свідомості. Він знову був посеред вулиці, спокійний і впевнений, сповнений гордовитого задоволення за виконану справу... Він знищив ворога. Правда, не зміг витягнути з нього таємниці, але для цього він знайде сотню виправдувальних причин. Хай пан президент пробачить йому невеличкий промах. Головне зроблено. Хай тепер чекають місцеві бунтівники наказу з центру, хай виглядають зв'язківця...

Небо порожевіло на заході. Пекучий день закінчувався. Дерева й кущі, здавалося, ждали вечірньої прохолоди.

З дворів долинали кувікання поросят, кудкудакання курей.

Себастьян з гордовитою пихою озирався навкруги. Він був тут бог і цар. Однак його марнолюбство не знаходило вдоволення. Скоріше б вирватися звідси! Під час останньої поїздки в столицю пан президент дав Себастьянові аудієнцію. Вони розмовляли над годину. Хитра бестія, цей панок з лицем перепитого бармена, невисокий, плюгавенький, з гострими оченятами. Як він заливався про "демократію" і про "національну єдність" країни! Не все в нього, правда, гаразд, дуже сутужно з економікою, шалено ростуть ціни, росте безробіття, росте інфляція. Доводиться опиратися на армію. Тільки страх тримає ще в покорі марксистських агітаторів і бунтарів. Але ж кулями не підправиш виробництва і не даси хліба... Далі пан президент розпитував про настрої туземного населення, про прибутки каучукових фірм. Потім поплескав комісара по плечу і, ніби жартуючи, кинув: "Чекайте мене на гостину. Обов'язково завітаю до вас. Столиця неспокійна. Я більше вірю вашій глушині, комісаре Олів'єро!"

О, хитрий, бестія! Хоче сховатися в провінції, бо там, у столиці, у нього хитається під ногами ґрунт. Ще переховуючися в амазонських джунглях, Себастьян Олів'єро дізнався, як підло й підступно пан президент повалив свого попередника Матаразо. Клявся йому у вірності, був його першим військовим радником, запобігав перед дочками пана Матаразо і, щоб приспати його пильність, в день путчу навіть виїхав на свою заміську віллу і звідти попросив Матаразо навідатися до нього в гості. "В гарнізоні неспокійно, — поскаржився йому по телефону Матаразо. — Ви, як військовий радник, повинні знати, що там діється. Перекажіть сеньйорам генералам, що я згоден ввести ще двох військових до свого кабінету. Ми повинні домовитися про все без насильства, не допускаючи громадянської війни". — "Боже! Ніхто не збирається повставати проти вас, — вигукнув тоді Батіс. — Тільки не провокуйте військових!" — "Тобто?" — "Заспокойте робітників на заводах. Хай вони розходяться по домівках. Хай віддадуть зброю..."

І таки умовив наївного, добродушного й довірливого Матаразо. А коли літаки змовників почали обстрілювати президентський палац, Батіс, одягши свою генеральську форму, перший передав Матаразо ультиматум про капітуляцію. "В ім'я спасіння нації ви мусите зректися влади. Ми даємо вам літак. Вам і вашій сім'ї гарантована повна безпека. Двадцять хвилин на роздуми. Двадцять — і не більше!"

Звісно, пан президент Батіс не розповів про свої хитрючі витівки якомусь там сеньйорові Олів'єро. Нащо йому було виправдовуватися перед кимось? Тепер він став цивільним і просто хоче міцної влади, але такої, щоб ніхто не міг закинути їм, що вони, мовляв, порушують норми міжнародного права, вдаються до терору... Ніякого насильства (про людське око, звичайно)! Демократія найвищого гатунку! Але Себастьян Олів'єро, чуючи ті солоденькі слівця, добряче тямив, чого вони варті. Хай буде демократія, хай буде без насильства. Та все ж таки йому, Чорному Себастьянові, дано владу тут, у верхів'ї Ріо-Оскуро. Ще й пообіцяно за вірну службу надбавити платню, а згодом навіть перевести до однієї з центральних округ. Себастьян Олів'єро знає, що це має означати. Знає, як захищати інтереси свого уряду...

Зараз його тільки непокоїла справа Ван-Саунгейнлера, в якій ніяк не міг розібратися до кінця. Бо й справді, чим було пояснити, м'яко кажучи, дивну поведінку у цій справі властей? Ба навіть самого сеньйора президента Батіса! Минулого року в заяві для преси вельмишановний генерал назвав Ван-Саунгейнлера своїм другом, нагородив його орденом республіки, пообіцяв йому всіляку підтримку в дослідженні тропічних районів. А тепер сеньйор президент — чи то пак, управління федеральної безпеки (начебто це не все одно?) — посилає Себастьянові Олів'єро наказ знайти, арештувати і в разі потреби знешкодити "зарозумілого іноземця". І росіянам теж не обіцяється нічого приємного. І їм не давати спуску, не пускати в сільву, не відкривати перед ними воріт.

Тут, правда, у Себастьяна Олів'єро вийшла промашка. Поки що цілковитий провал. Затримати росіян на підступах до Ріо-Падамо йому ніяк не вдається. На які тільки витівки він не йшов, чого тільки не вигадував. Усе плем'я апіака було мобілізоване на

затримання "Голіафа". Він, Себастьян Олів'єро, дав особистий наказ Ганкауру перехопити ланчію, запалити її або, принаймні змусити повернутися назад. Що там скоїлося, він не знає. Здається, росіяни зуміли якось відбитися, корабель вирвався і рушив далі. Мало того, він наткнувся на спалену "Віргінію" і, можливо... Боже, навіть страшно подумати про те, що буде, якщо вони знайшли там трупи застрелених ворогів генерала Батіса! Він, ідіот, мусив би думати, мусив би подбати про цілковиту секретність операції, а не залишати вбиту сеньйору на кораблі. Ну гаразд, а що далі? Здається, як йому повідомили, один з агентів на ймення Фернандо зумів викрасти сина професора Крутояра. Прийом досить вправний, добре продуманий і міг би дати бажаний результат. Але й тут у них зірвалося. Хлопець, прекрасний об'єкт для шантажу, улюблений син професора, зникає. Уже був у руках індіанців, уже його вели до Ганкаура, як раптом чортівня — хтось з дурної голови вирішив відпустити хлопця назад. Ганкаур відповість за це. Ганкаур одержить те, що йому належиться!

Хоча... — думки Олів'єро потекли іншим річищем, — усе в цьому світі може перемінитися, і він, Олів'єро, не такий дурень, щоб вічно підставляти свою голову під удар заради чужих інтересів. У газетах все частіше з'являються повідомлення про те, що росіяни вже почали домовлятися з американцями, вже навіть підписали якусь угоду про скорочення ядерних ракет... Сюди, в джунглі, газети приходять з запізненням, припустимо, що воно й так, що червоним вдалося вломити правих в американському конгресі, і тоді, ясна річ, ще більше піднімуть голову всякі ліберальчики в республіці, отут у селві, в оточенні самого генерала. Партизани знахабніють, доктор Коельо, напевне, підніме голову. І що ж, Олів'єро знову мусить ходити дурнем і ховатися в джунглях Амазонії? Даруйте, любі мої. Так не буде. Олів'єро теж має свій глузд, він теж хоче жити в умовах... як це кажуть росіяни? — в умовах "нового політичного мислення". А для цього треба бути тверезим політиком. Тверезим і діловим. Так, діловим. І в нього вистачить глузду не наражатися на прикрощі з росіянами. Годі. Цей професор Крутояр, здається, персона світового масштабу. Такі діла слід робити тонко. Тонко й делікатно. Якби Ганкаур підсмажив їх на воді, якби він не прогавив ланчію "Голіаф" у своїх водах, то й сліду не лишилося б від делегації росіян. Але зараз — годі. Обережність і обережність! І з росіянами слід вести перетрактації тільки в плані нової політики. Дурних, як то кажуть, немає.

Біля приміщення мерії на комісара чекав сержант Аркаяліс.

— Я маю повідомити вам дуже важливу новину, комісаре, — заговорив він, допомагаючи своєму шефові злізти з коня.

— Слухаю вас.

Аркаяліс причмокнув м'ясистими губами і для чогось схопив себе за горлянку. Можливо, цим рухом він хотів показати, що дуже скоро все має скінчитися для їхніх ворогів саме так, добрячим зашморгом на шиї.

— Пентаха, один тут дурень, ну справжнісінький дурень і невіглас, зробив сьогодні дуже важливі зізнання. Сеньйор комісар, очевидно, пам'ятає Пентаху? Отакий жилавий, зовсім лисий каучеро з проваленим носом. Живе в сусідстві з Антоніо

Россаріо, у котрого син зв'язався з бандитами. Аркаяліс при цих словах аж підгецькував, простуючи поряд з комісаром до високого ґанку. Той його слухав неуважно, похмуро, певно, зайнятий якимись своїми думками. Раптом Пентаха прибіг до мерії і під великим секретом розповів Аркаялісу, що його сусід Антоніо Россаріо тримає зв'язок із бандитами...

— Стара пісня, — урвав свого помічника Олів'єро, долаючи останню приступку дерев'яного ґанку.

Відчинив двері і зайшов до прохолодного приміщення мерії.

— Еге ж, комісаре, — підтакнув Аркаяліс, запопадливо підставляючи шефові стільця. — Сідайте, прошу вас. Так от, розповідає він мені про тих бандитів, а я собі й метикую: кажи, кажи, ми вже давно рознюхали все це. Не думай, що поліція дарма собі боки відлежує. А він і говорить: цей Россаріо чекає з нафтових розробок Бакарайбо свого старшого сина, який має прилетіти від своєї профспілки. Він там за червоного лідера. Оце, думаю, новина. Молодчина ти, Пентаха, кажу я йому. Одержиш землю. Як заарештуємо Антоніо Россаріо, всю його землю віддамо тобі. Він зрадив, звичайно, мало не кинувся цілувати мені руки. Клянеться, що винюхає того Россаріо, куди б він не сховався.

Себастьян Олів'єро підвівся, підійшов до невеличкого віконця. В кімнаті з необкладеними дерев'яними стінами було якось незатишно, темно. Біля дому, в сусідньому дворі, мале хлопчєня ганялося за індіком. Індик то відскакував убік, то раптом, круто повернувшись, бив переслідувача крильми. Хлопчик весело реготав.

Дивлячись на цю сцену, Олів'єро позіхнув. Він не любив дітей. Вони ніби нагадували йому про його особисте невдале життя, про трагічний кінець його залицянь до красуні Ернестіни. Доля так і не подарувала йому ні сім'ї, ні дітей, ні багатства, і він, зовсім зачерствівши серцем, дивився тепер на світ холодними злостивими очима.

В голові Себастьяна виникло раптове рішення. Вони негайно підуть до старого Антоніо і поведуть із ним дипломатичну гру. Негайно до Антоніо! Здається, це зовсім близько, можна обійтись і без коней.

Аркаяліс нервово затупцював на місці. До Антоніо рукою подати. Але вони мають поспішати. Телеграф передав, що через три години до них прилітає із своїми хлопцями полковник Артуро де Бракватіста...

— Чого ж ви мовчали досі! — скочив як ужалений комісар. — Де телеграма? Покажіть! Оце? Так, так. "Забезпечте умови негайного проведення операції".

Комісар на мить задумався. До них прибуває командир парашутного батальйону полковник Бракватіста. Були вони колись друзями, вчилися разом, та розвела їх доля по різних шляхах: Себастьян Олів'єро — в глуху сельву, полковника Бракватісту — в особисту гвардію пана президента. Хитра лисиця! Та, власне, й зараз видає себе за щирого Себастьянового приятеля. Доводиться робити вигляд, що віриш. Але ж Олів'єро знає ціну тій дружбі. Це ж через нього він опинився в цій глушині. Коли діла хунти погіршали і в усьому світі зчинився галас про свавілля генерала Батіса, довелося провести цивільні вибори. Генерал став "паном президентом" і навіть зайнявся

"чисткою" свого апарату: поменше, мовляв, військових, поменше тих, хто брав участь в захопленні влади, хто звалив Матаразо. Отоді полковник Бракватіста й порадив Батісові "очиститись" і від таких типів, як Себастьян Олів'єро. Полковник Бракватіста став кричати на мітингах, що він був і лишається прихильником "демократії", а Олів'єро має тяжку політичну біографію, і йому краще зникнути подалі в провінції. Аби заспокоїти іноземних дипломатів, пан президент послухав свого охоронця, і Себастьяна було усунено з поста столичного префекта...

— Значить, о сьомій вечора прибувають? — глухо озвався поліцейський комісар і глянув на свій годинник. — Зараз четверта. Маємо ще доволі часу, сержанте. Ходімо.

Тіні від високих дерев перетинали вулицю. Галаслива малеча здіймала хмари куряви. "І де в них сила береться, в цих нікчемних пацюків, — думав Олів'єро. — Живуть на самій тільки воді й маніючі, а гасають по всіх усядах, мов лошаки". Він ішов сердитий, увесь час дивлячись під ноги, і майже не слухав улесливого базікання свого помічника, який ледве встигав за ним.

Нарешті вони дісталися дому Антонію. Комісар зайшов на подвір'я широкою рівною ходою господаря, схиливши трохи набік голову в крислатому капелюсі й тримаючи руку на кобурі револьвера. В цю мить він весь був уособленням влади й сили.

Старий Антонію Россаріо сидів під пальмою й вирізував із дерева якусь чудернацьку фігурку. Сонце, пробиваючись крізь листя, вигравало мерехтливими зайчиками на його щедро полатаній сорочці. Чорні висушені ноги у виразках і подряпинах скидалися на дерев'яні колодки.

Дехто казав у селищі, що Антонію Россаріо — ворожбит. Він жив одним життям з деревами й рослинами, він знав таємничу мову сельви, по голосах звірів умів передбачати погоду. Бородатий, закустраний, ніби трошки не сповна розуму, він і справді умів заклинати звіра і носив у своєму серці стільки лагідних теплих слів, що під його батьківським поглядом нещасні каучеро забували про свої хвороби і проймалися вірою в своє неминуче й негайне одужання.

Поява комісара насторожила старого, вона не віщувала нічого доброго. В Антонію було двоє синів. Молодший Мігель бився в партизанах, старший працював десь далеко на півночі на нафтових розробках і, як переказували люди, не мирився з поліцією. Боячись переслідувань, старий Антонію нікому не говорив про свого Філіппе.

— Що поробляєш, старий?

Комісар стояв перед Антонію, широко розставивши ноги в чоботях з високими халявами, що захищали його від укусів гадюк. Руки Себастьяна були закладені за спину — це краще впливало на "кліентуру", як він називав людей, котрі мали лихо стикатися з ним.

— У бідного каучеро доволі клопоту, — промимрив тихо Антонію.

— Зате маєш добрих синів. Хіба не так, сержанте?

— Чудових синів! — з робленим захопленням вигукнув череватий Аркаяліс.

— У мене один син, сеньйори, — спробував кволо заперечити старий. На його обличчі вирізвився гострий, мов у кібця, ніс. Очі його сиділи так глибоко у впадинах,

ніби їх взагалі не було. — Я мав одного сина, але не знаю, куди він повівся.

Себаст'ян повагом пройшовся по подвір'ю. Став біля одного з бамбукових стояків, на яких тримався дім, і недбало поторсав його ногою. Вся будова загрозливо схитнулась. Комісар криво посміхнувся. Ось так можна вдарити один раз, — і вся хижка розвалиться. Хай пам'ятає про це Антоніо Россаріо. І хай не прикидається дурником.

Останні слова комісар проказав неприховано загрозливим тоном. Син Антоніо подався до бандитів, які нишпорять по лісах. Тепер поліції стало відомо, що в старого є ще один син.

— Ах, сеньйори...

— Не бреші, Антоніо. Твій син працює в Бакарайбо на нафтових розробках. Схилив голову? Боїшся дивитись мені у вічі? Ану, підведи голову!..

Руки старого ще дужче притиснули до грудей дірявого солом'яного капелюха. В глибоких западинах очей з'явилися сльози. Старий злякався не за себе. Він пройнявся раптовим жахом, що ось зараз, цієї миті, сеньйор Себаст'ян Олів'єро скаже йому якусь страшну новину про сина.

— У мене був син... другий син, — кволо зізнався він. — Але багато років тому він пішов із дому, і я забув навіть думати про нього. Не карайте мене, сеньйори! — Руки Антоніо в благальному пориві простяглися до комісара. Товсті вени на них роздулися й потемніли, так що здавалося, ніби ті руки обмотані грубим іржавим дротом.

Тоді комісар, пронизавши старого холодним, доскіпливим поглядом, мовив, розтягуючи кожне слово:

— Раніше б так, Антоніо. Поліцію ніколи не обдуриш. Ми знаємо й не про такі речі. Звичайно, ми могли б послати тебе на каторжні роботи в Ельдорадо. Але ти стара людина, маєш глузд. Тебе врятує тільки одне — покора. Цілковита покора!

Старий опустил голову, ніби згоджуючись в усьому з комісаром. Потім косо зиркнув на нього, спитав:

— Чим же я мушу довести свою покору, сеньйоре комісар?

— О, ти хитра бестія! — підкинув бровою комісар. Нахилившись до старого всім тілом, він роздільно й твердо промовив: — Покора — це відданість владі. Якщо хочеш бути відданим, не забувай про нас. Коли до тебе з'являться бандити, негайно повідом у мерію. Зрозумів?

Антоніо швидко закивав головою. Так, він зрозумів, усе зрозумів. Тільки очей не підняв старий. Вони могли зрадити його, темні, глибокі, страдницькі очі. В тих очах була гаряча невичасна надія, якої найбільше боявся мстивий, пихатий комісар Олів'єро.

ПАРАШУТИСТИ ПОЧИНАЮТЬ ДІЯТИ

Швидко вечоріло. Москіти літали хмарами і жалили немилосердно.

Себаст'ян Олів'єро ждав з столиці свого старого "приятеля". Походжаючи по двору мерії, він прислухався до найменшого шуму, часом піднімав голову і довго дивився на небо. Бракватіста міг прибути із своїм загоном лише на літаках або вертольотах.

До мерії підлетів на змиленому коні поліцай-мулат, дебелий хлопець у розстебнутому мундирі. Не злазячи з коня, він гукнув комісарові, що по річці

посувається якесь судно. Мабуть, із росіянами. Що робити? Обшукувати корабель чи ні? За дві години він буде біля причалу.

— Не чіпати! Навіть не з'являйтесь їм на очі. Хай висаджуються.

— Слухаю, сеньйоре комісар. Курява сховала вершника.

"Коли ж нарешті прибуде полковник? — думав Себастьян. — Вже пів на сьому. Ці столичні сеньйори уміють грати на нервах. Їм усе дозволено".

— Аркаяліс, вам не здається, що за лісом чути гуркіт мотора?

Сержант вибіг на ґанок і прислухався. Він теж щось почув. Але це був зовсім не гуркіт мотора. Від річки донеслась стрілянина. Били з гвинтівок.

— Може, полковник зав'язав бій з бандитами? — скривив у презирливій гримасі губи Себастьян Олів'єро.

— Неспокійний світ, комісаре. Раніше ми були тут господарями, а тепер не знаєш, чи прокинешся вранці, чи заснеш навіки.

— Облиште патякати, сержанте. Краще слухайте.

— Я слухаю, сеньйоре комісар. Свині верещать у дворах, кури мов показалися. Онде вже й жаби закумкали на сполох. Більше нічого.

Минуло ще півгодини. Небо почало темніти. Червоні пасма на ньому поблякли, розтанули, немов зачепившись за верховіття дерев, постікали на зморену спекою землю. Жаби гучно кумкали в хащах.

З'явився ще один верхівець. Він скакав здалеку і майже загнав коня. Жовта піна клаптями звисала з кінської губи.

Поліцай був без кашкета. Він важко дихав, неначе йому довелося власними ногами зміряти бозна-яку віддаль. Витерши рукавом мундира пошерхлі губи, він випалив:

— Ганкаур потрапив до рук партизан.

— Що? — стиснувши кулаки, кинувся до нього комісар.

Від власного крику, а може, від того, що поліцай нараз посуворішав і, злісно стуливши губи, заклав руки за спину, Себастьянові Олів'єро зробилось моторошно.

— Де Ганкаур? — сказав він тихше.

Поліцай знизав плечима. Він не міг сказати нічого певного. Командир їхньої застави послав його з коротким повідомленням: загін Ганкаура попав у пастку. Що він може ще сказати сеньйорові комісару?

Себастьян Олів'єро відпустив поліцаю. Спробував заспокоїти себе.

Що ж, можливо, це навіть йому на руку. Партизани доктора Коельо поскубли дикунів атака, а ті пройнялися ще більшою зненавистю до партизанів Коельо. Всі вони ненавиділи одне одного і боялись комісара округи, Себастьяна Олів'єро! Зрештою, останнє слово лишається за урядовими силами. Доброго карального загону тепер вистачить на те, щоб очистити навколишні ліси від бандитів і назавжди приборкати бунтарів.

Біля річки почувся приглушений гуркіт моторів. Вертольоти з парашутистами опускалися неподалік од причалу.

А ще через п'ятнадцять хвилин в тісній кімнатці мерії до столу сіли комісар

Себастьян Олів'єро та полковник особистої парашутної дивізії президента хоробрий Артуро де Бракватіста.

Сеньйор Бракватіста був міцним здорованем. На голові в нього сидів кашкет із високою кокардою. Рум'яне, ще моложаве обличчя полковника пашіло здоров'ям і самовдоволенням.

Бракватіста пив з кухля коньяк, патякав про минулі діла, згадував якісь веселі, сороміцькі історії.

Себастьян Олів'єро теж пив, затято, мовчки, лише зрідка розтягуючи губи в скупій посмішці, аби підтримати добрий настрій свого гостя. Зустрівшись із полковником, він ще глибше усвідомив всю убогість свого життя в сельві. З нього було досить. Коньяк затуманив йому голову. Щось темне й волохате прокинулось в його грудях, розпустило кігті й вимагало простору.

Але не можна було показувати свого настрою перед зарозумілим офіцером із почту Батіса. Напружуючи всі сили комісар говорив ввічливим, підкреслено приятельським тоном:

— Я знав, що пришлють тебе. Мені підказувало серце.

— Брешеш, Себ.

— Не називай мене отим блазенським іменем. Чуєш, прошу тебе, не називай мене американськими кличками. Я твій давній товариш — Себастьян Олів'єро.

У полковника Бракватісти від подиву полізли на лоба очі. Ха-ха, що він чує? Який же він дурень, цей Себастьян Олів'єро, коли він ображається за те, що його величають, як справжнього американського хлопця. Зараз не ті часи. Не можна жити старим романтизмом минулого. Досить грати комедію: нація, суверенітет, гідність роду, слава креолів... Годі! Настав час американських темпів і американському духу. Вся столиця дивиться сьогодні на свого північного сусіду. Навіть президент навчився говорити англійською мовою. Зрештою, яка різниця? Передусім — суть, принцип. Головне — зберегти чистоту раси й чистоту каст. Плебс знахабнів, йому треба дати по пальцях. На нафтових промислах в Бакарайбо п'ятий місяць підряд не припиняються страйки. Дві столичні газети продались червоним лідерам і розводять антиамериканську пропаганду, закликають шанувати ім'я загиблого президента Матаразо. Знову — прокламації по місту, і на кожній — портрет його. Знову серп і молот малюють на стінах. Навіть в армії часи Матаразо згадують приязно. Якщо не допоможуть американці, все може скінчитися дуже сумно. Креольський дух повинен з'єднатися з американським духом і викорчувати червону заразу...

У Бракватісти пашіло від збудження обличчя. Він майже за кожним словом грюкав важким волохатим кулаком по столі. Його парашутисти зуміють навести скрізь порядок. У них добра рука. Сто п'ятдесят до зубів озброєних хлопців! Це вам не іграшка, сеньйоре Олів'єро! Ха-ха-ха...

"Він став надто зухвалим і необережним, — подумав Себастьян. — Може, це від того, що почуває свою силу?..."

Бракватіста ніби вгадав комісарові думки. Самовпевнено посміхнувшись, поклав на

стіл важкі кулаки і заговорив, розтягуючи кожне слово:

— Ти не впізнаєш свого старого приятеля Бракватісту? Часи не ті, друже мій! Зовсім не ті. Нам потрібна сильна рука, надійна й несхитна, як броньований кулак. — Бракватіста розімліло схилювся до комісара всім своїм туго набитим тілом, довірливо примружив великі, темні очі. — Ти читав Валенсію Лунсія "Ліберальний цезаризм"? Розпач, крик серця! Демос зовсім здеморалізований, йому потрібний добрий хазяїн, як поганенькому віслику — гострі остроги. Цей Лунсія не дурень! Він заявляє, що плебс завжди був дезорганізуючим фактором і що тільки "цезар" врятує націю від повного морального й політичного кретинізму. Що, здорово?

— Здорово, хоч і не зовсім оригінально, — з похмурою байдужістю видавив Олів'єро.

Полковник, ніби вжалений, підняв голову, з образливою міною потягнувся до пляшки. В його голосі забриніли досадливі нотки. Справді, оригінального мало, але досить слушно. Сьогодні треба відкинути всі сентименти і діяти рішуче. Ситуація надто складна...

— Невже? — підняв широке, грубе лице Олів'єро.

— Звичайно... не все втрачено... — зам'явся полковник. — Ми ще на коні.

— О, безперечно! — вигукнув комісар з сарказмом. — У ваших руках армія.

Бракватіста, не вловивши в його тоні іронії, трохи пожвавішав.

— Так, армія, офіцерський корпус... Ми одержали недавно сто двадцять новеньких американських "джипів". Шість машин щодня чергують перед домом сеньйора президента. Авіацію теж не забули. Старий придбав собі п'ять реактивних "вампірів", і, коли під час парадів вони проносяться над його палацом, він дуже мило махає їм з балкона хустиною. Загалом, як бачиш, є чим воювати.

— Але я чув, що Кавендіс збирає своїх прихильників? — докинув все тим же тоном Олів'єро.

— Можливо, — кивнув головою полковник. — Батіс почуває себе не зовсім певно. Особливо він боїться лівих. Нас двічі викликали для охорони палацу. Одного разу ми витримали цілу облогу. Шість годин тривала демонстрація. Довелося підтягнути танки і нашу дивізію. Батіс украй розгубився. Я зайшов до нього в кабінет, щоб спитати, що робити далі. Ти знаєш, він був жалюгідний. Весь тремтів, засунув голову в сейф і перебирав там якісь папери. Коли побачив мене, мало не впав біля столу. Мабуть, подумав, що я прийшов заарештувати його. І тоді мені в голову спала ідея... — Бракватіста з деякою підозрою глянув на комісара, ніби зважуючи, чи варто розкривати душу перед цим чоловіком, але співчутлива посмішка на обличчі Олів'єро заспокоїла його. — Я подумав: варто мені було арештувати його, вийти на балкон і оголосити, що республіку врятовано, мене б зробили героєм. Можливо, мене призначили б... — Він раптом зареготав гучно і силувано. — Звичайно, це я так, жартома. Ти не думай нічого. Мої погляди лишилися незмінними: міцна диктатура і орієнтація на північ.

Потім він перейшов до діла. Він привіз суворий наказ: блокувати загони "червоних", очистити від них усі вузлові пункти. Стежити за російською пошуковою експедицією.

— Вони сьогодні прибувають, — перебив його самовпевнене базікання комісар. — Мабуть, уже стоять біля причалу. Я просто не знаю, що робити. Та й узагалі мені незрозуміло, чому президент так наполюшився. Мені здається, що голландець давно зламав собі шию. Історія з радіограмою — це суцільний блеф. Червона пропаганда, не більше.

Полковник мить подумав.

— Гаразд, а що поробляє доктор Коельо? Ти знаєш, що у нього є зв'язки в столиці, навіть серед ділових кіл? Ліві теж підтримують його. Він визнаний лідер так званого Національного фронту. Якщо ми заємося з операцією, він скористається з цього і спровокує виступ по всій країні.

— Ми перехопили їхнього агента, сеньйору Ернестіну.

— Яку ж вісточку несла пташка?

Олів'єро нічого не відповів. Це було питання, якого він найбільше боявся. Ходив по кімнаті похмурий, замкнутий, ніби чекав кулі в спину.

Одна свічка, догорівши, погасла, і червона жилка, ніби вмираючи, кілька секунд пручалась у розтопленому воскові.

Бракватіста зробив нетерплячий рух. Комісар здригнувся й відступив у темний куток кімнати. Вийшло зовсім не так, як думалось напочатку. Вони перехопили жінку й почали допит. Прямо там, на суденці. До речі, це була донька доктора Коельо. Вона поводитись нахабно, з викликом. Потім кинулась на одного з охоронців, вирвала у нього з рук зброю і вбила себе на місці.

— Погано! — зітхнув Бракватіста. Глянув на пляшку з коньяком, але пити передумав. — Якщо дізнається президент, тобі намілять шию. Емігрантський центр послав її з важливим завданням — це ясно. Але конкретно нічого не відомо. Просто не знаю, що тобі порадити.

Себастьян нервово знизав плечима.

— Чортзна-що! Я хотів як краще. І взагалі, я вважаю, що головне було перервати їхній зв'язок...

— Наївна людина! — заглушив комісара своїм громовим голосом полковник. — Поглянь у вікно. Темне вікно, чи не правда? Отакою ж темрявою огорнуті наміри твоїх ворогів. Ти можеш розраховувати, прикидати, планувати, а в їхніх диявольських серцях уже визріло рішення, від якого в тебе скоро похолоне в животі. Ти гадаєш, що обірвав їхній зв'язок з закордонним центром, а я певний — вони ще сто разів налагодять цей зв'язок. До речі, крім сеньйори Ернестіни, на суденці не було більше нікого, хто міг би виконати її місію?

Сеньйор Себастьян не знав, що відповісти. Здається, вони обшукали всі закапелки. Правда, там був один індіанець, дурне індіанське кошеня. Почало кусатися. Йому зв'язали руки й ноги і кинули в якийсь відсік. Хай погодує кайманів із вельмишановною сеньйорою Ернестіною.

У полковника Бракватісти заходила нижня щелепа, масивна важка щелепа вгодованого бульдога. Випещеним пальцем він почав длубатись у зубах.

— Послухай, комісарє, а ти бачив, як суденце пішло на дно?

— Не бачив, але, зрештою, це не так важливо. Воно мало вибухнути... І вибухнуло...

— Себастьян Олів'єро спрагло ковтнув слину. В його свідомості почав зароджуватися недобрий здогад. Суденце мало вибухнути через дві години, а вибухнуло значно пізніше... через півдоби.

Та полковник не слухав Себастьяна, він думав про щось своє.

— З чого ми почнемо, Себ? — заговорив він по хвилі.

— Дочекаємось ранку — і в наступ.

— Ти забуваєш, Себ, що ніч теж непоганий час для дії.

— Вночі сельва страшна й неприступна.

— Ні, ми почнемо зараз. Ми почнемо негайно.

Полковник Бракватіста не хотів чути ні про які зволікання. Йому було байдуже до умов боротьби в джунглях, він мислив категоріями столичного життя, де дивізія парашутистів почувала себе повновладним господарем.

Але справді, з чого вони почнуть?

Було кілька варіантів, кожен з яких мав свої переваги й водночас здавалося непридатним. Оточити селище і провести повальні обшуки... Пройти нічним рейдом до селища Курумба, де містились головні постачальні тили Коельо... Заарештувати підозрілих...

Комісар пожвавішав. Його поганий настрій немов вітром здуло: він пригадав розмову з Аркаялісом, відвідини старого Антоніо і з хлопчачою запальністю ударив кулаком по столі. Карамба! План дії готовий. Зараз десята вечора, можна починати. Прекрасну думку ти подав, Артуро! Недарма вас тримають біля президента.

Покликали Аркаяліса. Він вкотився в кімнату, наче кривобокий гарбуз, і шанобливо завмер біля порога. Список підозрілих готовий? Тоді можна починати.

Дракватіста вдоволено потирав руки:

— Навкола селища виставимо надійні пости, щоб миша не пролізла в сельву. Будинки заарештованих спалимо. Це все треба зробити за годину. Ти розумієш, Себ, що я надумав?

Себастьян Олів'єро кивнув головою: він починав розуміти полковника. Рішучими контрзаходами вони остаточно перервуть зв'язок між населенням і загоном Коельо.

Бракватіста не дурень. Рішучість його поведінки заповонила Себастьянове серце. Він підійшов до череваня Аркаяліса і, тицяючи йому в груди пальцем, виразно промовив:

— Антоніо Россаріо візьміть у першу чергу. Бракватіста швидко повернув голову до Себастьяна.

— Антоніо Россаріо?

— Так, тутешній каучеро, старий корч, але має двох синів.

— Яких синів? Де вони? Як звати синів? — полковник увесь перетворився на увагу.

Повільно підвівся з-за столу і темною тінню насунувся на опецькуватого сержанта.

— Приведіть сюди вашого Антоніо. Хижу спаліть. Негайно! Беріть моїх

парашутистів, — закричав він сержантові. — Щоб за п'ять хвилин були тут!

Антоніо Россаріо! Якщо це той Россаріо... Якщо його син...

Привели старого Антоніо. Він тремтів од жаху, коли двоє дебелих парашутистів увіпхнули його до кімнати. Перед широкоплечим Бракватістою Антоніо стояв, немов загнане кошеня. Він сподівався найстрашнішого. Кілька хвилин тому невідомі солдати, витягнувши його з хижі, підпалили убогу оселю, а потім, штурхаючи старого дулами автоматів під боки, погнали безлюдною нічною вулицею.

— Твій син Філіппе Россаріо живе в Бакарайбо?

Антоніо немов обдало полум'ям.

— Так, у мене є син Філіппе, сеньйори. Мені не соромно за мого доброго Філіппе.

В кімнаті горіло кілька свічок, і Антоніо стояв осяяний гострими, тремтливими вогниками, немов на судилищі інквізиції.

— Постривай! — полковник Бракватіста, піднявши праве плече, уважно подивився в обличчя старому. — Я впізнаю тебе, Філіппе Россаріо.

Разпалена уява Бракватісти відроджувала картину минулого. Перед ним уже був не старий німецький Антоніо з довгою зморшкуватою шиєю, з темними западинами очей. У гордій несхитній поставі його маленької голови він побачив комуніста Філіппе Россаріо.

...Тоді теж була ніч, і темрява за вікном неначе змагалася з тишею. В'язниця для політичних в'язнів містилася на далекій глухій околиці. У кабінет до полковника Бракватісти ввели заарештованого профспілкового лідера нафтовиків Бакарайбо комуніста Філіппе Россаріо. Шість днів його жорстоко катували. Від закривавленого, знесиленого Філіппе вимагали, щоб він засвідчив привселюдно, ніби комуністи прагнули шляхом збройного повстання захопити владу в столиці. Ця підла вигадка була потрібна генералові Батісу для того, щоб остаточно загнати компартію країни в підпілля, щоб знищити разом з тим лідерів робітничого руху.

Але Філіппе мовчав. На шостий день тортур він із такою ж зневагою дивився у вічі розлюченому полковникові, як і в перший.

— Ти гадаєш, що я буду вічно панькатися з тобою, Філіппе? — притишеним, шиплячим голосом спитав у в'язня Бракватіста. — А чи не замислювався ти над тим, що все має свій кінець?

— Не лютуйте, полковнику, — озвався Філіппе, через силу ворушаючи розпухлими губами. — Я знаю, що ваша гра підходить до кінця. Тільки ви даремно стараєтесь.

— Гадаєш, ми побоїмось знищити тебе?

— А мабуть, що побоїтесь, сеньйоре полковник.

— Дурень! — спалахнув Бракватіста і враз, отямившись, промовив удавано співчутливим тоном: — Мені навіть жаль тебе, хлопче. Ти ж бо не знаєш, що тебе давно вважають за мертвого. Так, так, твої друзі вважають тебе за мертвого. Наші агенти розпустили чутку, що ти загинув під час пожежі в третьому казематі в'язниці. З вікна ти, певно, помітив, що вчора ми палили непотрібні нам папери, і все місто бачило дим, який валив із тюремного двору. Стихія! Нічого не вдієш! І ця стихія згубила нещасного Філіппе Россаріо. Отак, мій дорогий друже. Ти одумаєшся і зробиш те, чого ми

вимагаємо від тебе. Короткий виступ по радіо — й ти будеш на волі.

— Але ж я мертвий! — впіймав Філіппе на слові свого ката. — Ви сказали, що оголошено про мою смерть.

Бракватіста на мить завагався.

— Це все дрібниці! Що ж із того, що оголошено? Мої агенти могли помилитися. Всі знають твій голос, Філіппе. Чудовий голос оратора! Ти виступаєш із короткою промовою, одержуєш свої двадцять тисяч песо й відпливаєш за океан. Прекрасна перспектива! Треба бути справжнім дурнем, щоб відмовитись од такої пропозиції.

В кімнаті запала тиша. Полковник обійшов навколо стола, зміряв Філіппе важким поглядом. Неквапно вийняв із кобури пістолет, що холодно блиснув синюватою сталлю, недбало зважив його на руці.

— Даю на роздуми три хвилини, — байдужим тоном промовив Бракватіста.

На Філіппе глянуло вічко пістолетного дула.

Останні в житті три хвилини! Філіппе відвернувся до вікна. Там було синє-синє небо. По ньому ліниво пливла хмарина, неначе вітрило на морській гладіні. Дивлячись на хмаринку, яка в цю мить заповонила всю його увагу, він сказав коротко й скупко:

— Ні!

Бракватіста звів курок, підняв пістолет.

І раптом серед мертвої тиші сполохано задзвонив телефон. Полковник нервово схопив трубку і закричав роздратованим голосом, що він слухає. Хто йому дзвонить? З приймальної генерала Батіса? Припинити езекуції над ув'язненим Россаріо? Карамба! В чому річ? Масовий страйк! Он воно що... Полковник тупо глянув на Філіппе. Якби телефон запізнився хоча б на кілька хвилин, він, Бракватіста, власноручно вирвав би язика й виколов очі цьому червоному дияволі. Всі дванадцять куль свого пістолета він ввігнав би в його голову. Він топтав би його тіло доти, доки воно не втратило б людської подоби.

Але Батіс злякався. Філіппе Россаріо залишиться живим.

— Ви чуєте, Філіппе, — нахилився над столом полковник. — Ви чуєте, Філіппе Россаріо? Уряд дарує вам життя, але запам'ятайте: в моєму пістолеті залишиться куля, яка буде чекати на вас. Все життя я буду носити цю кулю, Філіппе Россаріо... Все життя шукатиму зустрічі з вами...

...Бракватіста немов прокинувся від сну. Намацав пістолет. У нього була куля, яка чекала Філіппе Россаріо. Правда, він може випустити її зараз, у голову цього старого дурня. Але ні, ще рано. В Антоніо не стане сил чинити опір, він скаже більше, ніж колись сказав його син.

Свічки палахкотіли на повну силу. Темні кутки кімнати то глибшали, то випинали до світла свої гострі ребра. А за вікнами дрімала ніч, найнепроглядніша ніч, яку будь-коли бачив полковник Бракватіста.

Старий Антоніо швидко хрестився.

Себастьян Олів'єро сидів біля столу і пив коньяк. Монотонне кумкання жаб здавалося йому таємничим голосом грізної сельви, а чорні тіні поліцаїв, що чинили

допит, — зловісними привидами. Тіні били старого Антоніо ногами, про щось питали його, щось доводили, в чомусь переконували. Старий падав на підлогу. Його підводили й знову били. Себастьян Олів'єро був до всього байдужий. На нього навалилася втома. Він заплющив очі й гнав од себе гнітючі думки.

Полковник Бракватіста поклав Себастьянові на плече руку.

— Алло, Себ! Цей, здається, вже готовий. Не сказав жодного слова.

— Вони мов дерев'яні, — кволо відповів комісар.

Надворі почулась голосна лайка. Хтось намагався прорватися в мерію. Але патруль не пропускав. На ґанку загупали кроки. Рвучко розчинилися двері — і до кімнати влетів Ганкаур. Волосся на ньому було скуйовджене, очі горіли недобрим вогнем. Велике смагляве тіло вилискувало від поту. Видно, Ганкаур біг багато кілометрів.

Він приніс недобру звістку про сутичку з людьми доктора Коельо. Ганкаур говорив сердитим голосом:

— Білі люди вбили людей апіака. Багато людей. Вони влаштували засідку в лісі й зустріли нас кулями.

Комісар розлютився. Він засипав індіанського вождя образливими словами. Схопивши Ганкаура за плечі, Себастьян несамоовито закричав:

— Ти — підлий син сельви, виплодок ягуара й пантери! Якщо ти збираєшся ховатися за нашими спинами, я перший застрелю тебе, як собаку. Де твої воїни?

Ганкаур дивився на одутле обличчя комісара, на його вузькі очі й чомусь думав про зустріч у лісі. Перед його зором ще й досі тремтіла гостренька борідка доктора Коельо. "П'єтро", — лунало у його вухах. Він теж назвав його чудернацьким іменем "П'єтро"... А цей кричить і називає образливими словами.

— Замовчи, скажений дияволе!

— Ти... ти смієш...

— Я перегризу тобі горло, якщо ти ще раз образиш великого вождя апіака Ганкаура.

✖ Його струнка мускулиста постать майнула до дверей.

Вогники свічок злякано затріпотіли. З гуркотом упала на підлогу пляшка й покотилась під ноги комісарові.

Біля самого порога Ганкаур зупинився. Йому раптом до болю, до нестерпного щему в серці захотілось дізнатися про все. Схопившись руками за одвірок, він, не повертаючи голови, спитав:

— Хто такий П'єтро?

Себастьян розгубився. Що сказати цьому дурневі?

— Вернися, касік могутнього племені апіака. Комісар Олів'єро забирає назад усі погані слова, які він сказав тобі.

Ганкаур вернувся до столу.

— Хто такий П'єтро? — повторив він з притиском.

— Я вперше чую це ім'я, — вдавав здивованого комісар. — Ти почув його від негідниці на Ріо-Оскуро?

— Я почув його також від доктора Коельо. Він назвав мене П'етро і вистрелив мені в груди. Але добрий дух не захотів моєї смерті.

Себастьян поклав Ганкаурові на плечі руки— це мало свідчити про їхнє цілковите примирення.

— Клянусь тобі, Ганкауре, що я розгадаю таємницю доктора Коельо. Ти не повинен більше думати про це. Злий дух Курукіра відмовиться від тебе, якщо ти забудеш своє справжнє ім'я. Я не знаю ніякого П'етро, я знаю великого касіка Ганкаура.

Його урочистий тон заспокоїв індіанця, повернув йому певність.

— Я вірю тобі, комісар, — примирливо озвався Ганкаур. — Мої люди помстяться за смерть своїх братів.

— А від мене ти отримаєш велику нагороду, — сказав йому Себастьян.

Далі розмова пішла в спокійному діловому тоні.

Комісар розповів Ганкаурові про те, що люди доктора Коельо збираються вирізати усе його плем'я, що вони не будуть щадити ні дітей, ні жінок. Їм на допомогу приїхали чужинці, які подорожували на судні "Голіаф". Жаль, що тоді Ганкаурові не вдалося запалити корабель. Сьогодні вночі білі чужинці стали на якір біля причалу і, мабуть, завтра ж вирушать у далеку дорогу. Злий дух Курукіра повинен покарати їх.

— Я ще не чув від нього такого наказу, — промимрив Ганкаур, збагнувши, що йдеться про досить-таки небезпечне діло. Мати справу з білими чужинцями Ганкаурові зовсім не хотілося.

— Я тобі наказую! — підвищив голос комісар. — Білі чужинці не повинні заглиблюватись у сельву. Якщо вони вийдуть із селища, воїни Ганкаура повинні напасти на них і...

Себастьян Олів'єро на мить затнувся. Він звик убивати й калічити, приневолювати й ганьбити, але він завжди робив це мовчки і в наказах завжди був обережний.

— Їх треба знищити! — бадьористим голосом докинув полковник Бракватіста. — Всіх до одного. Тільки подалі від селища. І щоб анінайменшого сліду!..

— Так, так, — підхопив Себастьян Олів'єро, — подалі звідси! Чуєш, Ганкауре?

Ганкаур розумів Себастьяна.

— Мої люди можуть оточити "Голіаф" і спалити його разом зі всіма, хто там є, — хизуючись, сказав Ганкаур.

Але Себастьян обірвав його:

— Ти не зміг спалити "Голіаф", коли він ішов по річці. Тепер пізно. Запам'ятай мій наказ: якщо білі не вийдуть із селища, не чіпай їх. Якщо вони підуть до селища Курумба або до людей племені арекуна, ти повинен покінчити з ними.

Ганкаур опустив голову. Чорне волосся закрило йому чоло. Він усе зрозумів і до всього був готовий.

Не сказавши більше ні слова, він, задкуючи, наблизився до дверей, потім круто повернувся й вийшов із мерії.

Себастьян чув, як по дерев'яних східцях ганку швидко затупотіли босі ноги.

І тоді полковник Бракватіста промовив твердим незаперечним тоном:

— Ми негайно починаємо діяти і вирушаємо до ранчо Гуаяніто. За півгодини гніздо Коельо буде знищено, як мурашник. Я звик до нічних операцій.

Цього дня доктор Коельо був спокійний. Десь глибоко в душі затаїлася радість від того, що занапащений його син П'єтро — Ганкаур не впав від його кулі. Йому вдалося чудом вирватися з кільця партизанів. Не впав, то й годі. Це сама доля вирятувала його зі смерті. А раз так, то її вирок буде остаточним. Хай живе, шукає своєї власної смерті.

На ранчо Гуаяніто доктор Коельо бував рідко. Тут надто небезпечне місце для постійного проживання такої відомої людини, як він. Поряд — великий поліцейський загін, звідти щоразу можна сподіватися нападу. Але й забути Гуаяніто доктор Коельо не міг і не хотів. Тут він провів своє дитинство, в цьому білому, арендованому в поміщика будиночку жив його батько — сільський лікар, тут він поховав свою матір, та, власне, поховав і свої сподіванки на щасливе життя. Коли вирушаєш на дорогу боротьби, яке там уже щастя!

Зараз його тривожило одне: де перебуває радянська наукова експедиція? Коли вона прибуде і де причалить її корабель? Як зв'язатися зі знаменитим радянським професором Крутояром? Охоронці доктора Коельо заспокоювали старого: про все дізнаємося, все з'ясуємо.

І він їм вірив, цим хвацьким хлопцям в сомбреро, вчорашнім робітникам з нафтових промислів, вакеро, що втратили роботу на збанкрутілих ранчо й гасієндах, каучеро, яких вигнали в сельву злоба й жорстокість наглядачів, їх тут небагато, головні сили загону розташувалися далі на північ, в глухих районах сельви, там, де вони почуваються в повній безпеці. А тут — якась летюча групка, чоловік двадцять, з автоматами, гранатами, люди відважні й кмітливі. Доки доктор Коельо гортає якісь свої записники в батьковому кабінеті, партизани швендяють по двору, зазираючи у господарські прибудови, хтось приліг поспати, хтось стиха грає на гітарі.

Ось до них підступив юнак-мулат в крислатому капелюсі, почалася розмова про се, про те, виявляється, хазяїн ранчо, великий латифундист, що майже весь час сидить в столиці, крутиться біля генерала Батіса, а тут у нього управитель, негідник з негідників, як тільки почув про наближення партизанів, то одразу ноги на плечі — і під охорону поліції в сусіднє селище.

— Може, ти б показав нам, де у пана управителя заховані запаси продовольства? — запитав один з партизанів. — А то ми вже другий день мотаємося по сельві. Голодні, як ягуари.

— Звичайно, хлопці, — каже вдоволено пеон в капелюху. — М'яса тут повно. Цілий льодник. Беріть собі, беріть для всього загону.

— Яке м'ясо? — поцікавився другий партизан, статечний вусань з люлькою в зубах.

— У нас завжди один сорт, сеньйоре. Свининка. Найрозкішніша у світі свининка. Такої ви зроду не куштували. — Пеон явно починає хизуватися. — Наш асієндадо вигодовує щороку понад шістсот свиней. Та й яких свиней! Маємо в загоні породу диких вепрів. М'ясо, правда, жорстке, жилаве, але на смак незвичайне. Звідси ця вепряча смачнятина поставляється прямо на генеральський стіл в столицю.

Його було цікаво слухати. Партизани оточили парубчака, хлопець, очевидно, свій, надійний. Повів їх показувати володіння хазяїна. Ось загін для корів, ось стоять його коні, а оддалік в тих хлівах під солом'яними дахами — усе свинство. Їжу їм подають прямо транспортером, все автоматизоване, по першому класу, асієндадо знає, як добувати гроші.

Від величезних хлівів несло поганим духом, чути було кувікання, скрики наглядачів, удари бичами. У відкритих загонах рябіли сотні сірих свинячих і кабанячих тіл, усе рухалося, хрюкало, кувікало — суцільне содомисько.

Отже, проблема продовольства вирішена. Один з партизанів доповів про де доктору Коельо. Він усміхнувся вдоволено: "Гаразд, хлопці, коли будемо вирушати, кілька свинячих тушок ми, звичайно, візьмемо з собою, сеньйор асієндадо не збанкрутіє".

Слід було б уже вирушати в дорогу. Партизанів дивувало, чому їхній мужній командир сидить в своєму кабінеті, чому не дає команду вирушати? Засиджуватися на одному місці не в його звичці. Навкруги поліція, всяке може статися. Партизани не знали, що доктор Коельо був у полоні своїх спогадів, ніяк не міг відірватися від батькового стола, від книжок, що його оточували, від старовинного фортепіано, яке чомусь так і стояло тут, на своєму старому місці, ніби господарем ранчо досі був не пихатий асієндадо (що не мав до музики ніякісінького відношення!), а інтелігентний, тонкої натури батько доктора. Все тут було по-старому, як в ті славні часи, як тоді — давно-давно.

І ще одне тримало тут доктора Коельо. Він ніби чув слова свого сина: "На суденці була одна іноземна туристка". Невже це могла бути Ернестіна? Невже вона? Ця думка не давала йому спокою і змушувала його відтягувати від'їзд.

І тут зненацька над ними загуркотіло, стоголосе ревище впало на ранчо з неба, промайнуло над ним потворними тінями. Всі побачили: це були бойові вертольоти! Урядовий загін, якого, певне, викликала місцева поліція. Ось коли треба було якомога хутчіше забиратися геть. Останній час, остання пора.

Ну і, звісно, не забути про продовольство для своїх лісових братів. У генералового любимчика, багатющого асієндадо сотні свиней. "Ану, хлопці, завантажте своїх коней хазяйськими запасами. І хутко в дорогу!"

Проте вирушити одразу не вдалося. Доктор Коельо знайшов серед паперів якісь дуже важливі документи, які він розшукував довгі роки, мав їх за всяку ціну зібрати повністю, документи для його нової книги про свою республіку, про народ і його безрадісне життя, про славне героїчне минуле цієї землі. Знайшовши один документ, доктор кинувся шукати другий, третій... Весь поринув у паперові звалища на горищі. Забув про час, про небезпеку, про оті дурнуваті тіні від вертольотів, мав перед собою тільки документи, тільки цифри, такі жадані і такі потрібні: сотні тисяч тонн нафти, мільйони гектарів вирубаних тропічних лісів, мільйони загублених життів туземного населення...

Все це йому потрібне, і він забере його з собою. А тоді вже...

"Тоді вже" впало раптово, як небесний грім з чистого неба. Парашутисти

полковника Бракватісти якось непомітно взяли в кільце ранчо Гуаяніто і відкрили по ньому шалений вогонь з усіх видів зброї. Вдарили навіть з маленьких вертольотних ракетних пристроїв. Це була така вогненна злива, такий страхітливий шквал вогню, грому, нищення, що партизани в першу мить заціпеніли. Що робити? Як вирватися звідси? Як врятувати славного доктора Коельо? Зайнято кругову оборону, всі автомати б'ють по наступаючих сіро-землистих постатях, ні про який відступ не може бути мови, ні про яку капітуляцію.

А Бракватіста наступає. Взяти живим доктора Коельо — хіба це не перемога, найблискучіша перемога в його військовій біографії?! Він змушує своїх вояків кидатися в атаку. Він розуміє, що вночі (а ніч уже настала) партизани обов'язково знайдуть шпарину і вирвуться на волю.

Атакувати! Тільки атакувати!

І раптом — що це? З широко розкритої брами коралю вихопилася вогненна лавина. Справжня лавина вогню, диму й стогону. І криків, зойків. Що це? Що за дикий витвір червоних? Бракватіста побачив, як його солдати, охоплені жахом, починають відходити, рачкують, безладно відстрілюються, шукають порятунку в лісових хащах. Та що ж це таке, о свята мадонна?!

Він не міг знати, якою ганьбою вкриється назавтра його ім'я, славне ім'я полковника президентської гвардії Бракватісти. Та де ж йому знати? Це справді сталося несподівано, як чудо. І творцем чуда був молоденький пеон, той самий смаглявий мулат-скотар, який так щедро зголосився нагодувати свининою своїх друзів-партизанів. Це він в найкритичнішу мить підійшов до старого креола з люлькою в зубах і сказав йому:

— Я можу допомогти вам.

— Як, хлопче?

— Нам допоможуть свині мого сеньйора.

— Не говори дурниць, — навіть трішки обурився старий партизан.

— Нас врятують свині, сеньйоре. І найперше — дикі вепри, яких так люблять смажити в столичних ресторанах для багатих сеньйорів. Тільки слухайте мене. Коли я змахну оцією хустинкою... — він вийняв з кишені білу хустинку, — ви не баріться і швидше відкривайте браму коралю.

— Нащо? Щоб впустити досередини людей Чорного Себастьяна?

— Та ні! — реготнув пеон і знову засунув хустину до кишені. — Для того, щоб випустити наперед наш бойовий загін. Ну, тепер уторопали, сеньйоре?

— А-а... — протягнув вражений партизан і від здивування випустив люльку з рота. — Готуй своїх "вояків", а ми приготуємо своїх.

І ось загін Коельо вже налаштувався до виступу. Задум молодого пеона ясний. Всім бути готовими. Мить, друга, третя... Всі бачать, як раптово спалахує підпалений пеоном велетенський хлів, споруда на сотні метрів, прихисток для сотень диких чи здичавілих тварин, як вогненным смерчем виривається в небо спалах пожежі, і ось уже з воріт вибігають вепри, зачумлені страхом, зрозпачені й люті, біжать, несучи на собі вогонь,

ошмаття солом'яної покрівлі, всі в чорному вихорі, в диму, в хмарі куряви. Перша лава ще більш-менш "пристойна", "чиста", але за нею мчать ті, на яких обвалилась стріха, ті, що вже самі стали вогнем і не можуть витримати скаженого болю. Вони летять, згоряючи на бігу, вони линуть страхітливим алюром, мов ошалілі рисаки казкової породи. Вони несуть на собі вогонь, який несла спинити нікому в світі. Вони самі вже вогонь, і смерть, і нищення.

— Вперед! — командує доктор Коельо, піднімаючи вгору автомат.

— За свободу! — вигукує креол з люлькою в зубах.

Партизани вибігають з ранчо, у них один шлях — на позиції парашутистів, вони бачать у пільмі вогненну лаву, яка мчить із швидкістю кур'єрського поїзда, змітаючи все на своєму шляху, валячи й руйнуючи будівлі, паркани, дерева, розжахуючи очманілих вояків полковника Бракватісти.

У полковника Бракватісти тільки зараз розкрилися від подиву й обурення очі. Хто його подужав? Яка чорна сила? Він збагнув усе, і холодна лють пойняла його душу. Лють і чуття сорому. І ганьби неймовірної. Його, полковника президентської гвардії, гнала й топтала свиняча армія, стадо звичайнісіньких сірих потвор, ікластих, диких потвор. Де ж його солдати? Чом не стріляють вони? Чом покривають себе неславою на всі часи? Невже вони хочуть цього?

Солдати цього не хотіли, ні. Той, хто не вжахнувся вогню в першу мить, вирішив відстрілюватися. По свинях було відкрито шалену стрілянину, вдарили всі автомати, задзижчали кулі, прямо в туші, в животі, в тіла. Але все було марно.

Аж тут солдати згадали й отямилися: жодна куля не могла звалити вкритого панцирною шкірою дикого вепра, хіба що при прямому влучанні в око або в пащу. Вся ота стрілянина була марною. Наступала справді нездоланна "армія". До того ж вся у вогні, вся в чорному димовому хмаровинні. Такого ще не знала історія воєн. І, мабуть, не знатиме ніколи.

Полковнику ж Бракватісті лишилося тільки одне: заплющити очі і готуватися до страхітливого сорому, якого тепер йому навряд чи вдасться уникнути.

А доктор Коельо зі своїми людьми, з відважними вакуро і пеонами, вже проривалися вузькою просікою на простір, на волю, і для них воля була не просто змогою жити далі, дихати оцим парким тропічним повітрям, насолоджуватися красою природи, а й була вона жаданням битися, відвойовувати у вандалів своє звичайне земне щастя, щастя своїх синів і своїх нащадків.

Коли всі зібралися на великій галявині, доктор Коельо запитав у свого ад'ютанта, молодого смаглолицького пеона:

— Ми, на жаль, пролили багато ворожої крові. Але мені ще важче від думки, що ми втратили і невинних, чесних людей, наших бійців. Які втрати?

— Боюся сказати, доктор, — відповів юнак.

— Кажи, весь біль за них я беру на себе.

Пеон став щось прикидати в умі, ворущачи губами, може, перелічував загиблих, може, називав їхні імена, врешті глянув на доктора сумними очима і сказав:

— Наш загін став удвічі менший, сеньйоре.

— Нас було двадцятєро, значить, лишилося десятеро. — Доктор Коельо змовк. — А втім, стривайте. Нас було більше. В похідному лазареті ми мали ще трьох бійців.

— Вони лишилися там... у дворі ранчо...

— Хто їх покинув? — гнівно спитав доктор Коельо.

— Не знаю... Почався бій, я йшов у першій лаві... і вже потім озирнувся...

Тоді вперед виступив молодий парубійко в розірваній сорочці, з перебинтованою шиєю, губи розпухлі й посинілі. Він важко дихав. Заговорив якомсь винувато:

— Мені падре наказав: іди, Умберто, за своїми, а я лишуся тут з пораненими. Вozами, мовляв, ми їх не встигнемо вивезти, парашутисти однак наздоженуть. Ото й усе. А що було далі — не знаю. — Хлопець замовк і стояв опустивши голову.

Справді, що він міг знати? Падре залишився з пораненими, не міг покинути приречених людей і віддати їх на поталу ворогові. Він бачив, як промчало у відкриту браму ошаліле, палаюче стадо свиней і як потому слідом за ним побігли партизани, стріляючи на ходу, пробиваючи собі дорогу до лісу. На шляху стояла курява, нічого не видно. Падре, лишившись сам, підійшов до поранених, що лежали на возі під розлогою смоковницею. Вони, змучені, виснажені, дивилися на падре, як на свого рятівника. Бій відкотився, але їх полишено тут, і тепер невідомо, що з ними станеться.

В душі кожного ще жевріла надія: може, парашутисти подадуться геть і на ранчо не зазирнуть? Що їм тут робити? Однак сподіванка виявилась марною. Бракватіста знав, що ранчо Гуаяніто — колишній дім Коельо, гніздо, так би мовити, державного злочинця. Він вирішив знищити його, спопелити, щоб і сліду не лишилося від бунтівного пристанища. Солдатам було наказано: оточити ранчо, провести в ньому трус і до бісової матері з вогнем його!

Сам Бракватіста першим і вбіг на подвір'я з револьвером в руці. За ним увірвалися його хвацькі вояки з автоматами. Мали в душі лютє і чуття помсти. Програно ж бій із свиньми! Партизани зганьбили їх на віки вічні. Що тут, власне, шукати? Запалити все — і з димом!

Гупотіли важкі черевики по дерев'яних сходах, чулися злісні вигуки, грюкав посуд, ламалися меблі, нищення, гвалт, дикий регіт. Зараз усе візьметься полум'ям.

І раптом котрийсь із парашутистів побачив під смоковницею крыту, на високих колесах хуру. Біля неї спокійно, із складеними на грудях руками стояв священик. Коні сумирно жували кинуте їм сіно. Оце так дивацтво! "Мабуть, цього попа партизани хотіли розстріляти, але не встигли", — подумав парашутист. Він так і сказав своєму товаришеві:

— Дивись, цьому поталанило. Якби ми не прийшли сюда своєчасно, бандити б розстріляли святого отця.

На ґанку з'явився сам полковник Бракватіста, роздосадуваний, похмурий, з якоюсь книжкою в руці. Щось, певне, знайшов цікаве в докторовій бібліотеці і вирішив прихопити з собою. Жував гидотливо важку сигарету. Він теж побачив отця. Побачив і одразу його впізнав.

Швидким кроком рушив до нього. Авжеж, це був падре Гонсалес, той самий зухвалець, наказ про арешт якого було вивішено на всіх стінах столиці. Виродок, що зважився осквернити ім'я самого президента республіки.

— Падре, ви лишилися, щоб благословити нашу "перемогу" над бандою Коельо? — зловісно-знущальним тоном запитав Бракватіста, наближаючись до священика.

— Хай благословить вас Всевишній! — урочисто-строгим тоном промовив падре.

— Не дуже він нас благословляє, а ось бандитам доктора Коельо ви, мабуть, дали щиріші побажання.

— Людей Коельо порятував бог, полковнику.

— Або диявол.

— З дияволом я не підтримую контактів, а до бога прагну знайти шлях.

Навкруги вже збиралися солдати, спітнілі, роздосадувані, з чуттям невгамовної помсти. А тут ще якийсь попик стоїть і шкірить зуби. Зухвалий і самовпевнений, наче зловтішається з їхньої поразки.

Бракватіста врешті запитав:

— То чого ви тут, падре? Може, знайшли рятунок від поліції в бандитському гнізді?

— Знайшов рятунок, — сказав відверто Гонсалес.

— Он як! — аж зрадів Бракватіста і одразу ж стягнув, що бодай такий трофей трішки винагородить його за всі невдачі сьогоднішнього дня. — Я можу заарештувати вас, падре, і відправити під охороною в політичну поліцію. Але мені чомусь здається, що у вас справді легка рука.

— Моя рука легка на добрі діла, — відповів стримано і не без самоповаги падре. Він уже передчував, до чого хилить полковник. — І якщо ваша ласка, я божою волею допоможу вам.

— В чому ж саме?

— Я можу допомогти вам встановити мир на цій землі, як заповідав нам Спаситель.

— Не розумію, падре. В республіці війна, бандити чинять заколоти, організовують змови проти законного уряду, вбивають безневинних, грабують власників гасієнд, а ви хочете встановити тут мир! З ким, даруйте, люб'язний? Кому ви хочете принести мир?

— До миру доходять спільно.

— Ага, ясно! — вигукнув Бракватіста. — Ви кличете доктора Коельо, я сідаю з ним за один стіл, і ми починаємо перетрактації.

— Хоча б так, полковнику.

Тут президентського улюбленця аж підкинуло, він стиснув кулаки і підступив упритул до священика. Такого не буде ніколи! Законний уряд не йде на переговори з бандитами! Бандитів чекає гарота, смерть через задушення. Тільки гарота! І жодного помилювання, жодної ласки. Годі, занадто довго панькалися з усілякими червоними, лібералами. Він, полковник Бракватіста, прибув сюди не для просторікувань, а для безжальних дій. Дарма, що бандитам вдалося вирватись з гасієнди. Їх оточать у лісі, їх потоплять у річці, їх перестріляють з вертольотів. Але полковник Бракватіста не тримає зла на святого отця. Так, він ладен пробачити йому навіть безглузду витівку з

анафемою проти пана президента. Святий отець мусить прилучитися до загону і разом з ним вирушити в сельву проти партизан. Святий отець мусить в першому ж бою словом божим схилити їх до капітуляції. Хай це буде той самий мир, якого прагне падре. Мир через капітуляцію. Тільки так.

— Я не буду нікого закликати до капітуляції, — твердо озвався Гонсалес.

— А ваші базікання про мир? Про мирну волю божу?

— Миру не досягають силою.

— А чим? Оливковою гілочкою? — став блазнювати Бракватіста, який уже наперед передчував невдачу в розмові з падре, але не хотів позбавити себе насолоди все ж таки трішки познуватися з нього.

Це було щось схоже на почуття хижого кота, який бавиться з упійманою мишею.

— Бог проповідував мир добрим словом, — сказав падре.

Бракватісту враз наче струснуло, він аж запінився з люті.

— То годі базікати про слова! Або ви прилучаетесь до нашого загону, або негайно будете відправлені в столицю. — Падре, зіпивши вуста, похмуро мовчав. — Я чекаю! — Падре не озивався, тільки нижче опустив голову. — Ах, он воно як! Московські радіостанції так замакітрили вам голову, що ви не хочете й балакати з нами. — Раптова підозра спалахнула в полковникових очах, він глянув на криту хуру. — Стривайте, падре, а що це ви зібралися вивозити?

Цікавість штовхнула його вперед. Чом він досі не зазирнув туди? Дивний віз... Явно партизанський. Полковникові очі звузилися, наче в передчутті ласого шматка. Він зробив крок уперед і вже підняв руку, щоб відхилити задню завісу, як раптом падре швидким рухом перетяв йому дорогу.

— Прошу вас, іменем бога прошу... не чіпайте їх!

О!.. Це вже було справді цікаво. Очі Бракватісти округлилися, в них спалахнули хижі вогники. Він вмить здогадався, про кого мова.

— Там поранені?

— Так, сеньйоре.

— І ви вирішили сховати їх від нас, від влади?

— Від насильства.

Падре вперто стояв в Бракватісти на дорозі, і це стало дратувати його. Забагато дозволяє собі цей падре! Бракватіста рішучим жестом відкинув Гонсалеса з дороги. Підняв завісу і побачив розпластані, перебинтовані тіла, нажахані, благальні очі. Думки зароїлися в його голові. Цих бандитів можна розстріляти тут же, на місці. Але можна й помилувати. Щоб знали по всіх селищах каучеро, по всіх містах, що уряд виявляє до полонених милість. Так, він не вбиватиме їх. Відчуття своєї сили, те, що він може вершити людську долю, потішило Бракватісту, і він усміхнувся. За хвилику звелів солдатам:

— Заберіть їх!

Обличчя падре зблідло. Він не міг допустити цього. І щоб відвести біду від нещасних, він підняв хреста і проказав здавленим голосом:

— Заклинаю вас... Іменем бога закликаю!.. Не чіпайте їх!..

Але те, що вдалося падре в лісі, не подіяло тепер. Бракватіста був надто цинічним, щоб злякатися слова божого. Якийсь мідний хрестик має стати йому на перешкоді?! Він зареготав і наказав:

— Негайно викидайте поранених!

— Я закликаю вас...

— Геть! — закричав Бракватіста і накинувся на солдатів: — Ви оглухли? Негайно викидайте всіх!

Падре стояв ні живий ні мертвий, опустивши додолу хрест. Що робити? Чим зарадити? Коли вже безсилий хрест, лишається одне, інакше, мабуть, не можна.

Падре швидко нахилився і вихопив з-за халяви пістолет. Зброю носив тільки для самооборони. Рука в нього тремтіла, він повільно підіймав її, намагаючись бодай цим захистити поранених. Один супроти десятків озброєних, оскажених, знавіснених. Та й чи спромігся б він вистрелити?

У Бракватісти була блискавична реакція. Одним ударом він вибив пістолет з рук падре. І тут же скомандував:

— Стріляйте!

Кілька автоматів ударили разом, кулі прошили постать падре, аж ошмаття сутани чорним пір'ям розлетілося довкруг. Падре вже був мертвий, а автомати строчили й строчили... По халабуді, по тих, що лежали на хурі.

Та Бракватісті цього було замало. Він увігнав ще цілу обойму в нерухоме тіло священика. Засапаний, наче після шаленого бігу, повернувся до парашутистів і загорланів:

— Усіх добити, розіп'яти на деревах! Хай знають полковника Бракватісту.

"РЯТУЙТЕ ДОКТОРА КОЕЛЬО!"

Хоч за дверима згасли голоси й тупіт ніг, старому Антонію все ще здавалося, ніби в кімнаті повно людей. Він ніби чув біля свого обличчя смердючий запах солдатських чобіт. Невже йому подарували життя? "Ти будеш жити, Антонію. Тобі тільки треба вибратися з цієї дерев'яної домовини. Ти житимеш, Антонію.."

Тихо. Жодного шереху. Мати-місяць плаче в лісі, й комарі б'ються об скло. Їм так хочеться прорватись до гарячого вогника. Дурні москити! Вони ще не знають, як боляче може обпікати той вогонь.

Антонію обережно виповз із приміщення мерії, спустився по східцях з високого ґанку, потім, тримаючись за огорожу, вибрався на темну нічну вулицю й озирнувся.

Селище спало.

"Цей, здається, вже готовий". Як страшно прозвучали тоді слова полковника над головою бідного Антонію! Солдат ще двічі вдарив його ногою під бік. Але старий навіть не зойкнув. Смерть неначе прийняла його в свої обійми, позбавила волі й сили до життя. І тільки десь в найпотаємніших закутках мозку жеврів вогник свідомості, який то спалахував, то знову згасав. Антонію здавалося, ніби він ішов над проваллям, і зі всіх боків на нього насувались грізні невмолимі звуки. Гуркотів грім, з тріском валились

дерева-велетні, падав у річкову глибіню підмитий берег Ріо-Оскуро... Старому хотілося закричати, що він більше не може зносити тих звуків, що він хоче повернутися до себе в тиху оселю і там умерти, що десь його сини вже чекають на нього...

Антоніо брів вулицею навмання, у морок, подалі від високого ґанку. Понівечене тіло горіло. З розчавлених пальців на лівій руці струменіла кров. Старому мов у сні пригадувалось, як його били, крутили руки і люто кричали: "Ти вмиреш або скажеш, де твій син". Дурні, дурні, бони захотіли, щоб Антоніо виказав їм свого дорогого Філіппе! Хіба у старого Антоніо було на світі щось дорожче за синів?

Якщо він отак ітиме прямо, він прийде в сільву. Просто в сільву. Там десь його Мігель, а може, вже й Філіппе приїхав. Антоніо скаже їм, що їхній батько до останку витримав усі тортури. Він розповість їм, як лежав у кімнаті мерії, де біля столу товклись сеньйори у високих чоботях і лаяли доктора Коельо. Він усе розповість їм...

Вдалині гримнув рушничний постріл. Антоніо насторожився. Лункий звук перевернув щось у думках старого. Його мозок напружився до краю, кров забухала в скронях. Тепер у його свідомості спливали одна за одною фрази, почуті ним у кімнаті мерії, фрази, яких не міг збагнути тоді, коли лежав напівмертвий під стіною. "Злий дух Курукіра повинен покарати їх... Я не чув такого наказу... Я тобі наказую... Якщо білі чужиниці вийдуть із селища, воїни Ганкаура повинні напасти на них..."

Антоніо прискорив ходу. Зловісні слова Себастьяна Олів'єро немов підганяли його. Хто ті білі чужинці? Чому комісар так хоче їхньої смерті? Підлий Ганкаур повинен убити їх... і ще він сказав... Ні, ні, то говорив високий сеньйор із столиці, який умів так боляче бити в живіт. "Ми негайно почнемо діяти. Ми вирушаємо до ранчо Гуаяніто... За півгодини гніздо Коельо буде знищено..." За півгодини...

Антоніо злякався. Йому захотілося крикнути на всю силу своїх грудей, покликати на допомогу сусідів. Хай вони біжать у сільву й рятують його сина Мігеля. Хай вони зрозуміють його горе. Адже Чорний Себастьян знищить Мігеля.

Напружуючи останні сили, старий побіг. Він натикався на паркани, падав, шматував свою благоденську сорочку об колючі чагарі. Він стогнав і плакав у відчаї.

— Мігель? Де ти, Мігель?

І раптом сталося неймовірне. Антоніо здалося, що ніч відступила, дерева спалахнули казковим полум'ям і з високого піднебесся, немов посланий до нього волею святої мадонни, долинув голос рідного сина. І ще він відчув на своїх плечах ніжні руки.

Антоніо нічого не бачив — світло засліпило його, позбавило притомності. Промінь ліхтаря освітлював безкровне обличчя старого, його немичне сухорляве тіло.

Коли Антоніо опритомнів, він уздрів перед собою кількох партизанів і дорогого Мігеля, який тримав його за плечі й шепотів:

— Кріпись, батьку. Тепер ніхто не заподіє тобі зла. Заспокойся!

— Їх прийшло двоє в наш старий дім. Коли вони запалили дах, мені здалося, сину, що в мене загорілось волосся на голові. Переді мною й досі хижий ненажерливий вогонь...

— Що це за люди, батьку? Хто він, той полковник?

Але Антоніо бачив тільки свій палаючий дім і тільки про нього міг говорити. Вони запалили його з двох боків, і дах з пальмового листа зайнявся так, неначе в нього поцілила блискавка. Потім солдати вивели старого на вулицю. Ззаду лютував вогонь, і дерево маканілья плакало від жалю.

Мігель Россаріо торсав батька за плечі: хто ті солдати? Скільки їх? Чого вони приїхали в селище?

— Хіба я знаю? — шепотів старий. — Коли ми дістались до мерії, я ще чув, як плакала обпалена маканілья на нашому дворіщі і ще бачив заграву над нашою хатиною. — Старий схопився за голову й затрясся в невтішному плачу. — Сину мій! — Антоніо раптом підняв голову і з жахом подивився в обличчя сина. — Вони прийдуть по тебе і уб'ють. Вони вже вирушили на ранчо Гуаяніто. — І охоплений якоюсь хвилиною ясновидіння, старий заговорив із гарячковою поспішністю: — Весь їхній загін вирушив на ранчо Гуаяніто, щоб убити доктора Коелью і щоб убити тебе, сину мій. Вони говорили, що люди Ганкаура уб'ють білих чужинців... з корабля. І вони уб'ють тебе, мій дорогий Мігелю, тебе і нашого Філіппе. Тікаймо звідси. Я не пущу тебе більше в сільву.

Мігель стояв, немов заворожений, йому було ясно, що в селище прибули регулярні війська і доктору Коелью загрожує смертельна небезпека.

— Жоржі, Мартінес! Рятуйте доктора Коелью! — сказав Мігель товаришам. — Я поведу батька, а ви поспішайте на ранчо.

Хлопці щодуху подалися між деревами. За ними, підтримуючи під руки старого Антоніо, брів Мігель.

Ще за лечуа від ранчо Мігель почув стрілянину. Над лісом здіймалася заграва. Небо взялося кривавими смугами.

— Швидше, батьку!

Старий, задихаючись, схопився за груди й застогнав:

— Залиш мене, сину. Мені все одно не дожити до ранку. Біжи туди, де б'ються твої друзі. Біжи, сину...

Стрілянина почала вщухати. Поволі й небо втратило свої пурпурові барви, і тільки ніжно-рожеві стяги ще тремтіли над верхівками дерев.

Коли Мігель разом із батьком наблизився до ранчо Гуаяніто, пожежа вже вмирала в задимливому чаду.

Привидами виступили з-за дерев Жоржі й Мартінес. Вони теж спізнилися.

Мігель Россаріо запалив люльку й сів на повалену деревину. Відчай охопив його. Доктора Коелью немає більше на ранчо. Можливо, він убитий. Увесь загін теж, мабуть, знищено. І все це через нього.

— Мігелю, я знайшов в умовленому місці листа, — мовив тихо Мартінес. — Прочитай, брате, може, ми дізнаємося, що сталося із нашими друзями.

Мартінес, усе життя якого минуло в лісових нетрях, не знав грамоти. Він з побожною обережністю тримав папірець за самий кутик, наче боявся стерти написані на ньому літери. При світлі згасаючого вогню Мігель прочитав записку: доктор Коелью сповіщав усіх бійців загону про те, що ранчо оточують регулярні війська. Він покидає

Гуаяніто й переносить свій штаб у Банановий гай. Усі бійці повинні поспішати до свого командира.

СЕЛИЩЕ СМЕРТНИКІВ

Експедиція зійшла на берег уранці. Спустілий "Голіаф" сумно погойдувався біля причалу, ніби прощаючись із своїми пасажирами.

Благословенна будь, могутня Ріо-Оскуро! Прощавайте, рожеві світанки над туманистими плесами! Тропічні хащі поглинуть мандрівників, відгородять їх від сонця, від неба, від людей...

Зрештою, ні. Ще будуть люди. Ще буде прощання з ними. Останні потиски рук. Останні побажання щасливої дороги. Мандрівники зачаровано озираються навкруги. Ось вона, сельва, з її дивною красою і грізними таємницями.

Убогі хижі на бамбукових палях туляться біля самої води. Вони скидаються на голубники. Кудкудакання курей, хрюкання поросят, верескливий дитячий крик з ранку до вечора полохають тишу. Обличчя тубільців стомленні й байдужі.

— Вам кого треба, сеньйори? А, це ви з "Голіафа"?

ї знову втома на сірих обличчях, і знову байдужість.

Ідуть збирачі каучуку. Ідуть каучеро, в широких шароварах, у строкатих сорочках, в крилатих капелюхах. У кожного на плечі рушниця, при боці — тесак, яким надрубують дерева для збирання соку, та ще маленький гумовий мішечок. У ньому запас в'яленої риби. Хто вгадає свою долю? Може, зіб'ється нещасний каучеро зі стежки, і тоді гумова торбинка подарує йому ще три дні життя.

Не всіх убиває злий дух Курукіра. Щасливішим вдається повернутись у рідний дім. Це вони стоять біля своїх мізерних осель і дивляться на мандрівників з "Голіафа", які простують зараз до будинку мерії.

— Ой, які ж худючі! — шепоче Олесь. Він ще ніколи не бачив таких злиднів. Хлопець вперше уздрів справжнє горе південноамериканських тропіків.

Крутояр іде поряд із сином і мовчить. Самсонов і Бунч теж мовчать. Перед ними стоять люди, голодні й обідрані, виснажені, з понівеченими душами, з усвідомленням змарнованого життя. Більшість із них — каучеро, збирачі каучуку. Цілими загонами вони заглиблюються в сельву, щоб заробити на їжу своїй родині, своїм опухлим від голоду малюкам. З першим промінням сонця знедолені люди видираються на височенні каучукові дерева і, міцно прив'язавшись до стовбура, рубають кору своїми важкими мачете. По краплі збирають благодатний сік. П'ють затхлу болотяну воду і віддають свою кров ненажерливим москітам. У них немає грошей навіть на те, щоб купити благодійну москітерю — сітку, що захищає обличчя від жорстоких комах.

Із своїм незграбним тесаком збирач каучуку не раз вступатиме в поєдинок з ягуаром і пумою. Можливо, він здобуде перемогу й повісить над своїм шатром шкуру забитого звіра. Проте сельва пошле йому нові випробування.

Нещасний каучеро убив ягуара, але вночі хижка змія чушупі прокусить йому литку, і багатостраждальна душа покине його зморене тіло раніше, ніж мозок відгукнеться на біль.

Та коли він навіть вирветься з дрімучого лісу й хазяїн віддасть йому мізерний заробіток, навряд чи злидні залишать його. Грошей вистачить на кілька тижнів. Потім він візьме новий аванс і знову піде в сільву. Міцніше ліанів обплутає його чорна нужда. Щоб вирватись із її обіймів, він витрачатиме всі свої сили, аж поки смерть не перенесе його в царство вічного спокою.

Крутояр спинився. Важкою рукою показав на дивної будови хижки, до яких із вулиці вели приставні сходи.

— Тут мешкають тубільці, друзі мої. П'ять років тому, коли я вперше побував у Південній Америці, я познайомився з цими людьми. Частенько сюди забираються і білі трударі. Всі, кого безробіття вигнало з міст, хто ще вчора водив паровози й будував машини, сьогодні бере мачете й іде у сільву, в оцей триклятий тропічний ліс...

— Не кажіть так, Василю Івановичу! — добродушно заперечив Бунч. — Ліс не винний, він колись дасть людям великі багатства. Це незаперечно.

— Маєте рацію, Кириле Трохимовичу, є люди страшніші за сільву.

Мандрівники йдуть далі. Сонце вже підбилося високо й палить немилосердно. Хочеться знайти холодок і бодай на кілька хвилин дати спокій своїм натомленим ногам.

Але що це? Хтось гукає професора Крутояра?

— Ви гляньте, друзі, чи не Тумаяуа доганяє нас? — Професор з усмішкою на вустах дивиться на смаглявого хлопця, що біжить вулицею, розмахуючи рукою.

— О сеньйоре, як ви провели ніч на "Голіафі"? — ледве перевівши подих, питає Тумаяуа.

— Спасибі Тумаяуа, все гаразд. Звідки ти біжиш?

— Пабло сказав, що ви пішли шукати мерію. Ходіте зі мною, сеньйоре професор. — В очах юнака затамований біль. — Ходіте! Сеньйорі Ернестіні зовсім погано.

— А чим ми їй допоможемо, Тумаяуа? — розводить руками Бунч.

Індіанець хмуриється, але в його очах ще жевріють іскорки надії. Він не хоче вірити, що все втрачено. Він просить зайти в дім. Бідна сеньйора так страждає!..

Відмовити йому важко, та й узагалі, нащо відмовляти цьому добросердому юнакові, з яким, можливо, не раз ще доведеться мати справу в дикій сільві.

Зрідка озираючись, Тумаяуа крокує поперед своїх друзів. Здається, він не зовсім повірив у те, що сеньйор Крутояр і сеньйор Бунч погодилися піти з ним.

Поминувши кілька хижок, Тумаяуа спиняється. Мускулісті ноги легко виносять його на хиткий дерев'яний ґанок. Він просить сеньйорів трошки зачекати й зникає за полотняною запоною, яка править тут за двері.

Через хвилину на порозі з'являється огрядна стара мулатка. Тумаяуа показує на Крутояра і його супутників.

— Це добрі люди, Мерфі. Хай вони зайдуть у дім.

Мулатка гордовито сходить по східцях, демонстративно витирає об поділ строкатої спідниці товсті натруджені руки й по черзі вітається з гостями.

— Серед вас немає священика? — Вона перебігає поглядом по обличчях мандрівників і тихо додає: — Наш тепер з'їхав з глузду, і ми більше не турбуємо його.

Дізнавшись, що серед гостей немає священнослужителя, Мерфі зітхає. А може, є лікар? Вона добре заплатить.

Бунч схиляє голову. Він готовий допомогти сеньйорі.

Жінка ніяково здвигає плечима. Їй дивно. Ніколи ще вона такого не чула, щоб її називали сеньйорою. Її, мулатку! Навіть добросердечний доктор Коельо звав її просто Мерфі.

Бунч заходить до хижі першим. За ним Крутояр. Олесь тиснеться за батьком і Самсоновим.

Мерфі проводить гостей через вузький передпокій, відхиляє завісу, й гості входять до невеличкої кімнати. Тісно, напівтемно. Ноги ковзають по гладеньких бамбукових жердинах, якими викладено підлогу. На двох гаках висить гамак. У гамаку розпластане нерухоме тіло.

Бунч перший підбіг до пораненої.

— Здається, все!.. — Він схопив руку сеньйори й одразу ж, навіть не мацавши пульса, опустив її. — Ми нічим не зможемо допомогти. Екзїтус!

Його збентеження підказало Мерфі, що сталося непоправне лихо. Мулатка, як підтята, впала на бамбукову підлогу й заридала. Крутояр хотів підвести її, але Бунч махнув рукою:

— Ми тут нічим не зарадимо. — І, сказавши це, перший зняв з голови капелюха.

Тумаяуа тупо дивився на гамак. Змертвілими губами повторював незрозуміле страшне чужинське слово "екзїтус". До нього підійшов професор і тихо, ніби вибачаючись, сказав:

— Мій дорогий друже Тумаяуа... екзїтус — це кінець, смерть, і тут ми безсилі. — Він обернувся до своїх товаришів: — Ходімте звідси. Мертві не потребують допомоги.

Самсонов поклав Олесеві на плече руку і повів його до запнутого ряденцем отвору. За ним рушив Бунч. І тільки Тумаяуа, ніби не вірячи в те, що сталося, стояв закам'янілий і, здавалося, щось наслухав.

— Тумаяуа, — звернувся Крутояр до юнака, — не впадай у відчай. Будь мужнім воїном.

Індіанець ще нижче схилив голову. Рівне чорне волосся, довге, як у жінки, розсипалось йому на грудях.

— Скажи, Тумаяуа, що говорила тобі сеньйора Ернестіна?

Хлопець страдницьки глянув на професора.

— Ах, сеньйоре, вона не могла сказати жодного слова, відколи ми привезли її з "Голіафа". Тільки марила. Згадувала батька. Її батько — доктор Коельо.

— Ми чули про доктора Коельо, Тумаяуа. Збоку підступила Мерфі.

— Її батько — добра людина, — схлипуючи, мовила вона. — Всі нещасні каучеро в наших краях шанують його.

— Де він зараз?

— Свята мадонна знає, де він.

— Чи не можна повідомити його, що сеньйора вмерла?

Мулатка заперечливо похитала головою. Вона не хотіла говорити чужинцям, що доктор Коельо живе в лісі і що Чорний Себастьян давно погрожує знести йому голову.

— Тумаяуа, ти не знаєш дороги до гори Комо? — спитав Крутояр індіанця й, не дочекавшись його відповіді, тихо додав: — Ми віримо тобі, Тумаяуа, і просимо бути нашим провідником.

Індіанець на знак згоди кивнув головою.

— Де тебе шукати, Тумаяуа?

— Я прийду до вас завтра на світанку, — кинув вік коротко і вибіг з хижі.

Професор наздогнав своїх товаришів на подвір'ї. Ті йшли мовчки, похнюпившись.

Ззаду плентався Олесь. Серце йому щеміло жалем за сеньйорою Ернестіною. Жалем і страхом, що та смерть не випадково стрілася їм на дорозі і що її чорна тінь назирці йтиме за ними навіть у сельву... Олесь не знав подробиць загибелі Ернестіни, дорослі не вважали за потрібне відкривати йому всю правду, щоб не наганяти на нього тужливого настрою, а проте він здогадувався, що сеньйору Ернестіну вбили не випадково, не з якихось дріб'язкових мотивів, і своїм рано дозрілим розумом хлопець почав осягати ту велику драму, учасниками якої вони поволі ставали й самі.

Відійшовши кілька кроків від дому, де лишилась загибла, Олесь обернувся і глянув журливо на Мерфі. Потім вийняв з кишені Індіанський амулет і підбіг до ґанку.

— Візьміть, сеньйоро. — В голосі хлопця чулося щире співчуття. — Носіть його на згадку.

Амулет вигравав на сонці, наче оздоблений самоцвітами. Притиснувши подарунок до грудей, Мерфі низько вклонилася хлопцеві й зникла в халупі.

Селище каучеро спало неспокійним сном. Люди вже знали про бій, який відбувся вчора вночі на ранчо Гуаяніто, про те, що парашутисти запряглися переловити всіх партизанів доктора Коельо й утопити їх в Ріо-Оскуро.

В принишклих оселях дрімав страх.

Неповний місяць плавав над лісом. У замуленому озерці сумовито кумкали жаби. З берегів річки долинали натужне сопіння, неначе там задихалась якась велетенська потвора. То бабрались у багнюці сонні алігатори.

Мандрівники зупинилися в убогій хаті старого каучеро. Тумаяуа тут їх легко знайде.

Лежачи в гамаках, кожен думав про своє. Ще й досі не прийшов Тумаяуа. Завтрашній день не обіцяв нічого втішного.

Олесь намагався заснути. Проте сон тікав од нього. Хлопець щохвилини перекидався з боку на бік. Все, що він побачив за день, тепер проносилось перед його очима. Вперше він так близько познайомився з життям знедоленого народу. Люди тут були похмурі, вічно насторожені. Батько казав Олесеві, що такими їх зробила сельва. Вони забули про чисте небо і ясне сонце, відпочинок і сміх. Скромним і добросердим трударям втіхою була лише пісня, в якій вони виливали і свою радість і скорботу. З піснею жінки прали на березі білизну, заколисували малят, готували їжу, працювали на плантаціях. Пісня була для них заклинанням і молитвою, виявленням гніву і

боротьби...

Тужливі мелодії, що спливали в Олесевій пам'яті, зливалися з таємничими шерехами ночі за стіною. Все, що хлопець почув і побачив останніми днями, здавалось тепер удвічі зловіснішим. Де вони спинилися? Чи судилось їм вирватися звідси?

Адже не раз на їхній дорозі вже лягала чорна тінь смерті. Все загрожувало їм, не пускало, готувало загибель. Індіанські стріли, змащені отрутою кураре, вже падали на палубу їхнього корабля. Слепа ненависть тубільців уже переслідувала їх на неозорих просторах Ріо-Оскуро. Досі йому робилося моторошно від згадки про палаючу ланчію "Віргінію", нещасне суденце, де він ледве не втратив своє життя. Ліхтарик, маленький електричний ліхтарик, кишенькова іграшка могла спричинитися до страшних наслідків. Його було взято в полон, як безвільне цуценя, і була мить, коли, здавалось, все скінчено, життя обірвалося, нема порятунку, ніхто вже не прийде йому на допомогу. Але, на щастя, допомогу приніс йому той, хто мав бути його катом, — індіанець з хижими розмальовками на обличчі. Воїн племені апіака, син Ганкаура, якого він, Олесь врятував на своїй ланчі від могутніх рук мулата Сильвестра. Добре, що він його тоді врятував. Недарма ще покійна бабуса колись казала Олесеві: "Якщо ти хочеш жити щасливо, не думай про власне щастя, а роби добро іншим". От і справдилися бабусині слова, і віднині він буде знати, де шукати щастя, він навчить цьому й інших, усіх хлопців і дівчат в класі, він навчить цьому навіть дурнуватого і забіякуватого Козлика, з яким вони стільки разів билися навкулачки і жодного разу не сказали один одному доброго слова.

Він лежав в мороці тропічної ночі і думав. Грізні таємниці країни жахали і водночас приваблювали його. Він думав про народ, його минуле, про загиблу культуру далеких його предків. Колись давно-давно, багато століть тому в ці таємничі нетрі прорвалися передові загони могутніх ацтеків, але, зустрінуті відчайдушно хоробрими племенами араваків, вони в паніці залишили береги річки. Олесеві здавалось, ніби він чує кроки індіанських вояків, їхні войовничі вигуки. Вони йдуть у бій, тримаючи наготові луки й списи. А може, то піднялися з могил благородні інки й грізними голосами своїми викликають на смертельний бій білих людей, що висадились на їхній вільній землі з каравел і громом мушкетів сполохали одвічну тишу сельви? Он скрипнула деревина, он тріснула гілка під легким кроком воїна-розвідника. Індіанці йдуть. Їх сотні, тисячі, суворих, мовчазних, зцементованих палкою ненавистю до навісних іспанських конкістадорів.

Вночі вони оточать табір білих людей і знищать їх усіх до одного. Вони поспішають, бо вранці прийдуть нові загони поневолювачів і знову їхні гармати сіятимуть смерть і робитимуть страшний грім...

Олесь здригається від запаморочливих видінь. Ідуть інки. Оточують табір білих людей, зривають із пальм знамена, топчуть чорні хрести. Вриваються в намети, б'ють, ріжуть, душать голими руками... Очманілі від страху конкістадори тікають у ніч. Раптовість нападу збила їх з пантелику, розладнала їхні ряди. Мовчать мушкети, стоять без дії гармати. І тільки біля головного намету з упертістю приречених б'ються

охоронці іспанського генерала, якого завела в ці нетрі невгамовна жадоба і фанатична мрія про славу. Скоро зійде сонце. Ще мить, друга, й воно засяє на закривавлених панцирах і шоломах.

Хлопець схоплюється... І раптом бачить крізь одчинені двері батькову постать.

— Чому ти не спиш, тату?

Олесь виходить на ганок і сідає поруч Крутояра. Повний місяць залив селище синім примарним світлом. Дерева схожі на велетенські водорості, а хижки — на дивовижні підводні скелі.

— Ти помітив, тату, отого високого мулата з іконою на шиї, що йшов з дітьми? — спитав тихо Олесь.

— Мабуть, вчитель-місіонер.

— Як це... вчитель і місіонер?

— На цих землях школи майже скрізь у руках орденів або місіонерів. Та якби ж тільки школи! — гірко зітхнув Крутояр. — Тут церква і її слуги божі господарюють, як повноправні хазяї. Чого ж і тримається ще сеньйор Олів'єро! Союз хреста й меча, стара, тисячоліттями освячена комбінація!

— Пробач, тату, — пробує згадати щось хлопець і, поклавши батькові на коліно руку, ніби цим порухом намагається стримати його мову. — Ти мені колись розповідав, що на початку минулого століття в республіці перемогла революція, яку очолив Болівар, і до влади прийшли прогресивні сили.

Батько бере синову долоню в свої міцні, теплі руки, стискає її і неквапливо говорить. Так, була колись революція, і немало було потрощено риз, панікадил, кайданів. З країни вигнали іспанських колонізаторів. Частину земель Болівар віддав білим гасієндадо, поміщикам і офь церам, що брали участь в його визвольних походах. Але володарі гасієнд почали лупити шкуру з індіанців і негрів не гірше за братів-місіонерів.

То була гірка історія, яка почалася ще за триста років перед цим, у тяжкі часи завоювання Південної Америки конкістадорами. Від першої до останньої сторінки її написано кривавими літерами, кожна подія в ній — ілюстрація до злочинницьких діянь. Ченці й солдати були в однаковій мірі грабіжниками. Французький історик Дебрель так писав про роль католицької церкви і конкістадорів в "освоєнні" Американського материка:

"Руїни і попіл, сльози й кров — ось що принесли з собою іспанські авантюристи, коли вони засновували Америку. Вони внесли в цю незайману землю, яку природа обдарувала великими багатствами, свою мову, свої звичаї і... свої вади й розпусту. Вони — ці бандити старої Європи, в більшості своїй відчайдушні негідники і шахраї — хотіли врятувати всі ці чисті душі... Вони наvertsали в свою віру волею чи неволею всіх, кого зустрічали, а засобом переконання в них була гармата. Хрещення вимагалось скрізь, куди проникала чернецька рясa. Коли вони втомлювались розстрілювати, четвертувати і спалювати тих, хто не хотів бути пограбованим, уярмленим і евангелізованим, то бралися за зброю, щоб порахуватися між собою, і убивали один

одного. Тільки небагатьом з цих героїв пощастило померти своєю смертю..."

Церква, особливо єзуїтський орден, були найчорнішою силою на континенті Америки. Єзуїти не лише одержували колосальні прибутки, але й мали рабів і брали участь в работоргівлі. Вони посилали свої кораблі в Африку, де купували собі невольників.

Сумної слави зажили місіонери, котрі начебто мирна наvertsали тубільців до християнської віри. Вони займалися справжнім полюванням на непокірних індіанців. Наприклад, у Венесуелі капуцини організували загони головорізів, яким платили по 10 песо в місяць і дозволяли їм брати в полон індіанців. Місіонери скрізь виступали під захистом війська. Навіть формально вони вважалися на службі військових властей, одержували в них платню й підтримку. Релігійні місії будувалися, як фортеці. В другій половині XVIII століття на континенті було шістсот "пресідіос" — укріплених місіонерських постів. Один місіонер у своїй книжці зізнався, що в таких селищах, де не було військових гарнізонів, індіанці убивали ненависних місіонерів і тікали в ліси.

Який би прогресивний рух не народжувався в Америці, церковники виступали найзапеклішими його ворогами, шкодили чим могли, збирали навкруг себе мракобісів і реакціонерів, підбурювали народ. Особливо ганебно прославився в роки антиіспанської революції архієпископ Каракасу Коль-і-Прат. Цей чорнорясник скористався з страхітливого лиха, що впало на країну в дні проголошення республіки, — землетрусу. Ад'ютант Болівара О'Лірі писав тоді: "На нещастя для справи незалежності, духівництво, яке користувалося великим впливом у Венесуелі, ставилося вороже до революції, воно розпускало чутки, ніби жакхливе лихо, що його зазнала країна, було карою божою". В цей критичний день тільки Сімон Болівар не впав духом. Зі шпагою в руці він кинувся на ченця, який закликав людність до бунту, зіпхнув його з трибуни і, зайнявши його місце, закликав народ не вірити попівським наклепам, дотримуватись порядку й допомагати постраждалим. Але проповіді архієпископа все ж зробили своє чорне діло: вони допомогли іспанцям повалити першу республіку і вигнати повстанців з країни.

Крутояр скрушно похитав головою.

— Отак, Олесю, було, та так, власне, й залишилося. Знову місіонери хазяйнують скрізь. Не пригадую, де я читав про їхні витівки. Наприклад, оголошують у газетах, що індіанці тієї чи іншої округи голодують, вмирають, що їх треба наvertsнути на християнство, "цивілізувати". В містах починають збирати пожертвування, трударі віддають свої останні песети для нещасних, заковують продукти, одержу і посилують усе те в сельву. Але далі місіонери діють по-своєму. Захопивши пожертвування, вони розпродують їх по неймовірно високих цінах. Одного разу стався такий випадок. На роздачу подарунків приїхав сам генерал Батіс, крім того, було запрошено силу іноземних журналістів. Роздали сякий-такий дріб'язок, цукор, трохи ліків — під музику, звичайно, аплодисменти, стрекіт кінокамер. Та тільки високі гості виїхали в столицю, як місіонери одразу ж відібрали свої дари і заязили, що віддають їх лише тим, хто зголоситься задарма попрацювати в них на плантаціях...

Крутояр замовк. Запала тиша. Олесь все ще не міг прийти до тямки від тих видінь, які захопили його уяву. Зачарування, гнів, обурення, бажання діяти, боротися, відстоювати правду зробили його в цю мить і старшим, і суворішим, і прозорливішим.

Інки... Століття слави... Жорстокість божого престолу... Колись він тільки читав про такі речі, і ось вони стали перед ним в усій своїй реальності, і думка мимоволі докопувалася до найсуворішого висновку, до найгіркішої правди: "Таємниця Ван-Саунгейнлера належить не минулому, а сьогоднішньому дню".

Олесь узяв батька за лікоть.

— Тату, я знаю, чому поліція і чорнорясники так бояться нас.

— Чому ж, сину? — злегка посміхнувся Крутояр.

— Бо горе інків не вмерло й сьогодні.

— Не тільки горе, сину, — зітхнув професор, — і боротьба їхня, зненависть їхня до неправди й утиску живуть і нині. — Охоплений мрійливою задумою, професор пригорнув до себе сина, заговорив рівним, грудним голосом: — Коли послухати буржуазних істориків, всіляких богословів і мудреців від амвона, то може здатися, що хрест і колонізація принесли на материк радість, благоденство, освіту, що славні народи континенту мало не побраталися з своїми утискувачами, що вся історія завоювання була суцільним святом. Відкриття сміливого голландця розбиває вщент усі ці брехні. Тільки подумати: десятки, може, й сотні тисяч інків пішли на вірну смерть, кинули свої землі, аби не стати рабами. Якби нам вдалося знайти сліди їхнього останнього маршу, сліди їхнього гордого загину, ми перекреслили б цілу систему брехливих, облудних догм, ми ще раз показали б людям, чого варта була християнська місія католицької церкви. Як бачиш, наукове відкриття Саунгейнлера ближче стоїть до наших днів, ніж може здатися з першого погляду, і потім, Олесю, мені чомусь думається, що голландець сповіщає в своїй телеграмі не тільки про злочини минулого. Не тільки древні інки примусили його сховатися в глушині сельви, зносити труднощі лісового життя, ворогувати з поліцією... Він відкрив щось більше, щось важливіше. І саме тому ми повинні допомогти йому.

Крутояр зиркнув на годинника, спохмурніло подивився на темну вулицю.

— Так, заговорились ми трішки, а Тумаяу все нема.

Де той Тумаяу? Обіцяв бути на світанку, зник загадково, чекай його. Крутояр заходить у халупу й одразу ж в очі йому впадає червоний вогник, — то палить, щойно прокинувшись, Бунч. Перемовляється з Самсоновим. Добре, що вони не сплять, треба порадитися. Крутояр засвічує свічку, виймає з рюкзака велику карту Ріо-Оскуро і запрошує всіх до столу.

Остання нарада перед важким походом. Як бути далі? Зараз, коли немає під ногами хисткої, — але ж якої надійної! — палуби "Голіафа", коли не чути за стіною добродушного покашлювання милого Пабло, коли сельва підступила зо всіх боків і зеленими стінами одгородила їх від світу, тривога тоскно заповзає в груди й паралізує душу.

— Досі нам не вдалося знайти ніяких реальних слідів голландця, — каже професор,

поклавши на карту свої широкі долоні. — Темнота, затурканість, злидні — але цього вистачає по всій трасі великих тропічних рік. Ми могли б і завтра з першим рейсовим пароплавом вернутися назад, а там переправитися літаком до Ріо-Анчо. Я хочу знати вашу думку, друзі мої!

Він наперед знає їхню думку і все ж таки ставить перед ними це важке запитання. Бунч теж кладе свої повні волохаті руки з коротенькими, мов сосиски, пальцями і удає дуже строгого. Несхитним, твердим тоном він говорить, що вони повинні йти тільки вперед. Тільки вперед! Що вони повинні дістатися до першого ж індіанського поселення і розпитати там про голландця. Лише індіанці глибинних районів могли б знати щось про Ван-Саунгейнлера.

Індіанці глибинних районів! Тобто найменш цивілізовані, найбільш ворожі до білої людини. Крутояр зважає в думці всі можливі варіанти такої подорожі: сутичка з червоношкірими, переслідування, поліцейські провокації... Справа не тільки ризикована, але й майже безнадійна.

— Чому ж безнадійна? — вигукує Самсонов, і подив проступає на його видовженому мужньому обличчі. — Якщо ми знайдемо друзів і якщо ці друзі простягнуть нам руку допомоги, ми можемо зробити більше, ніж сподівалися, — майже тріумфуючи, закінчує Самсонов.

Як йому все легко завжди уявляється, цьому запальному, милому Іллі Григоровичу! Крутояр хмурить чоло, стискає кулаки на карті, ніби хоче вичавити з неї потрібну відповідь.

І тут він знову бачить дивний вогник в очах Бунча, вже зовсім пробуджених від сну.

— А ви забули про нашого провідника й друга, — каже Бунч з важким сопінням, і вогники в його очах раптом переростають у сміхотливі спалахи. Бунч сміється, радіє, торжествує.

Справді — Тумаяуа! Загадковий тубілець, маленький ягуар з гнівними очима, згусток волі і природного розуму. Вони зовсім, зовсім не врахували того, що Тумаяуа — не тільки син цієї землі, але й син якогось племені. Де його плем'я? Хто його батьки, його родичі, його воїни, що могли б разом з юнаком стати пліч-о-пліч у виборюванні правди?

І ось у цю мить, наче почувши Бунчеві слова, Тумаяуа виринає з синього мороку передсвітання. Хисткою тінню прокрадається з вулиці, нечутно, як лісовий звір, збігає по дерев'яних сходах і стає на порозі хижі.

Хвилина мовчанки, хвилина напруженого, радісного обміну поглядами, звірення думок, звірення сердець.

— Дорогий Тумаяуа! — бере хлопця за голі тремтливо напружені плечі Крутояр. — Ми чекаємо на тебе.

— Тумаяуа додержав свого слова, — мовить з порога індіанець.

— Ми хочемо спитати тебе, Тумаяуа, де живуть твої родичі? Ти не міг би провести нас до свого селища? Ми хочемо познайомитися з твоїм батьком і твоїми братами.

Індіанцеві приємно чути ці слова. Він схиляє голову на знак подяки за увагу до його

роду і коротко пояснює, що селище арекуна лежить за великими болотами. Він може повести туди добрих естрангейро. Його батько, великий Палехо, син безсмертного Япу — вождь усього племені. Його поважають усі арекуна по річці Пекеньо і її притоках. Коли до них приходять розбійники апіака, арекуни вибирають вождя Палехо своїм командиром. Вождь Палехо один має право носити шкуру ягуара і прикрашати собі голову трьома перами золотокрилої арари.

— Твій батько допоможе нам? — перебив юнака Крутояр.

Запитання це захопило Тумаяуа зненацька, але він одразу ж опанував себе і, стримано посміхнувшись, відповів:

— Мій батько, великий Палехо, син безсмертного Япу, дружить із добрими духами лісу і з добрими духами води! — Він навіть змовк, задумливо подивився на головату тінь Бунча, що погойдувалась перед ним на стіні. — Мій батько дасть вам воїнів і відкриє перед вами всі таємниці сільви.

Крутояр підвівся, підійшов до вікна й окинув поглядом вулицю, огорнуту сизою вранішньою імлою. Потім різко повернувся до індіанця.

— Спасибі, Тумаяуа! — Він щиро обняв юнака за плечі і притиснув до себе. — Тоді ми будемо збиратися в дорогу. Ти поведеш нас, гаразд?

— Тумаяуа поведе добрих естрангейро, — скромно і водночас з нотками урочистості мовив індіанець. — А зараз Тумаяуа хоче відпочити.

ПОСЛАНЕЦЬ ПІВНІЧНИХ БРАТІВ

Люди доктора Коельо лежали в густих бананових хащах і стежили за дорогою, яка виходила з лісу.

Сельва дрімала в сизому мареві. Високі дерева, густо переплетені ліанами, наче грізна сторожа, обступили широку галявину.

Бійці скупю перекидалися словами, хтось мугикав пісеньку. Трохи оддалік, під розлогим деревом, відбувалась нарада.

Доктор Коельо, з забинтованою головою, крокуючи по галявині, слухав високого чорнявого чоловіка в строкатій ковбойці. Це був той самий Філіппе Россаріо, перед яким доктор почувався досі винним. І не тільки почувався. Він пообіцяв своїм людям наслухатися до слів братів-комуністів, вони мусять діяти тільки разом. Але зараз, зустрівшись з Філіппе, доктор знову відчув бажання відстоювати своє. Філіппе вимагав рішучих дій, Філіппе привіз план загального повстання проти диктатора. Але ж це означатиме знову кров, кров і кров. Господи, як йому бути, старому доктору Коельо? Хто ж із них має рацію?

Так, в душі доктор Коельо відчував свою вину. Він визнав цю вину перед своїми бійцями. Даремно він не послухався тоді Філіппе Россаріо, ще тоді, як Чорний Себастьян зачався у себе в селищі. Все було б тепер зовсім інакше.

Він пам'ятає: цей запальний енергійний чоловік з'явився на ранчо Гуаяніто перед самим смерком. Він сказав, що його прислав робітничий центр опору з нафтових промислів Бакарайбо для налагодження зв'язку з "лісовими волонтерами" верхів'я Ріо-Оскуро. За підшивкою капелюха в нього була маленька записочка, яка засвідчувала

його особу.

Він поцікавився справами загону: чи не збираються партизани ударити на поліцейські пости Себастьяна Олів'єро?

Саме в цей час розвідники повідомили доктора про прибуття загону полковника Бракватісти.

— Я бачив їх, — сказав Філіппе Россаріо. — Шість вертольотів. Вони спустилися біля головного причалу на Ріо-Оскуро.

Помітивши на обличчі Коельо вираз розгубленості, Філіппе одразу ж виклав свій план: негайно атакувати парашутистів і знищити їх до того, як вони перейдуть у наступ. Зручнішої нагоди не буде. Краще наступати, аніж чекати наступу ворога.

Коельо відкинув його план. Він не хотів ризикувати своїми людьми.

Він так і сказав: "Ні бог, ні власна совість не дозволять мені ризикувати життям моїх хлопців".

Суперечка тривала довго і, зрештою, закінчилась тим, що Філіппе погодився з доктором. Він не хотів підривати авторитет командира перед загonom.

І ось доктор Коельо слухав гнівні, сповнені болю слова Філіппе Россаріо. Але що він міг відповісти йому?

Так, Філіппе говорив гірку правду. Бій вони фактична програли. Ще й як програли! Якби не "атака" свиней, отих розшалених вепрів, ще хтозна, чи стояли б вони зараз тут усі гуртом. Цей бій багато чому навчив доктора. І все ж таки його схильна до вічної нерішучості душа чіплялася за старі канони, жахалася відкритого бою, сміливого наступу.

Філіппе все більше гарячкував:

— Та доки ж ми будемо відсиджуватися по лісах? Сеньйоре доктор, зрозумійте, ще великий Карл Маркс говорив: Паризька комуна загинула тому, що вона оборонялася, а не наступала. Невже ті мудрі слова не дійдуть до вашого серця? І потім останній ваш бій... Це ж дивацька річ, сеньйоре доктор! Бій свиней з парашутистами! Звичайно, в аналах історії він лишиться, як досить неординарне явище, як дикий вибрик природи, яка самим своїм нутром відчула правоту нашої справи і стала на наш захист. — Філіппе усміхнувся кутиками вуст, важко зітхнув. — Але сподіватися на те, що якісь свині завжди будуть поспішати нам на поміч, повірте, докторе, це смішно. Це просто безглуздя.

— Та перестаньте ви шпигати мене тими свиньми, — обурився доктор Коельо.

— Я не маю нічого проти свиней, які атакували зарозумілих бовдурів із президентського парашутного полку, — знову не втримався од усмішки Філіппе Россаріо. — Бог з ними, з тими свиньми і вепрами.

— Зрозумійте мене, Філіппе, я не прихильник грубого насильства, — спробував заперечити доктор.

— Ні, сеньйоре, це ви зрозумійте мене. Ви завжди були другом знедолених. — Россаріо стояв під деревом з гордо піднятою головою, з жагучим поглядом гарних, темних, як ніч, очей, виструнчений, ладен в будь-яку хвилину кинутись грудьми на

ворожі багнети.

"Який чудесний хлопець! — майнуло в голові Коельо, але одразу ж почуття роздратування загасило цю теплу прихильність. — Я не можу йти за ними. Комуністи завжди вимагають крайніх заходів".

Він почав доводити Філіппе, що його план загального наступу неприйнятний. Сельва й без того бачила доволі насильства. Головне — завоювати серця знедолених... Серця тиранів втратять свій запал, побачивши перед собою стіну народного опору.

— Сеньйоре Коельо! Ви самі суперечите своїм словам. Якщо ви прихильник народного опору, ви не повинні стримувати народний гнів. Тирани ніколи не здадуться без бою, а надто в нашій глухій нещасній країні. Погляньте, до чого призвела пасивність президента Матаразо. Він теж над усе боявся громадянської війни. Він теж побоювся закликати до зброї робітників, а коли генерали зажадали від нього розброєння тих загонів, які вже стихійно виникли на окремих заводах, то дав на це згоду.

— Справді... я знаю, що Матаразо хотів уникнути кровопролиття, — кволо заперечив Коельо.

Філіппе Россаріо шанував і любив чесного, самовідданого й душевного Матаразо. В дні, що передували путчу, він застерігав президента Матаразо: треба діяти негайно! Треба створити Червону гвардію! Треба вчитися в росіян!

— Якби ми мали бодай двісті тисяч червоногвардійців, хунта не виповзла б із своїх лігвищ. Тільки наступ гарантує перемогу над підлими вбивцями. І сьогодні ви повторили помилку Матаразо, дорогий мій докторе! За помилку Матаразо наклало головою триста тисяч наших друзів. За вашу помилку, любий Коельо, — десять.

Доктор опустил голову. Десять бійців! Він загубив десять бійців! Тепер від нього вимагають нової крові, смертей, мук...

Годі, вирішено! Вони будуть збирати сили і готуватися до загального виступу. Хто знає, може, ще вдасться змусити тирана до безбройної капітуляції.

Філіппе Россаріо в безпорадності розвів руками. Чи ж варто сперечатися з старим? Він надто зжився з своїми уявленнями про "доброту й справедливість", надто засліплений ілюзіями. Але Россаріо знав, що настане час, коли саме життя примусить доктора Коельо відгукнутись на заклик комуністів. І тоді вони ще вдарять разом на ворога...

Згадали російських мандрівників. Россаріо сказав, що в столиці давно вже знають про їхнє просування. Багато писалося в газетах, навіть були виступи в парламенті. Ніхто не втямить, чому сміливий голландець ховається в сельві, чому він закликав людство до рішучого втручання в діла республіки.

Доктор Коельо ставився до цієї справи трохи скептично. Ось уже понад рік він живе в нетрях Ріо-Оскуро, а нічого не чув про Ван-Саунгейнлера...

— Поліцейське управління пустило чутку, буцімто це діло ваших рук, — сказав Россаріо.

— Мої руки цілком підзвітні моїй голові, — сухо пожартував Коельо.

— Але ви маєте ще й серце, докторе. І серце мусило б почути голос сміливої людини. — Філіппе примружився до безхмарного неба. — Інколи ми виглядаємо дощову хмару з півночі, а вона приходить зі сходу.

— Ви певні, що росіяни принесуть дощову хмару?

— Більше того, докторе. Це буде гроза, благодатна й свіжа. Вони розкажуть світові правду, яка може схитнути трон маленького тирана. Об'єктивне свідчення славнозвісного вченого, погляд за куліси кривавого балагана...

Доктор Коельо згоден з ним. Треба вступити в контакт з професором і запропонувати йому свої послуги. Навіть охорону. Можна виділити для цього третій загін з селища Мокоа. Доктор Коельо готовий віддати наказ. Рука його тягнеться до кишені з олівцем і блокнотом. Але раптом він помічає заперечливий жест Філіппе Россарю. Філіппе проти? Так, Філіппе рішуче проти. Філіппе пояснює, що радянські люди можуть лише співчувати волонтерам, однак вони нізащо не втручатимуться в боротьбу і не приймуть допомоги повстанців, щоб не наражатися на конфлікт з урядом. Головна гарантія їхньої безпеки — мандат Організації Об'єднаних Націй. Генерал Батіс згодився визнати його. Визнати і підтримати своїми урядовими діями. Отже, росіяни не можуть зробити ані кроку, який міг би бути розцінений чи витлумачений поліцією, як дії проти "законного уряду" генерала Батіса. І тому ми не повинні втягувати росіян в нашу політичну боротьбу. Вона поставить хрест на всій їхній місії і зрештою загубить їх. Чорний Себастьян тільки й чекає такої нагоди.

— Ваша правда, сеньйоре Россаріо, — погоджується доктор Коельо. — Але все ж таки з нашого боку було б злочином лишатися цілком безсторонніми. Ви уявляєте, безсторонніми до наших друзів!

— То що ж ви пропонуєте?

— Бути там, де й вони.

— Це непросто, але в принципі...

— Ввійти з ними в неофіційний контакт, щоб, принаймні, знати, чого вони прагнуть?

— Це відомо. Боки розшукують сліди сміливого голландця Ван-Саунгейнлера. І разом з тими слідами — сліди загиблого племені, яке мешкало в районі гори Комо. Але вступати з ними в контакт... боюся, що це занадто ризиковано, докторе Коельо.

— Тепер уже, бачу, ви, комуніст, починаєте боятися! — іронічно кинув доктор Коельо,

— Не боятися, а бути обережним. Заради нас і заради цих благородних людей. — Філіппе Россаріо починав дратуватися, вічні хитання доктора Коельо доводили його до останньої межі терпіння. — Вся ця балачка стає зайвою, докторе Коельо. Давайте точно з'ясуємо, що ми повинні робити.

— Ми повинні стежити за ними, стежити за кожним їхнім кроком. Якщо Себастьян Олів'єро спробує вчинити якусь підлість, то доведеться зашкодити йому.

За деревами чути голоси, тупіт ніг, тріщать кущі, іржуть коні. Гурт бійців виходить на галявину. Серед них — Мігель і Антоніо. Син і батько, змучені, обірвані, з блідими

обличчями і запалими гарячковими очима. Мігель ходив у розвідку і мав розпитати про долю "Віргінії"...

Доктор Коельо серцем чує, що він не приніс йому нічого втішного, і тому жде рапорту з нахмуреним і суворим лицем.

✖— Так, нічого втішного, — говорить Мігель, молодий, широкоплечий, ніжноокий, в сірих полотняних штанах і розідраній сорочці, з патронташем на поясі і через плече. Тримавши за лікоть худенького батька, він доповідає про події в селищі. І враз його очі зупинилися на обличчі брата.

— Філіппе!

— Мігель!

Старий Антоніо бачить, як сини його впали один до одного в обійми. Його сини, його кров! Вони забули про командира, про все на світі, вони торсають один одного, заглядають один одному в самісіньке серце.

Мігель показує на батька і Філіппе кидається до нього...

Доктор Коельо нервовим порухом руки поправляє на голові пов'язку, йому боляче, досадно, гірко. Чужа радість ніби ще більше роз'ятрює біль його серця. Вони сміються, ці троє добрих людей. Але ж один з них приніс із собою страшну звістку...

Мігель перехоплює напружений, очікувальний погляд командира, і враз, згадавши все, підходить до нього.

— Вибачте, сеньйоре доктор!

— Я слухаю тебе, Мігелю.

Три коротких слова приніс з собою Мігель, коротких, як блискавка, і болючих, як рана від мачете: "Сеньйора Ернестіна вмерла". Він не промовить їх. Для чого повторювати те, що вже сказали очі і вся його розхристана постать? І хіба батькове серце доктора Коельо не збагнуло давно, на кого підняв свою брудну руку Себастьян Олів'єро? Так, так, Себастьян Олів'єро смертельно поранив сеньйору ще на "Віргінії" і підпалив суденце...

Кволий голос Мігеля вплітається в батьківське горе доктора Коельо, пекучим зашморгом давить йому груди.

— Мулатка Мерфі розповіла мені, що до сеньйори заходив якийсь індіанець, — каже Мігель. — Напевно, її друг, її посланець.

— Її друг, ти правду кажеш, Мігелю, — монотонно, з вимученим спокоєм мовить доктор Коельо.

— Мулатка Мерфі не знає, куди пішов індіанець. Він зник безслідно. Він дуже боявся зустрітися з поліцією...

— Він мусив боятися поліції, Мігелю. Що ж далі?

Мігелеві більше нічого говорити, він мовчить, ловить у собі якісь думки, переступає з ноги на ногу і враз, посміхнувшись, каже:

— Я бачив сьогодні вранці людей сеньйора Крутояра. Вони лагодяться вирушати в дорогу. Чув, що мають намір мандрувати в глибину сельви.

Доктор Коельо дякує Мігелю. Потім відводить убік Філіппе Россаріо, і вони, такі

несхожі один на одного — могутньоплечий робітник і старенький з борідкою клинцем доктор — зважують останні новини і шукають остаточних погоджених рішень.

— Очевидно, сигнал, якого ви так чекали, прибув, — каже доктор Коельо.

— Так, чекали ми і, сподіваюся, ви теж, сеньйоре доктор, — промовляє трохи дражливо Філіппе Россаріо. — Отже, скоро будемо виступати. Коли почнуться дії і підніметься народ, наші суперечки з вами відпадуть самі собою.

— Можливо, Філіппе, хоча я хотів би ще раз просити вас про обережність...

Філіппе Россаріо дружньо обнімає старенького доктора за плечі.

— Мила ви людина, у нас є план, конкретний план, і я хочу, щоб це був і план вашого загону, план вашого серця. Нагадаю вам: до нас поспішають політичні діячі, що довгі роки перебували за кордоном. На чолі їх стоїть син славнозвісного генерала Матаразо — Феліче Матаразо. Феліче прибуде морем, на шхуні, з загonom волонтерів, вони висадяться на березі. І тоді ми даємо сигнал для загального виступу...

— Даруйте, ви знову про повстання? — викривив вуста доктор.

— Ні, спершу ми заклинемо народ до загального політичного страйку. На вулиці вийдуть мільйони. Народ зажадає відставки генеральської хунти. Нас підтримає провінція, всі найдальші закутки республіки, включаючи й райони Ріо-Падамо. Генерал мусить зрозуміти своє безвихіддя. Він піде у відставку, і тоді Феліче Матаразо буде обраний новим справжнім президентом країни. Отже, для нас зараз найголовніше — сигнал від закордонного центру. Ми запалимо його на вершині Комо. Зв'язківець поруч, шукає нас...

Доктор Коельо обмацує рукою рану, нахмурює брови. Підкинувши враз голову, гукає в гушавину:

— Орнандо!

Смаглий юнак в елегантному, крилатому сомбреро вихоплюється з кущів. Вся його струнка, пружна постать промениться молодечою силою.

— Ти підеш у селище Курумба для зустрічі з посланцем "Віргінії".

— Я готовий, батьку!

— І по дорозі розпитаєш у індіанців арекуна про росіян. Ти розумієш мене, Орнандо?

Звичайно ж, він розуміє. В підкинутій до капелюха руці, в широко розплющених очах горить бажання швидше вибратися на нелегку справу. Він умить дістанеться куди треба. А якщо негідник Олів'єро, цей підлий, нікчемний пес заміриться перешкодити шановному радянському сеньйорові, то Орнандо нагадає про себе. Ніколи ще його рука не хбила.

Коельо бачить, як смаглява синова долоня важко лягає на кобуру пістолета.

— Правильно, Орнандо! — схиляє доктор поранену голову. — Візьми з собою Мігеля Россаріо.

Добродушний велетень, наче вже давно чекає наказу, зливається могутнім плечем з жилим, гнучким тілом молодого креола. Двійко друзів готові до діла.

Їм підводять коней, засідланих, з притороченими гранатними сумками.

— В дорогу! — підтягується всім тілом доктор Коельо. — Щасливо, батьку! — гукає Орнандо і перший береться за луку сідла.

Бійці, що зібралися на галявині, вигукують якісь прощальні слова, бажають щасливого повернення. Гуде тривожно сельва, чути удари близького грому.

Старий Коельо дивиться вслід вершникам. У його очах все яскравіше спалахують вогники очікуваної бурі. Що віщує йому гроза? Які ще штормовиці пронесуться над цією зраненою і вічно юною землею.

Себастьян Олів'єро нервував. Першою ознакою, яка свідчила про його вкрай збуджений стан, був розстебнутий комір френча. Френч давив комісара, наче удав, ніби петля шибениці.

Сержант Аркаяліс стояв на порозі кімнати й улесливо дивився на свого шефа. Одутлувата пика сержанта дратувала Олів'єро. За інших обставин можна було б зігнати злість на цьому окадькуватому йолопові. Але сьогодні треба стримуватися. Сержант Аркаяліс після нічного бою провів дві години в товаристві з Бракватістою, який запросив його, мов найближчого друга, на полювання в бамбуковий гай. Сержант Аркаяліс почував себе персоною. Ого, ще й якою персоною!

Вони про щось домовлялись під час полювання з полковником, це напевне. Себастьян Олів'єро уявляє солоденьку посмішку на обличчі свого помічника, з якою той викладав високоповажному гвардійському офіцерові пікантні деталі з Себастьянозого життя. Підлий інтриган. Він забув, кому має дякувати за швидке просування по службі...

Комісар вийшов на ганок. Обвів поглядом припишклу вулицю. Селище лежало перед ним покірне й німе... Але в цій покорі комісарові вчувалася загроза. Кожна хатина таїла в собі зненависть до нього.

Олів'єро сів на коня і бездумно потрюхикав вулицею.

Двоє хлопчаків викотились комісарові під ноги, за ними вилетіла розлючена свиня, худа й загнана, мов собака. Дітлахи, певне, розлютили тварину, і вона була ладна пошматувати їх. Худенькі дитячі ніжки залопотіли по пилюці.

Себастьян Олів'єро грубо вилаявся. Бодай вас зжерли каймани!

Біля дому Мерфі юрилися жінки. Скорботно опустивши голову, вони перешіптувались між собою. При появі комісара швидко відійшли вбік. Тільки одна з них, шанобливо вклонившись, поспішила йому назустріч.

— Сеньйор комісар вислухає мене?

У жінки був полохливий, слабкий голос. Темна хустина ховала майже все її обличчя, і на Себастьяна Олів'єро дивились два маленьких ока, немов гудзики на мордочці лялькового ведмедика. Жінка давно слугувала комісарові, отримуючи за свої дрібні доноси мізерні винагороди.

— У домі Мерфі лежить небіжчиця, якась невідома сеньйора...

Комісар, торопіючи від страшної здогадки, рвучко схопив стару за груди. Своїм хижим поглядом він пропікав її наскрізь,

— Ти що верзеш? Яка сеньйора? Кажі ясніше, відьмо!..

Стара безпорадно розвела руками:

— Хтозна... Мерфі каже, що сеньйору пограбували індіанці. Вона їхала на кораблі. Вночі її знесли на берег...

Олів'єро, слухаючи бабське базікання, щось обмірковував. Що ж, немає сумніву, що в домі Мерфі тіло Ернестіни. Вона мала вмерти ще на "Віргінії", але його постріл виявився хибним. Вперше в житті він не зумів покласти жертву з першого пострілу...

Стара зігнулась і, не дивлячись в обличчя комісарові, простягнула до нього руку за винагородою. Олів'єро тицьнув їй якусь дрібну монету. Жінка міцно затиснула кулак, але в ту ж мить випростала пальці й пробурмотіла:

— Раніше сеньйор комісар давав більше. — В її словах було щось од зацькованого, хижого звірка. — Сеньйор комісар...

Себастьян замахнувся канчуком.

— Геть, стара жабо!

І, долаючи в собі злість, він поїхав далі вулицею.

Небіжчиця не йшла з голови. "Ну й йолоп же я, — картав себе комісар. — Дав маху. Думав, вибух докінчить справу. А тепер, напевне, все вже відомо партизанам".

Олів'єро згадав про свого столичного гостя, і на душі в нього стало ще гірше. Бракватіста вийде з води сухим, А розплачуватися за все доведеться комісарові Олів'єро. Коли вони вранці повернулися з нічної операції, полковник, випивши пляшку коньяку, знову завів розмову про загрозливе становище в столиці. Знову згадав німецького генерала Батіса і, ніби щось прикидаючи в думках, з кривою посмішкою на вустах промовив: "Розумні пацюки першими тікають з корабля, який має затонути". І дико зареготав.

Олів'єро зупинив коня перед садибою, де розмістилися люди професора Крутояра. Мандрівники саме ладналися в дорогу.

— Радий вас бачити, сеньйори! — чемно привітався до них вершник. Він спішився і прив'язав повід до невисокої шовковиці. — До ваших послуг — комісар округи Себастьян Олів'єро.

— Ми вас шукали вчора, сеньйоре, — сказав професор Крутояр, підходячи до комісара. — Але марно. Мабуть, у вас були якісь серйозні справи...

— Коли їх не буває, тих справ! — скрушно розвів руками Олів'єро. — А надто в наш суворий час. Але вас це не повинно турбувати. Коли до нас приїжджають із хорошим серцем, ми вміємо вітати гостей. — Він звузив свої сіро-сталеві очі й, карбуючи кожне слово, сказав: — Сельва вміє вітати своїх гостей.

В його словах Крутояр зовсім виразно почув погрозливий натяк. Сельва вміє вітати. Сельва вміє нагадувати про себе тим, хто забуває про її неписані закони. Непролазні нетрі, жорстокі араньямони й хижі пуми — це сельва; злиденні хижки каучеро, в яких живуть голодні, хронічно хворі на малярію діти — це теж сельва; жовті вогники в очах комісара Себастьяна Олів'єро — це теж сельва. Сельва у всьому: в жорстокості й підступності, в затурканості й свавіллі...

Краще не чіпати отруйну змію чушупі, в якої не вирвали жало. В голосі Чорного

Себастьяна вже зазвучали перші застережливі нотки — гадина готувалась до стрибка. Треба було обійти її, поки пружне тіло не змоталось у клубок.

Самсонов і Бунч, які вкладали до рюкзака дорожні речі, зацікавлені, підійшли до професора. Той усе ще стояв, ледь посміхаючись, ніби хотів сказати: "Он ти який, сеньйоро Олів'єро! Нікчемний, плюгавенький чоловічок... А кажуть про тебе хтозна-що!"

— Я мав поговорити з вами, сеньйоре професор, — сказав Олів'єро чітко й незаперечно.

— Прошу вас! — щось насторожене майнуло в очах професора, і немов тінь лягла йому на обличчя. — Ходіте в дім. Ми тут ночували. Господар досить гостинна людина, він перебрався на ніч до своєї невістки в сусідню хижу. Заходьте!

Слідом за Крутояром і Олів'єро до хижі вступили й інші члени експедиції.

Всі сіли до грубо тесаного, нічим не засланого столу.

Себастьян Олів'єро раптом пожвавішав, з удаваною щирістю почав розповідати мандрівникам про те, як він хотів особисто зустріти їх на пристані й од імені місцевої влади поздоровити з прибуттям у їхні чудові краї. Але його затримали невідкладні справи. В окрузі неспокійно. Індіанці й мулати ворогують між собою. Окрім того, становище ускладнюють ліві елементи. Довелось викликати з центру парашутистів.

— До речі, ми сидимо як на засіданні парламенту! — силувано пожартував Олів'єро. — Сподіваюсь, ви не відмовитесь почастуватись нашим коньяком. Це, правда, не європейський напій, але все ж чогось вартий.

Він на хвилюку вийшов до коня і приніс добрячу пляшку з яскравою етикеткою. Вправно розкоркував її і поставив на стіл.

— Я бачу тільки два кухлі, — мовив Олів'єро, озираючись.

— Досить і одного, сеньйоре, — стримано озвався професор. — У нашому загоні існує "сухий закон", який ми добровільно забов'язалися не порушувати.

— Навіть з нагоди такої зустрічі? — трохи ображено і з неприхованою підозрою в голосі перепитав поліцейський комісар. — Що ж, воля ваша.

"Все одно ви скажете мені те, що треба, — подумав він. — Мене не обдурите. А цей коньяк я вип'ю й без вао.

Професор Крутояр, щоб трохи пом'якшити враження від своїх слів, привітно усміхнувся.

— Зрозумійте нас правильно, сеньйоре комісар, — мовив він. — Тутешній клімат і без спиртного вбиває нас зовсім.

— Ах, он воно що! — ніби й справді повірив Олів'єро. — Вас убиває задуха. Що ж, вірю. Подих сельви страшний. Ви ще не знаєте, що таке тутешній клімат. — Комісар налив собі коньяку й одним ковтком спорожнив кухоль. — Ви не знаєте, що таке тропічна лихоманка... Місяць тому на мої каучукові розробки прибула партія індіанців. Як завжди, цей набрид тягне з собою і жінок, і дітей... Ну, їх і вкусила жовта мушка. За десять днів од моїх індіанських каучеро лишилося живими п'ятеро. Та й ті ні до чого не придатні.

У Себастьяна помітно псувався настрій. Він уже випив три кухлі коньяку, і хміль добре затуманив йому голову.

Нащо казати зайві речі! Він, звичайно, не збирається нікого лякати, це просто так, для об'єктивності. І потім, як представник влади, він вважає за свій обов'язок попередити й застерегти шановних гостей. Адже за їхнє життя він несе відповідальність.

Дивлячись на професора, на його врівноважене, зосереджене обличчя, Себастьян Олів'єро проймався якимось легким страхом. Твердий погляд професорових очей немов проникав йому в душу. Сеньйори іноземці не хочуть з ним пити, бо, мабуть, теж бояться його.

Перед вікном сумно погойдувалась пальма. Дужчав вітер — певно, насувалась тропічна гроза.

Себастьян Олів'єро мовчав, тупо дивлячись на напівпорожню пляшку. Він поклав собі більше не пити. Іноземці поводитися надто обережно, а йому треба було за всяку ціну дізнатися про їхні наміри.

— Ви даремно пливли кораблем, сеньйори, — озвався він по хвилі. — П'ять годин вертольотом — і ви були б у моїх володіннях.

— На "Голіафі" нам теж було непогано, — відповів професор. — Нас зацікавила ваша країна. Скільки нерозвіданих таємниць. До того ж нам треба дізнатися про Ван-Саунгейнлера.

А Олів'єро нервово засовався на стільці.

— Я дещо чув про Ван-Саунгейнлера, — промимрив він. — Але нічого втішного. Говорять, що його забили дикуни. Разом із сином. Співчуваю вам, та, на жаль...

— Вбили дикуни?

— Так, здається, вбили. — На обличчі Олів'єро проступив вираз скорботи. — Я хотів би застерегти вас, сеньйоре, що й ваше життя... ви повинні правильно мене зрозуміти... Адже я не хочу зайвих жертв.

— Невже наше життя в небезпеці? — Професор примружив очі. Він починав розуміти, яку підступну гру веде з ними Олів'єро. Проте вирішив поки що не розкривати своїх карт. — Невже ви, сеньйоре Олів'єро, не зможете захистити нас?

— Ладен піти з вами хоч у саме пекло, — ляснув долонею по столі комісар. — Мої хлопці будуть охороняти вас, як самого президента. Однак ви повинні зрозуміти... Ви захоплюєтесь гуманізмом, ви приїхали вивчати етнографію нашого краю. Все це чудово. Тільки ви забули про дикунів із звірячими інстинктами...

— Не розумію, не розумію! — вдавано здивувався професор. — Адже тубільці вже чотириста років живуть під благодатним впливом найсвятішого престолу і під скіпетром цивілізованого уряду.

— Що важать чотириста років проти тисячоліть! — Себастьян Олів'єро відчув, як у ньому пробуджується давно згасла пристрасть до красномовства. — Індіанці були й лишилися звірами. Вони не визнають американської культури...

"Йолоп я! — пронеслося в його свідомості. — Я повторю слова Бракватісти... Не

можна жити старим романтизмом минулого. Досить грати комедію..."

Він аж струснув головою. Але слова полковника лізли йому в голову.

— Романтизм минулого віджив. Гідність роду, слава креолів, храми ацтеків... Годі!.. Ми живемо в час американських темпів...

За вікном розгулявся вітер. Ударив грім. Дощові краплі сполохано застукотіли об шибки. В кімнаті стало темно.

Себастьян Олів'єро, припавши грудьми до стола, намагався перекричати шум грому й дощу. Він лаяв індіанців, бо все, що він знав найстрашнішого в сільві, все, що лякало тут білу людину, було зв'язане з індіанцями. Тубільці лишилися звірами. Так, так, звірами в людській подобі. Американські льотчики не наважуються сідати в тутешніх нетрях. Вони воліють умирати в своїй кабіні, аніж потрапити у вігвами жорстоких араваків. Йому, Себастьянові Олів'єро, не раз доводилось бачити в індіанських хижах залишки американських літаків і льотного спорядження. Індіанці з ненавистю ставляться до білої людини. Вони нападають на нафтові промисли і руйнують вугільні шахти. Адміністрація змушена вирубувати ліси навколо промислів і виставляти посилені військові патрулі.

Професор спохмурнів.

— У нас обмежений час, сеньйоре Олів'єро. Нас чекає дорога.

— А-а, дорога, — п'яно пробурмотів комісар. — То ви прибули до нас на "Голіафі"?

— Так.

— А скажіть, сеньйоре, вам не доводилось зустрічати на річці таке маленьке паскудне суденце з назвою "Віргінія"?

— Ми зустріли "Віргінію", — мовив професор. — Покинуте судно, дивне, страхітливе судно. Прибилось до берега і ніби когось чекало. Але, зрештою, нас не цікавлять покинуті кораблі. Це стосується вас, комісаре. Хіба не так?

Чорний Себастьян підозріло глянув на Крутояра, провів поглядом його руку, що якось мимоволі потягнулася до коротенького вуса.

— Ви кажете, що "Віргінія" стоїть біля берега? — спитав він.

— Стояла, комісаре.

— Не розумію. Чому стояла і чому не стоїть зараз? — важко повертаючи свинцевим язиком, спитав роздратовано Олів'єро.

— Не стоїть, тому що не встигли ми поминути її, як вона одразу ж загорілася. Ми були вражені. Просто так, ні сіло ні впало, взялася полум'ям. Ніби хто заклав усередину диявольську машинку...

Комісар підвівся. Помітивши, що гості хочуть зробити те саме, він жестом спинив їх. Він ще має до них справу. Одну невеличку справу.

З його тону Крутояр одразу збагнув, що зараз комісар скаже найголовніше.

Себастьян Олів'єро вже не був схильний до жартів і до перебільшеної ввічливості. Він вимагав правди. Що бачили мандрівники на "Віргінії"? Адже вони знайшли там забиту жінку, чи не так?

— Капітан Пабло узяв до себе на борт якусь поранену жінку, — промовив Крутояр,

приймаючи виклик комісара. — Ми перев'язали її. Якщо сеньйор Олів'єро вимагатиме від нас офіційних свідчень, ми задовольнимо його вимогу...

Підійшовши до Крутояра, комісар поклав йому на плече руку.

— Я хочу говорити з вами як джентельмен із джентльменом.

— Прошу.

— Мене цікавить одне питання. Якщо ви відповісте на нього, ми залишимося друзями.

— Слухаю вас, сеньйоре Олів'єро.

— Жінка не говорила вам нічого... так би мовити, політичного... ви розумієте мене... В країні неспокійно. Такі люди, як вона, порушують спокій громадян, спричиняють невдоволення і, зрештою, доводять справу до братовбичних сутичок. Гадаю, що ви не прихильник кривавих ексцесів і допоможете запобігти неприємностям.

Професор розвів руками. Він нічого не знав. Жінка не сказала їм жодного слова, яке можна було б тлумачити в політичному смислі. Взагалі, вона весь час була непритомна.

Професор підвівся з-за столу. А за ним — Бунч і Самсонов.

Комісар Олів'єро надів капелюха. Він був злий і насуплений. Ступив крок до дверей, раптом став.

— Сеньйоре професор, — мовив неголосно, з притиском на кожному слові, — я розумію вас краще, ніж ви думаєте. Мені не хотілось би вам погрожувати, але моє службове положення зобов'язує застерегти вас: ви даремно квапитеся у дорогу! Я б радив вам зачекати пароплава й повернутися назад — туди, звідки ви прибули. Не забувайте, сеньйоре професор, що сельва має свої закони!

Він бундючно вклонився і поквапно вийшов із хижі.

ДО СЕЛИЩА АРЕКУНІВ

ДВА ДНІ ХОДУ

Експедиція вирушила в дорогу з першими променями сонця. Тумаяуа квапив Крутояра. Він знав у цих місцях всі стежки й броди. Йому не раз доводилось ходити із свого селища в селище каучеро. Не більше двох днів зайняв би для нього перехід через дикі нетрі. Але тепер із ним були білі люди. Кволі й безпорадні в сельві, вони пробиралися крізь гущавину надто обережно й повільно. Та це й не дивно. Адже вони жодного разу в житті не зустрічали господаря лісу — пуми, а про араньямону навіть не чули.

Правда, у білих людей був один револьвер, пара рушниць і два мачете, подарованих капітаном Пабло. Окрім того, вони вміли користуватися невеличким кружальцем із скла й заліза. Молодий сеньйор, якого всі звала Самсоновим, визначав по ньому схід сонця і край холодних вітрів. Коли грозова хмара закривала небо і в лісі ставало так темно, як у трюмі ланчії, білі люди дивилися на крихітну живу стрілку, і вона показувала вірний шлях.

Однак треба було поспішати. Якщо загін апіака зустріне їх у сельві, їм не уникнути лиха.

— Не треба брати багато їжі, — казав професорові Тумаяуа. — Легко ходити — далеко ходити.

Але сам він бере дуже багато їжі. І всього іншого, що може знадобитися в далекій дорозі. Він хоче бути і носієм, і провідником, і добрим порадником білих людей, які ще там, на "Голіафі", стали йому друзями. Серце юнака відкидає думку, що вони — "аборісадо", погані чужинці, про яких так часто говорить батько, ті самі "аборісадо", що занапали їхню країну і своєю жадобою кинули тінь смутку на вічно веселе сонце. Не може того бути! Тумаяуа вірить веселому, доброму Олесеві, і його батькові, і товаришам його батька. І тому Тумаяуа вибирає найлегший шлях і в очах його, що звертаються до білих братів, стільки суворості, земної турботи.

А сельва все важче зводиться перед ними, і ліани, ніби живі, тягнуться зі всіх боків, звисають зміями, обплутують дерева лапами спрута, корчаться в повітрі. Ліс такий чудернацько великий, темний, німий, він так давить, навалюється на мозок, впирається зеленими очима в серце, що вже зовсім не відчуваєш ні своїх ніг, ні своїх рук. І здається тобі, що не ти йдеш, що не ти ступаєш по м'якому, прілому листі, а хтось інший іде, а ти — тільки дивишся на нього оддалік, стежиш за ним повним зеленої каламуті поглядом. Все тут стерте, змішане, розчавлене вагою велетня. Вологі солодкувато-м'які випари немов змішалися з чорним мороком і проникають у кров, як отрута.

Тільки Тумаяуа іде вільно й легко, і байдуже йому до ліан, до дурманливо-вогкого смороду, до зелених очей сельви. Пружною ногою ступає він по ледь видимій стежці, перестрибує з стовбура на стовбур, рубає тесаком густе плетиво ліан. І здається, він зовсім не втомлюється і ця безугавна гра в довгої лози з ліанами й гілками наче завдає йому втіхи. На його обличчі немає й сліду виснаження, тупої байдужості. Навпаки, він увесь час жадібно вбирає в себе гру навколишніх барв, він ловить якісь таємні голоси пущі, він радіє незбагненно-прекрасним звукам. Кожен порух, кожен жест його гнучкого, бронзового, лискучого тіла немов пройнятий веселою безтурботністю. Зрідка він спиняється, впевнено, твердо, несподівано, і тоді вся його Істота кам'яніє, зливається з сельвою. Вже не розрізнити ні рук його, ні обрисів голови, ні всієї високої, гінкої постаті. Він розтанув у каламутно-зеленому потоці сельви, у вічному потоці століть. Маленька душа древнього воїна ніби ввібрала в себе всі звуки і всі шерехи сельви, напружилась, гаряче тремтить в чеканні. Очі індіанця рівно і владно дивляться в холодну пільму. Шукають чогось у глибині нетрів.

— Якщо сеньйори бажають, — каже Тумаяуа, — я покажу сеньйорам печеру з таємничими знаками.

— Далеко звідси?

— Тумаяуа не поведе сеньйорів у болота, Тумаяуа добре знає дорогу.

Він повертає праворуч, просто в зелений мур, в густу вологу пільму, розриває тесаком сітку ліан і виходить на невеличку галявину — глибоке озерце поміж врунистими берегами лісу. Йому не терпиться, тіло його вихоплюється на осоння, зблискує матово і зникає в рудій, круто спадаючій стіні.

— Прощу сеньйорів сюди! — знову з'являється його широкі, вилицюваті обличчя і

ледь розкосі очі під чорним, рівно підрізаним волоссям.

Це і є печера. Темний тунель, заплетений зеленню, веде кудись у незбагненні прірви, під ногами чується холодок кам'яних плит, на стінах — вологість. Тумаяуа засвічує ліхтарик, і темінь вогко осідає по кутках. Стелі не видно, стіни волохатяться примарною пітьмою, тиша неймовірна, кам'яна тиша.

Кружальце світла біжить під ногами, впирається в якусь грубо тесану брилу, тремтить на ній, як перелякане звірятко. Біля нього сідає другий промінчик, третій, і ось уже всі бачать, як під темними світляками проступають ледь вловимі букви, викарбувані на камені.

— Та тут цілий заповіт! — промовляє Крутояр із затамованою радістю.

Самсонов сміється. Справжнє послання венеріанських гостей до своїх майбутніх спадкоємців. Пальці географа пожадливо обмацують кожен виступ, кожную заглибнику на кам'яній сторінці древнього манускрипта. Всі зібралися біля нього, важко дихають, насторожено ждуть.

— Це латинське письмо, — констатує Крутояр. — Але розібрати його майже неможливо.

Теплі зайчата світла сполохано стрибають з каменя на стелю, на стіни, на долівку, шукають там затишку і знову повертаються до кам'яного манускрипта.

— Місіонерський скит? Як ви гадаєте, Василю Івановичу? — цікавиться Бунч.

— Не думаю, — розмірковує вголос Крутояр. — Місіонери вибирали собі пристойніші й затишніші місця. Мабуть, ми натрапили на стоянку якогось древнього індіанського племені, що вже засвоїло іспанську "культуру". — Професор повертається до провідника. — Тумаяуа, ти не знаєш, які люди були в цій печері?

— Тумаяуа не знає цих людей, — озивається індіанець з мороку, де він стоїть увесь час нерушно й німо, не втручаючись у розмову білих сеньйорів.

— І твої воїни ніколи не заходили в печеру?

— Люди арекуна перші відкрили її. Великий вождь Палехо забрав усе, що належало йому по праву розподілу здобичі.

Он як! Тут була здобич! Що ж тут було, що забрав собі великий вождь Палехо? Цікаво, дуже цікаво!

Тумаяуа розповідає: кам'яні стріли, сокири, списи, багато жіночих прикрас.

— І більше нічого? Згадай, Тумаяуа!

Більше він не може пригадати нічого. Адже тоді його ще й на світі не було. Великий вождь Палехо покаже їм усе, коли вони прийдуть до нього в селище. Він завжди показує гостям речі "таємничих духів".

Знову вони йдуть лісом. Усе важче й важче стає продиратися крізь хащі. Вперта сельва кидає під ноги мандрівникам цілі завали гниючих дерев, накриває їх шапками ліан.

— Гляньте на це дерево, — показав Бунч на чудернацький покручений стовбур. — Це — матамата, черепахове дерево. Все, що ви бачите на ньому, — пишний цвіт і віття з жорстким колючим листям — то паразити.

Олесь у подиві підняв голову. Велич матамати зачарувала його.

Він стояв біля неї, як пігмей біля ноги міфічного Голіафа. Дерево й справді здавалося йому живою істотою.

Юнак підбіг до товстелезного стовбура і вхопився за одну з гнучких ліанових гілок.

— Ой-ой! — закричав він і в ту ж мить, випустивши з рук ліану, впав на землю.

З болісним стогоном хлопець навкарачки одповз від дерева. Обличчя його було спотворене страхом. Нестерпно пекучий біль розлився по всьому його тілу.

— Тебе щось вкусило? — кинувся до нього батько.

— Ой, вкусило, ой, болить! — Волав хлопець і щосили рвав на собі сорочку. — Ой, подивіться, змія. Бо-ли-ть.

До нього підбігли всі. Зірвали сорочку.

— Вогняні мурахи, — заспокійливо констатував Бунч, узявши кінчиками пальців маленьке створіння, яке швидко перебирало лапками. — Кусюча, але не бійтеся — не смертоносна потвора.

Бунч зосереджено озирнувся навкруги. Погляд його упав на дерево матамату, і він одразу ж усе збагнув. На його обличчі проступило вдовolenня натураліста. Він обережно підійшов до дерева й обдивився густу ліанову поросль.

— Олесь сам накликав на свою голову біду, — сказав він тоном викладача, який з'ясовує перед студентами важливу наукову проблему. — Ці комахи водяться переважно на деревах. Хлопець шарпнув гілку і струсив на себе цілу колонію кузюк.

Бунч дістав із своєї польової сумки жовту мазь і змастив хлопцеві попечені місця.

— Чудові екземпляри тропічного царства, — заговорив він, енергійно натираючи маззю Олесеві тіло. — Ненажерливість їх не знає меж. Їхній укукус надзвичайно болючий. Вогненні комахи окупували місто Авейру на річці Тапажос. Мешканці були змушені покинути свої домівки й заховатися в лісі. Кілька разів поверталися господарі додому й щоразу знаходили в своїх квартирах ненажерливих мурах. Зрештою місто обезлюдніло й заросло лісом...

Загін рушив далі. Необачний Олесів крокус нагадав усім, що сельва — не принадна оранжерея й що краса її — підступна й небезпечна.

З усіх боків мандрівників обступили непролазні хащі. Все частіше доводилося звертатися до гострих мачете, щоб прорубати собі дорогу. Тумаяуа ішов першим і прокладав шлях. Він швидко навчив своїх друзів користуватися цим знаряддям. Проте змагатися з ним у вправності не міг ніхто.

Задуха стояла нестерпна. Мокра одежа липла до тіла. Мучила спрага. В баклажках майже не лишилось води, і доводилось заощаджувати кожну краплину. Тумаяуа попередив, що до селища людей арекуна не буде жодного струмка, жодного джерельця.

— Хочеться пити, — ковтаючи гірку слину, мовив Олесь.

Тумаяуа озирнувся. Потім, розриваючи ліанові зарості, він заглибився у зелені хащі. Під одним із кушів індіанець упав навколішки і всім тілом подався вперед:

— На, пий! — закричав радісно.

Він підніс Олесеві велику квітку з рожевими пелюстками.

— Хороша. Пий!

Олесеві пальці обережно торкнулись ніжних оксамитових пелюсток. Хіба можна пити квітку? Тумаяуа підніс квітку до рота.

— Орхідея! — здогадався Бунч. — На дні її завжди є досить ароматної вологи. Вона напоїть нас усіх.

Квітка пішла по руках. Тим часом індіанець знайшов ще кілька орхідей. Люди хоч і не досхочу, але все ж угамували спрагу. У всіх піднявся настрій. Невеличкий загін рушив далі.

І знову дорога. Стіна дерев, океан зелені й вічного спокою.

Крутояр своїм гострим мачете на капусту січе ліани.

Зачекав Олеся.

— Важко тобі, сину?

Той, щоб не видати своєї втоми, закусив губу й заперечливо хитнув головою.

Професор підбадьорливо пригорнув Олеся до себе. Бідний хлопець. У нього вже пропав увесь запал. До селища лишилось недалеко, та хто знає, скільки вони ще йтимуть.

Все ніби повстало проти них: і сельва, і спрага. Не треба було брати з собою хлопця. Він зовсім підбився. А що на них чекає попереду? їх застерігав Себастьян Олів'єро. Звичайно, комісар намагався залякати їх. Та хіба вони не мали нагоди пересвідчитись у тому, що сельва криє в собі чимало страхітливих таємниць! Якщо Себастьян Олів'єро вдасться до рішучих заходів, ніхто не захистить їхню маленьку експедицію.

Професор кинув короткий погляд на індіанця. "Мій батько — могутній вождь Палехо!" — згадалися Крутоярові слова провідника. Так, влада касіка Палехо важить чимало. Треба звернутись до нього по допомогу. Якщо вдасться завоювати його прихильність, це буде не так уже й погано. Кільканадцять озброєних воїнів поведуть експедицію далі і в разі потреби стануть її надійними захисниками.

Такий хід думок трошки звеселив професора. Він ще з більшим завзяттям заходився рубати плетиво ліан. Піт заливає йому очі. Його мачете спалахує, ніби маленька блискавка. Швидше б вирватись на простір! Побачити б сонце! Хай палюче, нестерпно яскраве, але сонце... і вітер у груди. Або щоб линув рясний прохолодний дощ!..

— Обережно! Гаддя! — кричить десь попереду Тумаяуа різким гортанним голосом.

Бридкі потвори звисають з дерев і погрозово повертають голови до мандрівників. Чи кинуться вони на людей? І як захищатись од них? Єдиний захист — мачете, але чи оборонять два мачете від цілої зграї?

Нарешті гаддя позаду. Але мандрівники інстинктивно тиснуться один до одного. В очах — тривога. В ході — обережність. Чого тут тільки не зустрінеш, у цьому лісі!

Тільки Тумаяуа йде звичним розміреним кроком, зрідка підносячи над головою мачете. Стривожені скорпіони, сумчасті пацюки, болотні курочки й строкаті ящірки шастають з-під самих його ніг.

— Швидше б вийти з цього лісу! — стогне Олесь. Бунч веде його під руку,

намагаючись бодай трохи полегшити хлопцеві дорогу.

— Небагато вже лишилось, мій хлопчику, — втішає його Бунч. — Скоро дістанемось до індіанського селища і добре спочинемо.

Ішли ще з підгодини. Нарешті хаші розступилися. Сліпуче сонце вдарило в очі. Сухий вітерець війнув у обличчя. Ліс лишився позаду.

Вдалині забовваніли конусоподібні будівлі. Це було селище людей арекуна.

Назустріч загонові, здіймаючи легку дуряву, летіла ватага голих дітлахів.

КАСІК ПАЛЕХО

В оточенні галасливої малечі Крутояр і його супутники простували до хижі вождя.

Тумаяуа гордо крокував на чолі невеличкого загону. З хижок виходили індіанці. Зрідка Тумаяуа кидав якесь незрозуміле слово своїм одноплемінцям, після чого ті приєднувались до гурту.

— Не дуже привітно нас зустріли, Кириле Трохимовичу, — озвався Крутояр. — Мене не кидає почуття, начебто нас полонили. Ескорт такий, що й не вирвешся.

Бунч теж помітив, що індіанці кидали на них підозрілі, а то й просто ворожі погляди.

Скоро стала відома й причина нервозності господарів селища. Кілька днів тому сімнадцять молодих воїнів племені повернулися з каучукових розробок, де вони сподівались найнятись на роботу. Але на роботу їх не взяли, бо труднощі з перевезенням добутого соку примусили хазяїна плантацій скоротити розробки. Індіанці сприйняли це як особисту образу і тепер ладні були вилити свій гнів на першого-ліпшого білого.

Тумаяуа крокував спокійний, з гордовитим виразом на обличчі. Войовничий настрій індіанців начебто не обходив його.

Натовп вийшов на просторий майданчик, до великої хижі вождя. Стіни її були з товстих бамбукових палиць, покрівля — з пальмового листя.

На галас юрби з хижі вийшов високий підстаркуватий індіанець із трьома пишними папуговими перами у волоссі і широким поясом на стегнах. Пояс був зроблений із смужок цупкої матерії і чимось нагадував шкіряну спідничку шотландських стрільців.

Крутояр одразу ж уловив щось спільне в обличчі касіка і Тумаяуа. У вождя було таке ж видовжене лице, гостре підборіддя й великі темні очі. І ще вражавшого зріст. Касік, як і Тумаяуа, був на голову вищий від інших чоловіків племені. Горда, з яструбиним носом голова його велично піднімалась над натовпом. "Мого зросту" — подумав Крутояр. — Чи не за зріст його й обрали на вождя племені?"

Тумаяуа підходить до касіка, приклада до грудей обидві руки й низько схиляє голову на знак глибокої пошани. Вся церемонія зустрічі відбувається в урочистій, незворушній тиші. Десятки очей з якимось дитячим зачаруванням стежать за рухами молодого провідника. Але ось погляди звертаються до старого вождя.

Палехо стоїть, наче в гіпнотичному сні. Раптом він починає повільно опускатись на землю. Сів. Плавним жестом припрошує сина і його друзів зробити те ж саме. Тумаяуа сідає поперед Крутояра й Бунча навпроти батька. Впевнено, вільно, з почуттям

гідності. Він каже, що це його білі брати, що вони приїхали на великому кораблі з-за моря, що вони двічі літали в череві казкового птаха. Тумаяуа просить виявити до них повагу й любов, нагодувати їх і дати їм пристанок на ніч. Це — друзі його народу, вони не люблять Чорного Себастьяна, вони бажають щастя племені арекуна. Юнак по кілька разів повторює кожне речення, часом змовкає і уважно, пильно дивиться в темні очі свого батька. За індіанським звичаєм він чекає, доки його слова дійдуть серця старого касіка і збентежать його кров.

Батько тільки мірно похитує головою, щось думає. Нарешті він підводиться і обнімає свого сина. До нього підходять мандрівники, і він з незвичайною джентльменською гречністю простягає їм руку. Крутояр дає йому подарунки: велику червону хустку і кілька ножів. Палехо бере подарунки, обмацує матерію, пробує пучками пальців гостроту лез і віддає все це воїнові з почту.

Тепер обличчя касіка повеселіло, зморшки розгладилися, очі стали м'якшими й ніби світлішими. Касік Палехо запрошує гостей до себе в хижу, простору, напівтемну, напоєну кислуватим запахом маніокового борошна і прілого листя.

Горі заходять всередину. Вони в "палаці" його величності вождя і головнокомандуючого племені арекуна Палехо. Це щось та значить! В палаці вождя! Вони можуть оглядати уважно його зброю, прикраси, постелі, можуть відкривати для себе тисячі несподіваних речей, про які раніше й уявлення не мали.

Великий вождь Палехо, син Япу, людина, що перебуває в таємничих стосунках з добрими духами сельви, води і повітря! Який же він насправді? Чим живе його душа? Як поводить ся він в колі близьких і рідних?

По-перше, вражає затишок і спокій. Тихий, лагідний, майже санаторний спокій. Ні крику, ні голосних розмов, ні хвилювання. Тут, мабуть, нікому не вільно бігати, метушитися, галасувати. Тут — палац вождя Палехо!

— Одразу на сон хилить, — каже Олесь, вмовившись на твердій солом'яній маті.

— Примітивна, чесна гігієна, — озивається Крутояр, сідаючи й собі біля сина.

— А мені вже й їсти закортіло, — мовив Бунч, озираючись по просторій, безлюдній оселі, ніби вишукуючи собі щось поживне. — Як ви гадаєте, Василю Івановичу, тут годують іноземців?

— Не бійтеся, Кириле Трохимовичу, це дуже шанобливий і гостинний народ. Аби мали чим пригостити.

Очі Крутояра призвичаювалися до пільми, він уважно роздивлявся по боках. Хижа була збудована з бамбукових жердин, скріплених угорі і внизу міцними ліановими мотузками. Посередині даху з'яв отвір, очевидно для диму. На землі стояли глиняні горщики, пательні, мішечки з маїсовими зернятами. На полицях, прибитих до стовпів, темніли глиняні глечики, дуже схожі на старогрецькі амфори. Там же лежало тютюнове листя. На одному з стовпів висіли чучела птахів із зв'язаними лапами. Скрізь на підлозі біліло розсипане маніокове борошно. Над входом були розвішані сітки, луки, списи, сокири.

— А де великий касік? — похопився раптом Крутояр.

Тумаяуа без тіні гумору пояснив, що батько зайнятий дуже важливою справою, яку він нікому не довіряє. Він пішов ловити для гостей курку. Крутояр, зрозумівши смисл цієї події, тільки стримано посміхнувся і потім обережно, щоб не образити юнака, пояснив друзям, що курка — найцінніший делікатес у харчуванні тубільців. Вбивати курей дозволено тільки посвяченим у це ритуальне священнодійство людям.

— Він і готуватиме її сам? — спитав зацікавлено Бунч.

— Ні, разом з старшою жінкою, — сказав Тумаяуа, зберігаючи на обличчі сувору, величну строгість.

— Тоді справа довга, — сказав Крутояр. — Маємо час поговорити про наші діла.

Самсонов підвівся з циновки. Він вважав, що краще було б зараз піти по селищу і погомоніти з людьми. Може, хто-небудь чув щось про "сміливого голландця".

Його пропозицію тут же прийняли, і весь гурт одразу ж у супроводі Тумаяуа вирушив у невеличку передобідню екскурсію.

Тубільці були раді допомогти білолицим, але, на жаль, нічого не могли сказати слухного. Вони не чули ні про якого іноземця, не бачили ані його сина, ані його самого.

Крутояр похмуро дивився на халупки, на виснажених людей, і в серці його народжувалося почуття туги. Де шукати голландця? Де та казкова стежка інків, про яку він стільки марив ночами?

Нарешті вони повернулися в хижу Палехо. Бунч підсів до професора.

— Я гадаю, Василю Івановичу... — почав обережно, ховаючи очі в себе на колінах, — що ми тут нічого не знайдемо.

— Мабуть, що так, — згодився Крутояр. — Жодного сліду!

Бунч важко засопів.

— То коли ж назад? Завтра?

— Так, Кириле Трохимовичу, завтра.

— Треба поговорити з Палехо. Без провідника ми не впораємось.

— Тумаяуа піде з нами.

Тим часом в хижі готувались до врочистого обіду.

Невисокого зросту жінка розстелила перед гостями циновку й почала викладати страви. Стіл індіанського вождя справді вражав щедрістю. Тут була смажена риба, печені папури з бананами. В глиняному горщику на гостей чекала густа затірка "цяпу" з маніокового борошна. На великих пальмових листках лежали шматки вареного м'яса тапіра й пекарі — дикого кабана.

Всі заходилися біля їжі. Зголоднілим гостям страви індіанського касіка здалися розкішними ласощами. Не торкався до них тільки сам господар дому. Він сидів сонний, обважнілий, з якоюсь глухою печаттю суму й безнадії на обличчі. З подальшої розмови мандрівники дізналися, що вождя Палехо мучить лихоманка. Окрім того, він був пригнічений подіями останніх днів.

— Двадцять воїнів нашого племені загинули від стріл людей апіака, — сказав він і, запустивши пальці в густе чорне волосся на голові, став безжально роздирати собі

шкіру.

Він розповів про те, як добросерді люди племені аре-куна, повіривши миролюбним запевнянням Ганкаура, вирушили до нього з щедрими подарунками. Жорстокі апіака напоїли гостей горілкою і потім безжально повбивали їх. Двадцять молодих хлопців не повернулись додому. Лише на третій день апіака повісили на деревах біля річки спотворені трупи юних арекуна.

Вождь витяг люльку і став набивати її тютюном.

— Ви чимось завинили перед Ганкауром? — спитав Крутояр.

— Люди арекуна нікому не чинять кривди, — зітхнув Палехо. — Люди арекуна хочуть сіяти маніок, ходити на полювання і жити зі всіма в злагоді. — Вождь глибоко затагнувся димом. — Чорний Себастьян гнівається на нас за те, що ми торік під час великих дощів прийняли в себе голодних каучеро й годували їхніх жінок і дітей. Чорний Себастьян лаяв мене, кричав, що застрелить...

І тут був Чорний Себастьян! Крутояр раптом згадав його слова: "Туземці ненавидять білих".

"Це ви сієте зненависть, сеньйоре Олів'єро, — подумав Крутояр, — Ви нацьковуєте людей апіака на людей арекуна. Ви боїтесь, щоб індіанці не порозумілися з нещасними каучеро. Ви винищуєте цілі селища..."

Коли Крутояр спитав Палехо, чи не чув той що-не-будь про білолицього мандрівника, вождь замислився. Потім підняв голову і сказав безбарвним, вимученим голосом:

— Білолиці приносять нам лихо. Ми боїмося білолицих.

Це була відповідь не стільки на слова професора, скільки на його власні таємні думки. Більше він не сказав жодного слова. Горе гнітило його душу, і він був увесь в полоні своїх гірких роздумів...

Сонце, пробиваючись крізь шпарини в бамбукових стінах, розсікає прохолодну темряву. Тремтять в його скісних стрілах дрібні порошинки, з темних кутків тягне прілим духом. Крутояр, розморений їжею, пригортає до себе сонного Олеся і слухає глухе бубоніння касіка.

Великий спис на стіні сяє в сонячному промінні. Спис довгий, гарно, зі смаком вирізьблений, з розкішною оздобою на держаку. Чорне дерево матово відбиває світло. Крутояр згадує щось, придивляється уважніше до списа, обводить очима просторе приміщення, і враз йому згадуються слова Тумаяу: "Великий вождь Палехо забрав собі все, що належало по праву розподілу здобичі". Невже це з тієї печери?

Індіанець перекладає касіку професорові слова. Печера древніх предків! Великі подарунки добрих духів! Обличчя Палехо жвавішає, він з невластивою йому легкістю встає з землі, йде в куток хижі і незабаром повертається з потемнілими від часу речами: жіночим гребінцем, важким бронзовим наконечником для стріл і ще якимись кістяними дрібничками. Крутояр уважно роздивляється трофеї, передає їх друзям. Це все? Старий винувато розводить руками. Все. Він багато чого продав білим, які приїжджали до нього з льяносів.

І тоді в розмову втручається Тумаяуа. Є ще одна річ, але, мабуть, вона нецікава сеньйорам. Тумаяуа просить батька принести "священну книгу білих".

Палехо знову ніби прокидається від байдужості. Іде на жіночу половину хижі, довго там говорить з кимось, нарешті повертається. В руках у нього велика, в темній палітурці книга. Тумаяуа пояснює: коли в їхній сім'ї хтось захворіє, вони виривають сторінки і спалюють їх на вогні. І тоді злі духи негайно покидають хворого.

Дикий, забобонний світ!

Крутояр бере книгу і з гіркотою відкриває затерту палітурку. Можна було б забрати її з собою, цікавий екземпляр середньовічної культури.

— Тумаяуа, — каже професор, — спитай свого батька, чи він часом не продасть мені цю річ?

Індіанець переказує вождеві Крутоярове прохання. Вождь ніби вагається хвилину, навіть усмішка сходить з його лиця, і губи щось мляво шепочуть. Він готовий віддати священну книгу, але тільки з одною умовою... Якщо сеньйор естрангейро дасть за неї білого порошку від пропасниці.

Білого порошку! Он воно що! Бідний Палехо, бідний, замучений лихоманкою Індіанський вождь благає порятунку для себе й своїх родичів.

— Скажи своєму батькові, — усміхається Крутояр, — що ми дамо йому багато хініну. Для нього, для його синів і для синів його синів.

Обмін зроблено. В Крутоярових руках старенька книжка, потерта, вигоріла, більшість листків в ній вирвано. Ті, що лишилися, пожмакані, надірвані, не листки, а якісь клапті. Магічні листки! Скільки забобонної віри породжували вони в душах тубільців, яким дурманли-вим чадом труїли вони мозок нещасного касіка! З якого віку вона? З яких країв? Ні автора, ні титульних реквізитів. Цю книгу, як каже Палехо, його воїни дістали в іншому місці, з-під руїн старовинного монастиря. Може, вона розповість про загадкову стежку червоношкірих?

Після обіду касік вкладається спати. Тумаяуа відводить гостей у "громадський дім" — простору хижу під розлогими пальмами асаї. Там волого, тихо й дуже затишно. Під стінами лежать мішки з тютюном, — через кілька днів їх відвезуть на продаж до великої ріки. Гострий запах прив'ялого зілля п'янить і хилить на сон.

Як бути? Втома відбилася на обличчях мандрівників. Усі мовчать. Крутояр бездумно дивиться на похмуру стіну лісу, що підступає до самого селища, немов згуртований загін ворожого війська в чорних панцирах. Таємниця лишилася нерозгаданою. Заклик Ван-Саунгейнлера назавжди згасне в безгомінних нетрях.

Сівши на мішок з тютюном, Крутояр згадує останні слова молодого Тумаяуа: "Люди арекуна вдячні вам за любов і повагу. Вони завжди будуть пам'ятати своїх братів з далекої Радянської країни".

Самсонов і Бунч уже сплять. Олесь, охоплений дрімотою, вмощується в кутку на копичці сухої трави. Крутояр думає, що треба б і йому відпочити. Адже завтра до схід сонця вони вирушать у дорогу до селища каучеро.

Так, треба відпочити. Але сон втік у селву, знявся кудись у сіре безбарвне небо. І

раптом Крутояр згадує: він досі не заглянув у пошматовану книгу касіка Палехо. Як же він забув про неї? Крутояр сідає біля входу, спирається спиною об грубо тесаний стовп і на хвилину заплющує очі. "Люди арекуна вдячні вам за любов..." Він розгортає книгу, довгим, невидючим поглядом втуплюється в жовту сторінку.

Чіткі латинські букви виступають перед його очима, думка поволі загострюється, тягнеться до тих букв. Іспанський манускрипт!.. Святе письмо старого ченця...

— Ну, що ж, поговоримо з тобою, святий отче. Може, ти будеш щедрим на слова, — промовляє з тихим усміхом Крутояр і низько схиляється над книгою.

В КРАЇНУ "ЗОЛОТОЇ ЛЮДИНИ"

"...Жадоба розпалювала жорстокість, казкові багатства паморочили людям голови. Кращі королівські офіцери, забувши заповіді Христові, ставали грабіжниками й блюзнірами. Вони піддавали винищенню й загибелі багатолюдні поселення Нового Світу. І бог карав їх своєю десницею, І кидав їх напризволяще, і посилав мор на їхнє військо.

Таким був і безсердечний муж Гонсалес Пісарро, який ділами своїми осквернив добре ім'я іспанського кабальєро.

Як став його брат віце-королем нововідкритих земель, молодий Пісарро, запишавшись і втративши почуття християнської покори, зажадав від брата свого, від Франсіска, призначення на високий пост губернатора Кіто. І одержав він губернаторський пост, солдат одержав і зброю, і коней, І каравели.

А що мало було йому земель, завойованих і освячених перстом божим, зважився він на похід — за гори Анди, у казкову країну Маноа, в царство "Золотої людини".

340 іспанських вояків та 4000 індіанців зібрав Пісарро для великої конкісти. І всі вони, під грім барабанів та музику сурм, вирушили в похід, славлячи свого командира і радіючи наперед неймовірним багатствам.

Перші дні добрий настрій вів завойовників. Далека дорога рівно слалася попереду, коні жваво поспішали до зелених гірських пасовиськ. І, тішачись солодкими думками, сеньйор Гонсалес квапив людей, і люди, не маючи зла на нього, вибиваючись із сил, ішли за командиром.

Але далі гори почали крутішати, потоки шумовиті понеслися в прірвах. Поки дісталися до вершини, багато вояків і індіанців, зморених, побитих камінням, попадали на шляху. І великий страх опанував душу сеньйора Гонсалеса. Як бути далі? Куди поведе його дорога — до слави чи до смерті? Все нижче спускалися іспанці за високі Анди, в темні лісові нетрі, в жарку, таємничу країну. Бачили звірів, яких не знали раніше, людей зустрічали, що тікали їм з дороги. В лісі москити пожирали солдатів, дерева хижо виривали з рук зброю, пустеля наганяла в душу жах і відчай. Все густішим, непроник-нішим ставав ліс, не було їжі, не було води.

Сеньйор Гонсалес скаженів від безсилля. Не хотілося йому вірити, що замір його гордовитий приречений на ганьбу й загибель. І бив канчуком він своїх носіїв і рубав мечем солдатів, що непокору й острах виявляли до нього. Та бог позбавив його своєї підтримки, і не було йому вже відтоді більше ні просвіту, ні радощів.

Так дійшли вони до великої ріки, що текла з гір, і стали біля неї табором. Далі йти Гонсалес не наважився. Потяглися дні чекання й сумнівів.

Одного ранку прийшов до Гонсалеса молодий офіцер Орельяно, юнак чесний і відважний. Він сказав своєму сеньйорові: "Ваша світлість, звольте вислухати мене".

І Гонсалес, що лежав у подушках, розбитий лихоманкою і охоплений гіркими думками, закричав у лютім відчаї: "Якщо ви хочете повернутися за гори, то я накажу повісити вас, як підлого боягуза!" Але Орельяно не злякався гнівного голосу, і в очах його не промайнуло ні вагання, ні страху. "Я не прийшов благодіяти вас про повернення, — сказав він. — Про єдине мислю — про спасіння честі й життя мого сеньйора".

"Як же ви надумали врятувати мою честь?" — спитав Пісарро.

"Звольте вислухати мене, ваша світлість! — сказав Орельяно. — Смерть чекає на нас. Смерть від голоду, смерть від хижих звірів, смерть від тропічної лихоманки. Солдати думають, що їх ведуть на певну загибель. Якщо ми не дістанемо продовольства, ми загинемо і ніколи не повернемося в Кіто".

"Хто ж дістане нам продовольства? Хто вкаже нам дорогу?" — спитав недовірливо Гонсалес Пісарро.

І відповів Орельяно, людина пряма і чесна: "Я дістану вам продовольство і знайду вірний шлях у царство "золотої людини". Хай сеньйор Пісарро залишиться з своїми воїнами в таборі, а я спускаюся по річці Напо до її гирла, і знайду там провіант, і знайду провідників, і розпитаю про велику країну Маноа".

Тоді Гонсалес Пісарро вийняв свою шпагу, поцілував її лезо і віддав офіцерові, який став перед своїм командиром на одне коліно і в пошані схилив перед ним голову. Офіцер був глибоко зворушений і не міг нічого сказати, окрім слів, що яскраво засвідчували ніжність його душі і благородство його помислів: "Я зроблю все, щоб урятувати ваше життя, сеньйоре Гонсалес".

Два дні майстрували солдати бригадину. На третій день, коли над лісом зійшло сонце, Орельяно з кількома вояками відчалив у тяжку дорогу.

Довго ждав Гонсалес свого посланця. Тропічна задуха змінилася бурхливими зливами. Ріки вийшли з берегів і затопили табір. Солдати доїдали останні шматки яловичини. Ті, що ходили на полювання, приносили мізерну здобич.

Минуло п'ять місяців, Орельяно не повертався.

Гонсалес Пісарро все більше втрачав рівновагу, впадав у відчай. Нарешті одного дня він наказав кинути хворих і рушати назад. Повернення додому було ще важчим, ніж перший перехід через Анди. Люди гинули тепер на кожному перевалі, зривалися в провалля, втрачали глузд від спраги й голоду. Загін танув з кожним днем, власне, вже й не загін" а якесь дике юрмисько обірваних, здичавілих волоцюг. Минуло багато днів, сповнених відчаєм й розчарувань, і нарешті мізерні залишки "великої армії" однієї ночі покрадьки, без галасу й урочистої зустрічі, вступили в Кіто.

Так бог і провидіння покарали зарозумілого лицаря Гонсалеса Пісарро, який жадобою й гординою своєю осоромив благородне ім'я іспанського гідальго...

Не знав пихатий кабальєро, що його сміливого розвідника Орельяно, ніби в

нагороду за мужність, спіткали найдивовижніші пригоди. Спустившись по річці Напо, Орельяно й справді натрапив на велике індіанське селище, — добув там продовольства і спробував повернутися назад. Але на важкій бригантині йому не вдалося подолати стрімкої течії. Він ставив вітрила, закликав на допомогу жителів прибережних поселень, та все було марно. Бригантину зносило вниз.

І сказав тоді Орельяно своїм воякам: "Ви бачите, друзі, що сам бог тримає нас і не хоче нашого повернення до великого табору. Тож скоримося його волі і віддамося великій річці, оскільки людині не до снаги боротися з небесними стихіями. Попливемо далі й розвідаємо землі, що по праву належать володарю нашому, імператорові Карлу. Підкоримо їх мечем і хрестом і складемо до ніг нашого монарха радісну звістку. Ми чули, що велика ріка протікає через казкову країну Маноа. Хай же наш шлях проляже туди, піднімемо парус і подамося на розшуки слави й багатства". Солдати тричі прокричали: "Сант-Яго, вперед!", напнули вітрило і рушили вниз за течією.

Тепер бригантина плывла могутньою рікою, сам вигляд якої примушував серця мандрівників стискатися від захоплення й подиву. З кожним днем ріка ставала все ширшою, все величнішою. Зрідка іспанці зустрічали індіанські селища і добували собі продовольство.

Одного разу вони причалили до берега і спитали у червоношкірих: "Куди поведе нас ця дорога?" І червоношкірі відповіли їм охоче: "Ця дорога веде у велику країну Маноа, в землі злих духів і лютих чаклунів. Ви зустрінете немало див: потвор з головою ягуара і людськими ногами, риб з вогненними очима, птахів без голови й без крил. Бережіться цих страховиськ — вони хижі й ненажерливі".

І знову плывла бригантина широкою рікою, й іспанці бачили безкраї ліси, в яких були потвори з головами ягуара, і бачили у воді риб з вогненними очима й багато інших чудес, казкових і неймовірних, які потрясли їхні душі, але не згасили в них бажання здійснити свій відчайдушний замір.

Минуло ще п'ять днів, і ось перед очима мандрівників відкрилася дивна картина: з лівого боку у велику ріку впадала ще одна, менша річка, і вода в ній була чорна, як ніч, і не бачили вони в ній ні риб, ні ікластих потвор, ні чарівних рослин. "Повернемо в цю ріку, — сказав Орельяно. — Хай називають її всі піддані нашого короля і всі сутні, що живуть на цих землях, Чорною Рікою".

І коли повернули вони в притоку, вода здалася їм ще чорнішою, і навіть небо над ними потемніло й зробилося загрозливим і зловісним. Довго посувались вони, не зустрічаючи ні людей, ні тварин, тільки похмурі береги наганяли на них страх і смуток. Незабаром на обрії з'явилися гори, і річка увійшла в глибоку ущелину. Іспанці зраділи, як малі діти. Вони відчували себе ніби звільненими від усіх турбот і прикростей, їм стало радісно й весело.

Раптом вдалині з'явилися індіанські піроги, в яких стояли озброєні луками й списами червоношкірі. Вони молилися своїм поганським ідолам, сповнюючи річкову долину неймовірним галасом. Потім індіанці завели пісню, а четверо, що стояли на плоту під напиналом, почали кидати у воду золоте каміння. Один з тих чотирьох,

сяючий, як сонце, стрункий, вродливий юнак підняв над головою меч і виголосив довге заклинання.

"Це — "золота людина!" — сказав своїм солдатам Орельяно, — ми дісталися з вами в казкову країну Ельдорадо"[2].

Цілу годину, а може й більше, спостерігали іспанці за урочистою церемонією червоношкірих. Нарешті Орельяно вирішив, як і належало офіцерові іспанського короля, виплисти на середину озера і вступити з богоподібним імператором в переговори для того, щоб, зачитавши йому "рекерьєменто", зажадати від нього цілковитої покори і відданості іспанській короні й папському престолу.

Тож не вагаючись він і вчинив це. І одразу ж червоношкірі припинили свої моління, і їхні воїни шанобливо розступилися і дали дорогу іспанцям до головного плоту, на якому стояв у золоті й оздобах їхній верховний жрець.

Сповнений почуття, гідності й сили, Орельяно послав до "золотого царя" своїх солдатів з запрошенням прибути до нього на бригантину для почесних і рівноправних переговорів.

Верховний жрець був дуже здивований рішучістю невідомого чужинця. В твердій, непоступливій формі він попросив передати білому воїну, що "верховний вождь зараз зайнятий розмовою з добрими духами, які зійшли з священної гори Комо". Тоді Орельяно, зламавши свою гордість, сам вирішив відвідати "імператора". Вступивши на пліт, він вийняв послання короля і почав швидко читати його перед вождем і перед всіма індіанцями, що стояли в пірогах. Але касік недовго слухав його. "Годі! — вигукнув він іспанською мовою. — Твої слова, біла людино, ображають моє серце. Я пам'ятаю, як такий самий брехливий лист від заморського короля був прочитаний моєму дядькові інкському імператорові Атауальпі. За свою довіру він поплатився життям". — "Я не розумію тебе, золотий вождю, — промовив з щирим подивом Орельяно. — Яке ти маєш відношення до імператора Атауальпи?" На це гордий індіанець сказав тоном урочистої клятви: "Ми — інки, солдати безстрашної армії Манко. Все своє життя ми будемо боротися проти білих людей. Ми пішли в гори і заснували тут своє царство. Якщо ти, чужинцю, спробуєш нав'язати нам свою волю, ми знищимо тебе. Краще накажи своїм воякам підняти вітрило і покинути наше царство".

Повернувшись на бригантину, Орельяно довго радився з бійцями, що робили далі. Зрештою іспанці вирішили все-таки пробитися до священної гори Комо, яка виднілася вдалині й де, як зрозумів Орельяно, були багатства нащадків славного Атауальпи. Вони вистрелили з гармати й аркебузів, взяли за весла, і бригантина посунула в саму гушавину червоношкірих. Однак не минуло й хвилини, як індіанці, опам'ятавшись, перейшли в наступ. На корабель посипались хмари стріл, полетіли каменюки. Долину сповнили войовничі вигуки.

Тоді Орельяно, охоплений відчаєм і злістю, востаннє глянув на священну гору і, піднісши до неба молитви, звелів солдатам повертати назад. Бригантина, що чудом врятувалася від вогнених стріл, попливла вниз по річці..."

Крутояр перегортає останню сторінку, скрушно зітхає. Сонце щедро й розгонисто

б'є всередину хижі, темна сельва дурманливо дихає густими ароматами прадавніх сторіч. Десь там, за тими казково-велетенськими деревами, несе свої теплі води Ріо-Оскуро, десь там похмуро пнеться до сірого неба вершина Комо... Вершина Комо!.. Невже це та сама вершина? Священне місце гордих інків, прихисток розбитих, але не скорених воїнів, мужніх синів Манко, героїв Андських гір? Невже це та гора, про яку сповіщав у своїй радіограмі Ван-Саунгейнлер?

✖І тут Крутояр з неймовірною виразністю відчув, як чорна пелена загадковості впала з-перед його очей. Йому стає безтурботно весело, шалено весело, як хлопчаків, що вирвався з тісного приміщення на іскристе осоння. Він озирається навколо себе. Як можна спати зараз? Невже вони не чують, що він знайшов ключ, розгадку всієї справи!

— Кириле Трохимовичу!.. Ілля Григорович!..

Але першим прокидається Олесь. Схопившись немов на пожежу, він безтямними очима дивиться на батька. Що сталося? Індіанці? Апіака?

Підводяться Бунч і Самсонов.

— Не дадуть поспати як слід! — бурчить черевань, продираючи свої набряклі очі. І враз його погляд падає на повеселіло-юне, гарне обличчя професора. І враз Бунчеві щось ніби прокльовується в серці. — Стривайте!.. Що сталося? Ви... ви...

— Так, я знайшов! — Крутояр хапає Бунча за товсті, м'ясисті плечі і одним ривком піднімає на ноги. — Я знайшов розгадку таємниці. Чуєте, Кириле Трохимовичу? Дорогий мій Кириле Трохимовичу! Я відшукав у цій жалюгідній книжечці те, що нам потрібно. Ван-Саунгейнлер недаремно послав радіограму. Це не казка, не вигадка. Інки були тут, у верхів'ї Ріо-Оскуро. Ми мусимо збиратися до гори Комо. Завтра ж! На світанні. Там була остання стежка інків. Чуєте, Кириле Трохимовичу!

Бунч важко дихає, бере несміливо коричневу книжечку, шанобливо оглядає її з усіх боків і так само шанобливо віддає Крутоярові.

— В оцій книжці?

Так, в оцій книжці. Крутояр переможно, ще сповнений тріумфу, обводить хижу великими, твердими очима, затаєно посміхається.

Самсонов перший порушує мовчанку:

— Треба негайно іти до касіка Палехо і просити в нього провідників до гори Комо.

Крутояр усе ще сидить з заплющеними очима. На вустах у нього тремтить ледь вловима усмішка. Нарешті він підводить голову і задумливо мовить:

— Так. Треба шукати Тумаяу. Він допоможе нам у цій тяжкій справі.

Сонце щедро й розгонисто б'є всередину хижі, темна стіна лісу вогко дихає ароматами сторіч.

ДОРОГА ЛЬЯНОСАМИ

Вождь племені арекуна Палехо сам пішов у путь. За помічників собі взяв своїх синів. Загін був невеличкий, але надійний. Палехо знав у цих місцях кожну стежину, він народився тут і прожив нелегке своє життя.

Просувалися випаленою рівниною. Стояла задушлива спека. Сонце розжарило небесну баню, земля потріскалася, змучена рослинність чахла в гарячому повітрі.

— Страхітливі місця, — сказав Бунч.

— Тут ще рай, Кириле Трохимовичу, — озвався професор. — Кажуть, там, за Ріо-Оскуро, справжнє пекло. От хай наш географ повчить нас, непросвіщених.

Але Ілько не мав бажання говорити на такій спекоті, їхав розморений і неговіркий.

— Що, Паганелю, розкис? — посміхаючись у вуса, спитав Крутояр.

Самсонов відкинув з лоба пасмо волосся і кволо посміхнувся. Ну що ж, він може розповісти про льяноси. Отака собі розпечена пустеля, та й годі — нічого цікавого. Правда, це тільки шматочок льяносів, останні степові острівці серед моря сельви, а на лівобережжі Ріо-Оскуро простяглася безмежна рівнина. Від Анд вона спускається до самої ріки. В льяносах розводять худобу — сотні тисяч, мільйони голів. Землі там вдосталь і люди роботящі, тільки весна псує все діло. Власне, не весна навіть, а зимовий сезон, який припадає в країні на період з квітня по жовтень. Тоді повинь заливає безкрайні простори. Люди й худоба рятуються на невеличких клаптиках суші й чекають, поки спаде вода.

— Тпр-р-р! Куди, нечиста сило! — раптом заволав Бунч.

Його віслюк, опустивши голову, немов приготувавшись до бою, кинувся в принадний затінок невеличкого гайка.

Помітивши занепокоєння серед віслюків, коні й собі зупинилися.

Лікар щосили гамселив віслюка ногами. Він упав йому на шию і майже благальним голосом закричав:

— Назад! Не пушу! Тримайте, Василю Івановичу. Ря-туйте-е-е!

Але ніякі удари не могли вгамувати тварину. Спокуса була надто великою.

З кущів віслюка тягли всі гуртом. Під свист і підгейкування його вигнали на стежку й добре відшмагали нагаєм.

Прикра, а втім, і досить-таки весела подія з Бунчевим транспортом надала сил молодому географові. Самсонов забув і про пекуче сонце, і про куряву, що забивалась у ніздрі. Він гарцював навколо Бунча і, помахуючи нагаєм, кричав на віслюка:

— Май повагу, четверонога бестіє, до великого представника наукового світу! Це тобі не якісь там задрипані вакеро, а сам король медицини і всього живого царства Бунч.

— Дайте людині оговтатись, — підморгнув Самсонову професор. — Краще продовжуйте свою лекцію. Ви перервали розповідь на тому, що взимку льяноси затоплює вода.

— Цілком правильно, Василю Івановичу. Жах, що там бува. Кілометрів на шістсот дикий степ стає дном моря. Вакеро виганяють худобу на пагорби, населення теж лізе туди із своїм збіжжям.

Самсонов знизав плечима, ніби й справді був дуже заклопотаний тим стихійним лихом. Після паузи, перейшовши на серйозний тон, він повів розповідь про те, як страждає трудовий люд від неймовірних повеней. Та ще гірші прикrostі готує засушлива пора. Голод і спрага женуть тоді по вигорілих під сонцем льяносах здичавілі стада коней і биків. Жахливе ревище, гучний тупіт тварин, хрипкі вигуки пастухів, які

намагаються втихомирити оскаженілу худобу, — все це зливається в грізну музику диких степів. Тільки віслюкам перепадає якась там крапля води. Обережно відгинаючи губами голки, вони висмоктують сік із кактусів.

Самсонов розповідає про тутешні степи з таким глибоким знанням справи, начебто йому в житті не раз доводилось мандрувати отими неозорими рівнинами.

Географа й професора наздогнав на своєму віслюку Бунч. Витираючи хустиною спітніле чоло, він і собі встрияв у розмову:

— А чи знаєте ви, шановний, — звернувся він до Ілька, — що таке матакабальо?

Самсонов тільки плечима знизав.

— От вам і король географії! — єхидно кинув Бунч. — Матакабальо — люті змії, дослівно — "коневбивці". Розміром вони не більші за дощового черв'яка. Але від їхнього укусу гине і людина, й худобина. Нікчемний плазун набагато небезпечніший за гримучу змію. Коли матакабальо впивається в тіло, болю не відчуваєш. Людина дізнається про загрозу тільки тоді, коли отрута вже увійшла в її кров.

Бунч розповів також про не зовсім приємних мешканців місцевих річечок, зокрема про небезпечну рибку карібу. Своєю формою і кольором каріба скидається на золотих рибок. Тільки в неї неймовірно агресивний характер. Каріба, як і акула, чує на відстані запах крові і завжди з'являється там, де б'ються великі тварини. Під час кривавих баталій між самцями-крокодилами вона безстрашно забирається в рани хижаків і роз'їдає їх.

— Ви просто залякуєте нас, Кириле Трохимовичу, — з похмурою посмішкою мовив професор.

Але Бунч із затаєним гуморком в голосі патетично вів далі:

— По берегах річок, що течуть через льяноси, водяться і ненажерливі крокодили, і водяні змії анаконди. Анаконди, до річч, також нападають навіть на людей.

— Та годі, годі, добродію! — замахав на нього рукою професор. — Мені вже страшно їхати далі.

— А от ви слухайте й кайтесь. Ви гадаєте — це все? О, ні! Чи доводилось вам чути що-небудь про смертоносну малярію, яка панує в льяносах, про безліч отруйних рослин, зокрема про кущі гуачамака?

Крутояр весело зареготав. Потім скривив лице і схопився за живіт. Бунч наполохано повернув до нього голову. Чи й справді професорові недобре? Чи, може, він тільки прикидається хворим? Ну, звичайно, він жартує.

— Друзі мої, — пролунав над льяносами бадьорив голос Крутояра, — ми їли вранці смажену яловичину. Якщо лейб-кулінар його величності вождя племені арекуна помилково настромив м'ясо на гуачамаку, швидше звертайте свої погляди до Всевишнього і благайте в нього прощення за всі свої гріхи.

Олесь засміявся й собі — він поспішав внести суттєву корективу; якщо вже просити заступництва, то тільки в єдино визнаного тут володаря небес і суші — доброго духа Кахуньї... Разом із тим варто було б заручитися прихильністю і в злого духа Курукіри.

Індіанці їхали попереду й не чули веселих жартів, якими обмінювались їхні білі

друзі. Професор першим збагнув недоречність цієї розмови. Образою духів вони могли назавжди відштовхнути від себе провідників.

— Годі, базіки! Не забувайте про забобонність наших охоронців.

Професорові слова нагадали мандрівникам про дійсність. Всі притихли, насторожились. Сталеве небо дихало вбивчою спекою, і дорога здавалася безконечною. Мало втішали й Ількові слова, що тутешні льяноси — це лише невеличкі лисини серед лісів.

Навколо розкинулася мертва рівнина. Не видно було жодної пташки. Навіть ящірки заховались між камінням. Низенькі кущі кидали жалюгідну тінь. Глибока тиша панувала навкруги.

Вождь племені Палехо підняв руку, і загін зупинився. Касік приклав долоню до чола й почав пильно вдивлятися в далечінь. Три його сини, майже однакові з обличчя, вихопились уперед.

Тумаяуа не їде із старшими братами. Вони гордують ним. Що ж, хай гордують. Він зневажає їх за куций розум. Хіба вони бачили те, що довелося уздріти йому? Хіба вони ходили далі Великої річки? Вони уміють стріляти з духової рушниці, а він, Тумаяуа, навчився володіти револьвером. Він їздив у справжньому поїзді, що гуркоче так, немов блискавка б'є в старе дерево матамату.

Хай їдуть собі вперед і шукають воду. Він, Тумаяуа, триматиметься ближче до білих. Ось їхній хлопець із дивним іменем Олесь у десять разів розумніший за старшого брата Лупу. Та де там! У сто, в двісті разів! Він знає, які люди живуть за великим морем. Він літав на літаку. І каже, що було зовсім не страшно. Тільки нудило трошки, немов у хисткому човні куріаре, що потрапив у нурт.

Еге-ге-ге! Лупу подає якийсь знак. Мабуть, надібав воду.

Тумаяуа пришпорює свого віслюка.

— Сеньйоре Олесь! Доганяй мене! — кричить він хлопцеві. — Вода!

Загін прискорює ходу. Попереду затінок і довгожданий спочинок.

Через півгодини велике вогнище палахкотить серед гайка. Невеличкі пальми з верхівками-віялами охороняють спокій мандрівників, ніби почесна сторожа. В глибокій улоговині біля бамбукових кущів синьо поблискує чиста джерельна вода.

Після важкого переходу, після нестерпної спеки сон швидко здолав мандрівників.

АПІАКА ЙДУТЬ ПО СЛІДУ

Олесеві не спалося. Зоріло небо. Здавалось, воно втупило в хлопця міради очей. Ніч підкрадалась зі всіх боків і лякала таємним шелестом. Важко сопіли віслюки. Жебонів потічок. Шелестіло листя. Стомлено фиркали коні. Спросонку покрикували мавпи.

Раптом Олесь насторожився. Йому почулось, ніби десь недалеко жалібно плаче маленька дівчинка. В її тоненькому голосі вчувалася глибока туга. Хвилинами плач ставав зовсім виразний.

Хлопця заповнили тривожні думки. Може, експедиція розташувалася біля самого селища, не помітивши за кущами хижок? А може, вночі неподалік од них зупинився

якийсь загін каучеро і теж розбив свій бівуак?

— Ви чуєте? — не витримав нарешті Олесь, підводячись у своєму гамаку. Хлопцеві ніхто не відповів. Знову донеслося жалібне скигління. — Послухайте, хтось плаче!

Заворушився Бунч.

Професор крізь сон хрипко спитав:

— Що сталося?

— Хтось плаче... послухай, он там...

Біля Олесевого гамака несподівано виросла струнка постать Тумаяуа. Індіанець заспокійливо доторкнувся плеча свого білолицього друга. Тривожитись не варто. Ніхто не плаче.

— Але ж ти послухай, — з образою в голосі прошепотів хлопець.

— То плаче маканілья, пальма маканілья. Професор коротко пояснив із свого гамака:

— Тумаяуа має рацію. То стогне під вітром пальма маканілья. Надто ночами, серед сторожкої тиші, ті звуки дуже схожі на ридання. А взагалі, як бачиш, у цій країні плачуть не тільки люди, а й дерева.

...Минула година, друга. Сон тікав од Крутояра. Під москітеро важко дихалось. Чувся монотонний шум листя. Крізь стінку було видно безконечний розсип зірок. Професор дивився на далекі зоряні світи, і йому здавалося, наче від них повіває на нього прохолодою вічності.

Нараз Крутояр почув чийсь вкладливі кроки. Хтось наближався до табору. Мавпи на деревах, відчувши небезпеку, замовкли.

Професор напружив слух. Хто підкрадався до них? Друг чи ворог?

Звівшись на лікоть, Крутояр побачив неподалік од пальмового гайка людську постать. Власне, він угледів тільки силует. Професор заляк від напруження. Небезпека здалася йому такою реальною, що він на кілька хвилин втратив самовладання.

В цю мить з-за далекого лісу виткнувся ріжок місяця, й одразу ж тьмяне світло вихопило з півми чіткі обриси людини. До табору обережно підкрадається індіанець з луком і пучком стріл у лівій руці. Правою рукою він ніби промацував поперед себе півми.

Людина час од часу присідала і довго вдивлялася в бік пальмового гайка. Потім знову підводилась і ступала кілька кроків. Місячне проміння виблискувало на її голому тілі.

Не могло бути сумніву: до табору наближався ворог. "Невже Палехо не поставив нікого на варту? — подумав Крутояр. — Дивно, індіанці ж такі обережні".

Професор обережно витягнув з-під подушки револьвер, схилювався до землі і почав нишком вилазити з гамака. В той же час його очі невідривно стежили за ворогом. Чорна постать завмерла біля дерева, причаїлась, дослухається. В професоровім серці закипає гнів, руки по-молодечому напружуються.

І раптом звідкись збоку, наче вітер, вилітає Тумаяуа. Ось хто був на чатах! Ось він,

молодчина, давно, певно, вистежив необачного лазутчика, добре приловчився і, вибравши слушну мить, звалив його на землю. Борюкаються, лупцюють один одного, стогнуть від натуги. Від озерця біжать сини Палехо, на галявині метушня, удари, притишені вигуки...

— Тумаяуа! — кидається вперед професор. — Де ти? Юнак стоїть з опущеними руками. Ворога немає. Втік.

Чути даленіючий тупіт ніг.

Весь табір на ногах. Старший із синів вождя — Лупу — опустився навколішки й почав розглядати сліди, які залишив після себе зловісний гість. Він припав до землі і, ніби мисливський собака, обнюхував кожен камінчик,

Бунч порпався коло речей. До Крутояра доносилось його монотонне бурмотіння, в якому можна було вловити лише одне слово: кінець! Потім опасиста постать Бунча м'ячем викотилася з-за бамбукових заростей, і Крутояр зовсім виразно почув його ремствування:

— Кінець нашому життю! Кінець! Нащо ми встряли в цю історію?..

Тим часом старший син Лупу, вивчивши слід, схвильовано глянув на батька й ледве чутно вимовив:

— Ганкаур!

Старий вождь мимоволі потягнувся до лука. Тумаяуа ввібрав голову в плечі й нагороївся, як дика лісова кішка. Ганкаур! Тривожний шепіт вітерцем пронісся між індіанцями. На їхніх обличчях проступив страх.

— Поясніть мені, в чому річ? — звернувся до Тумаяуа професор.

— Нічого не знаю, сеньйоре, — все ще важко відсапуючись, мовив Тумаяуа. — Лупу побачив на землі слід людей апіака... він знайшов стрілу їхнього воїна, змочену кураре.

— Очевидно, той загубив її?

— Ні, сеньйоре, апіака завжди лишають після себе отруєні стріли, коли хочуть зробити бойовий виклик своєму ворогові.

— Значить, апіака йдуть по нашому сліду? — враз спохмурнівши, мовив професор.

Тумаяуа нічого не відповів йому і підійшов до батька. Індіанці почали радитись. Вони говорили між собою швидко, пристрасно, інколи сперечаючись, інколи ствердно хитаючи головами. Раз по раз старий вождь Палехо показував рукою кудись у темряву і промовляв зловісне слово "Ганкаур".

Кожна хвилина тепер вирішувала їхню долю.

Тумаяуа наблизився до Крутояра.

— Могутній касік людей арекуна, — заговорив він у невластивій для нього урочистій формі, — нехайно вирушає в дорогу.

Через кілька хвилин були розтриножені й завантажені віслюки й коні, і маленький загін знявся з місця. Вождь Палехо і двоє його синів їхали в голові колони. Тумаяуа, його старший брат Лупу і Самсонов прикривали колону ззаду.

Посувалися швидко, в цілковитому мовчанні, весь час озираючись на всі боки.

Місяць висів над самою головою, ніби знущаючись з беззахисних мандрівників. Зорі

ледь жевріли в височині. Інколи в сизому мороці на мить з'являлися низенькі, прудкі тіні. То бігли назирці зграї голодних хижаків.

Тумаяуа, тримаючи наготові рушницю, нервово підганяв свого віслюка. Він знав, що воїни апіака ніколи не припиняють переслідування, тим паче, коли на їхньому боці перевага сил. Нічний розвідник, з яким Тумаяуа зчепився біля бамбукового гайка, очевидно, мав на меті захопити коней, щоб паралізувати загін.

А може, переслідувачів небагато? Знати б, де вони, скільки їх, що вони наміряються робити... Тумаяуа не зник ховатися в кущі, він завжди шукає найважчого діла. Якщо Лупу не побоїться, вони зможуть швидко вистежити ворога,

Тумаяуа схопив за повід прудкононого коника, на якому їхав Лупу, і щось пошепки сказав братові. Той заперечливо хитнув головою. Тоді молодий індіанець заговорив до нього ще запальніше. Треба трохи відстати і влаштувати ворогові засідку. В них прудконогі тварини, і люди апіака ніколи не наздоженуть їх.

Лякливий Лупу мерзлякувато ввібрав голову в плечі. Йому було страшно відриватись од загону.

— Що ж, я поїду сам, — з презирливою гримасою мовив Тумаяуа. Небезпека не лякала його. Навпаки, вона збуджувала в його серці новий приплив сил. Туга за втраченою могутністю племені, сором за свого жалюгідного брата — все це відбилося на гарному вольовому обличчі юного індіанця. Він дивився на місяць, ніби вбираючи своїми темними очима холодну силу його променів. Груді юнака високо здіймалися.

— Що ж, я поїду сам, — повторив він голосніше, сподіваючись, що брат відгукнеться на його поклик.

Але Лупу низько опустив голову, пришпорив свого коня і від'їхав геть.

На плече Тумаяуа лягла Ількова рука. Підсвідомо він зОагнув, що індіанець потребує допомоги.

— Я поїду з тобою, — промовив Самсонов, через силу підшукуючи іспанські слова.

Тумаяуа недовірливо подивився на нього і враз широко посміхнувся.

Тоді Ілько наздогнав професора й коротко пояснив, що їм слід за всяку ціну з'ясувати, де ворог. Він просить дозволу залишитися з індіанцем і зачекати наближення Ганкаурових воїнів.

— Ви їдьте, Василю Івановичу, — сказав географ. — Ми наздоженемо вас.

Він повернув свого віслюка й подався слідом за Тумаяуа.

Індіанець під'їхав до невисокого пагорба й зліз із віслюка. Те ж саме зробив і Самсонов.

Тварин вони примусили лягти на землю. Віслюк Тумаяуа важко дихав і весь час поривався встати.

Деся далеко ліворуч завив койот. Потім його виття перейшло в гавкіт, який підхопила вся зграя. Самсонова пройняв моторошний холодок. Тумаяуа дивився в ніч і чекав, міцно затиснувши в руках рушницю.

Апіака вибігли з-за горба зовсім зненацька — спочатку двоє, потім ще й ще... Одразу ж весь простір, молочно-білий у місячному сяйві, виповнився глухими

вигуками, тупотом ніг. Апіака бігли рівно, ритмічно, мов заведені механізми — в правій руці лук, у лівій — стріли. Бігли з якоюсь дивною, страхітливою нестримністю, опустивши голови, мовби наосліп. І кричали вони щось теж наче уві сні, хтозна до кого, з тупою нелюдською байдужістю...

Самсонов міцно стиснув рушницю, примружив очі. Думки розвіялися в його голові, не було вже ні страху, ні відчаю. Тільки очі стежили за рівниною, і серце лунко карбувало час.

Тумаяуа перший прицілився...

І раптом... Самсонов аж заплющив очі. Глянув знову. Напружився, втупивши у далечінь погляд. Що вони надумали? Чого вони стали?

На місячній рівнині діялось дивне: смагляво-лискучі постаті збіглися до купи, велетенське юрмисько затупцювало на місці, завирувало, збурунилося. Потім бронзові тіла стали повільно розходитися. Ще мить, і ось колона апіака, витягнувшись довгою вервечкою, повернула назад.

Вони відступили! Все, можна встати і доганяти своїх. Сталося чудо.

В нестримному екстазі, захлинаючись від радості, Самсонов схопив в обійми Тумаяуа, почав його шалено обцілювати.

— Добрий мій Тумаяуа! Апіака повернули назад. Ти бачиш? Ми врятовані! Хай живе добрий дух Кахунь! Хай славиться життя!

І, закинувши на плече рушницю, Самсонов почав зводити на ноги свого непокірного, упертого віслюка.

ВЕЛІННЯ ЗЛОГО ДУХА

Нема кінця-краю тропічним нетрям. Зелене море котить у далечінь свої хвилі. Грізна тиша панує навкруги і спокій.

На кривій гілляці високого дерева куняє барвиста араара. Та враз птах сполошився, змахнув крилами, здійнявся в повітря. Око птиці побачило людину. Людина в сельвії Звідки? Хто впустив її в цей заповідний край? Чи, може, вона забула, що сельва жорстоко карає тих, хто зважується посягнути на її одвічні таємниці? Може, сміливців завів у цю безмежну пустелю злий дух Курукіра? Щоб згубити?

Араара невдоволена, Араара в гніві літає над лісом і своїм криком сповіщає сельву про загін сміливців.

— Казковий край! — шепоче Крутояр, озираючись навкруги.

Навіть індіанці спинилися, зачаровані дикою незайманою красою. Тільки старий Палехо до всього байдужий. Сівши під деревом, він важко стогне.

Крутояр підійшов до вождя. Старий зміряв професора затуманеним поглядом. Спробував підняти руку, але вона безсило впала йому на коліно.

— Незаперечний симптом ріо-муру, — нахилившись до Крутояра, мовив авторитетно Бунч.

Тумаяуа, почувши знайоме йому слово, схопив лікаря за руку. Він благав урятувати батька. Великий вождь Палехо повинен жити!..

Помітивши на обличчі Бунча безпорадну посмішку, Крутояр спитав:

— Невже смерть?

— Не пізніше як через два-три дні. Ця хвороба невиліковна. Особливо в нетрях.

Крутояр і сам знав, що від ріо-муру немає порятунку. Один тільки засіб міг відігнати смерть — швидка зміна клімату. Ріомуру не любила свіжого морською повітря. Якби була можливість негайно перевезти хворого кудись на узбережжя Атлантики, це ще врятувало б його.

Крутояр сумно похитав головою. Про літак зараз нічого було й мріяти.

Загін рушив далі. Мандрівники розтягнулись вервечкою. Бунч ішов останнім. Він щохвилини фотографував рідкісні породи рослин і дерев: банани, бамбуки, ліани різних видів і різної товщини, пальми. Особливо вражали Бунча ліани. Вони заповнювали увесь простір між деревами й неабияк заважали загонові просуватися вперед.

Мандрівники йшли мовчки, ведучи на повіді коней та віслюків. Поминувши простору галявину, порослу яскравими квітами, вони наткнулися на іржаве болото. Під ногами захлюпала вода.

Тумаяуа попередив, що в цій тванюці можуть бути отруйні змії. Отож хай кожен пам'ятає про обережність. Юнак пішов першим, пробуваючи кілком дно.

Зміїні голівки раз по раз виринали із запліснявілої багнюки. Олесь, що їхав на віслюку, інстинктивно підтягнув ноги.

Врешті небезпечні болотяні твані минулися, сельва якимось раптово перейшла в гарний дубовий — чи схожий на дубовий — ліс, стало більше сонця, пішли гарні шовковисті трави, легше дихалося. Сама собою прискорилося хода, навіть віслюки затрюхикали бадьоріше, мовби почули близький відпочинок.

Та що це? Просто перед мандрівниками починає проступати серед зеленого царства щось рожеве, білостінне, якісь мовби колони в класичному стилі, ось уже видно високі венеціанські вікна, щось схоже на старовинне барокко, щось дуже близьке до італійських чи французьких будов періоду ренесансу.

Індіанці стали перешіптуватися між собою. Їх злякала поява цього лісового палацу, вони не звикли до пишноти, до високих споруд, чи, може, їм було щось відоме про цей класичний дім. Одначе рухалися далі. Стежка була вузьенька, майже неходжена, і одразу стало дивно: чому тут такі безлюдні доріжки? Чи живе тут взагалі хто-небудь? Ану, вперед, до колони, онде вже дубові, прекрасного фасону двері, он уже наче завішені порт'єрами балкони, і там щось сяє, там мовби чується музика.

Олеся першого понесло вперед, через газони, через широкі, всипані жорствою алеї, до тих дверей, до тих балконів. За ним прискорили ходу й інші. Що ж це таке? Картина була дивовижна, просто казкова. Серед лісової пущі височіє отакений палац! І за ним ціла вулиця домів у два, в три, в чотири поверхи, теж білі чи рожеві і теж з високими вікнами, з пишними балконами.

Але от диво — жодної душі навколо! Повне безлюддя, пустка, наче мор якийсь пройшов цими вулицями, попід цими стінами. Професор затримав Тумаяуа, запитав його:

— Хто там живе?

— Естрангейро, — кинув зверхньо і ніби трохи насмішкувато індіанець. — Колись жили.

— Чому — колись?

— Бо вже тут ніхто не мешкає. Сто років тому на це містечко вчинили напад комахи, якісь дивні і страшні москїти, з ними боротися було просто неспромога, вони пожирали всі їстівні запаси, вони забиралися в постелі і смертельно жалили людей. І тоді всі багаті естрангейро покинули свої оселі.

У Самсонова були відомості точніші, хоч, може, й не стосовно цього палацу. Став оповідати друзям, що колись — він десь читав у географічних атласах — тут, як і в джунглях Бразилії біля Амазонки, в часи каучукового буму стали виростати небаченої краси й ошатності міста, стали заселятися заможні люди із своїми слугами, робітниками, охоронцями, поліцією, тут утворювалися досить значні культурні центри, прокладалися дороги. Каучукові плантації, багатющі зарослі гевеї давали мільйонні зиски, можна було будуватися і розкошувати. Але з часом такі тропічні міста почали безлюдніти і вмирати. Там кінчалися запаси гевеї, там з'являлися тропічні комахи, там починала свою руйнівну дію лісова атмосфера, дощі, шалені бурі.

— Мабуть, і тут якийсь катаклізм змусив мешканців покинути ці чудові оселі, — зробив висновок молодий географ. — Ви погляньте, яка краса! Скільки тут вкладено сил, грошей, надій. І все нанівець.

Природа давно замінила мешканців, зелені лапища сельви тягнулися до балконів, влазили у відкриті вікна, обплітали колони. Сельва царювала над усім. Буйно, владно, розгонисто.

— Шановний професоре, — звернувся з комічною серйозністю до батька Олесь, — ви дозволите мені першому переступити поріг цього дивовижного будинку?

Батько не дозволив. Хтозна, що там усередині, які хижаки могли вмотити собі гніздище, які там отруйні змії закублилися. Давайте краще гуртом. І так гуртом посунули до парадного входу, на широкі сходи перед домом, мармурові, білосніжні, наче тільки-но вимиті служницею. Ось і двері, старезні і чомусь зовсім вцілілі, чи їх час не точить, століття не беруть? Все, правда, в ліанових заростях, в лапатовому листі, наче вхід до казкового гроту.

Професорова рука потянулася до мідної ручки (теж цілком збереглася, тільки трішки позеленіла від окислення), двері важко, зі скрипом відчиняються, прохолодна порожнеча високого холу вітає прибульців, в очі їм б'є золота оздоба стель, кришталь люстр, чудернацьке оздоблення стін. На стінах величезні, старовинного малювання картини в вензлюватих рамах із якогось багатого, сяючого металу, картини древніх тем, древньої символіки, якісь німфи, оракули, грецькі піфії.

— Як це все могло зберегтися? — дивується професор і мимоволі хоче пересвідчитися в реальності побаченого, навіть помацав рукою одну з важких рам. — Справді, чиста позолота. Неймовірно! За стільки часу — і ніким не пограбоване, не викрадене, не винесене таємно геть. Як ви це поясните, друзі? — звертається професор до своїх попутників.

Пояснити важко, просто неможливо. Ось вони піднімаються сходами вгору, під їхніми ногами червоно яріють багаті товсті килими, на стінах їх супроводжують дорогоцінні бронзові підсвічники. Олесь, уже не маючи сил втриматися, злітає на другий поверх і з завмерлим серцем біжить у кінець коридора. Відчиняє одні двері, другі, треті. За ним поспішають батько, Самсонов, Бунч, теж зазирають: диво! В покоях з високими стелями — розкішні меблі, прикраси, гардини, канделябри, мов тільки вчора звідси вибралися шановні хазяї палацу.

— Сто років минуло, а хоч сьогодні запрошуй гостей, — промовляє в задумі Самсонов. — Тут щось непросто. Щось не так. Гляньте, навіть витерта пилюка, жодної порошок, все надраєне, все сяє.

Ходили по палацу вже трохи стурбовані. Якось ця загадковість була ворожою, чимось погрожувала. Здавалося, хтось наче виставив ці сяючі речі, цей сліпучий блиск, і заховався, затаївся, підглядає за ними.

В одному з коридорів Крутоярові справді привиділась їїюдська тінь, хтось змигнув удалині і зник за рогом. І далі те почуття непевності не полишало його. Повірити в домовиків він не міг, в злого чи доброго духа лісів і пущ тим більше, наслухалися всяких задивних легенд, казок, міфів, і ще тут — ну, це чортівня! Професор прискорив крок і стурбовано зиркнув на своїх: чи всі з ним? Олесь, Бунч, Самсонов... Поспішають, з якимись озирками квапляться до широких мармурових сходів, щось і вони наче відчували негаразд. Духи не духи, а вибратися звідси мерщій, мабуть, таки на часі.

До того ж і індіанців чомусь не було. Не наважилися входити до палацу. Де вони? Чекають онде біля головного входу, нетерпеливляться, кидають по боках тривожні озирки.

— Тумаяуа, ве́ди нас, — командує молодому провідникові Крутояр, коли всі опинилися перед палацом на всипаному жорствою майданчику.

Лихе передчуття ставало мовби тривогою, починало підганяти, наглити, прямо-таки штовхати в спину, В сельві, їй-право, було навіть затишніше. Хутчіше б у сельву, під її надійні шатра, під гіллясте склепіння, де ти, принаймні, можеш щось бачити, можеш рухатися, діяти і в разі небезпеки — оборонятися. А тут!..

Тепер їхній шлях стелився по рівненькій, викладеній бруком вулиці, що бігла між такими ж рівними, такими ж гарними будинками, як палац, хіба що меншими розміром. Містечко старовинних споруд, колони, парадні двері з довічними стражами-каріатидами, сині, голубі, білі стіни, сяючі вікна. На всьому ліанове плетиво, мозаїка лапато́го листя, а втім, все чисте, доглянуте, мовби недавно споруджене.

Вулиця була довга, тягнулася вдалеч, вся обрамлена будинками-красеннями, гарно підстриженими деревами, і, здавалося, так воно й має бути. Тільки так, як буває на виставках, коли жодного відвідувача, самі експонати. І пуста, і тиша.

Й раптово все мовби перемінилося. Як у театрі, на широкому кону, перед враженими глядачами.

З бічної вулички зненацька вийшла велика група солдат на чолі з офіцером, всі в світло-синьому, всі в шоломах, всі з автоматами, в чоботях, важкі, грізні. Це були

солдати старого гітлерівського зразка. Принаймні, одяг на них, уніформа їхня були абсолютно з часів війни. Саме в такій уніформі колись увірвалися в Крутоярове село фашистські гренадери, в такій уніформі були ті, що підпалили їхню хату і всі сусідні хати і потім зігнали людей на майдані, оточили їх своїм темно-синім строєм, понацілювалися на них автоматами і зажадали видати винуватців якоїсь там диверсії на шляху. Саме такий офіцерик в кашкеті з високою тулією зажадав від перекладача, щоб кожний десятий мешканець села вийшов наперед і став лицем до церкви. І якщо не з'ясується, хто убив чи поранив чи там щось інше на шкоду Великонімеччини, ці заложники будуть негайно розстріляні. До розстрілу тоді не дійшло, партизан, що кинув гранату в німецький обоз з-за клуні, безстрашний і гордий хлопець, вирішив врятувати односельців ціною свого життя, вийшов наперед, назвався винним і був тут же повішений.

— Гальт! — добірною німецькою мовою скомандував офіцерик і досить промовисто поклав руку на кобуру пістолета, що висіла в нього спереду по правому боці.

Було схоже справді на гарно розіграний спектакль. Ці німці, ця німецька мова, це гаркаве "гальт!"... Усі заклакли. Може, тут якісь кінозйомки, і солдати з німецькими шмайсерами в руках — просто статисти, набрані з місцевого населення.

Однак на кіно і на якийсь дурненький жарт не скидалося. Офіцер, все ще тримаючи руку на розстебнутій кобурі, рішуче став наближатися до мандрівників. Очі його були холодні, якісь медузячі, мовби у великої ляльки, що може закривати чи розплющувати їх залежно від перекидання її в різні пози. Крок його гарно начищеного чобота був владний і чіткий.

Він, мабуть, вгадав, що Крутояр тут за старшого, чи вирішив звернутися до старшого віком. Зупинився перед ним, широко розставив ноги і знову ж добірною німецькою мовою наказав слідувати за ним. Всі заарештовані!..

— Даруйте, сеньоре, ми радянська наукова делегація, — спробував втокмачити йому просту істину Крутояр.

— Не змушуйте вдаватися до примусу і зброї, — промовив гарною говіркою інтелігентного офіцера німець. Був, видно-таки, німцем і не приховував цього.

Індіанці попадали на землю, стали бурмотіти щось белькотливе, щось панічне. Німець на них не зважив, кивнув головою і повів радянських мандрівників за собою. Солдати, порушивши стрій, посунули за ним. Ішли тією ж гарною вулицею, але недовго. Ось широка брама, яка мовби за командою відкривається, і видно біля брами знову ж таки німецьких солдатів зі зброєю. І далі видно у дворі сині постаті, каски, пілоти, і чути німецьку говірку.

Всіх було заведено до напівпідвального приміщення: голо, пусто, холодно, тільки стільці під стіною і маленький стіл з чорнильницею. За столом сидів старий німець в цивільному костюмі при чорній краватці, на якій виразно було знати (Крутояр одразу це завважив) маленький значок нацистської партії. Он воно що! І враз Крутоярові стало все ясно: вони потрапили в селище колишніх нацистів, втікачів з гітлерівського рейху. Таких поселень в Латинській Америці було чимало, найбільше — в Аргентині, частково

в Бразилії біля гирла Амазонки. Після розгрому фашизму сюди повтікали тисячі, сотні тисяч військових злочинців, вивезли з собою зброю, одержу, гроші, коштовні речі — хіба мало було награбовано за роки війни — понабудувували собі бункерів, потаємних сховищ, влаштували свої таємні рицарські ордени, свої тевтонські спілки, ростили в них новітніх нацистів, готувалися до нової війни. І ось, виходить, метастази такого недугу, страшної фашистської болячки пустили своє коріння аж сюди, до глухих нетрів тропічної республіки.

— Я заявляю рішучий протест, — сказав якомога спокійніше Крутояр. — Ми наукова експедиція... Ми...

— Мені це все відомо, — відповів тоном механічної ляльки німець за столом. — На жаль, ви порушили нашу недоторканість, ви зайшли на територію, яка закрита для сторонніх. На вашому шляху був напис: "Вхід заборонений!" Ви не зважили на нього. Тепер будете за це... покарані.

— Як — покарані? — не міг второпати Крутояр.

— Про міру вашого покарання скаже своє слово професор Ортель.

— Ведіть мене до професора Ортеля.

Німець за столом злегка усміхнувся, його усмішка нагадувала посмішку людини, яка обома руками намагається розтягнути свій задерев'янілий рот. Губи у нього були сухі, як два сірі шкуратка.

— Це не так просто — потрапити до професора Ортеля, — мовив німець із значком нацистської партії на краватці.

— Тоді, може, простіше відпустити нас? Нас чекають наукові справи, за нами стежить Рада Безпеки, ми повинні негайно...

— Рада Безпеки нас не стосується. Ми не визнаємо її.

— Чому?

— Бо Організація Об'єднаних Націй була проголошена незаконно, ще в той час, коли ішли бойові дії між вашою коаліцією і нашим рейхом. Наскільки мені пам'ятається, десь влітку 1944 року.

— Так, — кивнув головою Крутояр, — в серпні 1944 року.

— Як бачите, справа утворення ООН була незаконною. Вона не врахувала волі великої держави, "тисячолітнього рейху" Адольфа Гітлера.

Крутоярові хотілося сказати: "злочинця Адольфа Гітлера", проте він стримався, збагнув, що такими словами може зашкодити їхньому визволенню. І, взагалі, ще хтозна, чого зажадають ці темні типи з нацистськими значками.

Він змусив себе до ввічливого тону:

— То коли ми зможемо зустрітися з високошановним професором Ортелем? До речі, я теж професор. Ось моя візитка. — Крутояр поліз до нагрудної кишені і дістав звідти візитку. — Прощу передати панові Ортелю.

Суша, пергаментно жовта рука німця взяла дуже обережно білий папірець, піднесла до очей. Все правильно. Німцю така форма спілкування, видно, сподобалася. Він ще раз глянув на візитку і промовив уже з більшою приязню:

— Я доповім професорові про ваше бажання прискорити вашу зустріч, але все залежить від того, на якій стадії експерименту він зараз перебуває. Ви самі розумієте, людство не може через вашу зустріч втратити шанс порятунку.

— Від чого? Якого порятунку?

— Це вам пояснить професор Ортель.

Чекання було вельми зручним. Всіх членів експедиції, навіть юного Олеся, поселили в окремих кімнатах — суцільний мармур, шовк, старовинні картини, статуетки, срібний посуд у шафах минуловічного фасону. Килими в коридорах, килими на сходах, тиша в холі, швейцар в золоченій лівреї, усе точнісінько, як бачив Олесь в кінофільмах про аристократів давніх часів.

Звісно, всі зібралися в кімнаті професора. У нього тут суцільне золото і кришталь, йому надано справжній апартамент, в якому, мабуть, колись зупинялися короновані особи. Настрій у професора трохи збуджений, з краплинками знервованості. Ось-ось щось має статися.

Він ходить широким кроком по пухнастому килиму і веде притишено мову. Чому така обережність? Знову на мигах він дає зрозуміти, що, як він гадає, цілком імовірно, тут скрізь підслуховують, усе на підслуху, в усіх стінах, в усіх речах, в меблях вмонтовані апарати підслуховування. Він знає про це точно. Беззаперечно. І ситуація не вельми проста, як могло б здатися.

Знову зігнувся і вже прямо написав на клаптику паперу: "Серед німців є чудова людина, наш вірний друг, він глибоко замаскований і веде свою роботу вкрай обережно. Встиг щойно просунути крізь двері записку і попередив про підслух. Хоче зі мною побачитися. Сьогодні увечері під час прогулянки. Парк. Озеро. Восьма година. Я піду сам".

Ось яка історія. Тепер можна не дивуватися, що вони опинилися в такій ошалілій розкоші. Ця німецька колонія — незвичайна. Тут щось готується, щось має здійснитися не на добро людству, як натякнув у своїй записці невідомий німецький друг. Отже, ще і ще раз — пильність і дисципліна. Це стосується в першу чергу нашого юного Олеся. Щоб не дай бог не повторилася історія з "Віргінією"!

На вечерю мандрівників запросили в їдальню, теж дуже гарно обставлену, але з меншою розкішшю. Білі скатертини, білий фарфор чашок, богемські візерунки на тарілках. Мовчазний офіціант в лівреї опікувався ними з вправністю автомата. Входив, заходив, зникав, руки до стегон, очі мов локатори, в нахилі голови цілковита поштивість і увага.

А яка ж їжа! Олесь не куштував нічого подібного: лангусти, банани, омари... Професор їв мовчки, всі теж були нахмурені, кожен відчував скутість, слова не мовиш, та й що тут слова? Більше руками, прижмуром очей, таємними сигналами, щоб жодна муха не підгледіла і не почула.

О шостій професор пішов на прогулянку. Дозволено. Усім дозволено. Але за спільною домовою вирішили лишитися кожен у своїй кімнаті. Хай не думають, що радянські люди дуже вражені оцією розкішшю. І тікати вони не збираються. Завтра

зустрінуться з професором Ортелем, то все й вирішиться.

Професор довго блукав над озером в парку, косував очима в різні боки. Ніби нікого не було, жодного охоронця, жодного наглядача, шпигуна, підслуховувала. А втім... якось недобре почувалося, і в голові засіла думка, що він тут не сам.

Врешті побачив в кінці алеї високого пана з гарною чорною зачіскою, з тоненькими вусиками, чимось схожими на вусики біснுவатого фюрера. Був елегантно вбраний, черевики сяяли, як перед банкетом. Оце, виходить, такий наш "друг". Подав суху, пешену руку, назвався професором (тут, виходить, самі професори!), професором Бартелем, який має честь представляти справжню німецьку науку.

В руці Крутояра була записочка, маленький клаптик, який йому при потиску всунув у долоню новий його знайомий. Як би прочитати? І чи треба зараз?.. Бартель обережно кивнув на його руку, мовляв, щоб прочитав негайно. Він дуже обережно і дуже начебто по-простому, почухавши собі шию, підніс записку до очей і прочитав лише кілька слів: "Говоритиму не те, що хочу, але ви слухайте і підтримуйте зі мною розмову в належному тоні. Мусите потрапити до Ортеля обов'язково!"

Що ж це значило? Знаючи, що з ним будуть говорити нещиро, вести все-таки розмову в належному тоні. Тобто, підтримувати вигадку і самому вправно вигадувати. Так треба. Бартель знає, що говорить. Ось він сів на елегантну гнучого фасону лавицю, ось відкинувся спроквола назад і заговорив з усією показною прямолінійністю:

— Мені доручено з'ясувати ваш психічний тонус. Що ви за людина? Яким імпульсам піддаєтесь? Це потрібно для того, щоб вирішити питання: зустрічатися з професором Ортелем чи ні?

— Я хочу зустрітися з ним, — сказав швидко Крутояр.

— Професор Ортель дуже благородна людина і воліє мати справу лише з особами такого ж благородного характеру. — Німець пильно і ніби застережливо глянув на Крутояра. — Ви можете поручитися за своє благородство?

— Якщо ідеться про благородство вчинків, то я можу бути лише благородним. Безчестя не визнаю.

— Прекрасно, — схвалив його відповідь німець. — Тоді я мушу вам сказати, що професор Ортель у війну втратив усіх своїх рідних, він щиро відданий ідеям націонал-соціалізму і дуже цінує таку відданість в інших.

— Я поважаю погляди кожної людини, якими б вони не були.

— І це мене цілком задовольняє, — зітхнув багатозначно і водночас з неприхованою іронічністю в погляді німець. — Давайте трохи пройдемося по алейці.

Вони рушили вузьенькою алейкою, що вела на пагорб, а звідти повертала до примхливого, візерунчастого місточка через озерце. Німець шукав слів, вони давалися йому важко, і він щоразу аж зупинявся, аж ніби вгризався очима в землю. Врешті повів мову далі. Став оповідати історію життя професора Ортеля, який це був завжди чесний, порядний вчений, скількох учених він виховав у себе на батьківщині, як він поступово перед самою війною наближався до відкриття секрету атомної бомби. Лишалось ще кілька місяців, і все було б обгрунтоване. Але англо-сакси розбомбили німецький завод

важкої води і всі лабораторні пристрої на острові Пюнемюнде й на цьому поставили крапку. Та професор Ортель веде свої розробки далі, і скоро світ почує про них. (Німець розвів руками, і в його жесті відчулася прикрість: мовляв, біда, але що поробиш?..) Та головне не це. Зовсім не це!

— А що ж головне? — не втримався Крутояр.

— У Ортеля був гаряче любий брат, — заговорив німець і при цьому підвищив голос до патетичного звучання: — На жаль, в самому кінці війни брат потрапив у російський полон. Себто до вас. За відомостями, які ми одержали, він довго жив на Уралі, повертатися на батьківщину не захотів і зрештою став радянським громадянином. Після його смерті в нього лишився син, який теж виявив бажання жити в Радянському Союзі і працювати на комунізм. Єдиний нащадок роду Ортелів працює на комуністів! Ви уявляєте, якого болю це завдає моєму шефові?

— Уявляю, — зовсім широко сказав Крутояр. — І чим я можу допомогти вашому шефові?

— Дуже просто можете. — В голосі німця зазвучала урочиста піднесенність, так говорять люди, які твердо знають, що кожне їхнє слово має бути кимось почуте й оцінене. Видно, за їхньою розмовою стежили всі підслуховуючі апарати німецького поселення. — Як саме допомогти моєму улюбленому шефові? А ось як. Він передасть через вас важливий документ. Дуже важливий як для роду Ортелів і абсолютно незначний для людства. Це — тестамент, духівниця чи, як у вас кажуть, — право на спадкоємство.

— А що саме хоче передати в спадок своєму гаряче любимому небожу вельми шановний професор Ортель?

— Дуже багато... Дуже!.. — Німець опустил голову і в кутиках його рота майнув глузливиий усміх. — Не більше й не менше, як панування над світом.

"Здається, вони всі тут з'їхали з глузду", — подумав Крутояр. Одначе правила гри змушували його приймати все серйозно.

— Мені це не зовсім ясно, але я готовий передати такий документ за адресою. Якщо ви, звісно, повідомите мені її.

— Адресу ви одержите завтра від самого професора Ортеля. Я радий, що ви виявили розуміння складної ситуації і погодилися на цей крок, а не стали на позицію твердолобого комуністичного догматизму. Як тільки ви поговорите з професором, вам негайно буде дано дозвіл на продовження подорожі.

Запала пауза. Розмова, власне, закінчилася. Все ясно. Німецький друг зважився на цю зустріч тільки для того, щоб застерегти Крутояра: згоджуйтесь на примхливу забаганку його дурнуватого шефа, не виявляйте спротиву, не входьте з ним ні в які суперечки. Ну й прекрасно! Хай собі пишуть духівниці, хай мріють про світове панування. Такі безглузді ідеї ми вже чули. Аби скоріше вирватися на волю. Одне ще хотілося знати Крутоярові, і він запитав не без видимої цікавості:

— Ми побачили тут розкішний палац і за ним ціле містечко, яке було побудоване, без сумніву, десть в середині минулого століття. На сьогодні це абсолютна старовина.

Але нас здивувало те, з якою старанністю цей палац і це містечко утримуються в порядку. Чому там ніхто не живе? Чому німецька колонія не розташувалася в дорогих і достойних кожного чесного німця апартаментах? (Це було мовлене Крутояр, звичайно, для тих, хто його підслуховував!)

— А все тому ж, — мовив багатозначно Бартель. — За ідеєю мого високошановного шефа, тут буде колись столиця світової імперії.

— Так, світової імперії! — вражено вигукнув Крутояр, але не дав волі своїй іронії.

— Сьогодні це звучить смішно, як анекдот для багатьох скептиків, які не знають генія професора Ортеля. Але невдовзі скептицизм поступиться місцем захопленню. — Німець говорив з натхненням, він весь був немов у палкому екстазі, хоча його гарні, розумні очі й далі поблискували глузом. — Сюди зйдуться життєдайні нитки світової імперії Ортеля. І тоді розкішний палац, який ви, до речі, дуже необережно наважилися оглянути без нашого дозволу! — стане центром світової системи Ортеля, центром його мудрого керівництва, духовності і майбутньої цивілізації! Я вірю в це, я знаю: так буде!

Прощаючись, німець знову вклав у долоню Крутояра папірець. Відчувалося: цього разу щось більше, ціле послання. Крутояр затиснув його в жмені і непомітно засунув до кишені.

Через кілька хвилин вони всі гуртом читали його в професоровім кабінеті:

"Найперше запам'ятайте: цей лист повинен бути знищений негайно після прочитання. Негайно! По можливості спалений! Але кожне слово в ньому — то мій святий вам наказ, святе моє благання. Хто я? Чому наважуюся на таку відвертість з вами? Ортель — злий геній, якого я тримаю під контролем уже десять років. Свою нелегку місію я перейняв з рук мого батька. Мій батько виїхав разом з Ортелем з Берліна в кінці квітня 1945 року. То був рік ганьби нацистської тиранії. Рік припинення всіх Ортелевих робіт, які він тягнув до останнього дня існування кривавого рейху. Знайшовши собі притулок в нетрях Оріноко, Ортель, однак, вирішив, що в нього є шанс врятувати втрачене і почав роботу над новою зброєю. Сорок років він сидів в своїй лабораторії, виношуючи ідею нової суперпотужної бомби. Мій батько, чесний німець і патріот, одразу збагнув, що геній Ортеля здатен на страшне. Уже з його перших накреслень стало ясно: він готує вибуховий пристрій в сотні й тисячі разів могутніший за водневу бомбу. Так, за водневу! Однією такою бомбою Ортеля, якщо вона, не дай боже, з'явиться на світ, можна буде знищити цілий континент. І тоді мій батько пішов на священну самопожертву І, втершись в довіру до цього генія-дикуна, вирішив контролювати його дії. Мій батько був здатен на все: навіть на те, щоб в разі, якби Ортелю вдалося змайструвати свою супербомбу, підірвати себе разом з Ортелевою лабораторією і самим Ортелем. Тепер я замість батька. Я стежу за ним, тобто за своїм шефом, за своїм генієм і вселюдським лихом. Але ось виникла загроза: Ортель, неспроможний втілити свою ідею в життя на практиці — накреслення бомби виявилися надто складними, — готовий передати її схему, її технологію, її принцип розвідці відомої вам північної держави. І тому я хочу просити вас допомоги, я хочу через вас передати заклик до знищення Ортелевого пекельного гнізда. Кому передати?

Чесним людям республіки, тим, хто завдасть удару по генеральській хунті. Я чув, що сили опору вже готові до дії. Дай бог, щоб вони перемогли. Просіть їх, благайте, переконайте всіма засобами, що в надрах німецької колонії на Оріноко визріває смерть всього людства. Молю вас про це і закликаю Всевишнього стати вам у поміч! Ваш вірний друг".

Наступного дня відбулася обіцяна і величаво дарована "генієм" аудієнція. Умисне запросив усіх, окрім, звичайно, індіанців. До юного Олеся вийшов з-за масивного стола повнотілий чоловік, старезний як світ — мабуть, мав літ за вісімдесят п'ять! — обняв його могутніми товстими руками і чмокнув у чоло. Очі в нього були маленькі і гострі. "Невже це очі генія?" — подумав Крутояр. На губах весь час плавала сумовита усмішка.

— Сідайте, сідайте, — припросив він гостей, вказуючи на скромні стільці в його досить скромному кабінеті. — Я завжди схиляв голову перед Росією. І навіть в роки страшної війни я вірив, що наші держави будуть колись у дружбі.

— Безперечно, будуть, — вихопився з юнацькою запальністю Самсонов. Розмова велася через перекладача, в ролі якого виступав все той же Бартель.

Потім заговорили про наслідки війни, як вона порушила сімейні узи і як це боляче відбилось на його, Ортеля, родині. Детально розповів про брата, про братового сина і, зрештою, закінчив розмову проханням, яке вже було відоме Крутоярові від Бартеля. Відкрив маленький сейф з електронним набором і добув звідти товстий конверт. Простягнув його професорові Крутояру.

— Оце моє велике прохання, гер професор, — сказав важким від астматичного тиску голосом. — Адреса на конверті. Мені важко говорити, я стара людина, а втім, хочу наперед подякувати вам. — Його очі примружилися, стали холодними. — Може, дай бог, і ви згадаєте старого професора в інших умовах. Тоді я зможу віддячити вам щедріше.

На цьому аудієнція закінчилася. Конверт у руках, усмішка Ортеля, як добрий талісман, на обличчі, і услід хрипке побажання:

— Повертайтеся в Росію і знайте: наступають великі часи!

Тепер можна було рушати в дорогу. Індіанці чекали на своїх друзів під кущем агави. Перед цим їм було винесено смачну їжу, і вони з насолодою споживали обід сеньйорів. Уже були ситі, вдоволені і дуже раді, що їхні блідолиці друзі повернулися живими й здоровими.

Знову сельва, знову зелена тиша і знову болота.

Люди проходили болото, високо піднімаючи ноги. Крутояр глянув на босі ноги своїх провідників і з страхом подумав, що справа може закінчитися зовсім погано. Краще б індіанці сіли на коней. Після того, як загін відірвався від переслідувачів, Палехо порадив їти далі пішки, щоб не виснажувати тварин лісовою дорогою. Але, на лихо, болото криє в собі стільки несподіванок. Занурюючи ноги в високих шкіряних черевиках у в'язку тванюку, Крутояр відчував під собою тверді корені й гілляки, які здавались йому гадючими тілами. "Хоч би швидше пройти це прокляте місце", — подумав професор.

Раптом навколишню тишу розітнув жахливий крик.

Крутояр повернув голову й побачив зігнуту постать старого Палехо. Його вкусила змія. Обличчя касіка перекошилося від болю.

— Кириле Трохимовичу, сюди! — закричав щосили професор.

Бунч підбіг до нього і став покvapливо діставати хірургічні інструменти. Крутояр вийняв із патронташа два патрони й висипав на долоню порох. Але Тумаяуа швидко наблизився до професора й, не промовивши жодного слова, вдарив його по долоні. Порох посипався на траву.

Крутояр здивовано глянув на молодого індіанця. Той був зовсім спокійний. Його погляд, холодний і владний, забороняв професорові рятувати старого ватажка Палехо...

Крутояр, нічого не розуміючи, озирнувся на всі боки.

— Тумаяуа, — прошепотів він змертвілими губами. — Може, ми ще врятуємо вождя. Що ти надумав? Бунч тільки зробить невеличкий надріз і запалить на рані порох. Послухай, Тумаяуа. Що з тобою? Чому ти мовчиш?

Але молодий індіанець не відповідав. Він не зводив очей із батька. Палехо, опустившись на землю і схопивши обома руками ногу, безтямними очима дивився на рану. Вона ніби загіпнотизувала його. Касік сидів непорушний. Він не виявляв ніякого бажання врятуватись од жахливої смерті.

— Ви що, очманіли? — закричав Крутояр. Відчай наддає йому рішучості. Він ладен був безцеремонно розігнати молодих дикунів і припинити муки їхнього батька. — Геть звідси! Палехо загине! Тумаяуа, схаменись!

Професор знову потягся до патрона, щоб дістати порох.

І тоді сталося щось дике, неймовірне. Старший син вождя Лупу спокійно дістав стрілу й поклав її на тятину лука. Силою зброї затуркані індіанці готові були боронити смерть свого батька.

— Боронити смерть! — прошепотів у нестямі Крутояр.

Ці слова погасили в ньому всі бажання. Дивлячись на скорченого вождя, він ледве прошепотів:

— Скажи, Тумаяуа, що це значить?

Юнак твердо подивився Крутоярові в очі:

— Злий дух Курукіра сидить у зміях і ягуарах. Злий дух Курукіра ввійшов у тіло мого батька, вождя могутнього племені арекуна. Святий закон племені забороняє рятувати укушеного змією, бо це принесе всім нещастя...

Крутояр узяв Бунча за лікоть.

— Відведіть Олеся подалі від цього місця, — промовив він. — Зараз почнеться агонія.

Бунч допоміг Олесеві сісти в сідло. Хлопець не опирався. Він тільки повернувся до Тумаяуа і кинув на нього сповнений глибокого осуду погляд.

Через кілька хвилин смерть забрала свою жертву. Індіанці оточили вождя і мовчки схилили голови.

— Треба поховати тіло, — порушив гнітючу тишу Крутояр. — Не можна гаяти часу.

Адже ми не певні, що атака не кинуться знову в погоню.

— Апіака не підуть у цей ліс, бо вважають його лісом прокляття, — сказав Тумаяуа.

— Все одно треба рушати.

— Я знаю, сеньйоре.

— Скажи своїм братам, щоб вони викопали могилу.

Тумаяуа важко звів на перенісці брови, його обличчя набрало хижого виразу.

— Закон племені арекуна забороняє ховати вождя в чухай землі, — озвався він по хвили.

— Але що ж робити? — спитав професор. — Не поверх татися ж нам у селище.

— Не знаю, — переборюючи якісь внутрішні вагання, промовив Тумаяуа.

Крутояр не міг подолати в собі нервового тремтіння. Невже індіанці відмовляться далі проводити своїх білих друзів? Невже й вірний Тумаяуа зрадить їх?

Тумаяуа радився з братами. Вони стояли над непорушним тілом Палехо й гаряче щось доводили один одному. Кілька разів старший брат Лупу хапався за лука, немовби наміряючись примусити Тумаяуа погодитись із його доказами.

Нарешті Тумаяуа підійшов до Крутояра і сказав йому, що брати відмовляються іти далі. Вони понесуть тіло батька назад у селище. Цього вимагає звичай племені.

— Значить, ви покинете нас? — спитав професор. — Ви залишаєте своїх друзів?..

Тумаяуа опустив голову й ледве чутно промовив:

— Брати повернуться, а я... я йду з вами далі.

В цю мить він згадав тихий голос вмираючої Ернестіни: "Ти підеш до одноокого Артуро і передаси йому сигнал". Він ніби бачив перед собою глибоко запалі очі жінки, ніби відчував на собі подих смерті. "Гора Комо... вогонь на горі Комо..." — нечутно, як клятву, вимовляли його уста.

Крутояр взяв його за лікоть.

— Твоїм братам загрожує смерть від рук апіака, — сказав він. — Воїни Ганкаура нападуть на Лупу, як тільки він вийде з цього рятівного лісу.

Тумаяуа заперечливо похитав головою. Лупу не піде старим шляхом. Він зверне праворуч і вийде до річки. Там він змайструє пірогу і на ній дістанеться додому. На воді ніхто не перестріне його.

Тим часом Лупу ладнався в дорогу. З тонких палиць були зроблені ноші. На них поклали тіло мерця.

Прощання було коротке й холодне. Очевидно, Лупу вважав вчинок Тумаяуа за негідний. Він кинув йому якесь коротке слово і за своїм індіанським ритуалом кілька разів присів навпопівки. Те ж саме проробили й обидва його брати. Потім вони підхопили ноші з тілом Палехо і квапливими кроками подалися в гущавину лісу.

На обличчі Тумаяуа не ворухнувся жоден м'яз. Він не промовив ані слова. Із боротьби між почуттям обов'язку і сліпої звички юнак вийшов переможцем.

Вечоріло. Ліс порідшав. Дорога злегка піднімалася вгору. Над головою монотонно гула надокучлива мошва,

Тумаяуа спинився й уважно подивився уперед. Він розгледів поміж дерев

невеличку хатину.

Швидким помахом руки індіанець наказав усім лягти на землю, а сам поплазував між кущами. Через кілька хвилин Тумаяу повернувся назад.

— Ранчо без людей, — промовив коротко.

Крутояр підвівся з землі й, обтріпуючи одержу, посміхнувся, ніби засоромлений своєю надмірною обережністю.

— Ти уважно оглянув дім?

— Я не заходив усередину, але біля входу на дворище немає жодного сліду. Хазяїн давно покинув оселю. Не бійтесь, сеньйоре, я піду першим, а ви — за мною.

Хижа вражала своєю вбогістю. Струхлявіле листя звисало з даху. Стіни перекошилися. Шибки були повибивані. На невисокий ганок вели скрипучі східці.

Двері оселі були відчинені навстіж, і коли Крутояр услід за Тумаяу піднявся по сходах, із чорного отвору на нього дихнуло пустою.

Тумаяу пригнувся і пружним кроком перший зайшов до темних сіней. Крутояр, мимоволі втягнувши голову в плечі, ступив за ним. Ззаду важко дихав Ілько. "Нащо він тиснеться сюди зі зброєю?" — промайнуло в голові професора, який відчув під боком у себе ствол рушниці.

— Тут нікого немає, сеньйоре! — гукнув індіанець.

Тумаяу схилився над непокритим столом і провів пальцем по дошці.

— В цьому домі давно не було людей, — сказав він. — Гляньте, скільки пилюки отут на столі.

— Справді, — погодився професор. — Мешканець ранчо покинув госпду понад місяць тому. Він лишив усе так, начебто вийшов із дому на кілька годин. Хто б це міг бути?

Ні, тут були й інші сліди. Ось вони: розбитий радіоапарат, порвані проводи, розтроснені батареї... А ось у другій кімнаті перекинуте догори ліжко, пошматовані папери, побите скло на підлозі... Сліди квапливого тусу, обшуку!

Крутояр торсонув ногою зігнутий зелений корпус радіопередавача, перевів погляд на відчинене вікно. За вікном одразу ж починалася сельва. Товста рука ліани перетинала вечірне небо, що тиснулось у дім.

Тоді професор знову повернувся до столу. Його погляд упав на висунуту шухляду. Може, там щось є? Висунув ще більше ящик, аж у глибині знайшов товстий зошит у палітурці.

— Ходіште надвір, — запропонував він, гортаючи густо списані сторінки. — Темно вже, нічого не можна розібрати.

Вони вийшли з хижі. Бунч і Олесь, назбиравши хмизу, розпалили багаття. Веселі язики вогню жадібно обхопили сухе гілляччя. Сизий дим, чіпляючись за верхів'я кущів, поповз догори. Мандрівники оточили Крутояра й наготувалися слухати.

— Здається, ми натрапили на слід Ван-Саунгейнлера, — сказав професор, пробігаючи перші рядки. — Це не що інше як чернетка листа сміливого дослідника. Але до кого він пише? Ага, ось і звернення.

Крутояр глибоко вдихнув парке повітря і почав читати вголос:

"До президента республіки генерала Батіса.

Вельмишановний сеньйоре! Не маючи змоги опублікувати цього листа в пресі вашої республіки, я змушений звернутися до вас через іноземну газету. Сподіваюся, що в наш час океанські відстані не зашкодять вам прочитати моє коротке послання.

Понад рік я перебуваю у вашій країні. Користуючись добросердечністю тубільців, я обстежив найглухіші закутки. Ваші тропіки повернулися до мене лицем, і я віддав їм своє серце. Не заради красного слова вживаю я такі слова. Кволе, недуже серце моє прокинулося тут до нової молодості. Ми з сином — двоє білих людей — в чорному океані смутку й злигоднів знехтували великими благами цивілізації, щоб почути пригнічений пульс древніх, напівзабутих народів.

Але повірте, сеньйоре президент, я не багато втратив. Тубільці прийняли нас у свою сім'ю як рівних, вони повірили нам, вони відчули, що всі ми — сини великої праматері природи. І хоч не завжди доля справедливо віддячувала їм за простоту й щирість, вони, як були, так і залишилися гідними високого звання людини.

Тепер я став яснозорішим. Я побачив, що люди вашої країни гідні кращого життя. Я усвідомив, що на вашій землі ще багато зла й кривди, багато зневаги до бога й до людської совісті.

Я не раз питав себе: чому на долю вашого народу випало стільки страждань і лихоліть? Чому гуманізм і цивілізація не зачепили своїм благодатним крилом вашої стражденної республіки?

Століття минули відтоді, як перші завойовники-конкістадори висадилися із своїх каравел на американській землі І в пошуках золота, мов зголоднілі пси, кинулися з мечем на тубільців. Право енкомієнди, яке іспанські гранди одержували від свого короля, — право користуватися землею і тими, хто проживає на ній, — чорною плямою лягло на європейців.

Період енкомієнди, період панування католицьких місіонерів не приніс корінним жителям Нового Світу нічого хорошого. "Поганою людиною", "аборісадо" прозвали індіанці білого завойовника. Він знищив культуру інків. Запріг їх у ярмо. Він зруйнував храми мексиканських царств. Прокляття йому!

Ну, що ж, скажете ви, сеньйоре президент, новітні покоління не несуть відповідальності за прадавні діла. Меч іспанських конкістадорів лишився в музеях середньовіччя, як і меч жорстокого Торквемади. І я погоджуюсь із вами. Нашадки не відповідають за діяння своїх пращурів. Але я запитую вас: хто дав право вам, вельмишановний сеньйоре президент, і вашим друзям, і вашим підлеглим, хто дав усім вам право успадкувати підлість і канібальство конкістадорів? Чому у вашій маленькій республіці панує все та ж жорстокість і неправда? Чому ви і ваш уряд віддали республіку на відкуп американським банкірам?

Ви і ваші закони занапали країну.

Я знаю багатства вашої республіки. Вони незліченні. Тропічні ліси, каучукові плантації, поклади золота й алмазів, марганцю, багатющі родовища нафти могли б

зробити народ вашої країни щасливим і вільним.

Але ці багатства не належать вам. Ви тільки прислужники на побігеньках у великого й жорстокого хазяїна.

Чорну кров вашої землі — нафту — висмоктує американський спрут "Креол петролеум корпорейшен".

На алмазних розсипах хазяйнують іноземні авантюристи.

Груди вашої землі обплутані бетоном чужинських доріг.

Ваша залізна руда наперед куплена американськими біржовиками, разом з потом і кров'ю бідних тубільців.

Ви не маєте навіть права вирощувати власний хліб і цукрову тростину. Коли ваш попередник, "президент з лівих", як досі згадують його в народі, спробував завести нову систему сільськогосподарських кооперацій і бодай на краплину допомогти бідним пеонам, північний сусід вельми розгнівався. Хто ж буде купувати американський бекон і американські боби? Хто смакуватиме цукор з американських плантацій в Гаїті і Гватемалі? Чого доброго, їм забажається мати ще й свою власну нафту!

Досить було грізного окрику, і ви, сеньйоре президент, злякалися, підленько, по-заячому злякалися, і досі боїтеся ви і слухаєте побожно, чи, бува, не прогнівили свого хазяїна.

Зрештою, сеньйоре президент, вам і вашим друзям не так погано під благословенною опікою доброго дядька. У вашій кишені теж перепадає чимало награбованого. Але, шановний сеньйоре президент, я хочу нагадати вам старе індіанське повір'я. Там, де люди рвуться до золота, їх карає рука злого духа Курукіри. Золото сховалось у найглибших коморах. Воно сповнилось ненависті до двоногих істот, які зробили з нього свого бога. А там, де воно виступає на поверхню планети, лихо безжалісно й люто звальюється на людські голови.

Я хочу нагадати від себе, шановний добродію: золото не любить жадоби. Злий дух Курукіра мстить жорстоко не тільки іноземцям, але й тим, хто надто віддано служить їм. Запам'ятайте це, шановний сеньйоре президент. У вашій маленькій тропічній республіці панує рабство, жорстоке і неблаганне, безпросвітне і безнадійне. Раби потрібні власникам великих гасієнд, людям без совісті й честі, ненажерним господарям каучукових плантацій. І вони не спиняються ні перед чим, аби знайти дарові робочі руки. Вони зробили рабство своєю професією. Про що говорить хоча б такий факт? Нещодавно власник однієї з найбільших гасієнд у верхів'ї Ріо-Оскуро Урбако влаштував нічне полювання на тубільців. Озброєні рушницями, його слуги оточили лісове селище беззахисних індіанців. Своїми смолоскипами напасники швидко підпалили хижі. За чверть години узурпатори перестріляли майже все доросле населення селища. Помилували тільки дітей та кількох молодих жінок. Бранців зв'язали попарно і привели на гасієнду свого господаря. Так "цивілізований" варвар Урбако придбав собі дарову робочу силу. Власті й пальцем не ворухнули, щоб покарати його.

Справжні володарі вашої країни — жорстокі урбако. В чині генералів і полковників вони очолюють воєнні хунти й політичні партії. В їхніх руках уся влада. Вони продають

країну іноземному капіталові, зраджують народ. Боєм і гнівом сповнюється моє серце, коли я згадую про те, що у вашій республіці, як ніде, трудова людина — креол, негр, індіанець, мулат — перестала вважатись за людину. Як можуть християни ігнорувати найголовніші заповіді Христові, забувати, що людина людині — не вовк, а брат. Чому гонитва за грішми витіснила з людських сердець християнську добropорядність?

Ви добре знаєте, сеньйоре президент, що тільки у вашій країні процвітає найпідліший вид бізнесу — торгівля людськими головами. Може, вам неприємно читати ці рядки, але я прошу вас: дочитайте їх до кінця. Якщо у ваших грудях ще не зачерствіло серце, ви зрозумієте моє обурення. А йому немає ніяких меж!

Відверто кажучи, я й раніше знав, що деякі дикунські племена, виконують свої страхітливі ритуальні звичаї, відрубують ворогам голови і якимось особливим способом препарують їх. Я знав, що є люди, котрі заради власної наживи купують і перепродують такі голови. Але я не знав, що торгівля відрубаними головами перетворилася на свого роду фах, ремесло.

Якось у хижі вождя одного племені я, на превеликий свій подив, побачив людину в корковому шоломі й білому тропічному костюмі. Спочатку мені спало на думку, що переді мною член наукової експедиції, який вивчає тропічні нетрі.

Чоловік назвався Гобсоном. Він витяг портсигар і запропонував розкурити по запашній сигарі. От і послав мені бог розраду, подумав я й, умостившись на підстилці з бананового листа, наладнався слухати цікаві розповіді.

Гобсон був високим худорлявим блондином, з проникливими голубими очима. На перенісці в нього я помітив невеличку ямку і подумав, що ця людина, озброївшись окулярами, певно, провела не одну ніч над науковими працями.

Ми мовчали кілька хвилин, з насолодою затагуючись ароматним димом.

Жінки вождя носили нам страви, але ми не торкались їх. Я хотів розпитати Гобсона про онкологічні дослідження Чикагського інституту і про новітні плани обводнення Сахари.

Я думав почути від нього про останні гастролі трупи радянських артистів у Парижі та Ліссабоні.

І раптом Гобсон, загасивши об землю сигару, спитав мене:

— Ви не знаєте, як оцінюють голови в цій окрузі?

Очевидно, моє обличчя після його слів здалося йому дурнуватим, бо він повторив запитання:

— Комісар Олів'єро запевнив мене, що я матиму тут непоганий зиск. Він сам начебто заробив на перепродажу голів три тисячі фунтів. Він не боїться моєї конкуренції і каже, що його агенти постачають йому матеріал за найдешевшу ціну. Мені цікаво, скільки правлять тут за голову?

Я відчув, як земля осідає піді мною. У мене пошерхло у роті, і я ледве вимовив:

— Не цікавився, сер.

Гобсон узяв нову сигару і так, начебто нічого й не сталося, запалив її від запальнички, виготовленої у формі маленького револьвера. Я дивився на той револьвер, на вузьенькі синюваті губи Гобсона, на його перенісся, де залягла рожева

ямка від окулярів, і відчував, як у серці моєму піднімається зненависть. Мені було ясно: переді мною сидить один з агентів, котрі займаються купівлею і перепродажем голів забитих індіанців — цим страхітливим ремеслом.

Перший порух, який я подавив у собі, — вдарити Гобсона навідліг по щоці, — змінився раптовою цікавістю: хто ця людина? Які її думки? З ким вона ділить свої бариші? Окрім того, я хотів з'ясувати, яких розмірів досягла злочинна практика перепродажу мертвих голів. Я вдав із себе невігласа і стримано запитав: — Скажіть, невже торгівля головами приносить вам надійний зиск?

Гобсонові, очевидно, давно хотілося похизуватись переді мною своїми успіхами, можливо, навіть вразити мене. Він був красномовний і дуже веселий, коли говорив, що торгівля головами — найвигідніша справа в цій богом проклятій країні, що він кожного року збуває закордонним фірмам голів на кілька тисяч доларів. За кожну голову йому платили по сто доларів, не менше. А от Чикагський антропологічний музей не шкодував за вдалі екземпляри й чотирьохсот.

— Що ви розумієте під вдалими? — спитав я, відчуваючи, як у мене з жаху холонуть ноги.

Гобсон криво посміхнувся. Йому було просто дивно, що є люди, котрим невтямки така звичайна річ. Хіба не ясно, що можуть бути голови з маленьких індіанців і з дорослих, жіночі голови й чоловічі, препаровані вдало й невдало.

Він спокійно відклав убік сигару й потягнувся рукою до мішка, який лежав неподалік од входу в хижу. Я вжахнувся при одній думці, що поруч мене, за якихось два-три кроки лежали голови, людські голови, з очима й носами, голови, відрізані від тулубів і засушені на продаж.

Гобсон вправним рухом розв'язав мішок, взяв його за гузирі й потягнув угору. Отак, знаєте, сеньйоре президент, зовсім просто й дуже делікатно потягнув самими кінчиками пальців. Щось глухо заторохкотіло, вдарилось об підлогу, і я побачив голови.

Спочатку мені здалося, що Гобсон пожартував. Переді мною лежали маленькі кульки, завбільшки з кулак, схожі в напівтемній кімнаті на невеличкі гумові м'ячі. Я подався всім тілом уперед. Я хотів пересвідчитись, що все це справді жарт, недобрый, жорстокий жарт. Мимоволі моя рука торкнулась до однієї з голів, і я, мов опечений, відсмикнув її назад.

— Годі-бо, не бійтеся! — зареготав Гобсон, пихкаючи димом сигари. — Вони не кусаються.

Він узяв одну з голівок за довге чорне волосся і підняв на рівень моїх очей.

Майже не володіючи собою, я дивився на страшний експонат. Ось що лишилося від людини, від живої людини, яка дивилася на небо, раділа сонцю, кохала, ненавиділа, мріяла, сподівалася... Вираз суму й страждання відбився на мертвому обличчі, від чого голівка ще більше нагадувала справжню живу голову. Рот і очі її були прошиті грубими нитками. Гобсон коротко пояснив, що в цьому є певний сенс. Адже індіанці вважають, що душа забитого може прийти до воїна, який відрубав голову, і жорстоко помститись йому. Щоб запобігти цьому, індіанці прошивають очі та уста й, отже, закривають душі

вихід назовні.

Дивлячись на темно-брунатну кульку в руці вампіра, я нічого не бачив. Власне, ні, я бачив. Я бачив жорстокість ситих і цікавість нудьгуючих, я бачив ваш уряд, сеньйоре президент, вашу поліцію, яка потурає звірствам, справжню ціну вашим законам і вашій демагогічній балаканині, котрою ви прикриваєте свою бездушність.

Своїм листом я не хочу вселити у ваше серце вбивчу й невідрадну думку про те, що народ вашої країни здичавів до краю, що дикі індіанці й справді такі жорстокі й підступні bestii, для яких єдиним виправним засобом могла б бути куля. Ні, шановний сеньйоре, люди вашої країни — добросердечні й гідні кращої долі, їх примушують убивати. Ви самі знаєте, що білі негідники, такі, як Гобсон і його друзі, нацьковують одне індіанське плем'я на інше. Вам повинно бути відомо, що, роздуваючи ворожнечу між племенами, гобсони постачають зброю одним індіанцям і не дають її іншим.

Не проклинайте тубільців, сеньйоре! Шукайте злочинців ближче до вашого дому. Тільки швидше, бо в народі може увратися терпець.

Жорстокість породжує жорстокість, сеньйоре президент. На убивство відповідають убивствами.

Не спокушайте людського терпіння. Всьому є край, ви це знаєте.

Ви, певно, краще за мене знаєте історію вашої республіки, історію вашого континенту. Але я все ж таки нагадаю, що це була грізна історія і що більшість її сторінок написана кров'ю. Пам'ятаєте повстання індіанців у Гран-Пахональї? Мужній Тасулінчі підняв тоді всі племена по річці Укаялі й рушив од верхів'я до гирла, чинячи жорстоку помсту за знущання, яких зазнали мешканці цих районів від білих гасієндадо. Протягом двохсот кілометрів більшість гасієндадо була знищена, і тільки небагатьом кровопивцям вдалося утекти в міста під охорону поліції і війська.

Я б не хотів, сеньйоре президент, щоб жорстокість недалекоглядних і бедушних людей примусила вітер історії перегорнути назад оті криваві сторінки.

Колись, під час нашого першого знайомства в Лондоні, ви говорили мені, що збираєтесь присвятити своє життя боротьбі за оновлення вашої країни. Це було одразу ж після розгрому нацистської тиранії. Вас, як і мене, запалювали гуманні ідеї прогресу. Але за роки, що минули відтоді, ви навчилися інакше дивитися на світ. Ваші ідеали тепер підкріплені зброєю, ваша зброя служить найгіршим ідеалам.

То чому ж, спитаєте ви, я пишу цього листа?

Старий ідеаліст і старий мрійник, я не втратив віри в людей. Так, я вірю, що за найгірших умов десь в глибині душі ви все ж таки залишилися колишнім майором Батісом, колишнім волонтером і солдатом антинацистської коаліції. Я хочу сподіватися, що у вашім серці ще збереглися спогади про минуле. З об'єктивністю, гідною цивілізованої людини, ви мусите озирнутися на пройдений шлях і засудити помилки, вчинені вами особисто і вашою адміністрацією.

Залишаюся з любов'ю до вашої землі.

Доктор ВАН-САУНГЕЙНЛЕР"

Тиша. Мовчання. Синюваті пелюстки вогню нагійаїбть до землі свої кволі спинки.

Пітьма чорною стіною зводиться навколо. Бунч бере з професорових рук листа, пробігає очима по незрозумілих, написаних іспанською мовою, рядках, гірко похитує головою. Лист! Ні, не лист! Справжнє послання, справжній маніфест протесту й боротьби, під яким підписався б перший-ліпший чесний громадянин світу і під яким вони, радянські люди, звичайно, вже давно поставили свої підписи.

Але що ж далі? Тепер немає сумніву, що вони йдуть по сліду "сміливого голландця", він десь близько, він поруч, у цій сельві, за стінами цього дому. Ховається від переслідування, бореться з поліцією кривавого диктатора.

— А може, Ван-Саунгейнлер вбитий? — міркує вголос Бунч, все ще тримаючи в руках товстий зшиток.

— Можливо, — погоджується Крутояр.

— Із радіовідозвою звернулися його друзі, а не він?

— Гадати важко, Кириле Трохимовичу. У всякому разі, наукова таємниця повертається до нас своєю зловісною політичною стороною. Відступати пізно. Радіограма сповістила світ про злочин, про масове винищення людей. Не думаю, щоб це стосувалося стародавньої історії. Древня стежка інків сплелася з кривавими дорогами сучасності.

— Значить, ми, Василю Івановичу, вже не стільки шукаємо голландця, скільки прагнемо розкрити трагедію країни?

— Все разом, Кириле Трохимовичу. І голландець, і древні інки, і трагедія країни. За все ми тепер відповідаємо, все мусимо взнати і побачити на власні очі. Доки ми в змозі йти наміченим шляхом, ми будемо йти.

Крутояр втомлено прикрив повіки. Тепла, заколисуюча пітьма огорнула його тіло. "Ми будемо йти... Пізно відступати..." Голова його важко впала на груди, все тіло обм'якло, нахилилося до вогню.

І раптом щось ніби штовхнуло професора зсередини.

Втомлені очі оббігли галявину. В ту ж мить Крутояр побачив Тумаяуа. Індіанець, що стояв досі на чатах, зірвав з плеча рушницю і, пригнувшись, побіг у пітьму.

"ХАЙ УМРЕ ТИРАН!"

Нелегко пробиратися через сельву великому загоні. Та уявіть собі на мить долю двох сміливців, які зважилися кинути виклик жорстоким нетрям. Вони йдуть безкрайнім зеленим океаном, кожної хвилини сподіваючись нападу, кожної миті готові до двобою не на життя, а на смерть. Вони йдуть, втративши лік часу, обминаючи грузькі болота, колючі непролазні чагарі.

Орнандо та Мігель Россаріо пробіралися сельвою до селища Курумба, де сподівались зустріти таємничого посланця від закордонного революційного центру. Їхні мандри затягнулись. У селищі арекуна вони дізналися про білих людей, яких на світанку повів до Курумба сам вождь Палехо. Індіанці розповіли їм також про те, що пізніше в селище вдерлись воїни апіака на чолі з Ганкауrom. Ганкауr переслідував білих сеньйорів. Орнандо й Мігель Россаріо одразу зрозуміли, що над загonom професора Крутояра нависла смертельна небезпека. Молоді люди помчали на конях

услід за переслідувачами, маючи намір бодай чимось допомогти мандрівникам. Але їхнє втручання виявилось зайвим. Ганкаур з невідомих причин припинив гонитву і з півдороги повернувся в сільву, щез у нетрях безслідно.

✖ Тепер шлях до селища Курумба був вільний. Посланці Коельо, промайнувши рівнину, залишили в умовленому місці коней, перев'ючили на себе все, що треба для дороги, і рушили лісовими нетрями.

Друга ніч застала їх у пущі. Орнандо, присвічуючи ліхтариком, вів свого друга йому одному відомою стежкою.

Опівночі вони дісталися самотнього ранчо. Орнандо, побачив між деревами відблиски багаття, наказав Мігелю Россаріо зачекати його.

— Якщо це поліція сеньйора Олів'єро, доведеться йти далі, — сказав він пошепки. — Зараз я все розвідаю.

Він підкрався до загорожі, пильно оглянув двір. У цю мить зрадливий тріск гілки під його ногою насторожив індіанця-вартового. Той, тримаючи наготові рушницю, ступив йому назустріч.

Тепер Тумаяуа й Орнандо дивились і не впізнавали один одного.

Індіанець дивився на непроханого гостя й чекав. Орнандо теж чекав. Дві рушниці були ладні кожної миті випустити кулі. Тільки ніч і зорі на байдужому небі мовчазно стежили за цим поединком.

Орнандо скосив очі на ранчо й побачив біля вогнища білих людей. Це, безперечно, були іноземці. Щоб не стати жертвою безглуздої випадковості, Орнандо блискавично впав на землю і неголосно закричав:

— Хай умре тиран!

— Воля й життя! — відгукнувся умовним гаслом Тумаяуа.

Тумаяуа й Орнандо підвелися з землі й наблизилися до багаття. Світло вогнища осяяло дві такі несхожі зовні постаті: майже голого темно-брунатного індіанця і зодягненого в сірий костюм креола. Нервові тремтіння ще вчувалося в голосі Орнандо, коли він промовив:

— Привіт, Тумаяуа.

— Добридень, Орнандо!

І вони обнялися, обнялися так міцно, як можуть обнятися лише великі друзі і справжні воїни.

Їх оточили мандрівники.

Побачивши Крутояра, Орнандо обережно відступив назад і, ніби впізнаючи в ньому когось далекого й знайомого, спитав:

— Ви... ви хто?

— Ми — радянські мандрівники, сеньйоре.

В очах молодого повстанця спалахнула радість. Але він стримав перший порив і промовив ввічливо:

— До вас я мав би звернутися з іншим привітанням, сеньйоре, але в наші суворі часи доводиться забувати про вимоги етикету.

— Запевняю вас, — відповів йому з почуттям щиросердої прихильності Крутояр, — що в цих словах я знаходжу не менше втіхи, ніж ви і ваші мужні вільнолюбні друзі.

— Звідки ви знаєте про моїх друзів?

— Я знаю, що в цій країні всі чесні люди — друзі свободи. — Крутояр ступив крок до креола й потиснув йому руку. — Вітаю вас щиро!

— Я не сам, — сказав Орнандо. — Мій товариш залишився у лісі, а я пішов на розвідку. Зачекайте, я зараз покличу його.

Через кілька хвилин він повернувся в супроводі Мігеля Россаріо. Той на знак привітання вклонився, підійшов до Крутояра й промовив:

— Я чув про вас, сеньйоре професор. Ви і ваші друзі поставили перед собою благородну мету. В нашій країні чесні люди завжди допоможуть і підтримають вас.

У багаття підкинули гілля, і вогонь, ніби зрадивши появі гостей, запалахкотів на повну силу. Рожевий відблиск упав на стовбури дерев, що оточували ранчо.

Орнандо відвів Тумаяуа вбік і став розпитувати про свою сестру. Вислухавши сумну розповідь про смерть сеньйори Ернестіни, молодий креол в глибокій зажурі опустив голову.

Індіанець поклав йому на плече руку, з дружньою теплотою сказав:

— Не сумуй, друже. Ти завжди вчив мене бути мужнім. Краще вислухай мене. Я ніс у селище Курумба до одноокого Артуро наказ сеньйори Ернестіни. Перед смертю вона покликала мене до себе в каюту і звеліла запам'ятати такі слова: "Вільні люди мають запалити вогонь на вершині Комо в ніч святого духа Кахунї".

— В ніч святого духа Кахунї, — монотонним голосом повторив Орнандо. І враз підняв голову. — В ніч святого духа?.. Що ти говориш? Пригадай краще, Тумаяуа. Ніч святого духа через два дні. Може, ти помиляєшся?

— Тумаяуа пам'ятає слова сеньйори Ернестіни.

— Тоді ми будь-що повинні негайно повідомити людей в селищі Курумба, щоб вони піднялись на гору Комо.

Тумаяуа тільки безпорадно знизав плечима. Він нічим не міг зарадити справі. Якщо треба, він хоч зараз піде сам через сільву до селища Курумба.

Орнандо важко зітхнув. Одному йти не можна. Сельва надто жорстока. Загубивши своє життя, він цим не допоможе друзям.

А звістку треба передати якомога швидше. Від неї залежить доля республіки. Мають знати, коли мужній син генерала Матаразо прибуде з-за моря, коли піднімуться всі трударі, всі чесні люди країни, всі ті, хто вірить у щасливий день свободи і миру.

— З першими променями сонця ми понесемо сигнал до Курумба, — твердо мовив Орнандо. — А ти, Тумаяуа, підеш з росіянами.

Він наблизився до Крутояра. Професор, згорбившись, куняв біля вогню.

— Я потурбую вас, сеньйоре, — сказав з властивою йому гречністю Орнандо. — Тільки-но Тумаяуа розповів мені про дивну пригоду, яка сталася з вами в німецькому селищі. Яким чином ви туди потрапили? Велике щастя, що ви вирвалися звідти живими.

— І ще більше щастя, що ми там побували, — струшуючи з себе рештки сну, сказав Крутояр. — В цьому німецькому поселенні затаїлася страшна змія. Я мушу передати вам звістку від одного німецького друга. — Він важко зітхнув. — Досі не можу прийти до тями після того, що ми почули.

І виклав усе: про професора Ортеля, про його лабораторію, про страхітливі плани створення нової ядерної чи якої там ще бомби. Цей німець у своїх сатанинських планах не відмовляється від дури-світських замірів Гітлера, він мріє про світове панування. Звичайно, ідіотизм! Але, якщо добре подумати, отакий безумець, як Ортель, може загубити сотні мільйонів людей.

— І що ж робити? — зі страхом запитав Орнандо. — Проти новітньої ядерної зброї ми безсилі.

— Зброї ще немає. Її треба знищити, доки вона не з'явилася, — з холодною рішучістю промовив Крутояр. — І це маєте зробити ви! Тільки ви!

— Яким чином?

— Перемогою вашої демократії, вашої революції. Народ, я в цьому певен, не потерпить на своїй землі отаких негідників і дикунів, як професор Ортель.

Орнандові ясно, він відчуває гордість за свій народ, він зворушений словами радянського професора: "перемогою демократії!" Он воно що. Оці каучеро, пеони, нафтовики з Макарайбо, всі ці чесні люди ідуть тепер на бій не лише проти тирана, їм ідеться відтак не лише про свою волю і свій шмат хліба. Від них залежить доля планети. Аж зараз Орнандо в усій повноті осягнув велич тієї справи, за яку ладен був віддати своє життя. Все, що він бачив: небо, сонце, квіти, усмішка дитини, сльози матері — все було тепер в його руках.

— Професоре, — схилився Орнандо до Крутояра, — я знаю, що ви розшукуєте Ван-Саунгейнлера. Скажіть, яким маршрутом ви збираєтеся іти?

— Про це я хотів би спитати вас, лицарю сільви, — посміхнувся доброю посмішкою професор, мимоволі замилювавшись гордим профілем молодого креола. — Нам тільки відомо, що десь тут є таємнича гора Комо. На картах цивілізованих країн вона ще не позначена, про неї не чули ні академіки, ні географи, ні президенти. Радіограма голландця...

— Вибачте, сеньйоре, радіограми ми не приймали.

— Милий мій Орнандо, біля гори Комо сталася якась тяжка трагедія. Серце підказує мені, що там ми зустрінемо й мужнього голландця.

На обличчі креола проступив скромний, загадковий усміх.

— Я не знаю, про яку трагедію повідомив у своїй радіограмі голландець. Сільва тих районів безлюдна й дика. У нас немає там ні своїх постів, ні друзів. Але скоро... дуже скоро, професоре, гора Комо принесе республіці радісну звістку.

— Ви певні, любий хлопче? — пожвавішав Крутояр.

— Ми самі... — юнак запнувся на слові, почервонів, — пробачте, сеньйоре, скоро ви про все дізнаєтесь.

— Я вірю вам, Орнандо. Робіть своє діло. — До них підійшов Мігель Россаріо, і

професор гостинно припросив його до вогню. — У нас, як бачите, остання нарада перед вирішальним походом...

Він не договорив фрази. Рушничний постріл розітнув повітря, немов удар грому. В наступну мить ватага озброєних людей затопила брудною повинню двір ранчо.

Крутояр не встиг схопитись на ноги, як його повалили на землю і зв'язали. Важкий чобіт вперся йому в груди.

Орнандо з криком: "Нас вистежили!" — вистрелив у якогось дебелого суб'єкта, але в нього вирвали з рук револьвер і ударом кулака збили з ніг.

Таємничі суб'єкти нишпорили по дворищі, чулися удари прикладів по дверях і вікнах, голосна лайка.

Крутоярова голова паморочилася, він підвівся на лікті й побачив, що біля нього лежать із скрученими руками Бунч, Ілько й Мігель.

— Олесю! — закричав він щосили. — Олесю! Де ти?

Але у відповідь йому пролунав тільки грубий регіт. Ті, що сміялися, стояли півколом навкруги вогню, широкоплечі, засмаглі, з туго набитими патронташами, в крилатих капелюхах. Вузькі погони горбились на їхніх кремезних плечах. "Невже поліція?" — майнуло в голові Крутояра.

— Слухайте, сеньйоре, — звернувся Крутояр до довгошийого головоріза, який стояв поряд, — покличете вашого начальника.

Той вибалушив очі, немов до нього звернулися з потойбічного світу, й презирливо сплюнув.

Крутояр, пересилюючи біль у грудях, сів. Такого з ним ще ніколи не було. Його, вченого із світовим ім'ям, поважного члена багатьох академій, зв'язали, мов звичайнісінького злочинця...

Він хотів був знову звернутися до хлопця, який чатував біля них із рушницею, але в цю мить, розштовхуючи охоронців, з темряви вийшов присадкуватий чоловік у зеленому мундирі. Це був Чорний Себастьян.

Він підшов до Крутояра і, спинившись за крок від нього, став у розвалькуватій нахабній позі.

— Накажіть вашим людям, розв'язати мене, сеньйоре Олів'єро! — промовив з гідністю і ледь прихованим роздратуванням Крутояр.

Комісар кивком голови підкликав до себе двох охоронців, коротко щось сказав їм. Ті підняли професора на ноги. Розв'язали йому руки.

— Сеньйоре Крутояр! — аж сплеснув руками Олів'єро, вдаючи сташенно враженого. — Я не впізнав вас!

— Негайно припиніть це знущання! Звільніть моїх друзів!

Себастьян вовкуватого озирнувся. Здається, він перестарався. Може, й справді, ще доведеться відповідати за цих суб'єктів...

— Негайно розв'яжіть іноземців! — гукнув він своїм солдатам.

Олів'єро пройшовся по двору. Він не сподівався такої зустрічі. Але як сеньйор професор потрапив у цю глушину? Може, він зустрічався тут із ким-небудь? Хіба в домі

нікого не було?

— Ми застали порожню оселю.

— І ніяких слідів?

— Ніяких, сеньйоре Олів'єро.

Себастьян Олів'єро пішов у дім. Присвічуючи собі ліхтариком, він похапцем озирнувся по кімнаті. Там було порожньо. Знову Ван-Саунгейнлер втік з-під самого носа... Та він, здається, й не заглядав більше сюди. Бідну пташечку так налякали минулого разу, що в неї й крильця підламалися. Дурний телепень, цей Ортіс! Не зумів вистежити клятого іноземця! Тепер спробуй напасти на його слід. Та ще з росіянами буде мороки, якщо не вдасться приплутати їх до змови. Олів'єро був певний, що Крутояр мав якісь таємні вказівки для посланців і що саме тут зустрінеться з ними. І ось тобі на: ні доктора Коельо, ні голландця!

Підійшовши до професора, Себастьян подивився йому зухвалькувато в очі і сказав:

— Ми вдруге зустрічаємося з вами, сеньйоре. Сподіваюсь, що це буде наша остання зустріч.

— Даремно погрожуєте.

— Ви ще й досі вірите в силу своїх повноважень?

— Вони при мені і ніхто їх не забере в мене.

Рука Олів'єро лягла професорові на плече. Відвівши Крутояра вбік, комісар неголосно сказав:

— Вам залишається тільки помиритися зі мною, сеньйоре професор.

— Я не бачу підстав для сварки.

— Слухайте, досить грати комедію. Ви виконуєте місію, яка не личить вам. Ніхто не виправдає вас. Представник нейтральної країни в ролі розвідника.

Професор скривився, немов від зубного болю.

— Це просто ідіотизм! Ніякий шантаж вам не допоможе, добродію... Та й, зрештою, чого ви хочете від нас?

— Сеньйоре професор! — підвищив голос до загрозливого тону комісар Олів'єро. — Я хочу знати, кому і яку ви несете звістку від сеньйори Ернестіни? Нікому? А-а, ви навіть не бажаєте розмовляти! Що ж, тоді я змушений буду затримати вас. Так, так, тимчасово, звичайно, до зустрічі з полковником Бракватістою. Але запам'ятайте, професоре: Із рук полковника ще не виривалася живцем жодна людина. У вас є кілька годин, щоб обдумати все. Чуєте? Кілька годин, сеньйоре професор!

САУК'ЯТО

ПАМ'ЯТАЄ ДРУЗІВ

Всю ніч Тумаяуа й Олесь пробиралися непролазними нетрями. Індіанець ішов першим. Коли друзі натикалися на густе плетиво ліан, Тумаяуа брав Олеся за руку і, ніби вибачаючись, просив:

— Не сердься, твій брат завів тебе в погане місце. Треба вертатись назад.

Олесь брів за своїм поводитирем і згадував усе, що привело їх на цю темну нічну стежку. Коли гримнули перші постріли і з лісу, немов стадо диких звірів, вилетіли люди

з карабінами в руках, Тумаяу підскаочив до нього і закричав: "Тікай! Твій брат урятує тебе". І вони побігли прямо у ніч, у невідомість. Мабуть, син лісів Тумаяу в ту мить забув заповіт своїх батьків, що найстрашніший ворог людини в селві — самотність. Індіанці ніколи не відходили від своєї стежки, не лишивши після себе умовних позначок. Заблудити в дикій, непролазній гущавині — це значить загинути.

Тепер вони блукали по селві без їжі й води, сповнені страху й відчаю. Селва вражала темнотою, загрозливим сичанням, скиглінням, надричним виттям...

Злий дух Курукіра йшов нечутною ходою за двома нерозсудливими мандрівниками і жахав їх своїм демонічним сміхом. Он тріснула гілка під його ногою. Он зашамотіло під його подихом листя у схиленій кроні. По всьому тілу молодого індіанця розлилася терпка млюсть. Він тремтів, мов у пропасниці. Олесь міцно тримався за його руку і мовчки ковтав сльози. Він не усвідомлював усієї складності ситуації. Йому було просто страшно.

Він боявся ночі й безконечних нетрів, боявся, не дивлячись на те, що поруч ішов мужній Тумаяу, який знав ліс і вмів розмовляти всіма його мовами. Він умів гарчати, як пантера, тоненько пищати, як інамбу, задихатись, як кайман у болоті, плакати, як сова в темному дуплі... Невже Тумаяу не виведе його до людей? Зрештою, краще проблукати ніч у цьому пустельному лісі, аніж потрапити до рук отих бандитів, що вдерлися на подвір'я ранчо.

Раптом індіанець упав на землю і забелькотів:

— Прости мене, всемогутній дух Курукіра! Я, нікчемний Тумаяу, син касіка племені арекуна Палехо, кинув тобі виклик. Не вбивай мене! Не забирай мого серця. Я обіцяю віддячити тобі. Якщо ти випустиш нас із цього лісу, о гордий дух Курукіра, я принесу тобі в дар шість шкур пуми. Пожаль мені і пожаль мого юного друга!

Потім він підвівся і сторожко озирнувся на всі боки.

— Ходім, Олесю! — промовив неголосно. — Курукіра почув мої слова. Ходім швидше, він не зачепить нас.

Сповнені дитячої віри в швидкий порятунок, вони просувалися далі. Юнаки розмовляли про різні речі, далекі й сторонні. За балачкою вони забували і ліс, і свою самотність, і небезпеку. Тумаяу дізнався, що за великим морем, про яке він уже не раз чув од свого друга Орнандо, є далека країна білих людей, що там зовсім немає індіанців, немає селви і таких поганих комісарів, як Чорний Себастьян. У тій країні, дізнався Тумаяу, немає бідних пеонів, а є тільки багаті й щасливі пеони, і всі вони працюють на своїй вільній землі, мають свою худобу, свої великі світлі будинки... Тумаяу слухав розповідь про сонячні палаци, про школи, де вчаться друзі Олеса, і зрідка пирскав сміхом.

Чудний цей Олесь! Невже він гадає, що Тумаяу зовсім дурень і повірить у його казки? Може, й справді на його батьківщині живеться краще? Може, їхнього Чорного Себастьяна вбили добрі креоли? Але все інше — то чистісінька вигадка. Ну, та хай говорить — так їм веселіше йти.

І вони йшли — продиралися крізь ліани, обминали грузькі болота, гадючі кубла.

Поволі втома міцною павутиною обплутувала їхні тіла. Ноги ставали неслухняними й чужими.

Олесь перший не витримав:

— Давай спочинемо трошки, бодай кілька хвилин... Я вже ледь переставляю ноги.

Індіанець лагідно глянув на свого білого брата й обвів очима невелику галявину. Осяяна променями ранкового сонця, вона була суха й привітна.

— Ляжемо тут, Олесю, — сказав індіанець, вкладаючись на жовті мохи.

Олесь опустився на землю, скоцюрбився й одразу ж поринув у сон...

Пробудження було раптове. Олесь відчув, як хтось схопив його в обійми і щосили притиснув до землі. На якусь мить хлопець знепритомнів.

Коли він прийшов до пам'яті й розплющив очі, то побачив над собою лише високу пальму, що замріяно погойдувалась під легеньким вітром.

Хлопець поворухнувся й відчув, як гостро впиваються в його тіло вірьовки. Він був зв'язаний.

— Тумаяу! — закричав Олесь, охоплений панічним жахом.

— Я тут, — сумно озвався індіанець, якого, очевидно, вже давно покинув сон. — Ми потрапили до рук апіака.

Олесь хотів розпитати його, як це сталося. Але від страху в нього пошерхло в горлі. Вони потрапили до людей апіака! Тих самих жорстоких індіанців, про яких йому доводилося чути стільки різних жахів. Апіака і їхній вождь Ганкаур наводили жах на всю округу. Апіака не милували ні дітей, ні жінок... І ось вони в руках цих нелюдів...

Олесеві здалося, що за якусь мить їх підхоплять на списи і кинуть у річку. Апіака не любили панькатися із своїми бранцями.

— Де ж вони? — тихо прошепотів Олесь, повернувши голову до Тумаяу.

— Очевидно, апіака знайшли нас під час полювання, блискавично зв'язали й покинули тут, поки не виженуть тапіра або козу. Скоро вони повернуться.

Олесь хотів був послабити на собі вірьовки, але не зміг. Вкриваючись холодним потом, хлопець принішк.

Здалеку почувся тупіт ніг і гучні бадьорі вигуки. То поверталися з полювання воїни Ганкаура.

Олесь підвів голову й побачив, як розірвалось плетиво ліан і на галявину вийшло кілька індіаців. Це були невисокі на зріст люди, похмурі, з обличчями, розмальованими червоними й чорними смугами. Вони несли на довгій палиці забитого мурахоїда.

Поклавши серед галявини здобич, воїни наблизились до бранців і почали радитись. Вони, певно, не знали, що їм робити з полоненими. В їхніх грудях не було злості.

Ранкова прохолода, в якій ще не зняла шаленого танцю очманіла від спеки мошка, настроювала їх зовсім на мирний лад.

Один із них присів навпопівки й помацав на руці Олесь компас. Він сказав щось своїм товаришам, і ті заговорили між собою швидко, навперебій. Здавалось, вони сперечалися, чи варто вести з собою полонених, чи, може...

Від страшної здогадки в Олесь потьмарився розум.

— Не вбивайте нас... не вбивайте!.. — натужно закричав він.

Але індіанці, не розуміючи іспанської мови, тільки здивовано презирнулися.

В цю мить до них швидкою ходою наблизився ще один воїн племені апіака. Він був зовсім юний, але повадився владно і навіть зухвало. Олесь одразу впізнав свого визволителя сина Ганкаура Саук'ято. Це було щастя, це був рятунок. Одначе Саук'ято ніби не впізнав Олесь.

Тоді Олесь, забуваючи всі страхи, вигукнув:

— Саук'ято! Невже ти не впізнаєш мене? Ти дав мені амулет і потім врятував мене з рук безжального Фернандо. Ти наказав убити Фернандо за те, що він образив тебе... Згадай, Саук'ято. Згадай...

— Я все пам'ятаю, — сказав Саук'ято. — Чому ти тут? Хто привів тебе в наші землі? Оцей арекуна? — кивнув він на Тумаяуа.

— Так, ми прийшли з ним разом. Він теж мій брат, і ми всі брати. Чи ти хочеш, щоб Курукіра покарав нас усіх за зраду? Курукіра не любить зрадників. Курукіра любить чесність і вірність.

Апіака стояли тісним колом навкруг бранців і Саук'ято, їхня іспанська балачка була незрозуміла, але вони чули, як називалося ім'я злого духа Курукіра, і це наганяло на них страх.

— Тумаяуа ніколи не був моїм братом, він — арекуна, — промовив холодно, але вже трохи відтаюючи, син Ганкаура. — Але якщо він твій брат, то, мабуть... він і мій брат...

— Авжеж, ми всі брати! — вигукнув радісно Олесь. — Розв'яжи мене, Саук'ято. Розв'яжи мого брата Тумаяуа.

Але син Ганкаура враз спохмурнів. Очі його потемніли. І він ступив крок назад. Він не міг виконати Олесевого прохання, бо це суперечило правилам племені. Жодний бранець ще не з'являвся до них у селище з незв'язаними руками.

Саук'ято наказав вирушати в дорогу.

Олесеві й Тумаяура розв'язали ноги. Воїни оточили їх, і невеличкий загін попрямував ледь помітною стежкою.

Ліс порідшав. Процесія вийшла на горбисту місцевість, вкриту густим чагарником. Де-не-де проблискували болітця. З каламутної води виринали потворні зміїні голови. Часом драгва перетинала дорогу. Тоді індіанці рубали дерева й перекидали їх з одного берега на інший. Полонені, яким доводилось переходити по таких хистких містках із зв'язаними руками, кожної миті могли оступитися й потрапити прямо в гадюче гніздо.

Опівдні загін прибув у селище. Дві величезні хижі, що зовні скидалися на клуні, виглядали з-поміж молодих кущів. У цих халупах мешкали люди апіака.

Олесь ледве пересував ноги. Він ішов, опустивши голову, і спрагло облизував губи. Йому нестерпно хотілося пити. Саук'ято не звертав на нього ніякої уваги. Молоді воїни, що йшли з луками праворуч і ліворуч од полонених, теж тримались замкнуто й насторожено.

Підвівши бранців до однієї з хиж, воїни розійшлися хто куди. Олесь зацікавлено роздивлявся навколо себе. Страх у його серці зник.

Мозок працював напружено: чи не можна втекти?

Хлопець спробував звільнитися від пут, які вп'ялися йому в тіло. Ворушачи повільно плечима, він усе нижче й нижче зсовував вірьовки. Те ж саме робив і Тумаяуа, скося позираючи довкола, щоб не засипатись.

— Чому вони нас не стережуть? — тихо спитав у свого друга Олесь.

— Ще ніхто не тікав із селища апіака, — сумно відповів індіанець. — Їхні воїни бігають, як олені. У них стріли змащені отрутою кураре.

— Тоді навіщо ми розв'язуємо вірьовки?

— Я хочу вмерти в лісі, а не в цьому проклятому селищі. Може, добрі духи допоможуть мені.

Олесь із жалем подивився на Тумаяуа. На мить він забув про свою власну долю.

Хлопець ліг на бік, відчуючи, як на нього навалюється утома й байдужість. Все одно не втекти йому звідси. Зрештою, яка різниця — вмерти в селищі чи на глухих стежках сельви? І чому неодмінно вмерти? Як це вмерти? Думка про смерть була для Олесья незвичною, чужою. Онде похитуються високі пальми, пустують біля самого лісу діти, сива бабуса сидить біля входу і ритмічно товче щось у горщику. І все це він бачить. І буде бачити. І ніколи ніщо не зміниться.

Його роздуми обірвав Тумаяуа:

— Білий браті Швидше! Бачиш, які довгі тіні на землі? Скоро повернеться вождь апіака і принесе із собою смерть.

Олесь припав до землі й, не роздумуючи, поплазував за своїм другом. У цю мить з-за кущів вийшов гурт індіанців.

— Вернись! — злякано зашепотів Олесь.

У натовпі темношкірих він побачив Ганкаура і одразу вгадав у ньому вождя.

Тумаяуа завмер на місці. Один вигляд Ганкаура вбив у ньому всі надії на життя.

Індіанці, мабуть, розповідали касіку про вдале полювання. Кілька воїнів намагалися показати йому свою мисливську вправність. Вони замахувались списами, ніби цілились у невидимого звіра, хапались руками за луки, припадали до землі. Все це супроводжувалось голосними вигуками. Перед вождем відбувався справжнісінький спектакль, який завдавав йому чимало втіхи.

Раптом погляд Ганкаура впав на полонених. Хто вони й звідки?

Помахом руки вождь підкликав свого сина. Саук'ято спинився перед батьком за два кроки і за звичаєм схилив голову. Ганкаур не любив, коли на нього дивилися. Він волів сам гнітити своїм поглядом співрозмовника.

— Ми взяли їх біля Жовтого болота, — пояснив Саук'ято, не піднімаючи голови.

— Звідки вони йшли?

— Ми бачили їхні сліди в трьох місцях. Вони довго кружляли біля Жовтого болота...

— Я питаю, звідки вони прийшли до Жовтого болота?

— Стежка вела із земель арекуна.

Ганкаур насторожено підняв брови, спохмурнів. Не минуло й дня, як він повернувся в селище після невдалого переслідування загону білих, очоленого людьми арекуна.

Білих вів Палехо. Цілий день і півночі гналися за ними апіака. І все виявилось даремним. Отой несподіваний злам у його душі тоді розладнав усю справу.

І ось перед ним стоїть білолиций хлопець і дивиться на нього широко розкритими очима.

Ганкаур розумів, що Олесь не належить до числа людей, вбивство яких проходить безкарно. Необдуманий крок може накликати біду на все плем'я. Недарма комісар так панькається з чужинцями. О, Ганкаур не дурний. Йому ясно, що Олів'єро намагається загрибати жар чужими руками. Комісар хоче бути благородним сеньйором. Хай злочини робить хтось інший, а він захищається в тінь. Але досить! Ганкаур втомився від крові. Каучеро й пеони стали сміливішими. Вони об'єднують свої зусилля і чинять опір. За останній час плем'я апіака втратило чимало своїх найкращих воїнів...

Окрім того, Себастьян веде з ним, могутнім касіком, якусь підступну гру. Він щось приховує від Ганкаура. Чому Олів'єро не хоче сказати, хто такий П'єтро? Яке має відношення до нього це ім'я?..

Ганкаур насторожено підняв брови, обличчя його сіпнулося, в очах загорілись тривожні вогники. Були то вогники болю й гіркоти, сумніву й відчаю. Дивлячись на полонених хлопців, Ганкаур подумав, що саме небо нагадує йому про людей, які живуть іншим життям, для яких вбивство й жорстокість давно перестали бути законом існування. Ось цей худенький юний чужинець, мабуть, мав справу тільки з книжками, жив у спокої, достатку, бачив далекі, казкові землі. І ніхто не вчив його скрадатися глухими стежками сельви, ніхто не наказував йому переслідувати інших, ненавидіти інших, боятися інших, чинити всілякі злочини.

Всі ці дні Ганкаур не міг позбутися почуття розгубленості, яке опанувало ним ще на далекій, сліпучо-яскравій річці, коли він почув з вуст чорнявої креолки приголомшливі слова: "Ти не звір, ти — П'єтро...", почуття, з яким він ходив тепер, немов з болючою і водночас солодкою раною, тому що це було почуття пробудження і відкриття в собі нового, незнаного раніше бажання протесту. Його серце, замулене, розчавлене дикунською жорстокістю, гонитвами, езекуціями, несподівано вирвалося з чорного отупіння. Він мимоволі почав згадувати прожиті роки, згадувати окремі епізоди з минулого, і в ньому ворухнулося щось подібне до каяття. "Коли мені було двадцять років, — думав він, — я вперше пішов палити кораблі бідняків на Пекеньо. Потім мене примусили вбити молодого матроса, який привіз із столиці подарунки для дітей арекуна... Потім мене зробили вождем племені, і знову я пішов і вбив усіх жінок із ранчо Гуаякалі... Мені платили, і я вбивав. Мені погрожували, і я палив... Мені обіцяли ще більшу владу, і я йшов туди, куди наказував сеньйор Олів'єро..."

Ганкаур глянув з цікавістю на Олеся. Той стояв перед ним вимучений, в розірваній одежі, страх паралізував його тіло, погасив йому очі. Якби там, на рівнині, Ганкаур не повернув своїх людей, цього хлопця Давно не було б у живих. І не було б його батька, і тих, інших сеньйорів, які чомусь так вперто пробиралися сельвою.

Незнане раніше почуття душевної теплоти охопило Ганкаура.

Звичайно, він міг убити хлопця одним ударом ножа. Але він не вбив. Рука його

потяглася до Олеся, лягла на його худеньке плече. Хлопець нажахано сахнувся.

Ще більше вдоволення пройняло Ганкаура. Страх — це не смерть. Добре, що хлопець боїться. Краще боятися, ніж лежати розтоптаним у степу, під байдужим місяцем, доки твоє тіло не розтягнуть койоти.

Як дивно тоді сталося. Ганкаур пригадав ніч, прозору й тиху, гарячу землю під ногами, тупіт сотень ніг. Він біг із своїми воїнами, знаючи, що росіяни далеко не втечуть від них. У нього був наказ сеньйора Олів'єро: догнати непроханих чужинців і знищити їх! Він думав спочатку зробити це в селві, недалеко від селища каучеро: кілька влучних ударів сокирами і кінець.

Але потім йому захотілося відволікти розправу надалі, він уявив собі, як розлютиться сеньйор Олів'єро, дізнавшись про невиконання наказу, і це його ще більше розпалило. Вбити він завжди встигне. Ні, ні, вбивати він не буде. Хай їдуть собі, хай залишаться все так, як було досі.

Вночі він підіслав до білих чужинців лазутчика із "стрілою війни". Він навмисне хотів налякати естрангейро, примусити їх тікати далі, на рівнину, рятуватися від переслідування. Його воїни вже оточили табір росіян і тільки чекали сигналу до нападу. Але Ганкаурові знову пригадався нахабний, зарозумілий сеньйор Олів'єро, скрипучий голос, пожадливі руки, що так неохоче віддавали Ганкаурові зароблені ним песети. Ганкаур уже встиг розвідати, що росіяни приїхали сюди розшукувати якогось сміливого мандрівника, що вони скрізь по селищах роздавали індіанцям білий порошок від лихоманки, не вимагаючи за це ні людських голів, ні золотого піску, ні дорогих шкур пуми. І він, наполохавши естрангейро, дав їм змогу вирватися з пастки...

Потім знову почалось переслідування. Білі чужинці з своїми провідниками їхали на конях сухою, випаленою рівниною. Їх було добре видно під місяцем. Ганкаурові вояки скрадалися улоговинами, бігли нагинці, нюшили, як дикі шакали, непомітні й невідступні. І Ганкаур біг серед них, і він ніс у грудях злість, але це була дивна злість. Він все дужче й дужче ненавидів сеньйора Олів'єро і все менше хотів смерті російським естрангейро.

Потім раптово в ньому стався злам. Деся збоку завив койот, за ним обізвався другий, і враз усе навкруги розляглося тоскним виттям. Ганкаур побачив тіні тварин, які теж бігли степом. І він згадав слова сеньйори: "Ти не звір... ти — П'єтро..."

В його запамороченій, примітивній душі з неймовірною силою прокинулось почуття жалю.

Він спинився. Раптово, задиханий, гарячий. І вмить спинились усі апіака.

Воїни втомлено, бездумно дивилися на свого вождя. Їм було байдуже, куди бігти, що робити.

Знову вдалині тужливо завили койоти.

Ганкаур здригнувся, плечі його опали, по всьому тілу розлилась недобра слабкість. Піднявши голову, він через силу важким, здавленим голосом промовив:

— Воїни апіака не підуть за койотами!.. Злий дух наказує нам повернутись назад!..

І тепер Ганкаур стояв, мов загіпнотизований. Нарешті він звів на Саук'ято свої

проникливі очі.

— Чого ти не розправився з полоненими в лісі? — з цікавістю спитав він сина.

— Білолиций брат...

— Який брат?

— Той, що врятував мені життя. Це йому я подарував амулет з ягуарових іклів. Білолиций брат не дозволив зарізати мене, коли я видерся на їхню пірогу.

Ганкаур згадав той день, коли його воїни, ризикуючи життям, напали на "Голіаф". Цього вимагав комісар Олів'єро. Смерть занесла руку над головою Саук'ято, і тільки юний чужинець врятував життя його синові.

Ганкаур ще раз подивився на бранців. Тумаяуа зустрів його погляд з гордовитим викликом і зневагою. Олесь, худий і довгоногий, у своїх штанцях вище колін, нерішуче ступив крок уперед.

— Здрастуй, могутній Ганкауре! — сказав він тремтячим голосом.

Безпосередність його слів трохи розсмішила вождя. Замість відповіді він кивком голови підкликав до себе охоронця й наказав йому розв'язати бранців.

— Чого ви зайшли в наші землі? — спитав він іспанською мовою.

— Ми пливли Великим морем і прийшли до вас як друзі.

Вождь криво посміхнувся. Ну й хитре ж мавпеня! Мабуть, син недурного батька.

— Послухай, хлопче, — звернувся він до Олесь. — Твій батько прийшов сюди торгувати чи шукати золото? Кажі правду, бо у мене немає часу довго базікати з тобою.

Олесь у подиві розвів руками.

— Великий Ганкауре, я можу розповісти тобі, хто мій батько. Він ніколи не торгував нічим. Золото його теж не цікавить.

— Кажі! Кажі! — скривився недовірливо Ганкаур. — Хто не любить золота, той великий дурень. А я не вірю, що твій батько дурень. Надто розумний у нього син.

Олесь хитрувато блиснув очима. У нього майнула в голові ідея.

— Мій батько вивчає людей, їхні звичаї, — сказав він просто. — Про хороших людей він пише книги.

— Яких людей? — насторожився Ганкаур.

— Таких, як ти, великий вождю.

— Як я?

— Ну, звичайно. Він дуже хотів би побачити тебе, — все більше входив у роль Олесь. — Він може зробити з тебе маленьку картину і велику картину. У нього є фотоапарат. Мій батько ніколи не кривдив темношкірих.

Ганкаур махнув рукою. Маленькі картини він бачив. Це його не цікавить. Йому хотілося б знати, нащо білі люди прийшли до них у сільву. Хіба їм мало діла дома? Чи, може, вони хочуть купити голів? Ганкаур продає голови.

— Нам не потрібні голови, — тихо мовив хлопець.

Запала мовчанка.

Ганкаур не знав, що робити з білим хлопцем.

— Скажи, ти хочеш їсти, чужинцю? — спитав він.

— Звичайно, я хочу їсти, і мій друг Тумаяуа теж хоче їсти.

Ганкаур подивився на Тумаяуа і презирливо скривив губи.

— Сідайте, — наказав він, — вас нагодують.

Молода індіанка з листяним пояском на стегнах принесла полоненим кілька шматків в'яленого м'яса. Хлопці, не чекаючи нових припрошень, пожадливо заходилися біля їжі.

Коли вони вгамували голод і спрагу, Ганкаур зайшов у хижу й виніс звідти невеличку з чорного дерева коробку. Гордовито розкрив її й підніс Олесеві до самого носа. Там лежали товсті сигари.

— На, бери, — промовив дружньо.

Тумаяуа, розуміючи серйозність ситуації, тихо прошепотів:

— Бери! Не гніви Ганкаура!

Олесь узяв товстелезну сигару й обережно надкусив її зубами. Йому піднесли запалену гілляку, і він із завмиранням серця втягнув у себе дим. Пекуча гіркота заповнила йому груди, перед очима попливли сині кружала.

Дивлячись на очамрілого хлопця, Ганкаур посміхнувся.

— Я теж не вмів курити, — пояснив він довірливо. — Але Себастьян Олів'єро навчив мене.

— Чорний Себастьян? — аж вжахнувся Олесь. Для хлопця це ім'я було страшнішим за всі жахи сельви.

— Ти боїшся його? — спитав Ганкаур.

Проте Олесь не встиг відповісти. Увагу присутніх привернув до себе гомінливий натовп, що з'явився між пальмами. В хмарі легкої куряви до селища простував озброєний загін. Це воїни апіака поверталися з далекого походу.

Забувши про своїх полонених, Ганкаур насторожився, весь підібрався, став суворим, як і личить могутньому вождю індіанців. Він давно вже чекав повернення своїх воїнів, посланих на вимогу комісара Олів'єро до великої ріки. Тоді, після сутички з партизанами, Ганкаур розподілив свій загін: з частиною людей він подався навздогінці за росіянами, а решта лишилася чинити розправу над селищем за співчуття й допомогу повстанцям доктора Коельо.

О, Ганкаур наскрізь бачив цього підступного, хитрючого поліцая! Отак він завжди робив. Зручніше вбивати каучеро руками апіака, ніж власними. І хай тоді партизани мстять індіанцям за напади, за їхню жорстокість. Набридло це Ганкаурові. Годі вже з нього!..

Все плем'я вийшло зустрічати прибулих, начебто вони поверталися з славного переможного походу, осягнувши звиягу над дужим і небезпечним ворогом. Лунали вітальні жарти, вигуки, сміх. Зараз буде розподіл здобичі, зараз почнеться частування і загальна урочиста трапеза. Раніше Ганкаур любив такі церемонії, тішився й ще гостріше відчував свою владу. Зараз щось муляло його, і він дивився на шумливий кортеж майже ненависно. Та раптом щось незвичайне привернуло його увагу,

насторожило, змусило підозріло звузити очі. Що це? Кого вони несуть? Так повертався з сільви лише великий касіак Ганкаур... Стримуючи цікавість і зберігаючи на обличчі вираз гордовитої зверхності, Ганкаур оглянув грізну ватагу, що підходила до його хижі. Набундючився ще більше, скам'янів лицем. Так, диво дивне! Шестеро воїнів несли бамбукові ноші, а на них гордовито сиділа повновида мулатка. Ганкаур не йняв віри своїм очам. Ні, сталося щось безглузде. Такого ще не було в їхньому племені.

Воїни закам'яніли перед вождем і чекали дальших розпоряджнь. Натовп завмер, вражений незвичайною картиною. Олесь дивився на мулатку і не міг збагнути, де він її бачив.

— Мерфі! — раптом вигукнув хлопець і радісно замахав руками.

Жінка широко усміхнулась йому у відповідь. Їй набридло сидіти в позі замороженого індіанського божка. Простодушна Мерфі вже встигла отямитись від першого враження, яке мало не позбавило її розуму. Вранці загін індіанців, наче вихор, налетів на селище — такого Мерфі не пам'ятала за все своє життя! — спалив кільканадцять хижок, убив чотирьох жінок, розігнав по лісі худобу. В селищі майже не було дорослих чоловіків; всі пішли в сільву, й індіанці, відчуючи свою безкарність, кілька годин порядкували в чужих оселях. Мерфі вже приготувалась до смерті. Та, мабуть, свята мадонна не забула стару мулатку, бо сталося чудо. Двоє дикунів вивели Мерфі на ганок. Один із них замахнувся на неї ножем і враз... упав навколішки. Так, так, вона добре пам'ятає його спотворене страхом лице, його тремтячі руки, його пера в носі... Скоро навколо Мерфі зібрався цілий натовп індіанців. Дехто з них весело кричав. Інші, притиснувши до грудей долоні, зачаровано похитували з боку в бік головами і щось бурмотіли. Стара вибачливо посміхалась, не розуміючи, що діється. Кілька воїнів кинулись у ліс і принесли бамбукових дрючків та пальмового листя. За якусь мить було сплетено вузенькі, але досить зручні ноші. Індіанці обережно всадили на них Мерфі і з галасливими вигуками й підспівуванням рушили додому. Вони просувалися тільки їм відомими стежками. Кілька разів загін переправлявся через бурхливі потоки й ось, нарешті, вступив у селище Ганкаура.

Тепер уже Мерфі знала, що її схопили воїни дикунського племені апіака. Коли перший страх в душі мулатки минув, вона почала уважніше прислухатися до розмови своїх носіїв. Стара вловила слово "Ганкаур" і зрозуміла, яка страшна доля чекала її. Але водночас у ній прокинулась і надія на порятунок. Адже Ганкаур був для неї не тільки жорстоким вождем дикунів, але й пустотливим хлопчиком П'етро, якого вона няньчила тридцять років тому. Сеньйора Ернестіна і доктор Коельо відкрили їй цю страшну незбагненну таємницю.

І коли індіанці в оточенні галасливої юрми жінок і дітей спинились перед високою хинею, мулатка, потерпаючи від страху, звела очі на високого широкоплечого чоловіка і впізнала його. Можливо, її уява сама домалювала те, що давно стерлося в пам'яті. Ні, вона не могла помилитися. Це був він, її колишній П'етро, її дорогий і нещасний хлопчик.

Біля Ганкаура стояв юний сеньйор і здивовано дивився на неї.

Мерфі мимоволі потягнулась рукою до шиї, намацала намисто з іклів ягуара і тим порухом немов відродила в пам'яті всю сцену, що відбулася не так давно біля її дому. Білий сеньйор подарував їй намисто в день смерті Ернестіни.

Мулатка знову перевела погляд на Ганкаура і здригнулась.

Індіанський вождь ступив крок уперед і, показуючи собі на шию, спитав:

— Ти де взяла цей амулет?

У Мерфі від страху перехопило подих. Стара відчула, як ноші під нею провалюються. Їй здалося, що вона летить кудись у прірву. Тільки тепер Мерфі починала розуміти, що її життя, її порятунок і все її майбутнє тісно пов'язані з цим чародійним намистом.

Ганкаур підвищив голос:

— Хто дав тобі амулет?

Рука старої безвільно опустилась на коліно. Вона не стямилась, як показала на Олесь. Оцей молодий сеньйор подарував їй намисто. Вона не вкрала його. Вона ніколи в своєму житті не брала чужого і не користувалась чужими речами.

Індіанці-носії поставили ноші на землю. Для них жінка все ще була таємничою чарівницею, оскільки в неї на шиї висів амулет роду Ганкаура. Амулет з іклів ягуара гіпнотизував дикунів, бо його могла носити тільки людина, яка вміла розмовляти з духами і користувалась їхнім захистом.

— Значить, це ти, сеньйоре, дав амулет нашого роду жінці? — спитав Ганкаур в Олесь.

Олесь пояснив, що це справді він подарував Мерфі намисто з іклів ягуара... і що намисто дісталось йому...

— Не намисто, а священний амулет нашого роду! — гнівно перебив його ватажок.

— Так, так, амулет, великий вождю. — Олесь розвів руками. — Мені його дав твій воїн Саук'ято за те, що я врятував йому життя.

— А чи відомо тобі, що ми жорстоко караємо кожного, хто губить амулет? Ти заслужив смертного покарання, білий сеньйоре. Саук'ято передав тобі часточку своєї душі, а ти зневажив його подарунок.

Олесь на мить розгубився. Все сталося надто несподівано. Він уже думав, що врятувався. І ось на тобі... Яким лихим вітром принесло цю мулатку? Серце йому швидко застукотіло в грудях, по тілу розлилася млість.

Хлопець глянув на Мерфі, потім на мовчазний насторожений натовп і враз зустрівся поглядом із Саук'ято. Той тицяв пальцем собі в груди і щось беззвучно шепотів.

Олесь подався вперед. Саук'ято сам підказував йому вихід. Треба було тільки якось перекинути місточок до нього, виправдатись його іменем.

— Це Саук'ято.. — почав Олесь, ще не усвідомлюючи, що скаже далі, але бажаючи виграти бодай кілька секунд.

— Саук'ято? — звів на перенісці брови вождь. — Саук'ято віддав їй амулет чи ти? Кажи правду, сеньйоре. Саук'ято не міг віддати амулет жінці. Він оддав його тобі й

після цього був жорстоко покараний.

Холодний піт вкрив Олесеве чоло.

— Твоя правда, вождю. Саук'ято не міг ходити без амулета. — Олесь заговорив швидко. Він ніби хапався за рятівний круг. — Мені стало жаль Саук'ято, і я сказав мулатці: розшукай сина Ганкаура і віддай йому амулет. Спитай у Мерфі, вождю. Вона скаже те саме.

Ганкаур скупно посміхнувся. Відповідь юнака його задовольнила.

Ганкаурова посмішка розтопила лід мовчання. Люди загомоніли. Кілька дітлахів обступили мулатку й безцеремонно почали обмацувати її барвисту спідницю.

Впевнившись, що небезпека минула, Мерфі зійшла з нош, наблизилась до Ганкаура й уже сміливо взяла його за руку, глянула гостро в очі.

За багато років життя Ганкаур звик бачити перед собою тільки німу покору й неприхований страх. Тому він трохи розгубився, коли стара жінка на очах юрби зухвало взяла його за руку.

Він стояв й отетеріло дивився на неї.

— Тридцять років я не тримала твоєї руки, — з тугою в голосі мовила Мерфі.

Ганкаур безтямно слухав її дивні слова.

— Ти забув, як я тримала отак твою руку й розповідала тобі казки?

— Мою руку?

— Твою руку... П'етро!

Ганкаур відсахнувся. Його обличчя зблідло:

— Хто тебе навчив вимовляти це ім'я? Може, ти почула його від комісара?

Мерфі, все більше проймаючись почуттям впевненості, здвигнула плечима. Для неї Ганкаур уже перестав бути жорстоким вождем апіака, вона поводитися з ним так, як багато років тому поводитися з маленьким П'етро.

— Про кого ти кажеш?

— Про Себастьяна Олів'єро...

— Мовчи і не смій називати мені цього ненависного імені. Чорний Себастьян убив твою сестру й хоче убити твого батька, доктора Коельо, найбагатороднішу людину в країні... Цей негідник викрав тебе, позбавив сім'ї, але бог і свята мадонна покарають його. Безпремінно!

Від її верескливого голосу Ганкаурові зробилося моторошно. Широка строката спідниця Мерфі миготіла перед його очима, мов крила барвистої арари. Він нічого не бачив, окрім тих гаряче-червоних барв матерії, і весь світ тієї хвилини здавався йому червоним.

Нарешті Мерфі змовкла. Ганкаур зовсім тихо, так тихо, як він тільки міг говорити з духами, спитав її вдруге:

— Звідкіля ти знаєш, що мене звати П'етро? Вождь апіака не вірить тобі!

Сумніви краями йому серце. Все єство сповнилося мукою, болісним, майже благальним чеканням. І в цьому чеканні все виразніше бриніла струна сподівання. Він нестямно, до запаморочення хотів зараз бути П'етро, тільки П'етро, тим білим П'етро,

до якого на "Віргінії" під дулом пістолета потягнулася рукою сеньйора. Веі ці дні він підсвідомо носив у собі жадання вирватися з індіанського племені, назвати себе гордовитим іменем креола, відчувати, що він є одним з тих справді всевладних і вседужих білих сеньйорів, які приїзджать машинами, кораблями, вертольотами, які все мають і нічого не бояться.

Він мусив знати правду. Хто він, нарешті, такий?

— Коли ти був маленький, П'єтро, — згасивши свій запал, промовила з материнською теплотою в голосі мулатка, — ти порізав собі долоню об розбиту пляшку. Я перебинтувала тобі руку. Ти весь вечір просидів у мене на колінах і не хотів іти спати. Подивись на свою долоню. Стара Мерфі не вміє брехати.

Вождь рвучко підніс до очей руку і справді побачив невеличкий шрам. Якусь мить він стояв закам'янілий.

Індіанці, вражені й немов загіпнотизовані цією розмовою, перешіптувалися між собою.

Ганкаур обвів їх важким поглядом і закричав гнівно, з радісним торжеством:

— Ідіть усі геть! Хіба ви не бачите, що в неї на шиї ознака святого духа Кахунї? Геть ідіть усі!

Кричав, тупотів ногами, люто виливав свій гнів над сільвою, а в грудях йому кричав інший голос, і зовсім інші слова народжувалися в його ошалілій з радісного відкриття душі: "Я — П'єтро!.. Я — П'єтро!.. Чуєте ви?.. Ганкаура немає більше... О, свята мадонна! Прийми назад свого сина! Прийми назад свого П'єтро!.. І покарай його за гріхи Ганкаура!.."

Вгамувавши перший шал радості, касік із незвичайною гречністю, трохи аж наче кумедно, наблизився до Мерфі, взяв її під руку (здається, так білі сеньйори поведуться з своїми жінками!) і тихо мовив:

— Не бійся мене. Можеш зайти в мою оселю. П'єтро хоче погомоніти з тобою.

Цього вечора мулатка розповіла вождєві племені апіака дивовижну й трагічну історію його життя.

КІНЕЦЬ

КРИВАВОГО ДИКТАТОРА

В ту ніч, коли над неозорими нетрями шаленіла гроза, столична електростанція припинила роботу.

Огорнута пітьмою столиця тривожно прислухалася до далеких ударів грому.

Вранці, тільки-но зійшло сонце, майдани і вулиці заповнив люд. Робітники несли транспаранти з гаслами: "Геть кривавого тирана!", "Уряд Батіса заплямував себе жорстокістю і насильством!"

Над університетом під поривами вітру лопотів прапор республіки.

Батіс виступав у військових казармах, істерично закликаючи солдатів виявити вірність урядові. Але в ту мить, коли він, урочисто піднявши руки, промовив: "Хай живе республіка!", міцний порив вітру розчинив вікна і з хмарної далечини докотився відгомін грому.

Хтось із натовпу вигукнув: "Це хлопці Бракватісти вбивають каучеро. Скоро і нас пошлють туди".

Батіс покинув казарми під глузливі крики вояків.

Уся країна насторожилась у грізному чеканні.

Підпільні групи революціонерів готувалися до вирішального наступу.

В лісових хащах збиралися волонтери.

Війська відкрито виявляли непокору диктаторському режимові.

Волелюбні сили опору чекали сигналу, знаючи, що він провістить прибуття до країни сина славетного генерала Феліче Матаразо і з ним почнеться виступ всього народу проти диктатора.

Минув неспокійний день, і знову настала ніч.

Сельва поринула в тривожний сон. По небу пливли чорні хмари. Шаленіли блискавиці. При кожному спалахові гора Комо виринала з пільми, наче страхітливий, примарний привид...

Деся опівночі біля підніжжя гори з'явилася невеличка група людей. Карабінери — їх було чоловік дев'ять — вели заарештованих радянських мандрівників і двох повстанців із загону доктора Коельо.

Орнандо дивився на осяяну голубуватим світлом скелю і тихо бурмотів прокльони. Молодий креол не чув уже болю від мотузка, яким зв'язали йому руки. Він ішов навмання, як сліпий, і лише раз по раз зиркав на похмуру вершину. Гора стояла німа й насторожена. Вона здіймалась перед ним, як гнів його друзів, котрі так і не дочекались умовного сигналу. Він не зміг повідомити своїх. Тепер усе пропало.

Орнандо похнюпився.

"А може, Тумаяуа... — Слабка надія спалахнула в його свідомості й одразу ж згасла, як іскра від багаття, підхоплена дужим вітром. — Якби Тумаяуа добрався до селища Курумба і встиг передати умовний сигнал, на вершині вже давно горів би вогонь... Якби він тільки міг дістатися?.."

Професор Крутояр ішов зовсім убитий горем. Сталося найстрашніше — вони втратили Олеся. Тепер не було надії на його порятунок. Сельва не повертала своїх жертв. Куди він подався? Хіба він не знав, що сельва страшніша за Чорного Себастьяна? Скоро все буде з'ясовано, урядові інстанції вибачаться перед ними, і вони повернуться на батьківщину. Але чого варті їхні вибачення, коли Олеся вже немає в живих?..

Та одразу ж його серце сповнилося впертою рішучістю. Ще не все втрачено. Олесь утік з гордим Тумаяуа. Вони врятовуються, вони не можуть загинути в сельві, на цій землі, де у них стільки друзів!

Очі професора вишукують чогось в темряві. Прислухаються до невиразних шерехів, до глухого завивання вітру. Чи міг він уявити собі, що вони дістануться до гори Комо в такому жалюгідному, пошарпаному вигляді, побиті, знівечені, позбавлені можливості сказати бодай слово на свій захист? Гора Комо зовсім близько... Темна, німа, огорнута чорним крепом буревісної ночі... Ніяких таємниць немає, і стежка інків хтозна-де

загубилася в пущі. І Ван-Саунгейнлер блукає в невідомих краях... "На останній стежці інків вчинено злочин..." Ось він, цей злочин, про який не дізнається жодна душа. Карабіни Олів'єро довершать свою підлу справу раніше, ніж світ згадає про маленьку групу сміливців.

Дорога піднімалася вгору, незграбними потворами виступали з мороку скелі. Це були відроги неприступної, жорстокої і славної гори Комо.

Гора Комо! Ти стоїш німа, забута, і вічно стоятимеш так, огорнута темрявою людської байдужості. А може, ні? Ще гримнуть постріли і грім ударить по тиранах?..

— Гляньте! Що за чортовиння! — зненацька вигукнув поліцай, що йшов попереду.

Колона спинилася.

До поліцай підійшло ще кілька охоронців, задерши голови, вони почали задивлятися на гору.

— Вперед, йолопи! — заревів сеньйор Олів'єро. — Не бачили дикунської гори!

Але поліцаї, грубуваті, затуркані хлопці, мали своє на думці. Їхні очі розгледіли дивину, яка налякала їх більше за всі окрики сеньйора комісара.

— Свята мадонна! Заступнице наша! — бурмотів хтось з них. — Горить!..

— Що горить? — вжахнувся Себастьян Олів'єро.

— На поганській горі — вогонь!

Комісар втупив очі в пільму і кілька секунд обмацував ними чорні скелясті схили. Потім позильно відступив назад, жахливо лайнувся.

Всі збилися над проваллям і дивились у височінь. Далека вершина, мов запалене блискавкою могутнє дерево, підносила до темного неба маленький вогник. Той вогник з кожною хвилиною розгорався, ставав яскравішим, пружнішим. "Сигнал на горі Комо! Ось він — довгожданий провісник свободи!" — промайнуло в голові Орнандо.

Молодий креол не втримався й радісно вигукнув:

— Гляньте! Вони запалили вогонь!

Тим часом з-за чорних скель вийшли невиразні постаті. Вони перетяли шлях карабінерам, щільно оточили загін і запропонували поліцаям скласти зброю.

— Смерть тиранам! — пролунало в пільмі серед оглушливого гуркоту грому.

Себастьян Олів'єро впав на коліна. Він не благав помилювання. Він знав, що люди, які вийшли з пільми, ніколи не подарують йому страхітливих злочинів.

А вгорі, на вершині Комо, серед хмаровиння і лютих спяхалів блискавки шаленів гордий незгасимий вогонь — символ боротьби і перемоги.

НА ОСТАННІЙ СТЕЖЦІ ІНКІВ

Вітер ущух. Хмари спливли за обрій. Ранкове сонце затопило землю золотим промінням. Парували дерева, трави, болота, намети бійців, навіть їхня зброя. Сельва оживала після страхітливої нічної грозовиці.

Біля головного намету стояв доктор Коельо і віддавав короткі накази. Його гостренька борідка зрідка піднімалась до неба. Чи буде ще дощ, чи ні?

Прискакав на буланому коні зв'язківець із найдальшої лісової застави. На його вимученому безсонням обличчі грала усмішка. Він приніс радісну звістку: йдуть з

білим прапором парашутисти.

Через хвилину про це вже знав весь табір. Бракватіста вирішив перейти на бік повстанців. Щоб уникнути сутичок, він вислав наперед парламентарія, який мав повідомити передові повстанські пости про миролюбні наміри урядового загону.

Парашутисти вступили на галявину рівно о дев'ятій годині ранку — сто двадцять чоловік склали зброю.

Бракватіста саяв, розмовляючи з керівником повстання. Він був дуже щасливий з того, що йому вдалося нарешті зустрітися з вельмишановним доктором Коельо. Ах, докторе Коельо! Чого тільки не буває на світі. Все йде шкереберть. Розвалюються всі підвали державного правопорядку. Негідник Батіс заплямував себе страшними злочинами перед народом, і сеньйор Бракватіста не збирається далі служити йому. Більше того. Якщо доктор хоче знати, він, Бракватіста, одержав учора по радіо повідомлення про призначення його головнокомандуючим всіма збройними силами республіки. Але він рішуче відхилив це призначення. Батіс — негідник, заради якого він не зробить жодного пострілу.

Доктор Коельо з похмурим виглядом слухав пояснення полковника. Вірив йому й не вірив. Постать Бракватісти була для нього незрозумілою. Ще перебуваючи в еміграції, він чув про те, що цей хвацький офіцер частенько виступав з ліберальними промовами, вимагав пом'якшення тюремного режиму, чим викликав невдоволення генерала Батіса, який, до речі, був далеким його родичем. Не забулись докторові Коельо і слова полковника, виголошені одного разу на бенкеті під час ювілею президента. Бракватіста закликав Батіса рішуче йти шляхом "розумних гуманних дій на користь нації", вчитися господарюванню у "північного сусіда" і відновити мир у країні.

Полковник ніби вгадав думки доктора Коельо. Солодко посміхнувшись, він мовив не без фальшивої урочистості.

— Я завжди виступав на захист справжньої демократії...

Коельо поглянув на Бракватісту уважним, вивчаючим поглядом. Але той, нітрохи не бентежачись, вів далі:

— Я навмисне перебував у військах президента, щоб стримувати й приборкувати серед нашої зарозумілої вояччини дух жорстокості й розбещеності. Віднині я остаточно пориваю із своїми службовими обов'язками й буду робити все для того...

— ...щоб і далі мордувати народ!

Бракватісту немов хто оперіщив нагаєм. Він гарячково озирнувся і побачив Філіппе Россаріо, для якого він зберігав у своєму пістолеті "останню кулю".

Філіппе стояв у нього за спиною, могутній, широкоплечий, і, бавлячись маленькою пістолетною кобурою, що висіла в нього на поясі, пропікав полковника своїм поглядом.

— Це ти? — зловісно вигукнув Бракватіста, але, збагнувши, що перед ним стоїть уже не його бранець, а один із тих, хто вирішуватиме його долю, запитав: — Хто ви такий, сеньйоре, і яке ви маєте право кидати обвинувачення в обличчя чесного патріота?

Довкола них збиралися солдати й повстанці — зацікавлені, насторожені. Хтось

задержувато гукнув із гурту: "Філіппе впіймав шакала!"

— Я не розумію ваших слів, Філіппе Россаріо! — з неприхованим осудом промовив Коельо, переводячи погляд з розгубленого полковника на свого войовничого помічника. — Службове положення сеньйора ще не є обвинуваченням...

Але Філіппе нетерпляче махнув рукою.

— Хай він розкриє свою чорну душу! Хай розповість усім, хто тут стоїть, скільки смертних вироків підписав, перебуваючи на посту голови таємного трибуналу...

— Ви не смієте!.. Сеньйоре Коельо! — істерично вигукнув полковник. — Я прийшов до вас із чистим серцем...

Але Філіппе гнівно обірвав його. Наблизившись майже впритул до полковника, він рвучким рухом підняв свою коричневу сорочку. Всі, що стояли поблизу від нього, побачили жилаве тіло, гостро випнуті ребра і впоперек грудей, трохи навскіс — смуги. Це були сліди від ударів якимось гострим металічним предметом.

— Не впізнаєте своєї роботи? — спитав на диво спокійним голосом Россаріо, все ще не опускаючи сорочки. — Чи, може, сеньйор Бракватіста забув свого канчука із свинцевими кульками. Ним він частенько захищав "демократію".

Полковник ніби втратив мову. Він стояв безсилий, розчавлений. Спробував був підвести голову, але одразу ж зустрівся з десятками ворожих очей і, мимоволі в'янувши під тими неблаганними поглядами, просичав:

— Твоя взяла, Россаріо. — Потім, трохи підбадьорившись, повернувся до Коельо. — Сеньйоре, я привів своїх солдатів для того, щоб воювати на боці свободи. Сеньйор Філіппе Россаріо волів би зараз звести наші старі рахунки... Ваше останнє слово, докторе!

Але Коельо, охоплений почуттям відрази до цього вгодованого, випещеного садиста, відвернувся і, нічого не сказавши, рушив до свого намету.

Філіппе, спокійний і владний, був тепер суддею і вершителем долі Бракватісти.

— Іменем мого народу, — сказав він урочисто, — ми заарештовуємо вас, полковнику Бракватіста. Вас буде судити народний трибунал. — І, глянувши кудись убік, гукнув: — Фернандіс! Марселіно! Візьміть під арешт цього птаха. Ви відповідаєте за нього головою!

Доктор Коельо заклопотано оглядає велику галявину: темні від дощу намети, рушніці в козлах, ящики з патронами... Сонце, ледь визирнувши з-за хмари, розіслало по траві свої яскраві, чисті стяги. Галявина парує, вся земля, зморена грозовицею, спочиває у солодкій дрімоті.

І доктор спочиває всім своїм старечим, сухеньким тілом, що теж парує на сонці.

Тільки серце його тоскно болить, не вгамується ніяк. Немає Ернестіни. Зник у пущі відчайдушний Орнандо. Уся земля зранена, полита кров'ю... Він так хотів, щоб було без крові, без убивства. Він вірив у добрі слова. Але потім зрозумів, що той здоровань із шрамом на тілі, отой задумливий Філіппе Россаріо говорив правду. Якщо тебе б'ють — не підставляй катові другу щоку, жорстокий кат все одно не схаменеться, у нього немає серця, його душа навіки скам'яніла. Тільки кулею можна приборкати жорстокість...

Звичайно, доктор Коельо не у всьому згоджувався з Філіппе. Він був надто обережний, поміркований в діях, та й погляди комуністів на соціальні проблеми не дуже подобалися старому адвокатові, який звик до здавна усталеного порядку речей. Може, він ще не знає всієї правди? Може, й він колись потисне руку Філіппе і зрозуміє його круте, непоступливе серце?

Але зараз вони мусять боротися разом. Філіппе казав правду: доки силою зброї вони не виженуть запродавців, доки не наступлять на пальці латифундистам, доки не вкажуть на двері своєму ненажерливому "американському братові", республіка гібитиме в злиднях. Свободу не купують за долари. Свободу виборюють...

— Сеньйоре доктор!

Короткі хрипкі слова виривають з задуми Коельо; гасять на мить полум'я в розтривоженій душі. Юнак-партизан, виструнчившись перед своїм командиром, готовий доповідати. Доктор Коельо робить йому знак головою, і партизан вигукує:

— Сеньйоре! Вас хоче бачити якийсь іноземець. Ми спинили його біля головного поста. Він прийшов з двома провідниками і каже, що має до вас діло.

— Проведіть його.

Незнайомець уже крокує через галявину. Сухий, цибатий, в солом'яному капелюсі, з великою дорожною сумкою при боці, він ще здалеку усміхається до доктора.

— Вітаю вас, сеньйоре! — Підходить до худенького Коельо, обпалює його своїм іскристо-відвертим поглядом і раптом рвучко обнімає. — Радий бачити вас, сеньйоре Коельо! Щасливий бачити вас на вільній землі!

— Моє шанування! — пробує обережно визволитися з могутніх обіймів доктор Коельо.

Велетень опускає руки-жердини, поправляє на носі масивні окуляри і невідривно дивиться на командира. І така щирість, така закоханість світиться в його погляді, і весь він такий добродушно-ясний, привітний, милий, що доктор Коельо мимоволі й собі усміхається. Серце йому підказує, що перед ним...

— До ваших послуг, академік Ван-Саунгейнлер. Що, не схоже? Надто непрезентабельний вигляд у академіка? — регоче він розкотисто, лунко, полохаючи своїм голосом птахів на вершечках дерев і привертаючи до себе увагу мало не всього табору.

Показує кощавими руками на своє пошматоване вбрання, на кумедну полотняну сорочку, на гумові чоботи. Чудовий вигляд! Він повезе цю одіж до себе в Голландію і, не соромлячись, з'явиться в ній на вулицях рідного Гронінгена.

Навкруги поволі збираються командири і бійці загону, з неприхованою повагою оглядають добродушного здорованя, перекидаються жартами.

— Це той, що оголосив на весь світ...

— За яким ганявся сам сеньйор Олів'єро...

— Невловимий дух сельви...

Доктор Коельо бере свого гостя під лікоть і веде здовж галявини, м'яко й обережно ступаючи по мокрій траві.

— Тепер ви більше належите нам, аніж Голландії, — каже він, і рука його, суха, цупка, гаряча, злегка стискує лікоть мандрівника.

— Я хотів би, сеньйоре Коельо, негайно вирушити з вашими людьми до гори Комо, — каже загрубілим голосом Ван-Саунгейнлер, і в тому голосі виразно прохоплюються нотки заклопотаності. — Якщо світ дізнається про останній злочин тиранії Батіса, це додасть сили вашому рухові в країні і на всьому континенті.

Доктор Коельо уповільнює крок. Про який злочин говорить голландець? Пооране зморшками обличчя старого креола звертається до Ван-Саунгейнлера. І враз він згадує слова радіограми.

— Що ви знайшли на останній стежці інків? Невже лихо минулого так стурбувало вас?

— Не минулого, сеньйоре, — відповідає голландець. — Сьогодні ще є люди, гірші за святих отців інквізиції.

Коельо підкликає до себе вістового. Зараз він накаже виділити загін, який вирушить у дорогу з сеньйором Ван-Саунгейнлером.

Раптом клинцювата борідка доктора дивно підскакує вгору, жовті руки судорожно повзуть до горла, стискають його, потім зціплюються в кулаки і відтак падають донизу. Все тіло поволі, наче загіпнотизоване, повертається кудись убік. В очах його стоїть яскраве сонце, і те сонце вже прокралося в груди, в серце, в кожную клітину його тіла. Ціла повінь золота, щедрості, щастя заповнює старечі груди, витискуючи з них радісний вигук:

— Орнандо!

Так, це його син Орнандо, що вирвався з страшних лабетів смерті. А ти поховав його, старий батьку! А ти поквапився закреслити його життя, оплакав цього гарячого солдата, який народився для сміху й безтурботності.

Ось він біжить, стрибає через багаття, вимахує капелюхом. І весь табір проводить його очима. Орнандо біжить до свого батька. Орнандо повернувся з сільви!

— Дякую тобі, сину! — каже батько, вкладаючи в ці слова і свою радість за повернення сина, і подяку долі за те, що він такий мужній, вправний, несхитний у боротьбі. — Дякую, Орнандо!

Вони мовчки обнімаються. Орнандо почуває себе ніяково, йому соромно надміру виявляти радість у присутності своїх бойових друзів. Він солдат, — перш за все, він виконав завдання і повинен знову зайняти своє місце в шеренгах загону.

В цю мить доктор Коельо помічає серед бійців якісь незнайомі постаті. Він одразу ж здогадується, що перед ним ті самі мужні радянські мандрівники, за яких він стільки вистраждав душею.

Орнандо рекомендує йому професора Крутояра, Бунча і Самсонова. Заспокоївшись, старий Коельо привітно-величним жестом схиляє голову. Він радий зустріти дорогих гостей. Народ його країни піднявся проти тиранії і здобув першу перемогу.

— Гаряче вітаємо вас, — промовляє дерев'яним голосом професор.

Його обличчя, скам'яніле, зжовкле, замкнуло в собі глибокий смуток. Бунч і

Самсонов теж зморені, похилені, пригнічені. Їм не до тріумфу.

— Дозвольте познайомити вас, сеньйори, з другом нашої країни... — доктор Коельо схилиє голову в бік голландця, — з людиною, заради якої ви знесли стільки страждань і труднощів — Ван-Саунгейнлером.

— Ви?... — з недовірою в очах повертається до голландця Крутояр.

— Як бачите, — розводить довгими руками голландець. — Ван-Саунгейнлер власною персоною до ваших послуг.

Жартівлива доброзичливість промениться з його очей. Він стоїть в натовпі, високий, цибатий, із сивою борідкою, дуже схожий обличчям на доктора Коельо.

— В усьому світі чесні люди радіють вашому "поверненню" до життя, — каже Крутояр.

— Не перебільшуйте, професоре, — сміється голландець. — Ніхто ще цього не знає.

— Але скоро дізнається, — голос Крутояра суворішає. — В мій тяжкий час я радий вітати свого колегу на останній стежці інків біля славнозвісної гори Комо. Даруйте мені мій сумний настрій — на мою голову впало велике горе. В селві загубився мій син.

Ван-Саунгейнлер співчутливо дивиться на професора. Син? Він теж втратив сина — ще півроку тому. Власноручно поховав його біля Ріо-Оскуро. Клята лихоманка зробила своє діло. Це були важкі дні, їх переслідувала поліція, доводилося кожної ночі переходити з селища в селище, плутати сліди.

— Я дав собі слово, — каже голландець, — не виходити з селви до тих пір, доки не розкрию злочину тиранії Батіса. Уряд неофіційно оголосив мене "іноземним ворогом", за мою голову було обіцяно велику нагороду. Але дякувати долі — тубільці врятували мене. Я вірю в дух народу...

— Пробачте, дорогий колего, в радіограмі ви говорили про таємницю інків і якийсь злочин.

— Так, професоре, страхітливий злочин нашого часу. "Стежка інків" привела мене до правди. Якщо ви маєте бажання й змогу...

Він не договорив фрази. Бійці враз розступилися, і всі побачили в кінці галявини невелику групу індіанців. Озброєні луками й списами, трохи насторожені, воїни апіака наближалися до командира повстанського загону. Зі всіх боків на них вороже дивилися пеони й каучеро.

Індіанців очолював білолиций вождь Ганкаур. Поряд з ним ішов худорлявий юнак в коротеньких штанцях, в розірваній голубій сорочці. Це був Олесь. Жадібно цікаві очі його швидко роззиралися на всі боки.

Раптом Олесь прояснів на обличчі. Стишив крок. Притиснув до грудей кулаки.

— Тату! — вигукнув він здавленим голосом і чимдуж кинувся до професора Крутояра.

Ганкаур іде першим. Він краще за всіх знає дорогу, кожен виступ на ній, кожен камінець. Це він з своїми воїнами загнав у глибокі печери Комо людей тауліпанг, щоб тут віддати їх на поталу голодній смерті.

Ван-Саунгейнлер на ходу розповідає Крутоярові історію злочину. Тауліпанг були

раніше могутніми й непокірними. Вони не схилялися перед можновладними білими володарями. Жили напівдиким, мисливським життям, обробляли свої нужденні поля. Вождь тауліпанг Нангеу вперто не хотів визнавати над собою всевладдя бездушних чиновників. Вперто й з особливим натхненням провадив він традиції прадідів: щороку в день доброго духа Кахунї він запалював на вершині гори Комо вогонь свободи й непідлеглості. Хоч сам був темним і забобонним, однак дещо тямив в історії, пам'ятав, що саме на цих землях доживали свого життя останні нащадки інкських воїнів. Тож він поклав собі за мету стати месією свого народу, підняти людей на боротьбу і відвоювати для них бодай частку втрачених свобод. Звісно, такі настрої касіка стали відомі поліції. Чорний Себастьян почав відтісняти людей тауліпанг у сельву, позбавив їх земельних наділів, позбавив навіть права купівлі зброї і продовольства. Зрештою, щоб остаточно розправитися з бунтівливим племенем, поліція вирішила знищити його головні роди. Воїни Ганкаура...

Раптом попереду почулися крики. Там зчинилася сварка між пеонами й апіака.

Орнандо кидається вперед.

— Що сталося?

Пеони, вимахуючи зброєю, навперебій вигукують:

— Не пускати їх у священну печеру!

— Це вони опоганили її!

— Перевішати як собак!

Ганкаура, оточений своїми бійцями, стояв під високою скелею, готовий до бійки. Хижі очі апіака люто обпалювали повстанців.

— Мої воїни підуть в долину, — сказав твердо касік молодому креолові, коли той став розпитувати, в чому річ. — Ми прийшли з миром. Ми запалили вогонь на священній горі...

— Ніхто вас не зачепить, Ганкаура...

— Я не Ганкаура! — спалахнуло гнівом і гордістю обличчя білолицього вождя.

Його вигук розітнув тишу, як крик зраненого звіра, це був крик образи, крик погірдливості й величчя. І всі відчули раптом, що касік мовби перемінився на обличчі, і вже не він стояв, і вже інше щось з'явилося в його рисах, в усіх його поставі. Збожеволів, чи що?.. Він — не Ганкаура!

Він не індіанець!..

— Всі тебе добре знають, можеш не відмовлятися, — гнівним голосом сказав Орнандо, відчуваючи на собі підозрілі погляди воїнів.

— Я — П'єтро, син доктора Коельо і брат сеньйори Ернестіни, — виголосив тоном заклинання білолиций індіанець, і в цю мить Орнандо здалося, що в його очах змигнули якісь далекі й рідні йому вогники.

"Невже?.. А злочини його! А кров на його руках!.. — думка Орнандо шалено нуртувала, намагаючись оборонитися проти гарячого натиску жалю й співчуття до цієї великої, втраченої людини. — Все одно він буде відповідати за все. Його минуле не можна ні викреслити, ні забути".

Люди непокоїлися, серед партизанів пронісся загрозливий шепіт, очі їхні випромінювали гнів. Лісові лицарі вже готові були до розправи над вождем апіака. І тоді Орнандо, зібравши всю свою волю, промовив твердо й примирливо:

— Веди своїх людей, касік. Ми ще зустрінемося. Загін іде далі, розтягнувшись по тісній улоговині. Все вище й вище піднімається кам'яниста стежка. Кам'яні брили зависають над головами бійців.

І раптом попереду з'являється заплетений ліанами темний отвір.

Печера! По одному обережно входять бійці під важке склепіння.

Моторошно лунають кроки.

Орнандо йде першим, високо тримаючи над головою смолоскип. Вогкий морок ніби обгортає вогонь непроникним чорним ковпаком.

Ідуть довго, ідуть крізь пільму, крізь холодний сон віків, і враз, наче хмара розітнулася над головою, стає світло й просторо.

Сумна картина постає перед очима людей. Важко повірити в те, що вони бачать. Скрізь під стінами, на землі, в западинах невиразно біліють людські кістяки, великі, маленькі, перемішані з землею, прикриті зотлілими шматками матерії.

— Більше трьохсот, — шепоче Орнандо.

— Вони прийшли сюди сім'ями, сподіваючись пережити тут натиск апіака, — пояснює голландець. — Але Ганкаур блокував печеру і зморов тауліпанг голодом.

Орнандо вище піднімає смолоскип. Жовтаве світло зливається із кволими променями сонця, що ллються згори.

— Ми ще згадаємо цю печеру, — промовляє молодий креол, немов складаючи клятву. — Ми ніколи не забудемо останньої стежки вільних людей сельви.

Того ж дня за наказом доктора Коельо Ганкаур був арештований.

— П'єтро, — тремтливим від хвилювання голосом сказав командир повстанців. — Ти був моїм сином і лишився ним. Ти привів до нас своїх воїнів, щоб допомогти нам в боротьбі за свободу. Я знаю все. Знаю, як ти піднявся на священну гору Комо і запалив там сигнальний вогонь. Але ти вчинив стільки злочинів, що їх не може простити людська совість. Хай суд республіки вирішить твою долю.

Біля намету горить багаття, з голубими жилками пригасаючих гіллячок по краях і веселими тріпотливими пелюстками вогню всередині. Високе небо мірно гойдається, спливає на землю зоряним пилом. Тихо нашіптує щось сельва. На далеких постах перегукуються вартові.

— Завтра в дорогу, — каже Крутояр. — Велика Ріо-Анчо давно заждалася нас.

— Я б охоче вирушив додому, — сонно бурмоче Бунч, розсовуючи паличкою буйне гілля.

— Але маршрут є маршрут, — посміхається до нього професор. — Найцікавіше ще попереду.

— Боже, боже!.. — Бунч вкладається боком на теплу землю. — Ще цього мало!

Олесь спить біля батька, поклавши йому на коліна голову. Спить і Самсонов. Чути його могутнє хропіння. Права рука стиснута в кулак. Здається, він тримає мачете, яким

щойно прокладав собі дорогу через сельву.

Ще будуть дороги попереду, важкі й радісні, дороги надії і дороги втрат.

З сусіднього намету чути притишену розмову. Часом хтось б'є по столу кулаком. Лунає сміх. Це доктор Коельо й Філіппе Россаріо ждуть радіоповідомлення з столиці.

Що буде завтра?

Крутояр встає, розправляє плечі, дивиться вгору, понад лісом. І йому здається, що серед зірок він бачить нетлінне, навіки запалене вогнище на священній вершині Комо. "Тепер я знаю, чому плаче ночами дерево маканілья, — думає професор з тихою журбою в серці. — І чому пісні цієї країни такі безпросвітно сумні".

В гушавині сельви перегукуються вартові. Вітер шелестить листям дерев. Десять за горою Комо розкочуються грозовиці.

[1] Болівар Сімон — видатний політичний діяч, який на початку XIX століття очолив національно-визвольну боротьбу народів Латинської Америки проти іспанського панування.

[2] У розповіді ченця є щось від реальної дійсності. Легенда про "золоту людину" "Ельдорадо", яка приваблювала в нетрі Південної Америки тисячі авантюристів і шукачів щастя, ґрунтувалася на древніх містичних ритуалах племен муїсків. Муїски особливо обожнювали сонце й воду. В жертву водяним божествам муїски приносили сонячні дари — золотий пісок і золоті вироби. Найурочистіший ритуал був пов'язаний з обранням вождя муїсків. Жерці приводили вождя до священного озера, роздягали його, змащували йому тіло масною землею, посипали золотим пилом. Після цього сяючи, як сонце, новообраний вождь (він же й верховний жрець) випливав на середину озера і ступав на великий пліт, де його вже чекали ошатно вдягнені касіки. З плоту він кидав у воду золоті предмети, приносячи їх у дар водяним духам.